ISSN 1857-0461

AKADEMOS

Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă

Nr. 4 (47) 2017

Fondator: Academia de Științe a Moldovei
Înregistrată la Ministerul Justiției la 25.05.2005, nr. 189
Publicație științifică recenzată
Categoria „B"
Indexată în bazele de date: VINITI, DOAJ, INFOBASE INDEX, IIJ IMPACT FACTOR, INDEX COPERNICUS

Redactor-şef: Viorica CUCEREANU
Fotografii: Eugenia TOFAN
Concepţie grafică: Nicoleta BOGDAN
Tehnoredactare: Petru DINU

Acest număr este ilustrat cu lucrări din domeniul batikului ale artiştilor plastici din Republica Moldova

Tirajul – 450 exemplare
Periodicitatea – trimestrial
Versiunea online: http://akademos.asm.md
e-mail: akademos@asm.md
Adresa: Republica Moldova, MD-2012, mun. Chişinău, Bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1
Tel. (+373 22) 212381
Imprimat la Tipografia Centrală Î.S.

CUPRINS / CONTENTS

CUPRINS / CONTENTS

CUPRINS / CONTENTS

Basarabia a fost smulsă din trupul Moldovei prin forţă, cu călcarea oricărui drept și a oricărei dreptăţi, în anul 1812... Niciodată în cursul acestui veac nu s-a stins focul sfânt al conştiinţei naţionale. Şi odată ce împrejurările deveneau favorabile, acest foc se transforma în flacără, care mistuia cât putea mai mult din piedicile ce erau puse în calea Unirii cu toţi românii.

Ion INCULEŢ,
preşedinte al Sfatului Ţării

SFATUL ȚĂRII: LUCIDITATE, DISCERNĂMÂNT ȘI CURAJ

Academician **Gheorghe DUCA**
Președinte al AȘM

Evocarea figurilor emblematice și a evenimentelor edificatoare ale istoriei este o practică, o necesitate și o datorie de conștiință a fiecărui popor, căci orice gest de elogiere a trecutului inspiră și generează energii stimulatoare în confruntarea cu provocările prezentului și, mai ales, ale viitorului.

Anul 2018 este un an al rememorării, atestăm aniversarea a 100 de ani de la Marea Unire din 1918. Acest semnificativ moment, precum și relevanța istorică a acestui act nu ne permit să trecem cu vederea circumstanțele și evenimentele care au precedat, lor revenindu-le un rol decisiv. Unul dintre momentele cu semnificație determinantă în procesul de consolidare a românilor basarabeni a fost constituirea **Sfatului Țării**.

Făcând o incursiune în trecut, constatăm că anul 1917 a fost marcat de redeșteptare și de aprofundarea conștiinței naționale, fapt ce a culminat cu recunoașterea cvasitotală a identității naționale. Ideea comunității dintre românii basarabeni și cei de peste Prut a prins contur în mentalitatea colectivă a majorității populației. În paralel, ideea de autonomie era promovată insistent și în Ucraina, care s-a declarat stat autonom. În aceste circumstanțe, autonomia Basarabiei se transformase din aspirație într-o realitate.

Astfel, inaugurarea Sfatului Țării la 21 noiembrie 1917 și, ulterior, proclamarea solemnă a autonomiei Basarabiei la 2 decembrie apar drept consecințe firești ale conștientizării, de către basarabeni, a identității lor naționale și a caracterului crucial al momentului.

Evident, singura posibilitate viabilă era ca o structură socială cu forță reală să fie recunoscută de majoritate și să-și asume responsabilitatea de soluționare pozitivă a situației, instituind, fără ezitări, un organ legislative reprezentativ. Așa s-a întâmplat în luna octombrie 1917, când Congresul militarilor moldoveni a adoptat o serie de hotărâri îndrăznețe, cea mai importantă fiind proclamarea autonomiei provinciale și politice a Basarabiei. Congresul a mai decis ca „pentru cârmuirea Basarabiei în cel mai scurt timp să se alcătuiască Sfatul Țării".

Așadar, Sfatul Țării a fost inaugurat o sută de ani în urmă și programul său de activitate prevedea cele mai radicale soluții pentru rezolvarea chestiunii agrare, economice, administrative, educaționale, culturale, buna orânduire a relațiilor interetnice, identificarea soluțiilor adecvate în contextul războiului. Toată autoritatea din provincie s-a concentrat în mâinile acestei instituții cu o largă reprezentativitate social-politică și națională. Înființarea Sfatului Țării și proclamarea Republicii Democratice Moldovenești au avut aprobarea cvasiunanimă a întregii populații din Basarabia. Oficialii locali, comisarii județeni, școlile, justiția și tribunalul din Chișinău i-au recunoscut legitimitatea.

Următorul pas după declararea autonomiei a fost proclamarea independenței. La fel ca în cazul declarării autonomiei, condițiile în care a putut fi proclamată independența au fost cele generate de disoluția, din ce în ce mai accentuată, a fostului imperiu. Nemaiavând niciun contact teritorial direct cu fosta metropolă, Republica Democratică Moldovenească s-a declarat independentă, cu unanimitate de voturi, în ședința din 24 ianuarie 1918 a Sfatului Țării.

Scurta perioadă de existență a Basarabiei independente a demonstrat că în lipsă de resurse fizice și materiale, în condițiile în care forțe din exterior urmăreau să atenteze la integritatea sa teritorială, independența era mai mult o iluzie. La ședința din 27 martie 1918, Sfatul Țării a votat Unirea cu România, Basarabia devenind parte organică și inseparabilă a acesteia.

La acest moment aniversar, digresiunea noastră retrospectivă ne îndeamnă să ne întrebăm în ce mod ceea ce s-a întâmplat acum 100 de ani rezonează cu situația din prezent, cum ne putem reinterpreta pe noi înșine în lumina trecutului și cum putem reinterpreta trecutul în lumina a ceea ce trăim.

Sfatul Țării a apărut în urma unui act de curaj și a unei autoorganizări a populației care a decis să-și ia soarta în propriile mâini, instituind un organ legislativ superior adecvat aspirațiilor majorității, care a devenit un simbol al lucidității, discernământului și al curajului. Cei care au participat la organizarea Sfatului Țării, cei care au devenit ulterior membri ai lui, au avut luciditatea necesară pentru a-și da seama de situația în care se aflau, discernământul necesar pentru a conștientiza posibilitățile pe care le-ar fi deschis fiecare decizie a lor și curajul pentru a transpune în fapt aceste decizii.

La o sută de ani de la crearea Sfatului Țării, anume aceste valori se cer a fi omagiate, iar acest moment istoric semnificativ este un fericit prilej pentru a încerca să le cultivăm în noi înșine, analizând și meditând asupra felului în care, acum o sută de ani, niște simpli locuitori ai acestui pământ, au reușit să le întruchipeze, iar nouă nu ne revine decât datoria să le urmăm exemplul celor din Sfatul Țării.

„CENTENAR SFATUL ȚĂRII". CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ (CHIȘINĂU, 21 NOIEMBRIE 2017)

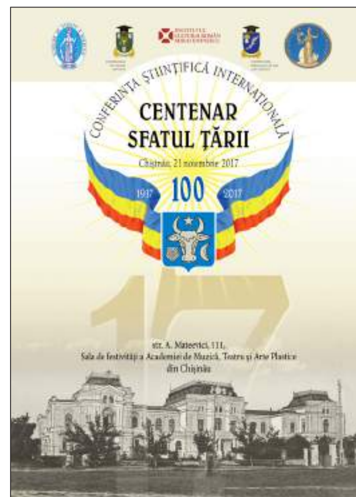
Doctor în istorie, conferențiar cercetător **Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC**
Institutul de Istorie al AȘM

Un secol în urmă, în ziua de 21 noiembrie 1917 (4 decembrie 1917 stil vechi), la Chișinău, își deschidea lucrările primul organism suprem legislativ și electiv al Basarabiei, care a fost, totodată, și una dintre primele instituții politice libere din acest ținut – Parlamentul numit „Sfatul Țării".

Anii 1917 și 1918 au marcat profund destinul a zeci de mii de români, iar Sfatul Țării a jucat un rol central. În calitatea sa de organ legislativ suprem al Basarabiei, a fost una dintre primele instituții libere din teritoriul dintre Prut și Nistru. Atmosfera din timpul alegerilor pentru Sfatul Țării, desfășurate în toamna anului 1917, s-a caracterizat printr-un profund elan național și revoluționar. După un secol de ocupație țaristă, populația din Basarabia putea, în sfârșit, să se exprime liber, alegându-și reprezentanții în forul legislativ ce urma să se întrunească la Chișinău. Sfatului Țării a reflectat fidel structura socio-demografică a populației din regiune, incluzând reprezentanți ai minorităților naționale, ai breslelor și instituțiilor, ai tuturor zonelor și claselor din Basarabia.

La un centenar de la eveniment, în ziua de 21 noiembrie 2017, la Chișinău și-a desfășurat lucrările conferința științifică internațională „Centenar Sfatul Țării" care a avut drept prilej celebrarea a 100 de ani de la constituirea Parlamentului Republicii Democratice Moldovenești independente – „Sfatul Țării" – organul care a votat, în 1918, Unirea Basarabiei cu România. Conferința a fost organizată de Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei (gazdă și organizator principal) în parteneriat cu Institutul „A. D. Xenopol" – Filiala Iași a Academiei Române, Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu" la Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău, Centrul de Cultură și Istorie Militară al Ministerului Apărării al Republicii Moldova. La buna desfășurare a lucrărilor conferinței și-au adus contribuția un șir de alte instituții de stat, științifice, din domeniul învățământului, culturii, mass-media.

Lucrările conferinței au demarat solemn, în dimineața zilei de 21 noiembrie, în fostul Palat al Sfatului Țării (până la constituirea Sfatului Țării a fost Liceul nr. 3 de băieți din Chișinău, actualmente, blocul de studii al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău), printr-un moment simbolic al chemării buciumelor de către ansamblul etnofolcloric „Ștefan Vodă". În sala în care exact 100 de ani în urmă și-a deschis lucrările ședința de constituire a primului Parlament al Republicii Moldova – Sfatul Țării, au răsunat cântece interpretate de corul de bărbați al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, unele interpretate un veac în urmă de pe aceeași scenă.

Ședință solemnă a fost prezidată de Iurie Leancă, vicepreședintele Parlamentului Republicii Moldova, Monica Babuc, ministrul Educației, Culturii și Cercetării, acad. Ion Tighineanu, prim-vicepreședintele AȘM, acad. Mihai Cimpoi, membrul de onoare al Academiei Române Valeriu Matei, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu" la Chișinău, conf. univ. dr. hab. Gheorghe Cojocaru, directorul Institutului de Istorie al AȘM. Din partea delegației Academiei Române ședința solemnă a fost prezidată de acad. Victor Spinei, vicepreședintele Academiei Române, acad. Alexandru Zub, prof. univ. dr. Ioan Bolovan, prorectorul Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti, directorul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" – Filiala Iași a Academiei Române.

În mesajul său de salut, **Iurie Leancă, vicepreședintele Parlamentului Republicii Moldov**a, a subliniat faptul că „100 de ani în urmă, în incinta actualului edificiu al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, își deschidea lucrările primul organism suprem legislativ și electiv al Basarabiei, care a fost, totodată, și una dintre primele instituții politice libere din acest ținut, constituită pe baze largi democratice, cu participarea reprezentanților partidelor politice, diferitelor categorii socio-profesionale, confesiunilor și etniilor conlocuitoare". El a accentuat că Sfatul Țării a activat, chiar din momentul inaugurării lucrărilor sale la 21 noiembrie / 4 decembrie 1917, în condiții extreme, de război, de haos social-economic, politic și administrativ. Respectiv, instituția legislativă a Basarabiei a fost obligată să respingă atacurile unor forțe ostile procesului de autodeterminare națională și să identifice, sub presiunea circumstanțelor, soluțiile pentru salvgardarea idealurilor mișcării naționale. Desfășurându-și activitatea într-o perioadă restrânsă de timp, practic de un an de zile, opera legislativă, ca și întreaga activitate a Sfatului Țării, a exercitat o influență hotărâtoare asupra destinului istoric al Basarabiei.

De menționat faptul că prezența cu un mesaj de salut a conducerii Parlamentului Republici Moldova la un atare forum științific a fost o premieră pentru ultimii ani și acest fapt a conferit o notă optimistă. Mai mult chiar, vicepreședintele Parlamentului avea să declare că: „…activitatea Sfatului Țării în anii 1917–1918 constituie una din cele mai frumoase și mărețe pagini de istorie națională scrise de oamenii politici și întreaga populație din spațiul basarabean, atunci au fost puse bazele libertății și independenței noastre ca stat. De datoria istoricilor de azi dar și a elitelor politice și intelectuale de la noi este ca acele evenimente să fie oglindite obiectiv în manualele de istorie, având în vedere importanța deosebită a cultivării spiritului civic și a conștiinței istorice în rândul tinerei generații care va făuri viitorul acestui stat".

Monica Babuc, ministrul Educației, Culturii și Cercetării, în mesajul său de salut a menționat că „este important să consemnăm nu doar prima experiență de parlamentarism în Basarabia, dar și exemplul Sfatului Țării de asumare a responsabilității pentru țară, în condiții extrem de vitrege. Dumnezeu ne arată că s-a putut în 1917, prin urmare se poate și acum și se va putea și în continuare să fim responsabili ca și politicieni, ca și cercetători, ca și oameni și cetățeni în general pentru soarta țării și a poporului nostru". Ea a transmis un mesaj de încurajare tuturor celor care au stat la baza inițiativei de a continua să promoveze cele mai frumoase și relevante exemple din istoria noastră națională.

În mesajul **acad. Gheorghe Duca**, președintele Academiei de Științe a Moldovei, prezentat de către **acad. Ion Tighineanu**, au fost evocate figurile emblematice și evenimentele relevante pentru românii de la Est de Prut, din toamna anului 1917 și primăvara anului 1918, inclusiv momentul edificator al ședinței din 27 martie 1918, în care Sfatul Țării a votat Unirea

Sfatul Țării, anul 1918.

cu România, Basarabia devenind parte organică și inseparabilă a acesteia. S-a remarcat faptul că Sfatul Țării a apărut în urma unui act de curaj și al unei autoorganizări a populației care a decis să-și ia soarta în propriile mâini, instituind un organ legislativ superior adecvat aspirațiilor majorității, devenit un simbol al lucidității, discernământului și al curajului. Cei care au participat la organizarea Sfatului Țării, cei care au devenit ulterior membri ai lui, au avut luciditatea necesară pentru a-și da seama de situația în care se aflau, discernământul necesar pentru a conștientiza posibilitățile pe care le-ar fi deschis fiecare decizie a lor și curajul pentru a transpune în fapt aceste decizii. „La acest moment aniversar, s-a menționat în mesaj, digresiunea noastră retrospectivă ne îndeamnă să ne întrebăm în ce mod ceea ce s-a întâmplat acum 100 de ani rezonează cu situația din prezent, cum ne putem reinterpreta pe noi înșine în lumina trecutului și cum putem reinterpreta trecutul în lumina a ceea ce trăim".

Acad. Ion Tighineanu, în finalul discursului său, a îndemnat să fim demni de înaintașii neamului nostru, exprimând deplină prețuire pentru oamenii de cultură care au contribuit și contribuie constant la apropierea celor două maluri ale Prutului. „Luând în considerare prezența în sală a multor cercetători din Republica Moldova și România, precum și în calitatea mea de membru titular al Academiei de Științe a Moldovei și membru de onoare al Academiei Române, menționez cu satisfacție contribuția oamenilor de cultură, a comunităților științifice la apropierea celor două maluri ale Prutului, la crearea multiplelor punți de colaborare și edificare a unui spațiu cultural, științific și educațional comun, a podurilor veritabile ce ne apropie de spațiul comunitar, de valorile europene".

Mesajul de salut din partea Academiei Române l-a adresat vicepreședintele înaltului for științific din România, **acad. Victor Spinei**, ai cărui strămoși din partea mamei și a tatălui, militarul Chiril Spinei și preotul Alexandru Baltaga, au fost membri în Sfatul Țării și au acționat în spiritul comandamentelor de interes național. Încercat de emoții deosebite, a ținut să sublinieze că realizările Sfatului Țării nu au fost zădarnice. „Aș vrea ca ceea ce au făptuit predecesorii noștri, oameni cu viziune politică și cu mari virtuți civice, va trebui reiterat atunci când va exista un consens național în această privință și când condițiile de pe plan intern și extern vor deveni propice, noi să le putem urma exemplul". Acad. Victor Spinei a remarcat că Sfatul Țării și desfășurarea lucrărilor cu sfârșitul fericit reprezintă o renaștere a romanității și aniversarea sa este un moment extrem de important nu doar pentru basarabeni, ci pentru toată românitatea, pentru că tot ce se întâmplă bun sau rău privește în mod direct și pe toți românii de dincolo și dincoace de Prut". În context, vicepreședintele Academiei Române a anunțat organizarea, în 2018, a unui congres științific de anvergură la Iași, dedicat Unirii de la 27 martie, eveniment de o profundă încărcătură simbolică, la care vor participa și istorici din Republica Moldova. „Strămoșii noștri și-au făcut datoria. Cred că urmăm noi. Să nu uităm ce-au realizat ei în momente dramatice", a subliniat academicianul.

Un mesaj de salut din partea Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu" la Chișinău l-a adus **Valeriu Matei, membru de onoare al Academiei Române**, care a mulțumit tuturor partenerilor pentru frumoasa colaborare în vederea organizării evenimentului, exprimând speranța că toate comunicările care vor fi prezentate în cadrul conferinței vor vedea lumina tiparului într-un volum special consacrat Centenarului Sfatului Țării. Directorul ICR „Mihai Eminescu" la Chișinău a enumerat unele dintre multele proiecte care urmează a fi realizate împreună.

Prof. univ. dr. Ioan Bolovan, directorul adjunct al Centrului de Studii Transilvane al Academiei Române și prorector al Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, a dat citire mesajului **acad. Ioan Aurel Pop**, rectorul universității clujene, care a pus accent pe doi termeni inseparabili ai istoriei noastre comune: *unirea* și *reunirea* ca „povară" a istoriei. „Reunirea este un substantiv care există astăzi ca un deziderat și se raportează la soarta politică a românilor, deși acest deziderat ar fi trebuit să se fi îndeplinit demult de fapt. Dorința de unire politică a românilor s-a împlinit în 1918, dar românii nu au știut, nu au putut sau nu s-au căznit destul ca să o păstreze neatinsă peste decenii și peste secole", s-a anunțat în mesajul rectorului Ioan Aurel Pop. „Menirea generației noastre și acelor ce vor veni este să facă sau să desăvârșească reunirea în acord cu legămintele lăsate de Miron Costin, de Cantemir, Kogălniceanu, Eminescu, Iorga și de toți anonimii care alcătuiesc națiunea română. «Unirea națiunea a făcut-o», spunea același Kogălniceanu la mijlocul secolului al XIX-lea, menirea națiunii este să păstreze unirea și dacă s-a stricat între timp, să o refacă, să o păstreze ca pe un odor de mare preț și să o ducă mai departe, pentru că țara nu este a noastră, ci a urmașilor noștri în veacul vecilor, cum ar fi spus Ștefan cel Mare și Sfânt prin vocea lui Barbu Ștefănescu de la Vrancea. Suntem, prin urmare, condamnați la unire și la reunire prin însuși menirea noastră de români", a răsunat în textul academicianului Ioan Aurel Pop.

Mesajele de salut au fost urmate de sesiunea în plen, în cadrul căreia au fost prezentate patru rapoarte

științifice. **Acad. Alexandru Zub** a edificat subiectul *Basarabia: Preludiu la Marea Unire*, prin care a subliniat că „timpul ce s-a scurs de la gestul unificator, realizat de români în 1918, în jurul statului național extracarpatin, alcătuit cu șase decenii în urmă și ajuns independent la 1878, timpul acesta, plin de semnificații istorice, invită mereu la regândirea duratei românești pe linia ideii naționale și a vicisitudinilor ei".

Acad. Mihai Cimpoi a evidențiat *Rolul intelectualității în activitatea Sfatului Țării*, punând accente pe faptul că intelectualitatea a avut un rol distinctiv în procesul de constituire a Statului Ţării, de promovare a ideii Unirii și în actul final al proclamării istorice a reunirii Basarabiei cu Ţara-Mumă la 27 martie 1918. Marele eminescolog a exprimat părerea că „...mai puţin s-a subliniat faptul meritoriu că intelectualitatea a fost ceea ce se poate numi o *umbrelă unificatoare* a tuturor acţiunilor pro Unire, fie că acestea s-au manifestat sub forme instituţionalizate de grupări, asociaţii, de congrese, adunări (ale ostașilor, învăţătorilor, cooperatorilor, locuitorilor din anumite orașe și sate) sau în acte singulare cu o rezonanţă mai modestă sau mai puternică", acordând în raportul plenar meritele cuvenite *mișcării culturale* de deosebită amploare, care a substituit până la un punct *mișcarea politică*, foarte timidă în spaţiul basarabean.

Prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti, directorul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" – Filiala Iași a Academiei Române, a prezentat raportul *Diplomație, război și pronunțări reprezentative în realizarea Marii Uniri,* evocând rolul substanțial al elementelor destul de fragede ale democrației în înfăptuirea unirii din 1918, un rol aparte în aceste procese atribuindu-se Sfatului Țării. În numele *cauzei principiului național*, Adunarea poporului, sinonimă „voinței generale", avea să fie chemată spre a fi sursa legii în viața statală nouă, la a cărei împlinire „lucrarea" istoriei urma să mai străbată aproape un secol. A fost ceea ce, pentru „cazul românesc", s-a verificat din plin Revoluția de la 1848–1849, Unirea Principatelor, Independența, Regatul și Marea Unire.

Conf. univ. dr. Gheorghe Cojocaru, directorul Institutului de Istorie al AȘM, a prezentat raportul *Blocul Moldovenesc al Sfatului Țării, făuritor al destinului Basarabiei*, în care a subliniat meritul istoric al Congresului militar moldovenesc, prin definirea mecanismului și prin inițierea procedurii de constituire a Sfatului Țării, într-un moment de mare tensiune când era necesar a-i conferi o pronunțată expresie democratică și națională. Grație înțelepciunii liderilor săi, Blocul Moldovenesc a promovat o politică centrată pe identificarea consensului în activitatea Sfatului Țării, făcând compromisuri rezonabile, în condițiile în care reunea oameni cu convingeri politice de stânga, reformiste, liberale, cu o largă aplecare spre valorile democratice, ideile de emancipare națională și de slujire a binelui comun.

După sesiunea plenară, lucrările conferinței au urmat la Facultatea de Istorie și Filosofie a USM, în cadrul a patru secțiuni: I. *Statul modern român și Basarabia în secolul națiunilor și în anii Marelui Război;* II. *Românii din teritoriile înstrăinate. Probleme ale mișcării de emancipare politică, națională și culturală din Basarabia în contextul Revoluției ruse*; III. *Unirea Basarabiei cu România, impact și consecințe. Făurirea Marii Uniri: interpretări și dezbateri istoriografice actuale*; IV. *Perspective de valorizare a educației istorice prin abordarea științifico-metodologică a temei Sfatului Țării în contextul evenimentelor din anii 1917–1918 la orele de Istorie* (destinat didacticii istoriei în instituțiile de învățământ preuniversitar).

La conferință au luat parte (cu circa 91 de comunicări științifice) istorici, cercetători științifici și profesori de istorie din România, Republica Moldova, Rusia, Ucraina, Letonia, reprezentând importante foruri științifice internaționale. Câteva zeci de comunicări științifice au fost susținute de profesori universitari, cercetători științifici de la prestigioase instituții din România: Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" – Filiala Iași a Academiei Române; Institutul de Istorie „N. Iorga" al Academiei Române, București; Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, București; Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași; Universitatea „Ștefan cel Mare" din Suceava; Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca; Universitatea „Petru Maior" din Târgu-Mureș; Universitatea din Oradea; Universitatea „Hyperion" din București; Universitatea „Dunărea de Jos" din Galați; Universitatea „Ovidius" din Constanța; Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române, alte valoroase instituții științifice acoperind, astfel, din punct de vedere al reprezentanței științifice, arealul geografic al celei mai mari părți a spațiului locuit de români. Istoricii din Rusia au reprezentat instituții științifice și universitare din Moscova și Sankt Petersburg. Ucraina a fost reprezentată de instituții de cercetare din Kiev și Odessa. Istoricii din Republica Moldova au reprezentat centre de cercetare din Chișinău (marea majoritate), Bălți, Cahul, acoperind prezența tuturor instituțiilor de prestigiu din Basarabia.

Tematicile abordate au fost anunțate în titlurile secțiunilor. În cadrul primei secțiuni au fost dezbătute chestiuni legate de ideile de națiune și teritorii naționale, experiențele altor provincii românești în parcursul istoric spre unitate națională, problema constituirii statului modern român și impactul lui asupra Basarabiei, probleme întâmpinate în anumite zone istorice în

drumul spre unitate, participarea României în Marele Război și situația internațională a Rusiei la început de secol XX în componență căreia se afla Basarabia anexată la 1812; prezența armatei române pe teritoriul Basarabiei în anul 1917 și disputele istoriografice în jurul acestei chestiuni, reflectarea evenimentelor în presa internațională a timpului ș.a. În cadrul celei de a doua secțiuni au fost dezbătute probleme ale mișcării de emancipare politică, națională, culturală în contextul revoluției ruse. S-au analizat premisele și factorii care au contribuit la crearea primelor instituții politice independente în Basarabia, evocate lucrările Congresului militarilor moldoveni din anul 1917. A fost reiterat subiectul legitimității Sfatului Țării creat în condiții deosebit de complicate din punct de vedere național și internațional și disputele istoriografice în jurul interpretărilor privind caracterul Sfatului Țării, date de istorici pe parcursul anilor. Tot în această secțiune a fost oglindit rolul actorilor unirii în procesul de unificare și integrare a provinciei Basarabia în statul unitar român.

În cadrul celui de-al III-lea atelier au fost analizate consecințele actelor legislative ale Sfatului Țării, inclusiv votarea unirii cu Patria-Mamă și impactul acestor evenimente asupra ținutului, asupra arealului românesc dar și în întreg spațiul sud-est european. Un aspect aparte l-a constituit subiectul frământărilor diplomației române în lupta pentru recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu Patria-Mamă, chestiunea Basarabiei în contextul relațiilor internaționale după Conferința de Pace de la Paris. Au fost abordate subiecte privind impactul Unirii din 1918 și disputele istoriografice româno-sovietice în anii regimului comunist. În urma dezbaterilor din cadrul acestui atelier, s-a ajuns la concluzia că în anumite perioade, excesul de zel al unor istorici care, răspunzând unor comenzi politice, au distorsionat adevărul istoric. Documentele de arhivă disponibile astăzi permit abordarea de o manieră onestă, echilibrată a aspectelor sensibile, interpretarea lor într-o lumină obiectivă, abandonarea clișeelor ideologice, crearea unei atmosfere care să dispună la un dialog constructiv, purtat în spirit de respect reciproc, evidențierea punctelor de convergență, a tot ceea ce a fost pozitiv în istoria comună a popoarelor român și rus.

Pe parcursul conferinței s-a ținut cont de un aspect important: impactul acestei acțiuni științifice asupra societății în ansamblu, cu precădere asupra tinerei generații. Pornind de la acest postulat, cel de-a IV-lea atelier a avut drept obiectiv primordial dezbaterea unor chestiuni de didactică istorică și anume: predarea temelor discutate în cadrul conferinței la lecțiile de istorie în instituțiile de învățământ preuniversitar, aspecte metodologice și oportunități de predare–învățare–evaluare a rolului Sfatului Țării și a marilor personalități în înfăptuirea idealului național românesc. La lucrările secțiunii au participat istorici conferențiari și profesori de liceu care au împărtășit din experiența lor privind interpretarea și predarea acestor subiecte în instituțiile de învățământ, accentele fiind puse pe oportunitatea de educare în rândul tinerei generații a spiritului civic, identității naționale și a conștiinței istorice, elemente ce ar asigura progresul general al societății.

Pe parcursul lucrărilor conferinței au fost lansate mai multe ediții istoriografice, cele mai reprezentative numărându-se: Mihai Tașcă, Vitalie Ciobanu. *Congresul Militarilor Moldoveni: 20 octombrie – 27 octombrie 1917. (Studiu și culegere de documente).* Ed. Bons Offices, Chișinău, 2017, 645 p. (prezentată de conf. cerc. dr. Vitalie Ciobanu); Valeriu Popovschi. *Biroul de organizare a Sfatului Țării. 27 octombrie – 21 noiembrie 1917. / Republica Democratică Moldovenească (Formarea și evoluția. 1917–1918).* Volum îngrijit de Gheorghe E. Cojocaru. Editura Academiei Române. București-Brăila, 2017, 366 p. (prezentată de prof. univ. dr. hab. Ion Șișcanu și conf. univ. dr. hab. Gheorghe Cojocaru). Ambele lucrări ale regretatului istoric Valeriu Popovschi, adunate într-un singur volum, au fost editate în colecția BASARABICA, colecție coordonată de academician Victor Spinei, lansată de Academia Română cu ocazia consemnării unui centenar de la evenimentele mișcării de emancipare politică și națională care luaseră avânt în Basarabia în anul 1917.

REZOLUŢIA
CONFERINŢEI ŞTIINŢIFICE INTERNAŢIONALE
„CENTENAR SFATUL ŢĂRII"

La împlinirea unui secol de la constituirea Sfatului Ţării, ca organism suprem legislativ reprezentativ al Basarabiei, participanţii la Conferinţa ştiinţifică internaţională **„Centenar Sfatul Ţării"**, desfăşurată în data de 21 noiembrie 2017 la Chişinău, sub egida Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi Academiei Române, cu concursul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu" la Chişinău, Universităţii de Stat din Moldova, Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chişinău, Academiei de Muzică, Teatru şi Arte Plastice din Chişinău, Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, Centrului de Cultură şi Istorie Militară al Ministerului Apărării al Republicii Moldova, altor instituţii partenere, constată următoarele:

Constituit în concordanţă cu normele democratice ale timpului, valabile în condiţiile Primului Război Mondial şi ale disoluţiei Imperiului ţarist, prin antrenarea în alegerea corpului deputaţilor a unor largi segmente ale populaţiei române majoritare şi a etniilor conlocuitoare, a partidelor politice, organizaţiilor revoluţionare, organelor administraţiei locale, unor categorii socio-profesionale, asociaţiilor naţionale şi culturale, Sfatul Ţării a pus piatra de temelie a autodeterminării Basarabiei, a democraţiei şi parlamentarismului de factură modernă europeană în spaţiul dintre Prut şi Nistru;

Desfăşurându-şi activitatea în condiţiile în care asupra Basarabiei plana pericolul dezintegrării teritoriale şi instaurării terorii bolşevice, deputaţii Sfatului Ţării şi-au asumat responsabilitatea pentru destinul ţinutului şi au activat în sensul satisfacerii intereselor de supravieţuire, de protecţie şi evoluţie paşnică a populaţiei. Prin organul său executiv, Consiliul Directorilor Generali / Consiliul de Miniştri, şi organele administrative locale, Sfatul Ţării a reuşit să menţină sub control şi să orienteze procesele declanşate în provincie după Revoluţia rusă din Februarie 1917 în albia democratică de dezvoltare. În consecinţă, în pofida tentativelor de destabilizare a vieţii social-politice şi economice, a fost evitat cataclismul social produs în Rusia şi în alte teritorii ale fostului imperiu după preluarea puterii de către partidul bolşevic la 25 octombrie 1917;

Deşi a activat o perioadă scurtă de timp (21 noiembrie 1917 – 27 noiembrie 1918), opera Sfatului Ţării este impresionantă. Ea a exercitat o influenţă decisivă asupra destinului istoric al Basarabiei. Într-o primă etapă, la 2 decembrie 1917, prin proclamarea Republicii Democratice Moldoveneşti proiectul autodeterminării naţionale dobândea reperele şi coordonatele necesare; prin declararea la 24 ianuarie 1918 a independenţei Republicii Democratice Moldoveneşti, Basarabia s-a desprins definitiv de fostul imperiu al ţarilor, afirmându-şi plenar dreptul firesc la libertate suverană; în fine, prin decizia de Unire a Basarabiei cu ţara-mamă, România, din 27 martie 1918, s-a înlăturat nedreptatea istorică de la 1812 şi s-au pus bazele integrării ţinutului în viaţa statului naţional român şi, respectiv, în spaţiul european, cu veritabile valori democratice;

În perioada regimului totalitar sovietic, numele Sfatului Ţării a devenit subiect de denigrare publică, activitatea sa fiind calificată drept „trădare" a intereselor populaţiei basarabene, iar mulţi deputaţi ai Sfatului Ţării au fost supuşi unui tratament inuman şi celor mai barbare represiuni;

După căderea totalitarismului sovietic, revenindu-se la valorile şi libertăţile democratice, la principiile parlamentarismului, la istoria şi limba română, la datina străbună, Sfatul Ţării a fost reabilitat, dar, cu părere de rău, încercările de denigrare a acestei veritabile instituţii reprezentative a Basarabiei nu au încetat nici până astăzi.

Având în vedere că activitatea Sfatului Ţării reprezintă o pagină luminoasă de istorie contemporană, scrisă de fiii Basarabiei, participanţii la Conferinţa ştiinţifică internaţională **„Centenar Sfatul Ţării"** consideră drept o datorie de onoare a actualei şi viitoarelor generaţii să cinstească cu pioşenie memoria generaţiei de la 1917–1918, care a condus cu înţelepciune şi competenţă, devotament şi demnitate destinele acestui pământ în timpuri de restrişte. Adresăm factorilor de decizie din Republica Moldova şi România apelul de a proceda neîntârziat la iniţierea unor acţiuni de înveşnicire a operei Sfatului Ţării şi a numelor militanţilor din anii 1917–1918, care s-au jertfit pentru prosperarea străvechii provincii româneşti dintre Prut şi Nistru.

În acest sens socotim că se impune:

Menţinerea în câmpul de cercetare ştiinţifică şi studiere a fenomenelor şi faptelor ce au dus la renaşterea naţională şi socială din Basarabia din anii 1917–1918, precum şi a evenimentelor ce au urmat actului

Conferința științifică internațională „Centenar Sfatul Țării". Chișinău, 21 noiembrie, 2017

Marii Uniri din 1918. Inițierea unor ample proiecte ce și-ar propune ca obiectiv elaborarea și editarea unor studii și culegeri de materiale și documente, publicarea celor mai instructive biografii ale deputaților din organul legislativ suprem basarabean, a istoriei Sfatului Țării, precum și a unei istorii a Basarabiei, în special;

Întreprinderea unor lucrări de restaurare și conservare a edificiului în care și-a desfăşurat activitatea Sfatul Țării (Palatul Sfatului Țării). Un muzeu al Sfatului Țării în incinta localului respectiv (astăzi, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău) ar fi de natură să găzduiască importante manifestări științifice și culturale consacrate atât activității acestei importante instituții, cât și istoriei și culturii neamului nostru; acţiunile de acest gen ar contribui la educarea la generațiile în creștere a spiritului patriotic, respectului față de istoria, cultura și limba română;

Edificarea și inaugurarea, în preajma clădirii în care și-a ținut lucrările legislativul basarabean, a unei Alei cu busturile celor mai eminenţi oameni politici basarabeni care au ilustrat exemplar activitatea Sfatului Țării – Ion Inculeţ, Constantin Stere, Ion Pelivan, Pantelimon Halippa, Pantelimon Erhan, Daniel Ciugureanu, Ion Buzdugan, Elena Alistar ș.a. – ceea ce ar contribui la cultivarea conştiinţei istorice și de neam, ar menţine sentimentul de mândrie pentru faptele marilor noștri înaintași;

Adoptarea unor hotărâri guvernamentale prin care să se confere numele celor mai remarcabili membri ai Sfatului Țării unor instituţii de cultură și învățământ, pieţe, străzi, să se instituie burse de excelenţă nominale, să se asigure dezvelirea de plăci comemorative în localitățile de baștină ale membrilor Sfatului Țării, emiterea unor timbre poştale aniversare, baterea unor monede și instituirea unor distincţii comemorative ş. a.;

Organizarea unor acţiuni de comemorare a Centenarului Sfatului Țării prin susţinerea și sprijinirea unor cicluri de emisiuni Radio și TV, predarea de ore suplimentare în instituțiile de învățământ preuniversitar și universitar, desfășurarea unor activități omagiale în alte instituții de cultură (biblioteci, muzee), turnarea unor filme documentare tematice etc.

Sala de şedinţe în plen a Parlamentului Republicii Moldova să poarte numele „Sfatul Țării", în semn de omagiu profund adus înaintașilor noștri.

Participanţii la Conferința științifică internațională **„Centenar Sfatul Țării"** îndeamnă autorităţile de la Chișinău și București să aprecieze aniversarea centenară de la constituirea primului for legislativ al Basarabiei drept o importantă oportunitate de reconstituire a trecutului nostru în lumina adevărului istoric, de regăsire a valorilor noastre perene, ca o sursă inestimabilă pentru parcursul nostru de viitor, de educare în rândul tinerei generații a spiritului civic, identităţii și conştiinţei naţionale, pentru a asigura progresul general al poporului nostru.

Adoptată cu votul unanim al participanţilor la conferință,
Chișinău, 21 noiembrie 2017

COMUNICAREA ȘTIINȚIFICĂ ÎN CONTEXTUL ȘTIINȚEI DESCHISE

Doctor habilitat în filologie, conferenţiar universitar **Aurelia HANGANU**
Academia de Științe a Moldovei

THE SCIENTIFIC COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF OPEN SCIENCE

Summary: The paper presents the state of the communication with regards towards Open Science, according to the recommendations of European Research Area actual documents and developments. At the same, it reflects the Vienna principles on scholar communication as basic point to be taken in account now, inclusively by the Moldovan academic community.

Keywords: Open Science, open access, open data, scholar communication.

Rezumat: În articol este prezentată starea de lucruri privind comunicarea științifică în contextul Științei Deschise în conformitate cu recomandările și documentele actuale, precum și cu prioritățile Spațiului European de Cercetare. În același timp, se reflectă principiile de la Viena referitor la comunicarea științifică drept considerații de bază pentru comunitatea academică actuală, inclusiv din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: Știință Deschisă, acces deschis, date deschise, comunicare științifică.

Scopul articolului de față constă în a prezenta situația curentă în ce privește comunicarea științifică în contextul Științei Deschise, precum și a promova principiile de comunicare academică ce ar fi conformă cerințelor actuale ale Spațiului European de Cercetare.

Problema abordată și actualitatea ei: Necesitățile actuale ale societății în general și ale comunității academice în particular, în condițiile evoluției deosebit de accelerate, când științei i se reclamă un impact socioeconomic palpabil, când se urmărește o suprasaturare de informații, problema comunicării de cunoștințe științifice și a accesului la rezultatele activității de cercetare-inovare susținute financiar din fondurile publice la nivel național și internațional, preluarea bunelor practici orientate spre optimizarea circulației de informații și a uzului maxim de cunoștințe produse în activitatea de cercetare, precum și transferul de cunoștințe sunt obiective extrem de importante și actuale.

Grupul țintă, beneficiari sunt actorii sferei științei și inovării: cercetătorii, instituțiile de cercetare, factorii de decizie politică în domeniul științei și inovării, organizațiile implicate în domeniul cercetării și inovării, reprezentanții mediului de afaceri, furnizori de informație științifică etc.

Descrierea situației. Activitatea de cercetare și inovare a oamenilor de știință din țările reprezentând Comunitatea Europeană are loc în condițiile unui spațiu comun pe care Comisia Europeană, în limbaju-i comunitar specific, îl definește și promovează în public ca Spațiul European de Cercetare – SEC (eng. *European Research Area* – ERA). Acesta este înțeles drept un spațiu deschis pentru cunoaștere și creștere (eng. *an open space for knowledge and growth*), reprezentând un spațiu unificat de cercetare deschis lumii, bazat pe piața internă, în care cercetătorii, cunoștințele științifice și tehnologiile circulă liber. Prin SEC Uniunea Europeană și statele ei membre urmăresc să fortifice bazele lor științifice și tehnologice, competitivitatea și capacitățile lor pentru a înfrunta împreună provocările mari [1].

Foaia de parcurs a SEC pentru perioada 2015 – 2020 stabilește drept una dintre prioritățile de bază Circulația optimă și transferul de cunoștințe științifice (eng. *ERA priority 5 – Optimal Circulation and Transfer of Scientific Knowledge*) [2]. Această prioritate rezultă din raționamentul de bază al comunității care se raportează la faptul că înlăturarea barierelor legale, politice și tehnice, precum și încurajarea unei circulații extinse a cunoștințelor, iar în consecință, utilizarea lor într-o mai bună măsură vor determina creșterea și competitivitatea pentru Europa, cu beneficii pentru oamenii de știință, instituțiile de cercetare, cetățeni și organizațiile de afaceri de diferite dimensiuni. Accentul practic priorității este pus pe: a) implementarea deplină la nivel național a politicilor de transfer al cunoștințelor pentru a maximaliza exploatarea rezultatelor științifice și b) accesul deschis la publicații și date științifice în contextul unei științe deschise [*ibidem*].

În această ordine de idei, menționăm întrunirea miniștrilor științei ai statelor G7 care a avut loc la 28 septembrie 2017 în Venaria (Italia) și la care s-a reiterat că dezvoltarea tehnologică și societală transformă cercetarea prin paradigma Științei Deschise, subliniind aparte importanța susținerii și recompen-

sării activităților de Știință Deschisă și a faptului de a oferi infrastructuri de cercetare globale care ar permite re-utilizarea optimă a datelor în condițiile în care aceste date să fie de găsit, accesibile, interoperabile și re-utilizabile (eng. FAIR – *Findable, Accessible, Interoperable and Re-usable*) [3].

Promovarea conceptului și acțiunilor de Știință Deschisă (eng. *Open Science* – OS) a fost determinată de conștientizarea unui șir de probleme, cum ar fi: Europa actuală întârzie în demonstrarea impactului socioeconomic al cercetării; sistemul academic a devenit unul de proprie referință și totodată hipercompetitiv; declinul calității și reproductibilității rezultatelor cercetării în favoarea volumului excesiv și a prestigiului publicațiilor științifice; dominația publicațiilor în reviste cu factor de impact înalt; lipsa de stimulente și recompense pentru practicile de știință deschisă, ceea ce, per ansamblu, demonstrează o discontinuitate între producerea de cunoștințe și rolul social al cercetătorului [4].

Pentru a face față situației și pentru a depăși problemele spațiului, Comisia Europeană invită Statele Membre să definească și să coordoneze politicile lor privind accesul la și conservarea informației științifice; să asigure ca cercetarea publică să contribuie la Inovația Deschisă și să impulsioneze transferul de cunoștințe dintre sectoarele public și privat; să armonizeze politicile de acces și uz pentru e-infrastructurile publice referitoare la cercetare și educație; să adopte și să implementeze strategiile naționale pentru identitatea electronică a cercetătorilor, dându-le acces transnațional la serviciile digitale de cercetare [5]. Pentru a garanta accesul la și utilizarea cunoștințelor de către toți actorii interesați, în contextul circulației optime, a accesului la și a transferului de cunoștințe științifice, organizațiile-cheie din domeniul cercetării sunt invitate: să adopte și să implementeze măsuri pentru publicarea în acces deschis inclusiv a datelor ce rezultă din cercetările finanțate din bugetul public; să implementeze și să promoveze uzitarea identității electronice și a serviciilor de cercetare digitale; să asigure interacțiunea și conexiunea optimă, precum și parteneriatul strategic între comunitatea academică și mediul de afaceri/ industrie și să definească agendele de cercetare comună pentru a maximiza uzul rezultatelor cercetării; să îmbunătățească recunoașterea și profesionalizarea acțiunilor de transfer al cunoștințelor, inclusiv să potențeze rolul oficiilor de transfer al cunoștințelor etc. [*ibidem*].

Astfel, prioritar, recomandările actuale europene converg către conceptul de Știință Deschisă care este văzută ca o platformă unde se discută subiecte importante pentru cei care practică știința: infrastructura științifică, guvernarea științei, felul în care rezultatele activității științifice pot fi creditate și/ sau diseminate [4]. Această platformă oferă oportunitatea de a îmbunătăți căi ce duc spre descoperiri și se orientează la calitatea cercetării; asimilarea de noi tehnologii, eforturile de colaborare trecând de discipline, noțiuni și expertize; evaluarea cercetării, dezbaterile și transparența proceselor; validarea elementelor cercetării în afara brevetelor, patentelor și articolelor; lupta împotriva fraudei, calității reduse și duplicării de eforturi; legitimitatea științei și încrederea publică; angajarea publică; impact socioeconomic.

Ca element al programului comunitar ORIZONT 2020, Știința Deschisă se plasează în compartimentul referitor la Cercetarea și Inovarea Responsabilă (eng. *Responsable Research and Innovation* – RRI), acțiune cheie în obiectivul Știință cu și pentru societate (eng. *Science with and for Society*) regăsindu-se majoritar în acțiunile și elementele tematice ale RRI: angajare publică, acces deschis, date și materiale deschise, izvoare/metode/surse deschise, evaluare deschisă, educație științifică deschisă, știință civică [6]. În consecință, actualmente se promovează un întreg concept de cultură deschisă, ale cărei componente de bază vizează educația, creația, cercetarea, guvernarea, patrimoniul, tehnologiile, evaluarea, mediul de afaceri toate deschise pentru reprezentanții grupului și pentru cei din afara lui.

O asemenea perspectivă asupra modului de circulație a cunoștințelor pune accent pe comunicarea lor către societate și către cercetători. Or, acestea fiind produse de către comunitatea academică sunt orientate întâi de toate spre beneficiul societății în general, precum și al științei în mod particular. Grupul de lucru „Acces Deschis și Comunicarea științifică" ce ține de Rețeaua de acces deschis a Austriei (eng. *Working Group "Open Access and Scholarly Communication" of the Open Access Network Austria* (OANA) și-a propus să elucideze constrângerile sistemului actual de comunicare științifică după care să stabilească soluțiile pentru depășirea problemelor existente. Printre acestea, experții subliniază următoarele.

Accesul limitat la cunoaștere și colaborare, în special intersectorială. Cercetătorii susțin că rezultatele investigațiilor științifice adesea nu sunt accesibile societății, chiar dacă au fost finanțate din fondurile publice; tot așa, materiale de cercetare relevante păstrate în arhive susținute financiar de la bugetul de stat, inclusiv muzee, biblioteci și inventarele statistice nu sunt disponibile în formă digitală sau în general sunt inaccesibile. Accesul limitat și diseminarea întârziată a rezultatelor științifice, precum și transferul lacunar de cunoștințe către cercetători și alți membri ai societății demonstrează faptul că producerea de cunoștințe

științifice se întâmplă adesea într-un sistem închis, lucru în detrimentul cercetării restrânge inovația. Din aceeași cauză oportunitățile de colaborare dintre diverși actori rămân neexploatate în măsura disponibilă. Rezultatele cercetării sunt adesea comunicate într-un limbaj extrem de abstract, împiedicând diseminarea cunoștințelor în alte domenii de cercetare și pentru alți membri ai societății.

Procese ineficiente. Sistemul de comunicare științifică este încă ineficient și încetinit, deși apariția posibilității de editare electronică a redus considerabil costurile de tipărire, cele de livrare poştale și altele. În prezent, în ciuda instrumentelor tot mai variate și a infrastructurii în continuă creștere, metodele tradiționale de comunicare științifică tind să prevaleze în multe discipline de cercetare. În același timp, producția activității de cercetare a crescut exponențial în ultimele secole. Aceasta a condus la o creștere extraordinară a volumului de cunoștințe, dar și la supraîncărcarea cu informații. O mulțime de timp este irosit inutil pentru munca duplicată. Sistemul de evaluare colegială este supraîncărcat și sunt revizuite aceleași rezultate ale cercetării de mai multe ori, din cauza ratelor ridicate de respingere

Lipsa de reproductibilitate si transparență. Majoritatea rezultatelor cercetărilor nu pot fi reproduse din cauza lipsei de date, instrucțiuni de proces și informații de context. Absența informațiilor contextuale adecvate face dificilă determinarea dacă o piesă de cercetare este credibilă și poate fi re-construită/ re-constituită. Evaluarea inter pares are o funcție importantă de filtrare, dar este adesea netransparentă și potențial părtinitoare. Ca urmare, în ultimele decenii se înregistrează creșterea retragerilor unor rezultate științifice explicate prin practici eronate.

Bariere tehnice și juridice. Produsele de cercetare (date, materiale, cod sursă etc.) nu pot fi refolosite din cauza restricțiilor tehnice și legale (de ex., drepturile de autor foarte limitative). Acordurile de transfer de drepturi prea restrictive împiedică circulația cunoștințelor și contribuie la un oligopol al editorilor și al furnizorilor de servicii de informare.

Stimulente și recompense care necesită reconsiderări. Cantitatea de rezultate de cercetare este adesea evaluată în raport cu calitatea lor. Cercetătorii sunt mai dispuși să publice rezultatele activității lor în bucăți mici, ceea ce sporește per ansamblu costurile de comunicare academică, împiedicând în același timp noi cercetări originale. Comunicarea științifică este limitată în mare măsură de structurile actuale de recompense favorizând publicarea rezultatelor cercetării în edituri și reviste academice renumite [7].

În aceste condiții, grupul de experți a elaborat un set de recomandări care să îmbunătățească situația, pornind anume de la comunicarea academică. Acestea sunt cunoscută ca **Principiile de la Viena (The Vienna Principles)** [*ibidem*] și enunță douăsprezece principii ale comunicării științifice, postulând și demonstrând că ea trebuie să fie:

1. **Accesibilă**, în sensul să fie imediat accesibilă în mod deschis oricui și pentru un timp îndelungat. Postulatul pornește de la ideea că producția de cunoștințe servește omenirii și sporește prosperitatea, iar difuzarea gratuită și deschisă a cunoștințelor științifice în cadrul comunității academice și dincolo de ea facilitează schimbul, colaborarea și aplicarea rezultatelor cercetării. De aceea nu ar trebui să existe obstacole tehnice, financiare, juridice care să întârzie sau să limiteze accesibilitatea rezultatelor cercetării, ele urmând să fie disponibile persoanelor diferite din punct de vedere fizic, economic sau în alte condiții.

2. **Descoperibilă**, adică să faciliteze căutarea, explorarea și descoperirea. Este cert că nu au existat niciodată atât de mulți oameni de știință ca în zilele noastre și ei nu au fost niciodată atât de prolifici grație noilor moduri de comunicare și tehnologii care sunt mai ieftine și mai larg disponibile. Un sistem de comunicare științifică ar trebui să organizeze cunoștințele științifice în așa fel încât să permită cercetătorilor și actorilor cheie să identifice în mod eficient și efectiv cercetarea relevantă lor. În plus, cercetătorii ar trebui să poată găsi feedback cu privire la propria lor activitate și la activitățile legate de ea cât mai uşor posibil.

3. **Reutilizabilitatea** informațiilor ar permite tuturor să se dezvolte în mod eficient axându-se pe munca celuilalt. Urmând axiomaticul postulat al lui Newton „Stând pe umerii giganților", cercetarea modernă se bazează neîndoielnic pe cooperare, iar în marea lor majoritate, ideile nu sunt create în vid. Reutilizarea proceselor de cercetare, metodelor și rezultatele, abstractizarea și extinderea lor ar trebui să reprezinte valorile de bază ale comunicării științifice și să permită cercetătorilor să învețe unii de la alții și să accelereze producerea de noi cunoștințe. În consecință, atunci când se asigură atribuirea sau referința adecvată a autorului, maximul de reutilizare și prelucrare ar trebui să fie permis.

4. **Reproductibilitatea** este înțeleasă prin faptul că știința oferă rezultate de cercetare reproductibile, aceasta fiind una dintre trăsăturile distinctive ale cercetării și un standard de aur în multe discipline. Ca o cerință minimă, procesul de cercetare ar trebui să poată fi urmărit, de exemplu, prin asigurarea accesului la date brute și documentarea procesului de cercetare, precum și la rezultatele intermediare (discuții, jurnale de cercetare, pre-publicații etc.). Acest lucru faci-

litează înțelegerea metodologiei, face posibilă identificarea diferitelor etape ale procesului de cercetare și înțelegerea evoluției lui, precum și simplifică evaluarea. Deschiderea pentru cei interesați a metodologiei și a căilor de producere a rezultatelor ajută, de asemenea, la identificarea cazurilor de reavoință și fraudă.

5. **Transparența** comunicării științifice propune comunității să ofere mijloace deschise și transparente pentru a judeca credibilitatea unui rezultat al cercetării. *De facto*, așa cum am menționat mai sus, toate cunoștințele noi se bazează pe constatările din trecut, dar, în practică, nu se poate reproduce, cu fidelitate, fiecare rezultat al cercetării pentru a-i verifica credibilitatea. Un sistem de comunicare științifică ar trebui, prin urmare, să facă posibilă judecarea credibilității rezultatelor cercetării pe baza informațiilor de context. Aceste informații pot proveni de la autori, de la evaluări peer review sau alte forme de feedback. Informația contextuală ar trebui să răspundă la clasicele cinci întrebări: cine?, ce?, când?, unde? și de ce?, dar, în același timp, și la întrebările „Cine a plătit pentru aceasta?" și „Cum s-a obținut aceasta?". Detalii privind fondurile și relația cercetătorilor cu subiectele de studiu descoperă potențialele conflictele de interese și modul în care au fost abordate subiectele de etică.

6. **Inteligibilitatea** presupune că cercetarea trebuie prezentată clar, concis și ușor de înțeles, comunicarea fiind ajustată pentru diferiți actori. Un dialog fructuos între cercetătorii înșiși și între cercetători și alte părți interesate este reciproc avantajos atât pentru cercetare, cât și pentru societate, facilitând transferul și schimbul de cunoștințe în cadrul cercetării și dincolo de ea. Comunicarea între cercetători implică, de obicei, un grad ridicat de abstractizare și un limbaj specializat, însă comunicarea cu cetățenii interesați necesită un limbaj mai ușor de înțeles. Prin urmare, aceasta trebuie adaptată diferitor grupuri de părți interesate din interiorul și din afara mediului academic, luând în considerare cerințele lor specifice, cu scopul de a le permite implicarea și participarea în continuare la diferite procese.

7. **Colaborarea** presupune a încuraja diferite forme de colaborare și co-participare între cercetători și părțile interesate. Cercetarea este relevantă pentru o mare varietate de părți interesate, cum ar fi pacienți și medici, studenți și profesori etc. Aceștia pot să lucreze împreună, pornind de la discuții și trecând la colaborarea reală dintre comunitățile societale în proiectele științifice cetățenești. Colaborarea duce la o mai bună înțelegere a cercetării de către oamenii de știință și părțile interesate, care pot formula întrebări de cercetare importante pentru ei. Cercetătorii pot obține feedback-ul cu privire la munca lor, iar în unele cazuri primesc chiar sprijin / recomandări / sugestii referitoare la procesul de cercetare.

8. **Asigurarea calității** presupune o analiză transparentă și competentă. Revizuirea/ evaluarea descoperirilor obținute în procesul de cercetare le conferă garanții, asigurând că rezultatele pot fi de încredere și utilizabile/ dezvoltate. Prin urmare, un sistem de comunicare științifică ar trebui să stimuleze, recompenseze și să recunoască revizuirea, nu mai puțin decât însuși procesul de cercetare, în ideea de a crea un echilibru între producția de cunoștințe și consolidarea lor. Revizuirea ar trebui să asigure că rezultatele pot fi reproduse și că procesul de cercetare poate fi urmărit. Comunicarea transparentă și analiza deschisă de la egal la egal pot contribui la sporirea calității recenziilor și evitarea judecăților părtinitoare.

9. **Evaluarea** corectă și adecvată sprijină aprecierea corectă. Ea influențează impactul perceput al rezultatelor cercetării, al cercetătorilor, revistelor sau instituțiilor și, prin urmare, modul în care se creează cunoștințele științifice. Evaluarea ar trebui să ofere o analiză globală, multidimensională, într-un context interdisciplinar, iar cercetătorii urmează să aibă posibilitatea să comenteze rezultatele evaluării și să verifice modul de colectare a datelor, precum și procesele de analiză. Pentru a construi cercetări viitoare pe teren solid, ar trebui să se aplice scheme de recompensare, iar calitatea trebuie să fie favorizată în raport cu cantitatea.

10. **Progresul validat**. Comunicarea științifică trebuie să promoveze atât producția de noi cunoștințe, cât și să valideze cunoștințele existente. Pentru ca știința să progreseze, este nevoie de cercetări originale care să contribuie cu rezultate noi aduse în corpul cunoașterii. Un sistem de comunicare științifică ar trebui să identifice lacunele în materie de cercetare și să evidențieze domenii care necesită angajare și contribuții, iar incertitudinea și asumarea riscurilor ar trebui acceptate pentru a încuraja testarea metodelor și a teoriilor neobișnuite. Comunicarea științifică ar trebui, de asemenea, să promoveze reproducerea și validarea continuă a cunoștințelor existente. Cele două funcții urmează să fie echilibrate pentru a obține progrese validate.

11. **Inovarea** îmbrățișează posibilitățile noilor tehnologii. În ultimii 400 de ani, comunicarea științifică a evoluat constant și această evoluție a deschis noi oportunități pentru a lucra și a colabora. Comunicarea științifică ar trebui să integreze posibilitățile oferite de noile tehnologii. Web-ul a revoluționat modul în care se creează, diseminează, explorează și consumă informațiile, iar potențialul său nu este pe deplin exploatat. Aceste oportunități vizează inclusiv schimbul și difu-

zarea, în timp real, a cunoștințelor, disponibilitatea largă și simultană a resurselor, costuri marginale zero pentru difuzare, noi fluxuri de lucru, capacitatea de reutilizare a datelor și a rezultatelor, abilitatea de a procesa volumuri imense de date, noi forme de prezentare și vizualizare a rezultatelor cercetărilor efectuate.

12. **Bun public**: comunicarea științifică extinde cunoștințele comune. Acestea sunt esențiale pentru dezvoltarea societății. Dat fiind că prin natura sa cunoașterea științifică este intangibilă, utilizarea ei de către o singură persoană nu exclude utilizarea acesteia și de către o altă persoană. Dimpotrivă, cunoașterea tinde să crească atunci când este împărtășită. Prin urmare, nu ar trebui stabilite bariere pentru a limita utilizarea și reutilizarea rezultatelor cercetării. Cunoștințele științifice ar trebui să fie un bun public, în această calitate permițând tuturor să beneficieze plenar de ele.

Respectivele principii au intenția de a dinamiza comunitatea științifică în toate aspectele ei și de a o aduce mai aproape de membrii ei și ai societății. Ca parte componentă a unei politici de Știință Deschisă, comunicarea științifică este extrem de importantă și necesită acțiuni reale pentru a fi pusă în practică. Constituind un singur aspect al Științei Deschise, se recomandă ca ea să fie interconectată cu alte elemente definitorii ale științei veritabile, care să fie reale, aplicabile și cu efect benefic asupra științei și societății. Vorbim despre accesul deschis la informație, arhive și colecții deschise, educație deschisă, implicarea cetățenilor în procesul de cercetare, conexiunea dintre cercetare, afaceri și societatea civilă în general etc. Totodată, activitățile propriu-zise de promovare a Științei Deschise sunt un lucru deloc de ignorat, or, societățile academice, mai conservatoare prin esența lor, trebuie să fie convinse despre utilitatea deschiderii către lume (în limitele percepute inclusiv de raționamente etice și legale), dar necesită și acțiuni concrete de instruire, de difuzare, de implementare care să fie coordonate la nivel național.

BIBLIOGRAFIE

1. http://ec.europa.eu/research/era/index_en.htm
2. https://era.gv.at/object/document/1845
3. http://ec.europa.eu/research/openscience/index.cfm
4. https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/policy-support-facility/mle-open-science-altmetrics-and-rewards
5. http://ec.europa.eu/research/era/optimal-circulation_en.htm
6. https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/responsible-research-innovation
7. www.viennaprinciples.org

Alexandr Drobaha. *Perlă*, 2007, batik, mătase, 69 × 91 cm

MENŢINEREA ȘI DEZVOLTAREA INFRASTRUCTURII PUBLICE DE CERCETARE ȘI INOVARE

Doctor în informatică **Igor COJOCARU**
Doctor în științe biologice **Alfreda ROȘCA**
Doctor în științe tehnice **Mihail GUZUN**
Doctor în științe fizico-matematice **Andrei RUSU**
Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale al AȘM

MAINTENANCE AND DEVELOPMENT OF THE PUBLIC INFRASTRUCTURE OF THE RESEARCH AND INNOVATION

Summary: The article analyzes the state of the research and innovation infrastructure and e-infrastructure in the Republic of Moldova and its connection with the corresponding European and global ones. On the basis of the analysis, suggestions for improving the connection of research and innovation infrastructure of the Republic of Moldova to the modern European requirements and standards are presented.
Keywords: infrastructure, e-infrastructure, eduroam, eduGAIN, GEANT.

Rezumat: În articol este analizată starea infrastructurii / e-infrastructurii de cercetare și inovare din Republica Moldova și conexiunea cu infrastructurile de cercetare și inovare corespunzătoare la nivel european și global. În baza analizei efectuate sunt prezentate sugestii pentru îmbunătățirea racordării infrastructurii de cercetare și inovare din Republica Moldova la cerințele și standardele europene moderne.
Cuvinte-cheie: infrastructură, e-infrastructură, eduraom, eduGAIN, GEANT.

Scopul publicaţiei constă în analiza situaţiei în arealul ce cuprinde infrastructura sferei ştiinţei şi inovării în Republica Moldova și Uniunea Europeană, elucidarea necesităţii de menţinere și dezvoltare a acesteia.

Problema abordată şi actualitatea ei. La etapa actuală a progresului tehnico-ştiinţific deosebit de accelerat, când ştiinţa tinde spre un impact ascendent asupra societăţii şi dezvoltării economice, când lumea este suprasaturată de informaţii, când se întreprind diferite reorganizări, problema elucidării situaţiei în arealul infrastructurii de cercetare la nivel naţional şi internaţional, preluarea bunelor practici centrate pe salvgardarea şi dezvoltarea infrastructurii ştiinţei sunt obiective extrem de importante şi oportune.

Grupul ţintă, beneficiari sunt actorii sferei științei și inovării: cercetătorii, instituțiile de cercetare, factorii de decizie politică în domeniul științei și inovării, ONG-urile implicate în domeniul cercetării și inovării, reprezentanţii business-ului etc.

Definirea termenului „infrastructură", inclusiv „e-infrastructură". Luând în considerare faptul că noţiunea de infrastructură în sursele de specialitate este expusă în mod diferit și pentru a înțelege mai bine subiectul este necesar de a clarifica ce presupune în esență termenul „infrastructură", care sunt caracteristicile și componentele acesteia.

Codul cu privire la știință și inovare, aprobat în anul 2004, califică infrastructura sferei ştiinţei şi inovării ca fiind totalitatea organizaţiilor care contribuie la desfășurarea activităţii ştiinţifice și de inovare: Academia de Ştiinţe, alte organizaţii din sfera ştiinţei şi inovării, instituţii financiare, fonduri şi agenţii de susţinere a activităţii în domeniu, business-incubatoare, parcuri de inovare (ştiinţifice, tehnico-ştiinţifice şi tehnologice), întreprinderi şi alte organizaţii specializate [1].

Dicţionarul Oxford [2] descrie infrastructura drept o totalitate de structuri fizice și organizatorice, facilități (clădiri, drumuri, surse de alimentare etc.) necesare pentru funcționarea unei societăți sau întreprinderi. În *Heritage Dictionary of the English Language* [3] infrastructura reprezintă facilitățile de bază, serviciile și instalațiile necesare pentru funcționarea unei comunități sau a unei societăți, cum ar fi sistemele de transport și comunicații, liniile de alimentare cu apă și electrice, instituțiile publice, inclusiv şcolile, oficiile poştale etc. În *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* [4] prin infrastructură se subînțeleg sistemele de bază și servicii, precum furnizarea de transport și energie, pe care o țară sau organizație le folosește pentru a lucra eficient.

În literatura de limbă rusă infrastructura este explicată ca un set de active materiale și nemateriale care

asigură realizarea activităților economice și condițiilor de viață a subiecților [5] sau sectoare ale economiei, cunoştinţe ştiinţifice şi tehnice, viaţa socială, care garantează procesele de producție și condițiile de viață socială [6]. O definiție succintă și informativă oferă literatura românească [7]: infrastructura reprezintă sistemul de facilităţi, echipamente şi servicii necesare operării unei organizaţii.

Privind prin prisma societății informaţionale, infrastructura defineşte totalitatea mijloacelor de comutaţie şi de dirijare a fluxurilor informaţionale, liniile de comunicaţii, reţelele şi canalele de transport respective, echipamentele de calcul (hardware) şi produsele program (software) [8]. Sensul noțiunii de infrastructură poate fi intuit dacă analizăm structura acestui cuvânt, care constă din două elemente: infra (de jos, mai jos) și structură (ansamblu de elemente ale unei construcții). Prin urmare, putem să ne referim la infrastructură ca la o totalitate a elementelor de structură de la baza unei construcţii. Astfel, dacă raportăm această logică la domeniul științei, atunci infrastructura de cercetare și inovare reprezintă totalitatea elementelor care asigură activităţile în acest areal.

Standardul internațional ISO 9000:2015 „Sisteme de management al calității. Principii fundamentale și vocabular" definește infrastructura unei organizații drept „sistem de facilități, echipamente și servicii de care este nevoie pentru funcționarea unei organizații" [9].

În calitate de umbrelă pentru toată infrastructura domeniului de cercetare ştiinţifică, infrastructura electronică sau e-infrastructura reprezintă elementul de bază care contribuie la reunirea cercetătorilor din diferite colţuri ale globului, permite schimbarea abordărilor tradiționale și oferă o nouă perspectivă în organizarea și dezvoltarea cercetărilor științifice. E-infrastructura este un mediu în care resursele de cercetare (hardware, software şi conţinut) pot fi uşor accesate [10]. Infrastructura electronică oferă comunităţii ştiinţifice o piaţă comună a resurselor digitale, accesibile 24 din 24 de ore, indiferent de locație, și servește ca instrument unic pentru dezvoltarea de aplicații colaborative.

Privită de către consiliul de cercetare din Marea Britanie [11], e-infrastructura se referă la o combinație și interconectare a tehnologiilor digitale (hardware și software), a resurselor (date, servicii, biblioteci digitale), comunicații (protocoale, drepturi de acces și rețele), cercetători și structuri organizaționale necesare pentru suportul cercetării moderne bazate pe colaborare internațională.

Definiţia mai specifică a e-infrastructurii a fost propusă în documentul elaborat de către organismul european de coordonare – eInfrastructure Reflection Group (e-IRG) [12]. Potrivit acesteia, e-infrastructura este un mediu nou de investigare, în care toţi cercetătorii, indiferent dacă lucrează în cadrul instituţiilor private sau în proiecte ştiinţifice naţionale sau multinaţionale, au acces partajat la facilităţi ştiinţifice unice sau distribuite (inclusiv date, instrumente, calcule şi comunicaţii), indiferent de tipul lor şi de locaţia în lume.

E-infrastructura oferă acces de la distanţă la date ştiinţifice şi instrumente aflate în laboratoarele performante din întreaga lume și permite colaborarea la nivel internaţional a cercetătorilor, oferă servicii unice de cercetare utilizatorilor din diferite ţări, inclusiv din regiunile periferice şi îndepărtate, precum şi oportunităţi de atragere a tinerilor în știință prin crearea sistemelor de partajare de facilităţi. E-infrastructura are o atribuție cheie în structurarea comunității științifice și crearea unui mediu de cercetare și inovare eficient. E-infrastructurile joacă un rol tot mai activ în progresul cunoaşterii şi tehnologiei şi în valorificarea acestora. Datorită capacităţii de a întruni o „masă critică" de oameni și investiţii, ele contribuie la dezvoltarea economiei naţionale, regionale şi europene. E-infrastructurile se află în centrul triunghiului cunoaşterii: cercetare–educaţie–inovare. Utilizarea pe scară largă a e-infrastructurii este un pas important spre reducerea decalajului digital şi a exodului de creiere.

INFRASTRUCTURA DE CERCETARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA. CADRUL NORMATIV/LEGAL RELEVANT, INIȚIATIVE/PROIECTE NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE

Numărul de organizaţii ştiinţifice în Republica Moldova a variat în diferite perioade. Astfel, în anul 1960, activau nouă institute de cercetare, în 1970 – 66, în 1985 – 107, în 2004 – 101. În anul 2017 sunt înregistrate nouă institute de cercetare fondate de AȘM, 33 de organizaţii de cercetare din diferite ramuri, 12 universităţi acreditate cu activitate ştiinţifică, două muzee, trei parcuri ştiinţifico-tehnologice, şapte incubatoare de inovare [13, p. 103].

Până în anul 2004, baza tehnico-materială a instituţiilor de cercetare era învechită, echipamentul de cercetare neperformant, cu un grad sporit de uzură. În decembrie 2005, Guvernul Republicii Moldova a aprobat o hotărâre în care au fost stipulate măsurile de optimizare a infrastructurii sferei ştiinţei şi inovării. Astfel, pentru consolidarea acesteia s-a decis ca 20% din resursele financiare să fie alocate pentru asigurarea bazei tehnico-materiale a organizaţiilor din sfera ştiinţei şi inovării. Măsurile întreprinse, restructurările efectuate pe parcursul anilor au contribuit la îm-

bunătăţirea infrastructurii instituţiilor de cercetare. În perioada implementării Codului cu privire la știinţă și inovare (2004–2017), AȘM a depus eforturi substanţiale orientate spre optimizarea reţelei de instituţii de cercetare și inovare, intensificarea procesului de modernizare a infrastructurii sferei științei și inovării.

La sfârșitul anului 2014, în Republica Moldova a fost aprobată Strategia de cercetare-dezvoltare până în anul 2020. Unul din obiectivele principale ale strategiei este dezvoltarea capacităţilor umane, instituţionale și de infrastructură [14, p. 28]. Conform prevederilor, această sarcină majoră urma să fie realizată prin implementarea instrumentelor de acces al sectorului privat la infrastructura de cercetare și la laboratoarele științifice, prin stimularea dialogului continuu între știință și societate, diseminarea cunoștinţelor și valorificarea rezultatelor cercetării. Planul de acţiuni pentru implementarea Strategiei prevedea ca până în trimestrul III al anului 2015 să fie efectuată inventarierea întregului spectru de capacităţi, inclusiv infrastructura de cercetare, în vederea optimizării și sporirii eficienţei. Pentru elaborarea și implementarea instrumentelor de acces al sectorului privat la infrastructura de cercetare au fost prevăzute 10 milioane de lei pentru anul 2015 [15, p. 51].

Din momentul în care prevederile strategiei nu au fost realizate la timp, este necesar de a urgenta identificarea soluţiilor optime pentru implementarea cu succes a obiectivelor trasate, fie și cu întârziere. Crearea instrumentelor de monitorizare și evaluare a sistemului de cercetare, a infrastructurilor acestuia, analiza indicatorilor de măsurare a producţiei științifice, cartografierea sistemului cu utilizarea celor mai actuale metodologii de studiere și prelucrare a informaţiilor este actuală și în tangenţă directă cu practicile europene și internaţionale.

La mijlocul lunii iunie 2017, la indicaţia Guvernului Republicii Moldova, Inspecţia Financiară a Ministerului Finanţelor a solicitat instituţiilor din sfera științei și inovării prezentarea informaţiei cu privire la mijloacele fixe – imobile, terenuri și utilaje științifice a căror valoare iniţială depășește 200 de mii de lei, cu indicarea stării de utilizare. În urma acestei iniţiative se va efectua o inventariere detaliată a infrastructurii organizaţiilor științifice.

Cu referinţă la e-infrastructură, în Republica Moldova, graţie unor proiecte UE, mai multe universităţi și-au instituit repozitorii instituţionale. Soluţiile software folosite sunt open-source, și anume, DSpace [16]. În afară de repozitoriile instituţionale, în Republica Moldova există un repozitoriu naţional – Instrumentul Bibliometric Naţional (IBN) [17] – în care sunt înregistrate articolele din publicaţiile științifice, inclusiv cele acreditate în Republica Moldova, cuprinzând și metadatele articolelor și revistelor respective. Bibliotecile publice din Republica Moldova sunt dotate cu calculatoare conectate la internet, graţie unor granturi externe, oferind astfel servicii specifice de bibliotecă prin intermediul calculatorului. La fel, unele biblioteci oferă acces din cadrul bibliotecii la alte resurse electronice folosind acordurile de colaborare cu organizaţii internaţionale (Research4Life) [18] specializate în promovarea rezultatelor și colaborării în domeniul științei, inovaţiei și dezvoltării la nivel global.

În Republica Moldova activează cu succes e-Infrastructura RENAM – o platforma interoperabilă de colaborare, resurse și servicii informaţionale în cercetare și educaţie, care contribuie la convergenţa infrastructurilor electronice ale universităţilor și instituţiilor de cercetare [19].

În perioada 2009–2012, cercetătorii moldoveni, împreună cu 19 parteneri din 10 ţări, au implementat proiectul SEERA-EI (Spaţiul Europei de Sud-Est pentru Cercetare în e-infrastructură) [20, p. 63]. Obiectivul de bază l-a constituit dezvoltarea și consolidarea coordonării și cooperării programelor naţionale de e-infrastructură în regiunea Europei de Sud-Est (ESE). Proiectul în cauză a deschis calea spre cooperarea regională comună durabilă. Pentru Republica Moldova s-a remarcat lipsa de angajament guvernamental faţă de e-infrastructură și faptul că pentru o ţară este foarte important să dezvolte o viziune stabilă și pe termen lung privind e-infrastructurile. Un rezultat important a fost semnarea de către 10 ministere / agenţii de stat din nouă ţări din regiune a Memorandumului de înţelegere „Viziune regională comună și Strategia de e-infrastructură", pentru regiunea Europei de Sud-Est. Memorandumul prevede ca până în anul 2020, în Regiunea Europei de Sud-Est să fie creată o reţea de fibră backbone regională. Proiectul SEERA-EI, precum și alte proiecte regionale conexe, axate pe probleme de dezvoltare a e-infrastructurii, au permis dezvoltarea componentelor de bază ale infrastructurii electronice moderne și ale serviciilor conexe în Republica Moldova. Modernizarea permanentă a componentelor e-infrastructurii este în conformitate cu obiectivul general al eEuropei – accelerarea dezvoltării societăţii informaţionale în Europa, asigurându-se disponibilitatea acesteia pentru toate comunităţile.

În prezent, comunitatea academică lucrează la elaborarea Strategiei Naţionale pentru Integrarea în Spaţiul European de Cercetare 2018–2020. În scopul stimulării interesului pentru participarea în Programul Cadru al UE de cercetare și inovare ORIZONT 2020 și accelerarea integrării în Spaţiul European de Cercetare, a fost elaborat un nou program pilot privind conectarea Centrelor de Excelenţă moldovenești

la infrastructurile europene de cercetare precum ESFRI, Research Networks etc. În conformitate cu noul său statut, Academia de Științe a Moldovei urmează să consulte Guvernul în ce privește crearea și dezvoltarea infrastructurii publice în domeniile cercetării și inovării, să promoveze aderarea la platformele tehnologice regionale și europene de utilizare a infrastructurii de cercetare.

POLITICA DE DEZVOLTARE A INFRASTRUCTURILOR DE CERCETARE ÎN EUROPA

Uniunea Europeană a întreprins mai multe acțiuni menite să sprijine dezvoltarea infrastructurilor de cercetare și a e-infrastructurii ca un instrument important pentru dezvoltarea cercetării științifice. Politica generală de dezvoltare a infrastructurilor de cercetare în Europa este determinată de Forumul Strategic European privind Infrastructurile de Cercetare (ESFRI) [21]. Misiunea ESFRI este de a facilita inițiativele multilaterale pentru o mai bună utilizare și dezvoltare a infrastructurilor de cercetare la nivel comunitar, precum și internațional. ESFRI monitorizează aspectele regionale ale dezvoltării și utilizării infrastructurilor de cercetare, elaborează recomandări pentru asigurarea accesului egal la resursele europene. Accesul deschis la serviciile digitale avansate, la instrumentele științifice, datele, cunoștințele și expertiza de care au nevoie cercetătorii pentru a colabora și a atinge excelența în domeniul științei, cercetării și inovării este elementul central al politicii europene. UE consideră că toată comunitatea trebuie să fie angajată în guvernarea, gestionarea și conservarea acestor resurse în beneficiul oamenilor.

Pentru soluționarea unor probleme strategice privind dezvoltarea componentelor e-infrastructurii, Comisia Europeană a constituit în 2003 o structura specială de organizare și coordonare – eInfrastructure Reflection Group (e-IRG) [22]. Viziunea e-IRG este: o e-infrastructură deschisă și inovativă care oferă o cooperare flexibilă și utilizare optimă de către comunitățile internaționale a resurselor electronice disponibile. e-IRG coordonează inițiativele pan-europene și proiectele de dezvoltare a infrastructurii electronice comune pentru cercetare și inovare în Europa. e-IRG monitorizează eficiența utilizării e-infrastructurilor comune pan-europene și elaborează recomandări clare pentru adaptarea componentelor e-infrastructurii la necesitățile comunităților virtuale de cercetare.

Consiliul Uniunii Europene recunoaște rolul decisiv al e-infrastructurilor pentru atingerea excelenței științifice, potențialul lor pentru îmbunătățirea accesibilității și a impactului acestora în transformarea modului de realizare a cercetărilor științifice. E-infrastructura aduce o contribuție majoră la implementarea obiectivelor strategiei „Agenda digitală a Europei" (Digital Agenda for Europe) și a viziunii pentru Spațiul European de Cercetare în Europa (ERA), având un rol cheie în sprijinirea implementării de noi facilități.

Infrastructurile electronice sporesc creativitatea și eficiența cercetării, reduc decalajul dintre comunitățile și regiunile dezvoltate și cele mai puțin dezvoltate. Scopul principal al activităților de e-infrastructură în cadrul programului ORIZONT 2020 este de a realiza până în 2020 un spațiu european unic și deschis pentru cercetarea online, în care cercetătorii să beneficieze de servicii moderne și fiabile, cu un acces neîntrerupt și deschis la resursele globale de date [23].

Analizând starea de lucruri la acest capitol, un exemplu bun de urmat poate servi platforma Angajarea în Sistemul Infrastructurii de Cercetare Românesc (ERRIS – Engage in the Romanian Research Infrastructures System) [24]. Ea reprezintă un registru al infrastructurilor de cercetare din România.

ERRIS a fost lansată la mijlocul anului 2015 de către Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior a Cercetării, Dezvoltării și Inovării a Ministerului Cercetării și Inovării din România [25]. În încercarea de a crește vizibilitatea și a facilita accesul la infrastructura de cercetare din România, această platformă a fost dezvoltată pentru a veni în sprijinul coordonatorilor infrastructurilor de cercetare publice/private din România și celor care doresc să beneficieze de serviciile oferite de către aceste infrastructuri, stimulând colaborarea și participarea la rețelele naționale și internaționale de profil ale comunității științifice din România. Platforma a fost elaborată pentru a promova infrastructurile de cercetare la nivel național și internațional, a utiliza eficient echipamentul științific disponibil, a crește vizibilitatea și a facilita accesul la infrastructura de cercetare, a face cercetarea mai deschisă și mai transparentă, a stimula colaborarea și participarea în rețelele naționale și internaționale. Platforma ERRIS este considerată un „facebook of things". Actualmente ERRIS reunește peste 1 400 de infrastructuri de cercetare, din sfera publică și cea privată, cu peste 7 500 de servicii și aproximativ 20 000 de echipamente de cercetare.

COMPONENTELE INFRASTRUCTURII DE CERCETARE

Standardul ISO 9001:2015 [26] „Sistem de management al calității. Cerințe" în clauza 7.1.3. stabilește cerințele față de infrastructură în cadrul unui sistem

de management al calității: „Organizația trebuie să determine, să pună la dispoziție și să mențină infrastructura necesară pentru operarea proceselor sale și pentru realizarea conformității produselor și a serviciilor", menționând că „infrastructura include:

- clădiri și utilități asociate;
- echipamente, inclusiv hardware și software;
- resurse pentru transport;
- tehnologie informațională și comunicații".

Pentru sfera științei și inovării componentele de bază ale infrastructurii sunt:

a) organizaţiile ştiinţifice;

b) echipamentul de cercetare disponibil, inclusiv software, resursele de măsurare și monitorizare (RMM);

c) clădirile și facilitățile (terenuri experimentale, laboratoare etc.);

d) produsele sciento-intensive din sfera științei și inovării.

a) Organizaţiile ştiinţifice.

Cercetarea este efectuată în cadrul unor structuri organizaționale ierarhice. Astfel, instituțiile principale în care activează persoanele implicate în cercetare, inovare și dezvoltare sunt:

- universitățile;
- instituțiile de cercetare;
- alte întreprinderi publice și private.

Cea mai mică entitate organizațională în cadrul căreia activează cercetătorii sunt:

- laboratoarele;
- catedrele;
- departamentele.

b) Instituțiile de cercetare din Republica Moldova sunt dotate cu echipament de cercetare achiziţionat în baza implementării proiectelor naționale și internaționale. Pentru sporirea eficienţei utilizării acestuia este necesar de a efectua o inventariere cât mai urgentă a tehnicii și utilajului de cercetare disponibil.

Este important ca, pentru a asigura încrederea în veridicitatea rezultatelor științifice, să fie instituit un control riguros asupra resurselor de măsurare și monitorizare utilizate în procesul de cercetare. Cerințele referitoare la controlul RMM sunt stipulate în p. 7.1.5. al standardului ISO 9001:2015 [27] și prevăd ca aceste resurse să fie:

- adecvate pentru tipul specific de activități de monitorizare și măsurare care se efectuează;
- menținute pentru a se asigura continua lor adecvare cu scopul.

Este necesar ca să fie păstrate informațiile documentate corespunzătoare, ca dovadă a adecvării RMM cu scopul lor (ex.: buletine de verificare/etalonare eliberate de organizații autorizate).

c) Organizațiile în care se desfășoară activități de cercetare și locațiile acestora trebuie să pună la dispoziție condiții favorabile pentru desfășurarea activităților de cercetare. ISO 9001:2015, p.7.1.4 specifică următorii factori de mediu pe care organizațiile trebuie să le țină sub control:

- sociali (nedescriminare, atmosferă calmă, fără confruntări);
- psihologici (reducerea stresului, prevenirea epuizării, protecție emoțională);
- fizici (temperatură, căldură, umiditate, iluminare, aerisire, igienă, zgomot).

Controlul asupra factorilor de mediu presupune și asigurarea unor condiții de muncă corespunzătoare cerințelor de sănătate și securitate a personalului încadrat în procesul de cercetare/dezvoltare.

d) În Manualul Frascati, ediția 2015 [28, p. 31], produsele științifice sunt definite ca bunuri și servicii obţinute și/sau oferite în urma activității de cercetare. Reieșind din publicațiile la nivel internațional ale numeroșilor specialiști în domeniu, termenii *produs științific* (ce înglobează în sine și serviciul științific) și *rezultat științific* pot fi considerați sinonimi. Aceste noţiuni reprezintă un produs al activităţii de cercetare care conţine un ansamblu sistematic de cunoştinţe şi / sau soluţii noi despre natură, societate și gândire într-un anumit domeniu al cunoașterii, obţinut în urma identificărilor, descrierilor, observaţiilor, investigaţiilor experimentale, explicaţiilor şi înregistrat pe orice operator de transport date.

În cadrul e-infrastructurii naționale de cercetare, inovare și dezvoltare acțiunile de coeziune ale cercetătorilor pot fi extinse dacă vor fi implementate serviciile oferite de:

- LEAF – Federația de Identitate pentru instituțiile de cercetare și educație din Republica Moldova;
- EDUROAM – acces la Wi-Fi nelimitat pentru comunitatea științifică și educațională din întreaga lume;
- eduGAIN – deblocarea colaborării la nivel global în educație și cercetare;
- Federation as a Service – serviciu de conectare federativă la resurse și date;
- GEANT Cloud Services – servicii care sprijină colaborarea bazată pe tehnologiile cloud;
- GEANT Open – facilitarea colaborării deschise la nivel global;
- GEANT VPN Services – serviciu pentru conexiuni private și sigure destinate creării echipelor de cercetare transfrontaliere globale;
- perfSONAR – monitorizarea în timp real a domeniilor multiple în raport cu performanță;
- eduPERT (Performance Enhancement Response

Team) – serviciu de suport pentru PERT din cadrul comunității pentru a atinge performanțe maximale ale rețelei;

▪ eduCONF – îmbunătățirea accesului la videoconferințe;

▪ eduOER – suport pentru accesarea conținutului media din diverse repozitorii;

▪ NRENum.net – interconectarea diferitor metode de a telefona pentru conexiunile în timp real.

COMPONENTELE INFRASTRUCTURII DE INOVARE

Infrastructura de inovare se poziţionează la intersecţia ştiinţei şi mediului de afaceri. Gradul de dezvoltare a acesteia reprezintă unul dintre factorii cheie care determina progresul economic, crearea unei economii moderne și eficiente, orientate spre o producţie competitivă. Pentru constituirea și dezvoltarea infrastructurii de inovare în Republica Moldova (în baza Legii privind politica de stat în sfera inovării și transferului tehnologic, în 2004 a fost fondată Agenția pentru Inovare și Transfer Tehnologic (AITT) [29]. Baza legală ce reglementează domeniul inovării și transferului tehnologic în Republica Moldova cuprinde Codul cu privire la știință și inovare al RM (2004), Legea cu privire la parcurile științifico-tehnologice și incubatoarele de Inovare (2007), Acordurile de Parteneriat între Guvern și AȘM, Strategia inovațională (2013–2020). La ora actuală, în Republica Moldova activează trei parcuri științifico-tehnologice și opt incubatoare de inovare, având diferite specializări.

MENŢINEREA ŞI DEZVOLTAREA INFRASTRUCTURII DE CERCETARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

În conformitate cu principiile Științei Deschise [30], în condițiile actuale pentru menținerea și dezvoltarea infrastructurii de cercetare în Republica Moldova ar fi binevenită crearea unei platforme online a infrastructurii din sfera științei și inovării, asemănătoare platformei ERRIS. Beneficiarii platformei pot fi comunitatea ştiinţifică (cercetători, profesori, doctoranzi, studenţi), persoanele responsabile de managementul activităților de CDI, experții, instituțiile implicate în crearea, arhivarea și diseminarea conținutului științific digital, organizațiile responsabile pentru implementarea politicii în sfera științei și inovării. Această platformă se va bucura de o atenție aparte din partea antreprenoriatului privat, structurilor din business, care vor fi interesate în valorificarea rezultatelor cercetării.

Una dintre acţiunile principale necesare pentru implementarea obiectivului de integrare în Spațiul European de Cercetare este crearea Registrului Național al Infrastructurilor de Cercetare-Dezvoltare, care va asigura un acces sporit la infrastructura de cercetare atât pentru mediul public, cât și pentru cel privat, va crea o piață a serviciilor științifice și tehnologice, va contribui la sporirea vizibilității internaționale a rezultatelor cercetării autohtone și la sustenabilitatea economică a științei.

Publicul larg va beneficia de acces deschis la patrimoniul științific al țării reflectat în produse sciento-intensive elaborate de cercetători, la echipamentul științific. Rezultatele vor putea fi utilizate în analiza bibliometrică și webometrică a sferei CDI, ele vor facilita extinderea relațiilor de colaborare la nivel național și internațional. Urmare a serviciilor de colectare a datelor, administrare, prelucrare și interpretare a acestora va fi posibilă generarea de: liste, rapoarte, organigrame, diagrame și grafice specifice, date statistice și comparative.

Platforma infrastructurii de cercetare va facilita integrarea comunității științifice în sistemul informaţional al bazelor de date, servind drept suport în activitățile de management. Cartografierea organizațiilor, echipamentului, produselor și serviciilor de cercetare existente în Republica Moldova va contribui la:

▪ sporirea vizibilității și transparenței în știință;

▪ creşterea gradului de utilizare a echipamentelor ştiinţifice;

▪ stimularea cooperării la nivel naţional și internaţional;

▪ stabilirea de noi parteneriate între entităţile de cercetare, bazate pe complementaritatea infrastructurilor;

▪ cointeresarea sectorului privat în valorificarea rezultatelor cercetării;

▪ transferarea cunoaşterii din instituţiile publice de cercetare spre zona de business;

▪ creşterea competitivităţii instituţiilor de cercetare;

▪ facilitarea procesului de selectare a performanţelor;

▪ diminuarea dublării activităţilor;

▪ favorizarea procesului de expertiză;

▪ identificarea resurselor de cercetare adiționale, recrutarea cercetătorilor valoroși, identificarea noilor idei de cercetare;

▪ oferirea unei imagini de ansamblu ecosistemului de cercetare național, servind în calitate de motor al internaționalizării și promovării cercetării;

▪ consolidarea sistemului de guvernare și management al științei;

▪ creșterea rolului științei în societate.

CONCLUZII

În Republica Moldova trebuie să se recunoască oficial că rolul strategic în creşterea competitivităţii ţării, în prosperarea economică ascendentă îl joacă ştiinţa, inovarea și dezvoltarea tehnologică. Menţinerea și dezvoltarea infrastructurii de cercetare urmează să devină o sarcină primordială în politica ţării, de realizarea căreia depinde viitorul științei în ţara noastră. Acest deziderat necesită a fi dezvoltat în jurul domeniilor strategice, necesare ţării și corelate sinergetic astfel ca să fie consolidată infrastructura, menţinută și dezvoltată tendinţa de integrare în spaţiul european și internaţional.

În conformitate cu prevederile UE, este necesar de a dezvolta infrastructura de cercetare la nivel naţional prin eliminarea barierelor legislative și de altă natură pentru accesul la infrastructura de cercetare transfrontalieră și naţională partajată.

În condiţiile actuale, important este de a crea un mediu stimulativ și favorabil investiţiilor private în ştiinţă prin instrumente de implicare a antreprenoriatului și comercializarea rezultatelor cercetării, prin consolidarea organizaţilor de cercetare existente, prin concentrarea resurselor și prioritizarea alocării acestora, încurajarea parteneriatelor public-public și public-privat, finanţarea adecvată a științei și evaluarea impactului acesteia.

BIBLIOGRAFIE

1. Cod nr. 259 cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova, Monitorul Oficial, nr. 125-129, 30.07.2004, Articolul 25, http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=286236
2. https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/infrastructure
3. https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=infrastructure
4. http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/infrastructure?a=british
5. http://cyberleninka.ru/article/n/infrastruktura-ponyatie-vidy-i-znachenie
6. http://ozhegov.textologia.ru/definit/infrastruktura/?q=742&n=174380
7. http://www.comunicatedepresa.ro/infrastructura/definitie/
8. Glosar al Societăţii Informaţionale, http://idsi.md/node/1303
9. ISO 2000:2015, Quality management systems – Fundamentals and vocabulary, 3. Terms and Definitions, 3.5. Terms related to system, 3.5.2. Infrastructure https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9000:ed-4:v1:en
10. http://cordis.europa.eu/ictresults/home_en.html
11. TechReport (UKResearchCouncils), Councils, U. R., Delivering the UK's e-Infrastructure for Research and Innovation, 2010, http://www.rcuk.ac.uk/documents/research/esci/e-infrastructurereviewreport-pdf/
12. http:// www.e-irg.eu/publications/blue-papers.html
13. Ştiinţa şi inovarea în Republica Moldova: istorie şi actualitate, Academician Gh. Duca, Akademos, nr.1, 2017.
14. Strategia de cercetare-dezvoltare până în anul 2020, punctul 90.
15. Strategia de cercetare-dezvoltare până în anul 2020.
16. http://www.dspace.org/
17. http://ibn.idsi.md/
18. http://www.research4life.org/
19. e-Infrastructura RENAM – platforma interoperabilă de colaborare, resurse şi servicii informaţionale în cercetare şi educaţie, Bogatencov Petru, Secrieru Grigore, Tighineanu Ion, Akademos, nr. 2 (45), 2017, https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/53338
20. Project SEERA-EI – Deliverable D4.1a. SEERA-EI-Interim Report-b-2011-7-22.
21. http://ec.europa.eu/research/infrastructures/index_en.cfm?pg=esfri
22. http://e-irg.eu/
23. https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/e-infrastructures
24. http://www.erris.gov.ro/index.php
25. http://www.research.gov.ro/
26. https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9001:ed-5:-v1:en
27. Standardul ISO 9001:2015, p. 7.1.5, https://webstore.ansi.org/RecordDetail.aspx?sku=ISO+9001%3a2015&source=msn&adgroup=iso9001&utm_source=bing&utm_medium=cpc&utm_campaign=Campaign%20%2330&utm_term=iso%209001&utm_content=iso%209001%202015
28. Manualul Frascati, 2015, http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/frascati-manual-2015_9789264239012-en
29. http://aitt.md/ro/
30. http://sciencecommons.org/resources/readingroom/principles-for-open-science/

DEVELOPMENT OF DIGITAL HOLOGRAPHIC MICROSCOPY IN MOLDOVA

Doctor of Physics and Mathematics **Elena ACHIMOVA**
Institute of Applied Physics of ASM

DEZVOLTAREA MICROSCOPIEI HOLOGRAFICE DIGITALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Rezumat. Scopul proiectului HOLO este de a spori excelența științifică și capacitatea de inovare în microscopia holografică digitală a Institutului de Fizica Aplicată al Academiei de Științe a Moldovei, prin crearea unei rețele cu parteneri de twinning de înaltă calitate: Universitatea din Stuttgart, Universitatea de Tehnologie din Tampere și Intelligentsia Consultants. Proiectul cu durata de trei ani se bazează pe investigațiile desfășurate de către Institutul de Fizică Aplicată al AȘM și partenerii săi. Pentru a crește potențialul științific și capacitatea de inovare în microscopia holografică digitală, partenerii pun în aplicare o strategie științifică și inovativă axată pe două sub-teme:

1. Design și optimizarea elementelor optice difracționale pentru îmbunătățirea microscopiei holografice digitale;
2. Dezvoltarea algoritmilor avansați de procesare a imaginii pentru microscopia holografică digitală, folosind elemente optice difracționale.

Cuvinte-cheie: microscopie holografică digitală.

Summary. The overall aim of the HOLO project is to boost the scientific excellence and innovation capacity in digital holographic microscopy of the Institute of Applied Physics of the Academy of Sciences of Moldova by creating a network with the high-quality Twinning partners: Universität Stuttgart, Tampere University of Technology and Intelligentsia Consultants. To achieve this aim, the 3 year project builds upon the existing strong research and innovation base of IAP-ASM and its Twinning partners. To boost their scientific excellence and innovation capacity in digital holographic microscopy, the partners implement a science and innovation strategy focused on two sub-topics:

1. Design and optimization of diffractive optical elements to improve digital holographic microscopy;
2. Development of advanced image processing algorithms for digital holographic microscopy using diffractive optical elements.

Keywords: digital holographic microscopy.

In 2015 the Institute of Applied Physics (IAP) of Academy of Sciences of Moldova (ASM) has participated in „Horizon 2020 – the Framework Programme for Research and Innovation (2014-2020)" submitting the proposal to the call H2020-TWINN-2015, and has won the project "Boosting the scientific excellence and innovation capacity in digital holographic microscopy of the Institute of Applied Physics of the Academy of Sciences of Moldova – HOLO" (Grant Agreement number: 687328). The overall aim of the HOLO project is to boost the scientific excellence and innovation capacity in digital holographic microscopy of the IAP of ASM by creating a network with the high-quality Twinning partners: University of Stuttgart (Germany), Institute of Technical Optics, Tampere University of Technology (Finland), Signal Processing Department and Intelligentsia Consultants (Luxemburg). To achieve this aim, the 3 year project will build upon the existing strong research and innovation base of IAP-ASM, Laboratory of materials for photovoltaic and photonics and its Twinning partners. The total budget of the project is 1 million euro, more than half of that is Moldavian part. For the first time the Coordinator of the so large-scale European project is IAP-ASM. Such decision of EC is caused by the high fame of Moldova science in the world.

The ASM, in its role of the highest scientific forum of the country, is the only public institution representing of the national interests in the sphere of science and innovation. It is a plenipotentiary coordinator of scientific and innovation activity, scientific consultant of the public authorities of the Moldova Republic, has an autonomous statute and acts on the basis of self-administration principles. The IAP-ASM is one of the biggest institutes of the ASM. Among priorities of the IAP are the fundamental and applied investigations in physics of condensed matter: crystalline, non-crystalline and nanostructured materials, electronics and quantum optics, design of high technologies and multifunctional electronic, optoelectronic and photonic devices. The research profile of the Materials for Photovoltaic and Photonics Laboratory is „Physics and engineering of noncrystalline materials, photonic and optoelectronic devices".

During many years the team of the laboratory carries out the study of optical sensors and fibers, holography, holographic interferometry, new phenomena concerning photo-induced changes, in chalcogenide glasses and polymers, as well as elaboration of holographic high resolution registration media and holographic information technologies. In the last few years laboratory developed new technology for deposition of multinanolayers from chalcogenide glasses and photopolymers. Thanks to nano thickness of layers the new unusual and useful for applications properties of the glasses films were discovered.

Specifically, polarization sensitive layers demonstrate direct surface relief formation of diffraction grating under laser illumination. Diffraction efficiencies of the diffraction grating reach out for about 40% at direct one-step holographic recording. Holographic laser microscopy and elaborated nanotechnology are most in demand technologies. The synergy of the successful results in above technological and scientific fields succeeded to achieve the EU project in frame of HORIZON- 2020.

The other partners involved in the HOLO project are follows.

The University of Stuttgart was founded in 1829 and is situated in the middle of a highly dynamic economic region known for its technological excellence. With more than 150 institutes, about 10 faculties and more than 20,000 students, the main emphasis of the university is on engineering and the natural sciences. The University of Stuttgart ranks as one of Germany's most successful research universities and is a member of TU 9, a group of the leading technical universities in Germany. Notably, the Institut für Technische Optik has over 50 full-time and part-time scientists involved in a wide range of optics research including 3D surface metrology; active optical systems; interferometry and diffractive optics, coherent optical metrology, and biomedical optics.

Tampere University of Technology was ranked a Top 100 university under 50 years old in 2014/2015 by the Times Higher Education. The university combines a well-establish tradition of research in natural sciences and engineering with close links to industry and business. It believes that technology is the key to addressing global challenges. Its 2000 staff caters for over 10.000 students and around 1.500 foreign nationals either work or pursue study at the university. The Department of Signal Processing has over 180 people teaching and conducting research on audio, images, video and biological signals, and hardware and software systems related with them.

Intelligentsia is well-experienced in providing high-quality training services to support science, technology and innovation in the public and private sectors. Notably, the company has worked on over 20 FP7 and H2020 projects with Central and Eastern European research institutes concerning the development of centers of excellence, integration into European Research Agency, and technology transfer (e.g. FP7 CEOSeR, FP7 NANOSENS, FP7 IPERA, H2020 INTELUM and H2020 HEALTH-TECH).

CIENTIFIC AND TECHNICAL OBJECTIVES OF HOLO PROJECT

The overall concept of the HOLO project and its impacts, objective, events is captured in the following figure 1:

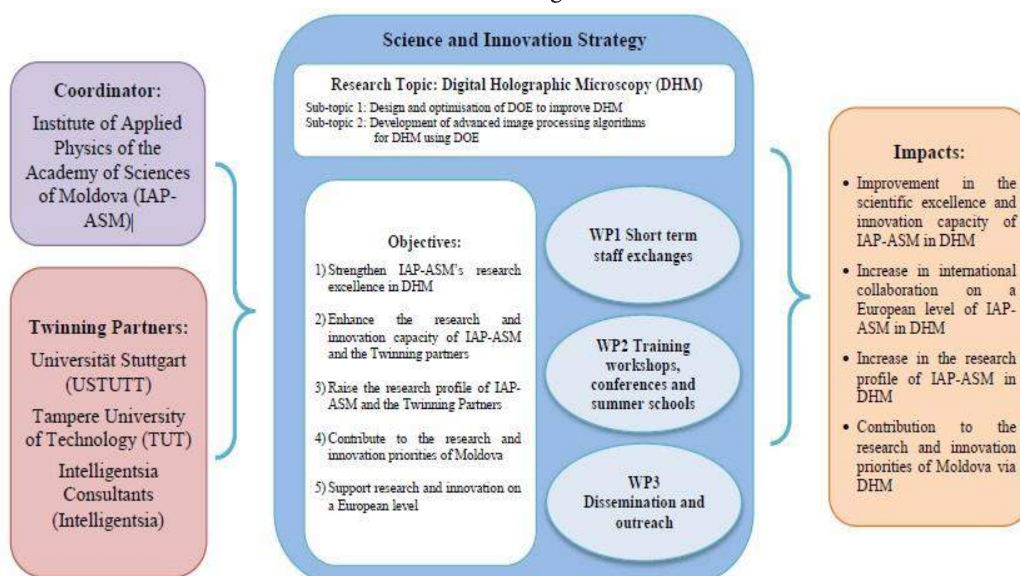

Figure 1. Concept of the HOLO project and its impacts, objective, events.

The objective is to strengthen IAP-ASM's research excellence in digital holographic microscopy (DHM) by focusing efforts on two sub-topics with the support of Twinning partners Universität Stuttgart, Germany and Tampere University of Technology, Finland:

1. Design and optimization of diffractive optical elements (DOE) to improve digital holographic microscopy (DHM);

2. Development of advanced image processing algorithms for digital holographic microscopy (DHM) using diffractive optical elements (DOE).

DHM is digital holography applied to microscopy [1, pp. 398-403]. DHM distinguishes itself from other microscopy methods by recording not only the intensity image of an object, but also the phase of the wavefront coming from the object. The light wave front information originating from the object is digitally recorded as a hologram, from which a computer calculates the object image by using a numerical reconstruction algorithm. Thus, the image forming lens in traditional microscopy is supplemented by a computer algorithm to correct some aberrations. In this way, 3D DHM is a modern concept based on intensive computational data processing.

DHM systems typically comprise of the following features:

- Hardware (holographic optical set-up and video camera for 3D image acquisition) and software algorithms (digital image processing for extraction of desired information about test samples);
- Measurement of surface features (topology, morphology and displacement) and internal surface features (thickness and refractive index) using light wave front information;
- Digital reconstruction of 3D information of the object using optical processing and image analysis.

The use of DHM techniques is well-established in many industrial applications. Furthermore, over the past decade, the techniques have become increasingly applied to other fields - such as biophotonics, life sciences and medicine - since they offer several compelling advantages over other imaging methods:

- Non-destructive imaging,
- Marker-free,
- "Full-field" imaging (no scanning required),
- Quantitative phase recovery (important for imaging transparent cells),
- Numerical refocusing (image focus can be changed without additional scanning),
- Simultaneous online monitoring.

DHM enables the recovery of quantitative phase images from living biological sample dynamics with interferometric accuracy using just a single recorded digital hologram [2, pp. 1-9; 6, pp. 2-24]. The optical phase shift induced by a sample on a transmitted/reflected wavefront can be regarded as a powerful endogenous contrast media (i.e. inherent to the sample) as it contains information about both the thickness and refractive index of the sample [3, pp. 1-7; 4, pp. 456-468].

To extract meaningful information about such biological samples, advanced image processing algorithms can be developed based on advanced Sparse Phase and Amplitude Reconstruction (SPAR) techniques.

IAP-ASM develops state-of-the-art diffractive optical elements (DOE) for DHM to further enhance the image-quality of biological tissue and optoelectronic components [5, pp. 380-386; 7, p. 286]. Conventional optical components – such as lenses, mirrors, and prisms - exploit refraction and reflection. However, DOE utilise diffraction which provides the following advantages:

- Can perform more than one function; for example, have multiple focal points, corresponding to multiple lenses on a single element. Also, can be designed for use with multiple wavelengths,
- Much lighter and occupy less space than refractive and reflective optical elements,
- More easily embedded in different microscope optical set-ups.

The DOE are used together with a phase-shifting interferometer in the DHM. The interferometer helps to eliminate errors from autocorrelation and twin image terms. Lithography and micropatterning techniques are of paramount importance for the implementation of innovative high-precision optical devices. In this respect, IAP-ASM has spatial light modulator (SLM) and scanning electron microscope (SEM) facilities to design and record DOE into photosensitive structures.

By using IAP-ASM's DOE the morphology and integral refractive index of an object is calculated directly from the quantitative phase signal of its diffraction pattern. Furthermore, IAP-ASM's DOE enable the 3D surface and intrinsic microstructure of biological tissue to be analyzed, which otherwise appear transparent to visible light. The positions of diffractive objects can be identified by analyzing the change of diffracted wave according to propagation. Moreover, it is possible to solve the angular spectrum of optical wave by numerical reconstruction in the spatial frequency domain.

As a rule, biological samples possess very complex structures and layer-like morphology, which hinder achieving the theoretical optical resolution. The

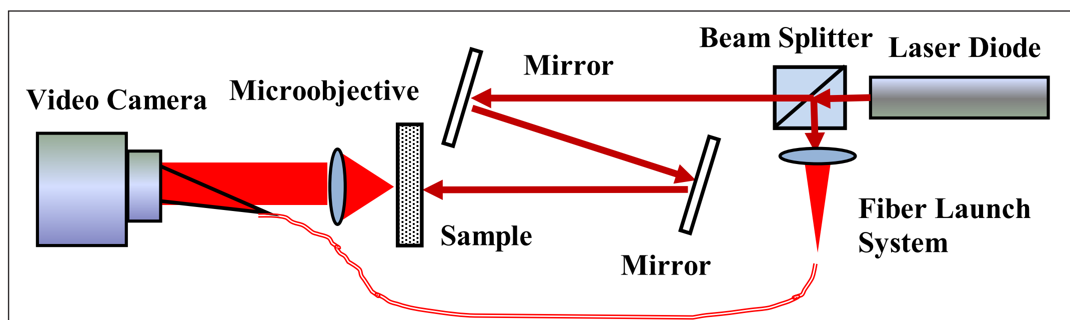

Figure 2. The optical scheme of DHM. Single Mode Fiber as a Reference Beam.

most important obstacle here is the diffraction on biological specimen structure. A compact DHM for the investigation of biological and technical samples is available at IAP-ASM presented in figure 2 [8].

To boost the scientific excellence and innovation capacity in digital holographic microscopy, the HOLO partners implement a science and innovation strategy focused on design of diffractive optical elements (DOE) and development of advanced image processing algorithms. In figure 3 we present the optical setup for recording holograms on multinanolayers from chalcogenide glasses As2S3-Se elaborated by Moldavian team. The Spatial Light Modulator is used as modulating media for recording scene.

Local Least Square method (LLS) based on a sparse representation for both amplitude and phase of the object gives significant reconstruction enhancement from digital holograms recorded in Digital Holographic Microscopy. The main feature of the proposed algorithm is a good ability for noise filtration due to the original formulation of the problem taking into account the presence of noise in the recorded intensity distribution and the sparse phase reconstruction approach with the data-adaptive block-matching 3D technique. Tampere team's Matlab algorithm realization greatly simplifies simulations and experimental data reconstructions for DHM using DOE. The theory and implementation are presented to research staff of IAP-ASM.

IAP-ASM hosted the 8th International Conference on Materials Science and Condensed Matter Physics (13-16 September 2016), a biennial international gathering for academics and research-oriented practitioners in the areas of physics and electrochemistry. The HOLO project was co-organizer of the conference and summer school. The conference was attended by 300 participants from Azerbaijan, Armenia, Belarus, Czech Republic, Finland, France, Germany, Italy, Japan, Latvia, Lithuania, Luxemburg, Netherlands, Poland, Romania, Russia, Spain, Ukraine, Hungary and Moldova.

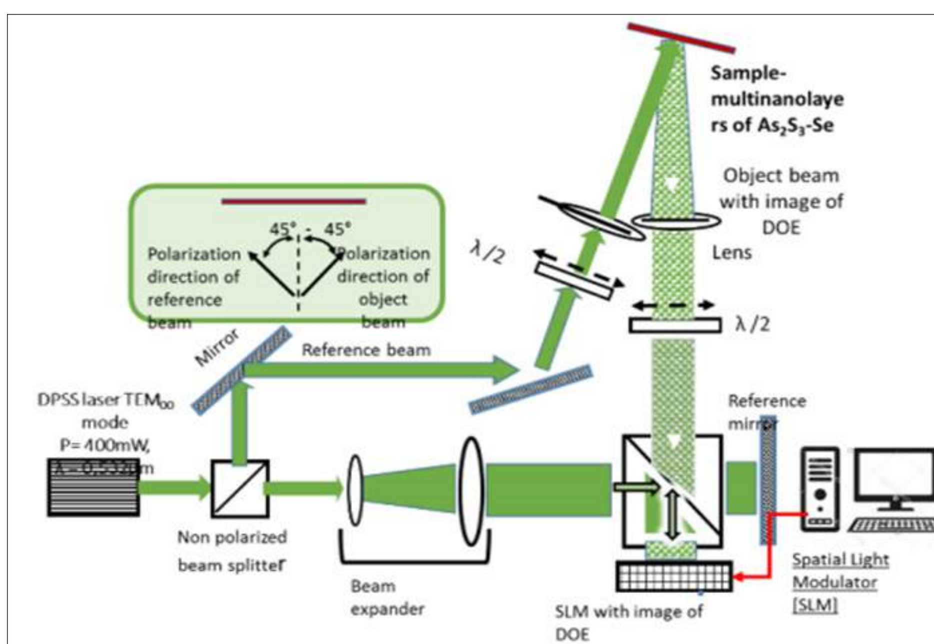

Figure 2. The optical setup for recording holograms.

REFERENCES

1. Achimova E. Development of Digital Holographic Microscope for 3D Sensing of Biological Surface Morphology. In IFBME Proc. 3rd Int. Conf. on Nanotechnologies and Biomedical Engineering, V. Sontea, I. Tiginyanu (Eds.) Vol. 55, © Springer Science+Business Media Singapore 2016.

2. Stronski A., Achimova E. Design of new functional materials based on chalcogenide glasses, polymers via modification and nanocomposite techniques. Sviridov Readings. Iss. 11. Minsk, 2015.

3. Stronski A., Achimova E., Paiuk, O., Meshalkin A., Abashkin V., Lytvyn O., Sergeev S., Prisacar A., Triduh G. Holographic and e-beam image recording in $Ge_5As_{37}S_{58}$–Se nanomultilayer structures. Nanoscale Research Letters, 2016, 11(39).

4. Achimova E. Direct Surface Relief Formation in Nanomultilayers Based on Chalcogenide Glasses: A Review. Surface Engineering and Applied Electrochemistry, 2016, Vol. 52, No. 5, pp. 456–468. © Allerton Press, Inc., 2016.

5. Abaskin V., Achimova E., Meshalkin A., Prisacar A., Triduh G., Vlcek M., Loghina L., Voynarovich I. Investigation of Structural Features of As2S3-Se Multilayer Nanostructure by Raman Spectroscopy. Surface Engineering and Applied Electrochemistry, 2016, Vol. 52, No. 4, pp. 380-386. © Allerton Press, Inc.

6. Achimova E., Stronski A. Functional structures based on chalcogenide glasses obtained via nanocomposite techniques and their applications. Open Access House of Science and Technology (OAHOST), 2017, Vol. 3, No. 28.

7. Stronski A., Achimova E., Paiuk O., Meshalkin A., Prisacar A., Triduh G., Oleksenko P. and Lytvyn P. Direct Magnetic Relief Recording Using $As_{40}S_{60}$: Mn–Se Nanocomposite Multilayer Structures. Nanoscale Research Letters, 2017, Vol. 12.

8. Cazac V., Meshalkin A., Abashkin V., Achimova A., Katkovnik V., Shevkunov I., Claus D. and Pedrini G. Surface relief and refractive index gratings patterned in chalcogenide glasses and studied by off-axis digital holography. Applied Optics, Vol. 57, Iss. 5, 2018.

Ludmila Șevcenco. *Domnișoara cu pasărea și peștele*,
2010, batik, mătase, 110 × 90 cm

CARTEA DE VIZITĂ A ŞTIINŢEI MOLDOVENEŞTI ÎN AREALUL INFORMAŢIONAL MONDIAL

Doctor în științe chimice **Galina CONUNOV**
Membru corespondent al AȘM **Alexandr DICUSAR**
Institutul de Fizică Aplicată al AȘM

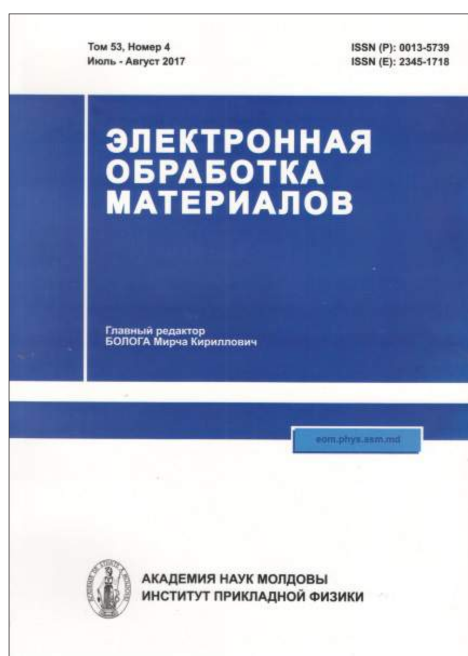
Actualmente, în sfera cercetare-dezvoltare și cea a organizării științei se utilizează și se mediatizează pe larg următoarea definiție: știința este un proces informațional mondial. Altfel spus, știința reprezintă modul de obținere a noilor cunoștințe despre legile de bază ale dezvoltării naturii, societăţii, tehnicii și tehnologiilor.

În legătură cu aceasta a început să se dezvolte intens domeniul științei despre știință numit „scientometrie", la baza căruia se află analiza cantitativă a fluxului informațional mondial [1; 2, pp. 7-8.]. Rolul cheie în acest proces îl joacă revistele științifice, ele fiind canalele de diseminare a noilor cunoștințe care, la rândul său, formează fluxurile informaţionale [3, pp. 142-203].

Potrivit modelului științei ca parte a procesului informațional mondial, cercetarea reprezintă un sistem autoorganizat dirijat de fluxurile informaţionale proprii. Devine astfel evident rolul revistelor științifice în calitate de canale de informare care dirijează în esență procesul de dezvoltare a științei.

În prezent este dificil de indicat exact numărul revistelor științifice editate în lume. Numai în Republica Moldova la începutul anului 2017 ele erau 64. Totuși gradul de influență a revistelor asupra procesului informațional mondial diferă esențial. În articolul de față va fi vorba despre una dintre aceste reviste – "Surface Engineering and Applied Electrochemistry" (SEAE) – versiunea engleză a revistei «Электронная обработка материалов» (ЭОМ), editată de Institutul de Fizică Aplicată al Academiei de Științe a Moldovei (figura 1).

Fondată în anul 1965 din inițiativa academicianului Boris Lazarenko, cunoscut savant și inovator (fără exagerare – revoluționar) în domeniul prelucrării materialelor, revista ЭОМ, cu o istorie de peste jumătate de secol, a parcurs o cale lungă de formare, devenind unul dintre cele mai importante canale informaționale în domeniul respectiv de cercetări și elaborări. Fiind o publicație a Institutului de Fizică Aplicată al AȘM, revista, din start, a obținut o rezonanță internaţiona-

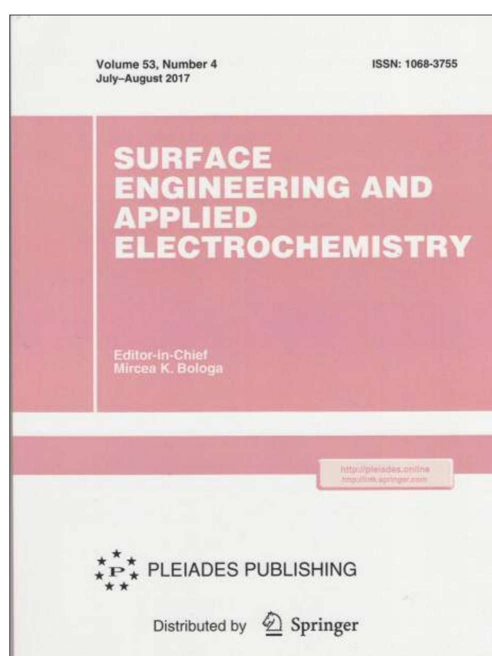

Figura 1. Copertele versiunilor rusă și engleză ЭОМ și SEAE.

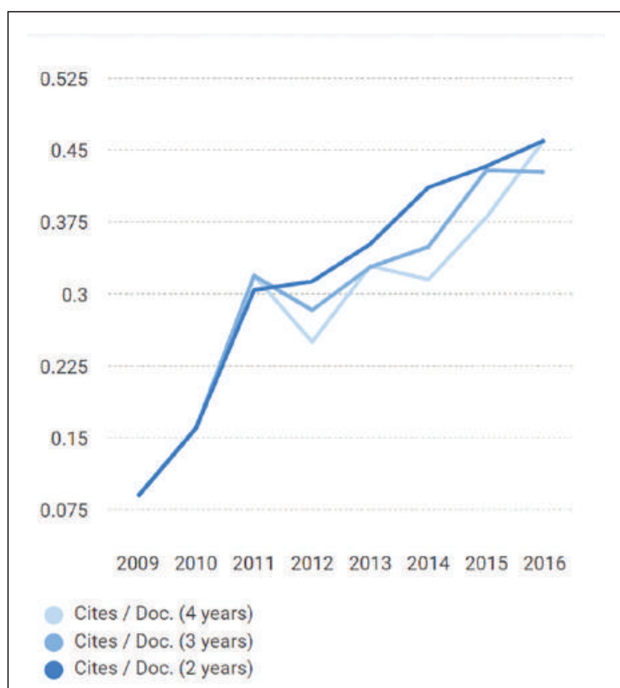

Figura 2. Factorul de impact al revistei SEAE în baza de date Scopus, calculat pentru articolele publicate în doi ani (curba 1), trei ani (curba 2) și patru ani (curba 3) precedenți (sursa: http://www.scimagojr.com/journalsearch).

lă. Multitudinea profilurilor sale s-a reflectat în prima sa denumire, tradusă în engleză ca "Applied Electrical Phenomena". Anume sub această denumire revista ЭОМ apărea, până în anul 1971, la editura londoneză Scientific Information Consultans.

Anterior s-a menționat [4, pp. 4-7] că pe parcursul a 40 de ani (până în 2005), revista a publicat pe paginile sale rezultatele cercetărilor științifice ale autorilor din 37 de țări, inclusiv din SUA, Canada, Israel, Germania, Japonia, China, India, Singapore și altele. După prima variantă a versiunii engleze, "Applied Electrical Phenomena" (1965–1971), revista a apărut cu denumirea "Electrochemistry in Industrial Processing and Biology" (1971–1983), apoi ca "Soviet Surface Engineering and Applied Electrochemistry" (1984–1991) și, în cele din urmă, începând cu anul 1992, cu denumirea "Surface Engineering and Applied Electrochemistry" (*SEAE*). La baza versiunilor de limbă engleză mereu a stat cea de limba rusă – «Электронная обработка материалов» (ЭОМ). Autori ai publicațiilor au fost preponderent savanți din fosta Uniune Sovietică, iar mai apoi – din țările CSI. Astfel, pe parcursul a 40 de ani, numărul lucrărilor științifice din Republica Moldova, Federația Rusă și Belarus constituiau 90 la sută din numărul total de articole, cercetătorilor din Moldova revenindu-le circa 30 la sută.

O nouă etapă în ce privește creșterea prestigiului revistei SEAE și promovarea ei pe arena internațională demarează în anul 2007, când, în urma semnării

Figura 3. Numărul total de citări (1) și numărul de „autocitări" al revistei SEAE (2) (sursa: http://www.scimagojr.com/journalsearch).

contractului dintre companiile Allerton Press, МАИК «Наука/Интерпериодика», Springer, Academia de Științe a Moldovei și Institutul de Fizică Aplicată a fost asigurată diseminarea efectivă a revistei în comunitatea științifică anglofonă și, drept consecință, extinderea considerabilă a mediatizării realizărilor științifice prin intermediul revistei în lume. Până în anul 2007 erau difuzate doar revistele tipărite pe hârtie, atât versiunea în limba rusă «Электронная обработка материалов», de către Agenția „Poșta Moldovei" și redacția revistei, cât și cea în limba engleză – "Surface Engineering and Applied Electrochemistry", de către editura Allerton Press. Începând cu anul 2007, pe lângă formatul pe hârtie, compania Springer disiminează versiunea engleză și în format electronic. În figura 1 sunt prezentate copertele actuale ale revistelor de limbile rusă și engleză.

Începând cu 2009, revista face parte din produsele informaţionale THOMSON REUTERS şi SCOPUS. Factorul de impact (IF) al revistei în perioada 2009–2012 constituia 0,289-0,336 (baza de date Web of Science – WOS). Dinamica factorului de impact, conform bazei de date SCOPUS, calculată respectiv pentru 2, 3 şi 4 ani precedenţi, este prezentată în figura 2. După cum se vede, factorul de impact al revistei este în creștere, valoarea acestuia în anul 2016 constituia 0,46, fiind evident mai mare decât cel din anul precedent – 0,407. SEAE intră în categoria de rangul (quartile) doi al revistelor internaţionale la compartimentul „Industrial and Manufacturing Engineering".

Rezultatele prezentate atestă faptul că gradul de solicitare a revistei de către comunitatea științifică internaţională e în continuă creștere. Aceasta reiese și din figura 3, unde sunt arătate dependențele temporale ale citării anuale a articolelor din revistă (curba de sus) și așa-zisa „autocitare" (curba de jos) care definește reprezentă numărul de citări ale lucrărilor din SEAE publicate în aceeași revistă. După cum se vede din figura 3, citarea totală a revistei crește, iar numărul de autocitări descrește, începând cu anul 2011.

Anvergura internaţională a revistei este demon-

strată de afilierea „geografică” a autorilor publicaţiilor. În [5, pp. 56-59] este prezentată distribuţia relativă a numărului de lucrări ale autorilor din diferite ţări pentru perioada anilor 2005–2011, potrivit căreia cota articolelor savanţilor din Republica Moldova pentru perioada respectivă rămânea practic constantă (~30%). Concomitent creştea numărul lucrărilor din ţările care nu fac parte din CSI. Cota lucrărilor din spaţiul CSI, rămânând cea mai înaltă, este totuşi în descreştere stabilă din contul altor ţări. De exemplu, pentru perioada 2005–2011, cota publicaţiilor din ţările care nu fac parte din CSI s-a ridicat de la 1% la 16% [3, pp. 142-203]. Aceste cifre deja atunci demonstrau extinderea esenţială a ariei geografice a publicaţiilor din SEAE. Autori ai revistei au devenit reprezentanţi practic ai tuturor continentelor de pe glob.

O confirmare în plus a statutului internaţional al revistei este structura colegiului redacţional care, pe lângă reprezentanţi din Republica Moldova, include cercetători din încă opt ţări: SUA, Germania, Belgia, Federaţia Rusă, Ucraina, Belarus, România, Azerbaidjan.

Nivelul oricărei reviste este determinat de calitatea recenziilor. Deoarece revista a devenit realmente internaţională, recenziile se realizează cu forţele nu numai din Moldova, dar şi din alte ţări. Consecinţă a acestui fapt constituie dinamica ariei geografice a autorilor revistei, care coincide cu tendinţele mondiale. De exemplu, în perioada 2012–2017 a crescut brusc cota publicaţiilor autorilor din Asia (13%) şi Africa (5%), păstrându-se cota autorilor din SUA şi Comunitatea Europeană (5%). În acelaşi timp, numărul autorilor din CSI descreşte, constituind majoritatea (60%). Tot în această perioadă s-a diminuat numărul publicaţiilor autorilor din Moldova (de la 30% la 20%). Acest lucru nicidecum nu este unul negativ, fiind mai curând o consecinţă a recenziilor riguroase.

Cercetători din 33 de ţări au fost autorii publicaţiilor în perioada 2012–2017, inclusiv din şase ţări ale CSI (Rusia, Moldova, Ucraina, Belarus, Azerbaidjan, Uzbekistan), ţări din Comunitatea Europeană (Germania, Marea Britanie, Franţa, Spania, Polonia, România, Lituania, Grecia, Cehia, Bulgaria), 10 ţări din Asia, cu precădere din China, India, Iran, dar şi din Africa (Egipt, Tunis, Republica Sud-Africană, Algeria, Nigeria), SUA şi Mexic. Analiza expusă atestă o extindere constantă a ariei geografice, care, de rând cu majorarea IF, demonstrează creşterea popularităţii revistei în comunitatea ştinţifică internaţională.

De menţionat că menţinerea revistei la nivelul necesar pentru a-i asigura vizibilitatea în procesul informaţional mondial este destul de dificilă şi solicită eforturi considerabile din partea colegiului de redacţie. În anul 2013 revista a fost lipsită de IF în baza de date WOS, cu toate că poziţia stabilă a revistei în baza de date SCOPUS n-a fost afectată. Totuşi, în anul 2017 revista şi-a recâştigat parţial poziţiile, fiind inclusă în EMERGING SOURCES CITATION INDEX (ESCI). În această nouă bază de date sunt acceptate revistele ce pretind a fi incluse în baza de date WOS, însă, spre deosebire de revistele ştiinţifice din WOS, pentru revistele din ESCI nu se calculează IF. Doar peste doi ani, după o analiză riguroasă, acele reviste care vor corespunde anumitor criterii, vor fi acceptate în baza de date WOS. În caz contrar, când revistele nu satisfac criteriile, ele se exclud din ESCI. Depăşirea acestui impediment este o nouă provocare pentru colegiul redacţional al revistei.

În speranţa că datorită acestei provocări revista va cunoaşte o nouă dezvoltare, redacţia şi colegiul redacţional va face tot posibilul spre a ridica nivelul ştiinţific al revistei – factor determinant al evaluării revistei “Surface Engineering and Applied Electrochemistry” de către comunitatea ştiinţifică internaţională.

BIBLIOGRAFIE

1. Налимов В.В., Мульченко З.М. Наукометрия. М.: Наука, 1969.
2. Price D. Editorial Statement. Scientometrics. 1978, 1(1).
3. Lowry P.B., Karega G.G., Richardson V.J. Assesing leading institution, faculty and articles in premier information systems research journals. Communication of the Association for Information Systems. 2007, 20(16).
4. Петренко В.И., Дикусар А.И. Журналу «Электронная обработка материалов» – 40 лет. В: Электронная обработка материалов. 2005, 41(1).
5. Конунова Г.А., Дикусар А.И. «Электронная обработка материалов». Новый этап развития. В: Электронная обработка материалов. 2011, 47(4).

IN MEMORY OF LEONID KELDYSH, ACADEMICIAN OF THE RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES[1]

Academician **Sveatoslav MOSKALENKO**[1]
Academician **Ion TIGINYANU**[2]
[1]Institute of Applied Physics of the Academy of Sciences of Moldova
[2]Academy of Sciences of Moldova

One year passed rapidly after the unexpected and regrettable decease of the outstanding theoretical physicist and brilliant personality, academician of the Russian Academy of Sciences Leonid Veniaminovich Keldysh. In his memory we would like to remind some of his fundamental results concerning Bose-Einstein condensation of excitons in semiconductors, reflected in the monograph [1] written by professor D. W. Snoke together with one of us (S.A.M.), as well as about the contribution of academician L. V. Keldysh to the development of physics in the Republic Moldova, taking into account his membership to the Academy of Sciences of Moldova.

In a comprehensive and instructive review [2] L.V. Keldysh pointed out the peculiar properties distinguishing the *e-h* system from any other such as greatly reduced Coulomb interaction due to dielectric screening in the host crystal, the electron and hole masses of the same order of magnitude or different at most by on order. These cause a dominant role of quantum effects at all temperatures $K_B T < R_{Yex}$, where R_{Yex} is the exciton binding energy, and lead to very large zero-energy vibrations of exciton in the excitonic molecules. For the same reason, when the electron and hole masses are comparable, nothing like an "excitonic crystal" analogous to solid hydrogen, can exist. The weak van der Waals attraction between the excitons is not able to confine light particles such as excitons or biexcitons. A condensed phase of biexciton molecules i.e. a molecular liquid similar to liquid hydrogen, also cannot exist because the *s*-wave-scattering length of two biexcitons is large and positive. But an electron-hole liquid (EHL), similar to metallic hydrogen or alkalimetals, does exist [3-6]. The collective pairing of electrons and holes in the vicinity of the Fermi surfaces, being quite similar to Bardeen-Cooper-Schrieffer (BCS) pairing in superconductors, is manifested in the appearance of energy gaps near

În imagine, de la stânga la dreapta: acad. L. Kheldysh, acad. R. Hohlov, acad S. Moscalenco. Moscova, 1975

the Fermi surfaces. These gaps may be considered as a remnant of the binding energy of single exciton and decrease quickly with increasing particle density. The excitonic-insulator state in the nonequilibrium *e-h* system is a coherent Bose-Einstein condensation (BEC) state of high-density excitons with $n_{ex}a^3_{ex} \gg 1$. Keldysh originated the idea of the electron-hole liquid (EHL) and electron-hole droplet (EHD). He pointed out for the first time that the excitons and the excitonic molecules of the types similar to alkalimetal atoms and molecules, with comparatively small binding energies, will become EHL_s and electron-hole droplets (EHD) in the case of high intensity excitation. These suggestions were justified completely by the subsequent theoretical and experimental investigations of high density excitons in such crystals as Ge and Si [4, 5, 7-13]. Brinkman and Rice [9] and Combescot and Nozieres [10] showed that the many-valley structures of the conduction bands in Ge and Si, the fourfold degenerate structure of their valence bands, and the aniso-

[1] Articolul este publicat de Трибуна УФН, nr. 1, 2018, online, https://ufn.ru/tribune/trib130.pdf

tropy of the corresponding masses not only facilitate but play a decisive role in the formation of the EHL_s and EHD_s. The EHL happens to be much more stable than the exciton and biexciton gases in these crystals.

Another important difference of the *e-h* system from ordinary matter is its essentially nonequilibrium nature, produced by some external action, usually illumination. Then the total number *N* of *e-h* pairs becomes an independent variable with a value controlled by an external source. In certain semiconductors the lifetime of the nonequilibrium *e-h* system may be much longer than the thermalization time, so that the conservation of *N* is not broken by the recombination processes on short time scales. The system appears to be in quasi-equilibrium, the only nonequilibrium parameter being the number of particles *N*.

Furthermore, Keldysh noted that in the description of the nonequilibrium excitons it is necessary to take into account the incomplete equilibrium in the *e-h* system. It is complete in the sense that the electron, holes and excitons are in equilibrium with each other and with the crystal lattice in all parameters except one, namely the total number of the excitons and of the *e-h* pairs is determined not by the thermodynamic equilibrium conditions, but by the external excitation source [14]. The exciton thermalization time is assumed to be much less than its lifetime. In this case the establishment of a quasi-equilibrium distribution function in the exciton band can be assumed.

As Keldysh noted in [2], it is also possible to create an equilibrium excitonic-insulator state, i.e. a population of permanent excitons. This can occur if the binding energy per pair in the excitonic molecule or the EHL is larger than the initial energy band gap for free *e-h* pairs creation. In this case, spontaneous reconstruction of the electronic structure of the crystal occurs. Nothing like superfluidity can arise, however, because the Hamiltonian does not conserve the total number of excitons or *e-h* pairs [15, 16]. In this case the interband scattering matrix elements of the Coulomb interaction are the sources of the creation of *e-h* pairs, lifting the gauge invariance of the Hamiltonian [17].

Keldysh and Kozlov [18] were the first to consider the problem of exciton BEC at $T=0$ from the many electron-hole point of view. They noted that the excitons are formed from coupled electrons and holes and for this reason do not exactly obey Bose-Einstein statistics.

In the papers of all previous authors the excitons were treated as simple bosons, without taking into account the underlying Fermi constituents. Keldysh-Kozlov-Kopaev (KKK) treated the full many-electron Hamiltonian and answered positively to the question: whether can we still talk about the Bose condensation?

The deviation of the exciton operators $\psi^{+}_{ex,k}$ and $\psi_{ex,k}$ from Bose statistics increases as the electron-hole density increases. For this reason, as mentioned by Keldysh and Kozlov, the possibility of considering the exciton system as a weakly nonideal Bose gas a priori is not evident. For exciton densities of the order of $10^{17}-10^{18}cm^{-3}$, the average distance between the excitons starts to become comparable with their radius. In this case the internal structure begins to play an important role. For example, two electrons belonging to two different excitons cannot approach each other closely if they have the same spin projections. Two holes exhibit the same behavior. The Pauli exclusion principle leads to a kinematic exciton-exciton interaction, even in the absence of a dynamic interaction. Keldysh and Kozlov [II, 15] pointed out that the effects connected with the difermion exciton structure appear at the same order of the exciton density as that of the effects tied to the Bose gas nonideality. As a result the systematic investigations of the exciton Bose condensate, even at low densities, cannot be posted as a problem about a weakly nonideal Bose gas. Nevertheless, it was shown that the exciton system with a definite structure possesses many similar properties. In particular, at low temperature a condensation can take place into a single composite boson state with $\vec{k}=0$.

Coherent macroscopic states slowly varying in space and time have been used by London [19] in his attempts to explain the superfluidity, by Ginzburg and Landau [20] in the theory of superconductibility, by Pitaevskii [21] and Gross [22] in the theory of quantum vortices, and by Keldysh [14] in the theory of coherent excitons and photons.

The use of the Glauber-type unitary transformation permits to introduce into the Hamiltonian the spontaneous symmetry breaking. This allows one to study BEC of excitons not only in the case in which the excitons and the biexcitons are described by the true Bose operators, but also when their underlying electron-hole structure is taken into account [18]. For that case, instead of the true Bose operator the creation operator of the bound electron-hole (*e-h*) pair with the center-of-mass wave vector equal to zero was introduced.

The new operator of the displacement, which breaks the symmetry of the Hamiltonian in the *e-h* representation, was used. This procedure was followed by Keldysh and Kozlov [18], who studied the collective properties of excitons in the *e-h* description.

Bose-Einstein condensation of the coupled *e-h* pairs is well known now as the Keldysh-Kozlov-Kopa-

ev formulation of Bose condensation. It was interpolated by Comte and Nozieres between dense and dilute systems [23].

Following Ref. [14], excitonic BEC means the existence of a coherent wave of electron density, with definite phase and finite amplitude. Superfluidity of the coherent wave could signify that its scattering processes are completely suppressed by the nonlinear effects. Unlike liquid H_e, the superfluid exciton flux cannot exist an arbitrary long time, but only during the exciton lifetime. The flux relaxation time is determined by the exciton lifetime, which is some orders of magnitude greater than the single exciton relaxation time.

The electron-hole description of the exciton BEC in the Keldysh-Kozlov paper [18] as well as the Keldysh-Kopaev [15] description of the excitonic insulator state in semimetals are based on the use of the unitary transformation introducing the coherent macroscopic state formed by the Bose-condensed compound quasiparticles such as the Wannier-Mott excitons in semiconductors or as the electron-hole Cooper-type pairs in semimetals. In the case of superconductors such unitary transformation introducing the Bose-condensate of the electron Cooper pairs was proposed by Bogoliubov [24] in his refined version of the BCS theory of superconductivity.

Keldysh and Kozlov [18] argued that along with the individual one-fermion excitations, there are also collective two-particle excitations corresponding in the limit $n_{ex} \to 0$ to the motion of a single exciton as a whole entity, without bond breaking. This excitation changes only the total momentum and the kinetic energy of the translational motion of an exciton.

The Keldysh-Kozlov equations of motion for the two-particle Green's function are to some extent similar to the Beliaev equations for the nonideal Bose gas [25, 26]. Unlike the pure algebraic Beliaev equations, however, Keldysh-Kozlov equations are integral equations over the momentum of the relative motion. For this reason they describe both the excitation and the internal structure.

One naturally expects that the BEC of excitons will lead to superfluidity, which would be detected as anomalous fast exciton diffusion. This possibility, suggested and discussed in many papers [27, 28], was subjected to criticism by Kohn and Sherington [29]. They affirmed that the exciton system, while it is a collective of compound *e-h* quasiparticles, can undergo the phenomenon of BEC. But unlike true bosons, in their opinion, the composite *e-h* quasibosons cannot exhibit the phenomenon of the superfluidity. Keldysh [14] analyzed the latter argument and pointed that it is based on a misunderstanding. It is necessary from the beginning to determine exactly what exciton superfluidity is and to take into account the exciton features properly. As noted by Keldysh, unlike the flux of atoms, the exciton flux is not accompanied by matter transfer. On this point there is complete accordance with the Kohn and Sherrington paper [29]. But the exciton can transfer their creation energy, their kinetic energy of translational motion, and such things as angular electric and magnetic moments, if they exist. Therefore, the superfluidity of the exciton gas, which exists only as a nonequilibrium excitation state of the crystal, means the energy or the polarization transfer, but not of the mass or of the charge. The proof of the impossibility of the exciton superfluidity in Ref. [29] was completely based on an investigation of the mass transfer. The experimental discovery of the cavity polaritons superfluidity even at room temperature completely confirmed these statements [30].

Considerable efforts for about 50 years of many generations of experimental and theoretical physicists investigating the optical properties of semiconductors were undertaken to understand and to realize experimentally the Bose-Einstein condensation of excitons. The multiple attempts of many groups of investigators were crowned by the discovery of the BEC of exciton polaritons in microcavities [31, 32]. The essential progress over last 30 years was achieved in the study of the BEC of excitons in Cu_2O crystals [33].

All these impressive achievements of the contemporary physics were stimulated in a great manner by the fundamental theoretical investigations of academician Leonid Keldysh, whose great authority between the specialists ensured success and inspired enthusiasm.

We remember with gratitude about multiple visits to Chișinău of academician L.V. Keldysh in the frame of gala sessions of the Department of General Physics and Astronomy of the USSR Academy of Sciences, of the conferences organized by the Scientific Councils on the Problems of Coherent and Nonliniar Optics and Solid State Physics as well as of the exciton seminars. All of them taken together influenced essentially and beneficially on the development of physics in Moldova. Many of our present and former doctors in physico-mathematical sciences discussed and promoted their theses in the frame of the scientific seminars and departments headed by L.V. Keldysh.

Academician L. V. Keldysh left an indelible impression in the consciousness of many generations of physicists, who learnt from him and tried to align to him. His presentations at scientific conferences and seminars were fascinating for both experienced researchers and students since he possessed the art of de-

scribing the most complicated phenomena in a simple but realistic fashion. We are proud that academician L.V. Keldysh was honorable member of the Academy of Sciences of Moldova. There is no doubt that we were privileged by fate to meet in our scientific ways a most outstanding, noble and generous personality.

REFERENCES

1. S. A. Mosckalenko and D.W. Snoke, Bose-Einstein Condensation of Excitons and Biexcitons and coherent nonlinear optics with excitons (Cambridge University Press, Cambridge, 2000).
2. L.V. Keldysh, in Bose-Einstein Condensation, A. Griffin, D. W. Snoke and S. Stringari, eds. (Cambridge U. Press, Cambridge, 1995).
3. L.V. Keldysh, in Proceedings of the Ninth International Conference on Semiconductor Physics, Moscow, 1968, (Nauka, Leningrad, 1969), vol. 2.
4. L.V. Keldysh, in Electron-hole droplets in semiconductors, C.D. Jeffries and L.V. Keldysh, eds. (North-Holland, Amsterdam, 1987).
5. T.M. Rice, in Solid State physics, H. Ehrenreich, F. Seitz and D. Turnbull, eds. (Academic, New York, 1977), vol 32.
6. L.V. Keldysh, Contemp. Phys. 27.395 (1986).
7. Ya. E. Pokrovskii, Phys. Status Solidi B. 11. 385 (1972).

Vasile Grama. *August*, 2000, batik, mătase, 80 × 70 cm

8. D. Hensel, T. Phillips and G. Thomas, in Solid state physics 32, H. Ehrenreich, F. Seitz and D. Turnball, eds. (Academic, New York, 1977).
9. W.F. Brinkman and T.M. Rice, Phys. Rev. B7, 1508 (1973).
10. M. Combescot and P. Nozieres, J. Phys. C 5, 2369 (1972).
11. I.V. Kukushkin, V. D. Kulakovskii and V. B. Timofeev, Zh. Eksp. Teor. Fiz. 32, 304 (1980).
12. V.D. Kulakovskii, I.V. Kukushkin and V.B. Timofeev, Zh. Eks. Teor. Fiz. 81, 684 (1981).
13. V.B. Timofeev, in Excitons, E. I. Rashba and M. Sturge, eds.(North-Holland, Amsterdam, 1982).
14. L.V. Keldysh, in Problems of Theoretical Physics (Nauka, Moscow, 1972); pp. 433-444 (in Russian).
15. L.V. Keldysh and Yu. V. Kopaev, Fiz. Tverd. Tela 6, 2791 (1964) [Sov. Phys.Solid state 6 2219 (1965)].
16. E.A. Andriushin, L. V. Keldysh and A. P. Silin, Sov. Phys. JETP, 616 (1977).
17. R.R. Guseinov and L.V. Keldysh, Sov. Phys. JETP 36, 1193 (1973).
18. L.V. Keldysh and A. N. Kozlov, Zh. Eksp. Teor. Fiz. Pis'ma 5, 238 (1967); Zh. Eks. Teor. Fiz. 54, 978 (1968) [Sov. Phys. JETP 27, 521 (1968)].
19. F. London, Phys. Rev. 54, 947 (1938); Superfluids (Wiley, New York, 1954), Vols. 1 and 2.
20. V. L. Ginzburg and L.D. Landau, Zh. Eksp. Teor. Fiz. 20, 1064 (1950).
21. L.P. Pitaevskii, Zh. Eksp. Teor. Fiz. 40, 646 (1961); Usp. Fiz. Nauk 90, 623 (1966).
22. E. P. Gross, Nuovo Cimento 20, 454 (1961); J. Math. Phys. 4, 147 (1963); Ann. Phys. 9, 292 (1960).
23. C. Comte and P. Nozieres, J. Phys. 43, 1069 (1982).
24. N. N. Bogoliubov, V.V. Tolmachev and D.V. Shirkov, New Method in the Theory of Superconductivity (Consultants Bureau, New York, 1959).
25. S.T. Beliaev, Zh. Eksp. Teor. Phys. 34, 417, 433 (1958).
26. A. A. Abrikosov, L.P. Gor'kov and I.E. Dzyaloshinskii, Methods of Quantum Field Theory in Statistical physics (Dover, New York, 1975).
27. S. A. Moskalenko, Fiz. Tverd. Tela 4 276 (1962).
28. V. M. Agranovich and B.S. Toshich, Zh. Eksp. Teor. Fiz. 53, 149 (1967).
29. W. Kohn and D. Sherrington, Rev. Mod. Phys. 42, 1 (1970).
30. P. Bhattacharya, T. Frost, S. Deshpande, M.d. Z. Batten, A. Hazari, A. Das, Phys. Rev. Letters, 112, 236802 (2014).
31. J. Kasprzak et all, Bose-Einstein Condensation of exciton polaritons. Nature 443, 409 (2006).
32. H. Deng, H.Haug, Y.Yamamoto. Exciton-polariton Bose-Einstein condensation. Rev. Mod. Phys. 82, 1489 (2010).
33. D.W. Snoke and G.M. Kavoulakis. Bose-Einstein condensation of excitons in Cu_2O; progress over 30 years. Reports in Progress of Phys. 77, 1/6501 (2014).

PARTICULARITĂȚILE MANIFESTĂRII STRESULUI OXIDATIV INDUS DE CUPRU (II) LA *SPIRULINA PLATENSIS*

Doctor în biologie, conferenţiar cercetător **Liliana CEPOI**
Institutul de Microbiologie și Biotehnologie al AȘM

PECULIARITIES OF CU(II) INDUCED OXIDATIVE STRESS IN *SPIRULINA PLATENSIS*

Summary. The purpose of this research paper was to highlight the changes in the biochemical parameters of spirulina biomass under copper sulfate induced oxidative stress. The correlation between these parameters and the level of oxidative stress marker – malondialdehyde was evaluated, as well. The oxidative stress, induced by 5 mg / l copper sulphate (II), has been confirmed in *Spirulina platensis* CNMN-CB-11 by the decreased amount of biomass and its antioxidant activity, increased total lipid and malondialdehyde content, as well as by significant changes in protein and carotenoid content. Negative correlations (*r* from -0.892 to -0.756) have been established between the values of the oxidative stress marker - malondialdehyde and the protein, lipid and carotenoid content under oxidative stress. The values obtained using the ABTS assay closely correlated with the values of ferric reducing antioxidant power assay. Both methods are appropriate for assessing the antioxidant activity of spirulina biomass under induced oxidative stress.

Keywords: *Spirulina platensis*, oxidative stress, Copper, malondialdehyde, ABTS test, Ferric reducing antioxidant power test, correlation.

Rezumat. Scopul cercetărilor reflectate în acest articol a constat în evidențierea modificării parametrilor biochimici ai biomasei de spirulină în condiții de stres oxidativ, indus de sulfatul de cupru, și a nivelului de corelare a valorilor parametrilor biochimici cu cele ale marcherului stresului oxidativ – dialdehida malonică. Sulfatul de cupru (II) în cantitate de 5 mg/l produce o stare de stres oxidativ în cultura de *Spirulina platensis* CNMN-CB-11, confirmat prin reducerea cantității de biomasă și a activității ei antioxidante, creșterea conținutului de lipide totale și de dialdehidă malonică, precum și prin modificări semnificative ale conținutului de proteine și carotenoizi. Între valorile obținute pentru marcherul stresului oxidativ – dialdehida malonică – și conținutul de proteine, lipide și carotenoizi au fost stabilite corelări inverse (coeficientul de corelare având valori de la -0,892 până la -0,756) în condiții de stres oxidativ provocat de prezența ionilor. Valorile testului de reducere a radicalului cation ABTS și a celui de determinare a puterii de reducere a fierului corelează strâns, fiind ambele adecvate pentru evaluarea activității antioxidante a biomasei de spirulină în condiții de stres oxidativ indus.

Cuvinte-cheie: *Spirulina platensis*, stres oxidativ, cupru, dialdehida malonică, Test ABTS, Test de determinare a puterii de reducere a fierului, corelare.

INTRODUCERE

Metalele grele, în funcție de gradul lor de oxidare, pot fi foarte reactive, iar în consecință, extrem de toxice pentru organismele vii. Efectul toxic este asociat cu producerea de specii reactive de oxigen (SRO) și cu statutul redox celular dezechilibrat. Cianobacteriile, în general, și spirulina, în particular, răspund la acțiunea metalelor grele prin inducerea sintezei accelerate a mai multor antioxidanți, incluzând diverse enzime cum ar fi superoxid dismutază, catalază, peroxidazele. De asemenea, în condiții de stres oxidativ are loc intensificarea sintezei compușilor antioxidanți cu masă moleculară mică, cum ar fi carotenoizii, glutationul, tocoferolul ş.a. Cianobacteriile posedă o mare varietate de carotenoizi ca mixoxantofila, β-carotenul și derivații săi (zeaxantina, echinenonă). Acești pigmenți disociază energia din clorofila fotosensibilizată sau din oxigenul singlet, iar mai multe studii au evidențiat proprietățile lor antioxidante [1, pp. 1153-1165].

La concentrații moderate de poluanți metalici sistemele celulare susnumite reușesc să readucă raportul SRO-antioxidanți la starea de echilibru, asigurând supraviețuirea celulelor. În condițiile cantităților ridicate sau acute ale metalelor grele, se produce deteriorarea celulelor, deoarece nivelurile SRO depășesc capacitatea antioxidantă a sistemelor de protecție [2, pp. 36-46].

Printre metalele de tranziție un impact mai pronunțat asupra sistemului redox celular îl au fierul și cuprul. Aceste metale sunt implicate în ciclul Haber-Weiss, în urma căruia din oxigenul molecular și peroxidul de hidrogen se produce radicalul hidroxil ($^{\cdot}OH$), cel mai periculos dintre radicalii liberi pentru organismele vii. În special, acest lucru se referă la formele ionice ale metalului.

Este cunoscut efectul nociv al ionilor de cupru asupra microalgelor și cianobacteriilor. De exemplu, sulfatul de cupru este utilizat cu succes în calitate de algicid în combaterea fenomenului de înflorire a apelor. $CuSO_4$ blochează lanțul de transport al electro-

nilor, accentuează semnificativ acumularea de specii reactive de oxigen (ROS) și deregleză funcționalitatea sistemului antioxidant. Creşterea cantităţii de SRO deregleză sinteza pigmenților și distruge integritatea membranei celulare, ceea ce provoacă moartea celulelor algelor și cianobacteriilor [3, pp. 871-886]. Chiar și în cantități foarte mici, de până la 0,2 mg/l, sulfatul de cupru duce la scăderea productivității spirulinei, la creșterea cantității produselor de degradare oxidativă a lipidelor și la activarea sistemelor de protecție antioxidantă, exprimată în creșterea activității superoxiddismutazei și a cantității de prolină [4, pp. 200-227]. Anume activarea sistemelor antioxidante ale celulelor cianobacteriilor asigură capacitatea uimitoare a acestor organisme străvechi de a opune rezistență și a repara eficient daunele cauzate de stresul oxidativ. Astfel, în caz de stres oxidativ moderat, spirulina revine la parametrii fotosintetici normali timp de 4-7 zile, iar metabolismul lipidic și viteza peroxidării revine la valori obișnuite peste șapte zile de la inițierea stresului [5, pp. 188-196]. Acest lucru sugerează că mecanismele de adaptare a cianobacteriilor sunt în strânsă corelare și chiar sunt inițiate de stresul oxidativ și deteriorările oxidative în celule. Cunoașterea detaliată a modificărilor care se produc în biomasa cianobacteriilor în condiții de stres oxidativ ar prezenta un instrument adecvat pentru elaborarea strategiei de înlăturare a toxicității acestora pentru mediul înconjurător, iar în cazul speciilor biotehnologice – pentru obținerea biomasei calitative cu un nivel adecvat de antioxidanți pentru uzul uman.

Scopul cercetărilor reflectate în acest articol a constat în evidențierea modificării parametrilor biochimici ai biomasei de spirulină în condiții de stres oxidativ indus de sulfatul de cupru, precum și a nivelului de corelare a acestora cu marcherul stresului oxidativ – dialdehida malonică.

MATERIALE ŞI METODE

Obiect de studiu. În calitate de obiect de studiu a fost utilizată tulpina cianobacteriei *Spirulina platensis* CNMN-CB-11 din Colecția Națională de Microorganisme Nepatogene.

Condiții experimentale. În calitate de mediu nutritiv pentru cultivarea spirulinei a fost utilizat mediul mineral SP1 fără sulfat de cupru, cu următoarea componență: macroelemente (în g/l): $NaNO_3$ -2,5; $NaHCO_3$ -2,0; NaCl-1,0; K_2SO_4 -0,6; Na_2HPO_4 - 0,2; $MgSO_4 \bullet 7H_2O$-0,2; $CaCl_2$ -0,024; 1ml/l soluţie de microelemente ce conţine (mg/l (mediu): H_3BO_3 -2,86; $MnCl_2 \bullet 4H_2O$-1,81; MoO_3 –0,015); FeEDTA-1ml/l [6]. Au fost respectați parametrii și condițiile de cultivare în laborator: temperatura de 32-35°C, pH-ul mediului 8-9, intensitatea iluminării de 55 μmol fotoni/m² /s. Stresul oxidativ a fost indus prin adăugarea $CuSO_4 \bullet 5H_2O$ – 5 mg/l. Sulfatul de cupru a fost adăugat la prepararea mediului nutritiv sau peste 72 de ore după inocularea culturii.

Colectarea probelor. Pe durata experienței, începând cu ziua a treia de cultivare, la intervale de 24 de ore, din fiecare recipient s-au colectat 10 ml suspensie. Biomasa a fost separată prin filtrare în vid și demineralizată prin spălare repetată cu soluție izotonică de acetat de amoniu. După standardizare, biomasa este supusă testelor conform metodelor descrise mai jos.

Prepararea extractelor. Pentru obținerea extractelor etanolice a fost preparat amestecul din 10 mg biomasă și 1 ml alcool etilic care a fost supus agitării timp de 120 min la temperatura camerei. Extractele etanolice obținute au fost separate de biomasă prin centrifugare. Extractele hidrice au fost obținute prin tehnica congelării/decongelării repetate a amestecului de biomasă în apă (10 mg biomasă la 1 ml apă distilată). Extractele hidrice obținute au fost separate de biomasă prin centrifugare.

Determinarea activității antioxidante (testul ABTS). În calitate de substrat a fost utilizat radicalul acidului 2,2 azinobis 3-etilbenzotiazoline-6-sulfonic (ABTS). Amestecul de reacție a constat din 0,3 ml extract și 2,7 ml soluție ABTS. Timpul de reacție a fost de 6 min. Rezultatele au fot exprimate în % inhibiție ABTS [7, pp. 604-611].

Determinarea capacității de reducere a fierului. Se mixează proba de biomasă de spirulină (0,1 ml, 10 mg/ml) cu soluție tampon fosfat (0,5 ml, 0,1 M, pH 6,6) și soluție hexacianoferat de potasiu (0,5 ml, 0,1%). Amestecurile se incubează la temperatura de 50°C timp de 20 min. După incubare se adaugă acid tricloracetic (0,5 ml, 10%) și amestecurile se centrifughează timp de 10 min la 3000 g. La supernatant (1,5 ml) se adaugă soluție clorură de fier (0,2 ml, 0,1%) și 2 ml de apă distilată. Se măsoară densitatea optică la 700 nm [8, pp. 1669-1678; 9, pp. 258-279].

Conţinutul de proteine a fost determinat spectrofotometric în baza produselor degradării bazice a proteinelor cu utilizarea reagentului Folin-Ciocalteu [10, pp. 265-275].

Lipidele au fost determinate cu aplicarea reagentului fosfo-molibdenic în baza principiului degradării acide a lipidelor [11, pp. 307-315].

Conţinutul de carotenoizi a fost determinat spectrofotometric la 450 nm, după extragerea lor în alcool etilic de 96% [12, pp 337-341].

Gradul de peroxidare a lipidelor a fost determinat în baza dialdehidei malonice (DAM), prin produsele

reacţiei cu acidul tiobarbituric rezultate în urma oxidării lipidelor [13, pp. 1008-1018]. Valoarea MDA a fost exprimată prin absorbanţa determinată la 535 nm.

Toate experienţele au fost efectuate în cinci repetări. Semnificaţia statistică a fost evaluată prin analiza unidirecţională a variantei urmată de t-testul Student. Analiza corelaţională a fost efectuată aplicând Microsoft Office Excel.

REZULTATE ŞI DISCUŢII

Este cunoscut faptul că ionii de Cu(II) sunt toxici pentru *Spirulina platensis*. În acelaşi timp, cuprul este o componentă structurală esenţială a macromoleculelor ca centru de coordonare şi menţinere a structurii de ordin superior. Este necesar pentru funcţionarea a peste 30 de enzime, inclusiv superoxid dismutaza, ceruloplasmina, lizil oxidaza, citocrom c oxidaza, tirozinaza, dopamin beta-hidroxilaza ş.a. În mediul uzual, utilizat pentru creşterea spirulinei în condiţii de laborator sau în cele industriale, cuprul este inclus în formă de $CuSO_4$*5H_2O în cantitate de 0,08 mg/l. În experienţele reflectate în acest articol, cantitatea de sulfat de cupru (II) utilizată a fost de 5 mg/l, suficientă pentru a induce un stres oxidativ pronunţat la *Spirulina platensis*.

În figura 1 sunt prezentate rezultatele pentru principalii parametri care caracterizează cultura de spirulină în condiţii normale şi în condiţii de stres oxidativ indus de sulfatul de cupru, 5 mg/l. Rezultatele obţinute diferă esenţial în funcţie de timpul de adăugare a $CuSO_4$*5H_2O. Astfel, toxicitatea înaltă a sulfatului de cupru poate fi observată în cazul adăugării sării respective la începutul ciclului de cultivare. În aceste condiţii, cantitatea biomasei de spirulină colectate la ziua a şasea a ciclului vital este de peste trei ori mai mică faţă de proba martor (figura 1, I, A). Şi în cazul adăugării sulfatului de cupru după 72 de ore de cultivare este evidentă influenţa negativă a sării asupra

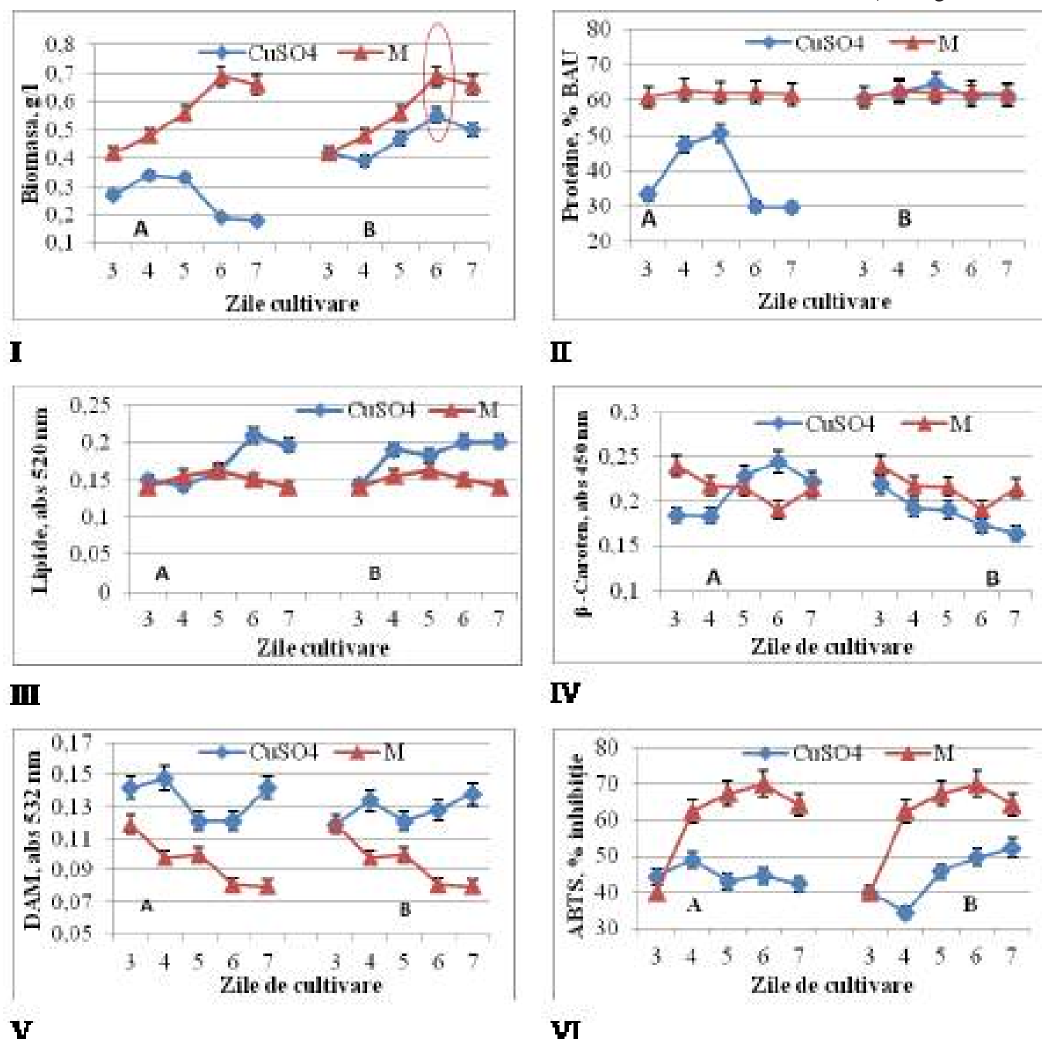

Figura 1. Modificarea parametrilor biochimici ai spirulinei în condiţii de stres oxidative indus de sulfatul de cupru (5 mg/l) la adăugarea lui la inoculare (variantele notate cu A) şi peste 72 de ore după inoculare (variantele notate cu B): I – cantitatea de biomasă; II – cantitatea de proteine în biomasă; III – lipidele în biomasă; IV – carotenoizi; V – cantitatea de DAM; VI – activitatea antioxidantă a extractelor hidrice din biomasă.

acumulării biomasei de către spirulină, dar diferența dintre proba experimentală și martor nu a fost atât de pronunțată și a constituit 19,1% (figura 1, I, B).

Efectul toxic al sulfatului de cupru asupra culturii de spirulină a fost confirmat și prin nivelul dialdehidei malonice în biomasă. Această substanță reprezintă un produs citotoxic, rezultat din procesul de peroxidare a lipidelor, este un indicator recunoscut al formării de radicali liberi și, prin urmare, un marcher adecvat al stresului oxidativ. Din figura 1, V se vede că indiferent de timpul de adăugare a sării de cupru, conținutul de DAM în variantele experimentale depășește semnificativ conținutul ei în biomasa martor (la finele experienței – de ≈ 2 ori). Astfel, chiar și în condițiile când sarea de cupru (II) este adăugată după trei zile de cultivare a spirulinei, iar cantitatea de biomasă acumulată este destul de înaltă, procesele degradării oxidative în această biomasă sunt la fel de intense ca și în cazul adăugării sulfatului de cupru la începutul ciclului de cultivare.

Dintre numeroasele ținte biologice ale stresului oxidativ, lipidele sunt cea mai implicată clasă de biomolecule. În timp ce în condiții de stres crește intensitatea proceselor de peroxidare, conținutul de lipide totale în biomasa de spirulină supusă stresului oxidativ provocat de $CuSO_4$ este superior martorului (figura 1, III,A,B). La finele experienței, cantitatea lipidelor acumulate în biomasa variantelor cu stres indus a fost cu ≈ 30% mai mare comparativ cu martorul.

Conținutul de carotenoizi de asemenea se modifică semnificativ în condiții de stres indus (figura 1, IV). Este cunoscut faptul că acești pigmenți se caracterizează nu numai ca antene pentru captarea energiei cuantelor de lumină, ci și ca antioxidanți puternici. Efectul lor protector se manifestă în special în condiții de stres fotooxidativ [14, pp. 86-99]. În cazul adăugării sulfatului de cupru după trei zile de cultivare, conținutul de caroten în biomasa de spirulină este stabil mai jos comparativ cu martorul, iar la sfârșitul experienței este cu 23,8% mai mic comparativ cu martorul (figura 1, IV, B).

În cazul adăugării sulfatului de cupru la începutul ciclului de creștere, în etapa de creștere exponențială conținutul de carotenoizi este mai mic decât în martor, iar la trecere în faza staționară are loc o creștere a conținutului de pigmenți galbeni cu un maximum la ziua a șasea de cultivare (figura 1, IV, A). Aceasta indică asupra rolului diferit pe care îl au acești pigmenți la diferite etape ale ciclului vital, cel mai probabil rolul protector fiind caracteristic fazei staționare.

Conținutul proteinelor în biomasa de spirulină este un indicator stabil și supus mai puțin fluctuațiilor valorice în funcție de condițiile de mediu. Din acest motiv, conținutul total de proteine este mai puțin studiat în calitate de marcher al stresului. Cu toate acestea, în cazul primei variante de stres indus, în biomasa de spirulină se înregistrează o scădere semnificativă a conținutului de proteine, deosebit de pronunțată în faza staționară – de peste două ori mai puține proteine comparativ cu martorul (figura 1, II, A). În cazul când stresul oxidativ a fost indus după trei zile de cultivare, nu au fost înregistrate diferenţe statistic veridice între conținutul de proteine în variantele experimentale și proba martor (figura 1, II,B).

Activitatea antioxidantă în biomasa de spirulină supusă stresului oxidativ, indiferent de timpul de inducere a stresului, a fost semnificativ mai joasă comparativ cu martorul. Astfel, la finele experienței, inhibiția radicalului cation ABTS în biomasa variantelor experimentale a fost cu 36% mai joasă comparativ cu martorul în prima variantă de stres (figura 1, VI, A) și cu 20% în cea de-a doua variantă de stres (figura 1, VI, B)

Astfel, sulfatul de cupru (II) în cantitate de 5 mg/l produce o stare de stres oxidativ în cultura de *Spirulina platensis* CNMN-CB-11, confirmat prin reducerea cantității de biomasă și a activității antioxidante a acesteia, creșterea conținutului de lipide totale și de dialdehidă malonică, precum și prin modificări semnificative ale conținutului de proteine și carotenoizi.

După cum am menționat anterior, „stresul oxidativ" este un termen utilizat pentru a defini dezechilibrul dintre concentrațiile de SRO și mecanismele de apărare ale celulei. Deși în general se acceptă o astfel de situație, termenul „stres oxidativ" este inadecvat. Analiza datelor din literatura de specialitate demonstrează că stresul oxidativ nu poate fi definit în termeni universali, iar criteriul bazat pe cuantificarea produselor peroxidării lipidelor nu pot fi considerate ca o estimare generală a statutului redox individual. În același timp, nivelele de antioxidanți prezintă o relație nemonotonă cu alte criterii ale stresului oxidativ [15, pp. 298-304]. Evidențierea corelărilor dintre diferiți parametri este una dintre cele mai sigure căi de a selecta un set adecvat de biomarkeri, care să descrie cât mai realist statutul redox al celulelor vii în condiții de stres oxidativ. Figura 2 reflectă unele dintre corelările evidențiate în cadrul cercetărilor descrise în acest articol.

Anterior am stabilit că în majoritatea cazurilor în condiții de stres oxidativ la cultura de *Spirulina platensis* se observă o corelare inversă între conținutul de proteine totale și produsele degradării oxidative ale lipidelor. Și în experiența descrisă în variantele experimentale, în care stresul oxidativ a fost indus cu sulfat

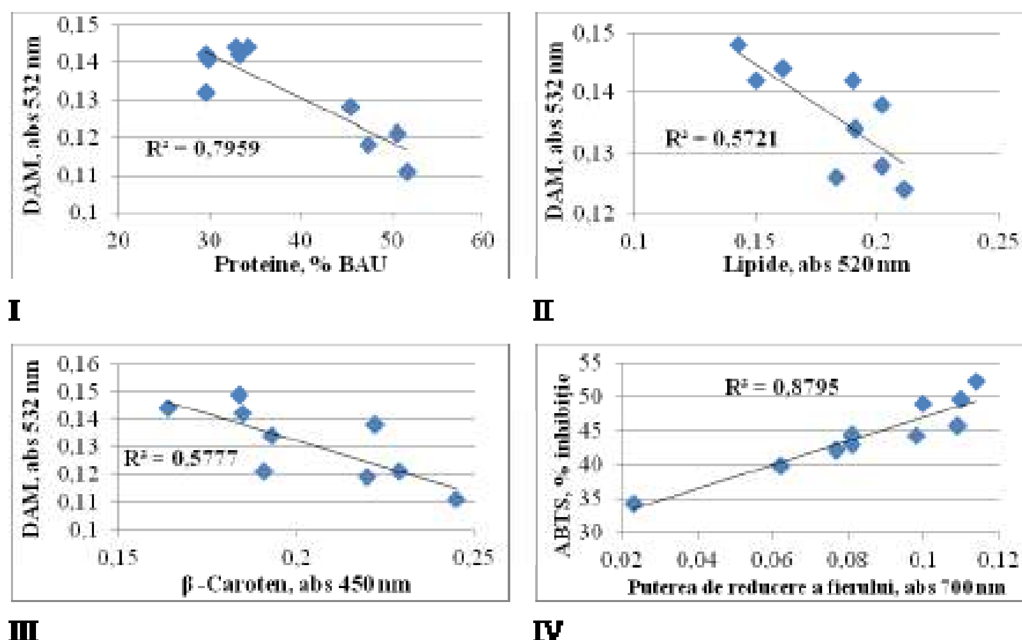

Figura 2. Corelarea intre diferiți indici ai biomasei de spirulină în condiții de stres oxidativ indus prin adăugarea $CuSO_4$ (5 mg/l).

de cupru, suplimentat la mediul de cultivare a spirulinei din prima și a treia zi de cultivare, a fost determinată corelarea inversă dintre conținutul proteinelor și valorile testului MDA (figura 2, I).

Coeficientul de determinare R^2 în acest caz a fost de 0,7959, iar coeficientul de corelare – r = - 0,892, p<0,001 care corespunde unei dependențe corelaționale pronunțate.

Același tip de corelare a fost stabilit și în cazul conținutului lipidelor acumulate în biomasa spirulinei și în valorile testului MDA pe fundalul stresului indus prin adăugarea sulfatului de cupru în cele două variante (figura 2, II). Coeficientul de determinare R^2 pentru acești doi parametri a fost de 0,5721, iar coeficientul de corelare – r = - 0,756, ceea ce denotă o corelare pronunțată. Astfel, putem spune că în condițiile stresului oxidativ instalat, valorile mici ale dialdehidei malonice corespund concentrației sporite ale lipidelor, sinteza cărora poate fi un răspuns la intensificarea procesului de oxidare a lor în biomasa spirulinei pe durata fazei de creștere exponențială.

La fel, o corelare lineară inversă a fost determinată și pentru conținutul de carotenoizi și cel al dialdehidei malonice în biomasa de spirulină în condiții de stres oxidativ indus prin adăugarea sulfatului de cupru. Astfel, coeficientul de determinare R^2 pentru acești doi parametri a fost de 0,5777, iar coeficientul de corelare r = - 0,76 care denotă o corelare pronunțată.

După cum a fost stabilit, în condiții de stres oxidativ are loc scăderea activității antioxidante determinate în baza reducerii radical cationului ABTS. Datele din literatura de specialitate arată că rezultatele obținute prin această metodă corelează cu rezultatele testului de determinare a puterii de reducere a fierului [11, 3]. Aceste metode sunt similare după mecanismul reacției redox. Se consideră că în cazul reactivității joase a unor componente fenolice, pentru care durata reacției este peste 6 minute, testul de reducere a Fe(III) este mai avantajos. În cazul spirulinei, capacitatea de reducere a fierului este dependentă de componentele biomasei și nu a extractelor din biomasă. Pornind de la aceste premise teoretice, am decis să verificăm existenta corelării între aceste metode în cazul stresului oxidativ indus de sulfatul de cupru în cultura de spirulină. Rezultatele obținute au demonstrat că între valorile testului ABTS pentru extractele hidrice și ale puterii de reducere a fierului pentru variantele experimentale cu sulfatul de cupru, coeficientul de corelare este r = 0,937, p<0,001 (figura 1, IV). Astfel, aceste două metode pot fi utilizate pentru determinarea capacității antioxidante a biomasei de spirulină în condiții de stres oxidativ provocat de prezența ionilor de Cu(II).

CONCLUZII

Sulfatul de cupru (II) în cantitate de 5 mg/l produce o stare de stres oxidativ în cultura de *Spirulina platensis* CNMN-CB-11, confirmat prin reducerea cantității de biomasă și a activității antioxidante a acesteia, creșterea conținutului de lipide totale și de dialdehidă malonică, precum și prin modificări semnificative ale conținutului de proteine și carotenoizi. Între valorile

obținute pentru marcherul stresului oxidativ, dialdehida malonică, și conținutul de proteine, lipide și carotenoizi au fost stabilite corelări inverse (coeficientul de corelare având valori de la -0,892 până la -0,756) în condiții de stres oxidativ provocat de prezența ionilor.

Valorile testului de reducere a radicalului cation ABTS și a celui de determinare a puterii de reducere a fierului corelează strâns, ambele metode fiind adecvate pentru evaluarea activității antioxidante a biomasei de spirulină în condiții de stres oxidativ indus.

BIBLIOGRAFIE

1. Tóth T.N., et al. Carotenoids Are Essential for the Assembly of Cyanobacterial Photosynthetic Complexes. In: Biochimica et Biophysica Acta – Bioenergetics, 2015, 1847 (10).
2. Martínez-Ruiz E. B., and Martínez-Jerónimo F. How Do Toxic Metals Affect Harmful Cyanobacteria? An Integrative Study with a Toxigenic Strain of Microcystis Aeruginosa Exposed to Nickel Stress. In: Ecotoxicology and Environmental Safety, 2016, 133.
3. Cassier-Chauvat C., and Chauvat F.. Responses to Oxidative and Heavy Metal Stresses in Cyanobacteria: Recent Advances. In :International Journal of Molecular Sciences. 2015, 16 (1).
4. Choudhary M. et al. Effect of Heavy Metal Stress on Proline, Malondialdehyde, and Superoxide Dismutase Activity in the Cyanobacterium Spirulina Platensis-S5. In: Ecotoxicology and Environmental Safety, 2007, 66(2).
5. He Y. Y., Manfred K., and Hader D. P. Adaptation of Cyanobacteria to UV-B Stress Correlated with Oxidative Stress and Oxidative Damage. In: Photochemistry and Photobiology, 2002, 76(2).
6. Rudic V. ș.a. Ficobiotehnologie – cercetări fundamentale și realizări practice. Chișinău: Știința, 2007, 364 p.
7. Prieto P., Pineda M., Aquilar M. Spectrophotometric qantitation of antioxidant capacity through the formation of a phosphomolybdenum complex: specific application to the determination of vitamin E. Analytical Biochemistry, 1999, 10.
8. Dorman H.J.D. et al. Antioxidant properties and composition of aqueous extracts from Mentha species, hybrids, varieties, and cultivars. In: J Agric Food Chem, 2003, 51.
9. Oyaizu M. Studies on product of browning reaction prepared from glucose amine. In: Jpn. J. Nutr. 1986, 44.
10. Lowry O.H., et al.. Protein measurement with the Folin phenol reagent. In: J. Biol. Chem., 1951, 193.
11. Johnson K.R, Ellis G., Toothill C. The sulfophosphovanillin reaction for serum lipids: a reappraisal. In: Clin. Chem. 1977, 23(9).
12. Delia B. Rodriguez-Amaya. A guide to carotenoid analysis in food. SILSI PRESS. International Life Sciences Institute. One Thomas Circle, N.W. Washington, D. C. 20005-5802, USA. 2001. 64 p.
13. Hodges M., Forney F., Prange R. Improving the thiobarbituric acid reactive substances assay for estimating lipid peroxidation in plant tissues containing anthocyanin and other interfering compounds. Planta, 1999, 207.
14. Zhu, Yuehui et al. Roles of Xanthophyll Carotenoids in Protection against Photoinhibition and Oxidative Stress in the Cyanobacterium Synechococcus Sp. Strain PCC 7002. In: Archives of Biochemistry and Biophysics, 2010, 504(1).
15. Ismaiel M. M.S., El-Ayouty Y.M, and Piercey-Normore M. Role of pH on Antioxidants Production by Spirulina (Arthrospira) Platensis." Brazilian Journal of Microbiology. 2016, 47 (2).

Irina Șuh. *Oglindă*, 2010, batik, mătase, 58 × 87 cm

OBŢINEREA ŞI CARACTERIZAREA COMPUŞILOR BIOACTIVI EXTRAŞI DIN PRODUSE VEGETALE FORESTIERE

Academician **Tudor LUPAŞCU**
Doctor în chimie **Nina ŢÎMBALIUC**
Doctor în chimie **Lucian LUPAŞCU**
Institutul de Chimie al AŞM

OBTAINING AND CHARACTERIZATION OF BIOLOGICALLY ACTIVE COMPOUNDS EXTRACTED FROM WOOD SECONDARY PRODUCTS

Summary. The aim of the research was the establishment of the optimal conditions for the extraction of the bioactive compounds from the oak sawdust and oak bark (secondary products of wood processing enterprises) and their characterization (study of the physico-chemical and microbiological properties). The process of extraction from the investigated vegetal material has been realized by using the static method (maceration during 24 hours) and the method of ultrasound treatment in ultrasonic field (during 30 min and 60 min) from the ratio 1:10 and 1:5 of the vegetal product/solvent. The extraction has been realized at a controlled temperature in 3 consecutive steps for each method using as a solvent the 50 % and 70% of ethanol. The determination of the total contain of phenolic compounds has been realized by the Folin-Ciocalteu method with some minor modifications. Have been investigated the antioxidant and antimicrobial properties of the obtained extracts.

Keywords: sawdust of oak, bark of oak, extraction, biologically active compounds, microbiological properties.

Rezumat. Cercetările au avut scopul de a stabili condiţiile optime de extragere a compuşilor bioactivi din rumeguş de stejar şi coajă de stejar (produse secundare ale întreprinderilor de prelucrare a lemnului) şi de a-i caracteriza (studiul proprietăţilor fizico-chimice şi microbiologice). Procesul de extracţie din produsele vegetale cercetate s-a realizat prin metoda statică (macerare timp de 24 de ore) şi metoda de tratare cu ultrasunet (timp de 30 de minute şi 60 de minute) conform raportului produs vegetal–solvent (masă/volum) 1:10 şi 1:5. Extracţia s-a realizat la o temperatură controlată în trei etape consecutive pentru fiecare metodă, folosind în calitate de solvent etanolul de 50% şi de 70%. Conţinutul total de compuşi polifenolici (CTCF) s-a determinat prin metoda Folin-Ciocalteu, parţial modificată. Au fost investigate proprietăţile antioxidante şi activitatea antimicrobiană a extractelor obţinute.

Cuvinte-cheie: rumeguş de stejar, coajă de stejar, extracţie, compuşi bioactivi, proprietăţi microbiologice.

INTRODUCERE

Acţiunea nefastă a factorilor nocivi din mediul înconjurător este o problemă dintre cele mai intens investigate astăzi, factorii respectivi având un impact negativ imens asupra sănătăţii publice şi calităţii vieţii societăţii moderne [1; 2; 3, pp. 330-348]. Substanţele din mediul exterior care ajung în organismul omului prin radiaţia ultravioletă, detergenţi şi produse cosmetice, legume şi fructe tratate cu pesticide, alimente procesate, aer poluat etc., produc în organism o serie de compuşi numiţi radicali liberi, stresul oxidativ făcându-se responsabil de creşterea riscului apariţiei cancerului, bolilor cardiovasculare, de îmbătrânirea celulelor, degradarea organismului uman la toate nivelele – biologic, chimic, genetic, psihologic [4, pp. 311-319; 5, pp. 37-56; 6, pp. 475-488].

Radicalii liberi sunt molecule cu un electron impar pe orbitalul extern, fapt ce îi transformă în agenţi foarte instabili şi periculoşi întrucât tind să-şi recapete stabilitatea prin sustragerea unui electron de la alte molecule. Reacţiile chimice declanşate de către radicalii liberi pot fi stopate prin intermediul substanţelor antioxidante care au abilitatea de a le inhiba acţiunea nefastă, protejând astfel organismul uman de efectele nocive.

Actualmente, atenţia cercetătorilor este centrată pe substanţele antioxidante de origine vegetală capabile să exercite asupra organismului viu o acţiune fiziologică cu caracter terapeutic [7, pp. 1785-1787; 8, pp. 741-747; 9, pp. 353-357; 10, pp. 1-12; 11, pp. 99-214]. Prin urmare, cercetările în domeniul identificării şi studiului materiilor prime vegetale – surse de compuşi bioactivi cu potenţial curativ – sunt, incontestabil, oportune şi de mare importanţă [12; 13, pp. 236-241]. Produsele vegetale cu un conţinut sporit de compuşi bioactivi se utilizează tradiţional în afecţiunile dermatologice, arsuri, ca antidot în intoxicaţii

cu metalele grele, ele posedă acţiune antiinflamatoare, antibacteriană, antidiareică. Deși compuși cu activitate biologică accentuată se conţin, practic, în majoritatea plantelor, o cantitate mai mare se atestă în scoarţa, în lemnul și frunzele de stejar, de plop, nuc, salcâm, afin; în frunzele de ceai; în petalele de trandafir; în fructele, boabele și seminţele unor specii de arbuști ca afinul, cătina, coacăza, socul, cornul, viţa-de-vie etc. [11, pp. 99-214; 12; 13, pp. 236-241, 14, pp. 59-65; 15, pp. 2757-2768; 16, pp. 586-621].

Pornind de la cele expuse și reieșind din potenţialul spaţiului geografic autohton, în calitate de sursă pentru extragerea compușilor polifenolici bioactivi s-au selectat coaja de stejar și rumegușul de stejar (deșeu al întreprinderilor de prelucrare a lemnului). Scopul cercetărilor a constat în stabilirea condiţiilor optime de extragere a compușilor bioactivi din materia primă selectată și caracterizarea acestora (studiul proprietăților fizico-chimice și microbiologice).

MATERIALE ȘI METODE

13,2UV/Vis 6505. Proba dată s-a examinat prin comparare cu mostra martor, aceasta din urmă utilizând soluția hidroetanolică (de 50% și de 70%). Măsurările s-au efectuat în triplicat și exprimat în *mg* acid galic, la *g* produs vegetal uscat (mg GA/g).

Determinarea activităţii antioxidante, cu utilizarea radicalului cation $ABTS^{\bullet+}$, este bazată pe capacitatea compușilor antioxidanţi de a anihila radicalul cationic ABTS și de a reduce radicalul la forma neutră incoloră. Acest test a fost efectuat conform metodei Re [18, pp. 1231-1237], parţial modificate. Radicalul $ABTS^{\bullet+}$ este generat prin oxidarea ABTS (2,2 azinobis 3-etilbenzotiazolină-6-acid sulfonic, C_{ABTS}, 7 mM) cu persulfat de potasiu (2,45 mM), amestecate în raportul volumetric 1:1 și plasate pentru 12-16 ore la întuneric la temperatura camerei. Soluţia de $ABTS^{\bullet+}$ obţinută este diluată cu etanol de 70% până la densitatea optică Abs = 0,700 ± 0,020, la λ=734 nm, datele fiind măsurate la spectrofotometrul UV/VIS JENWAY 6505. Soluţiile stoc ale compușilor testaţi s-au diluat cu etanol de 70%, astfel încât la introducerea unei părţi alicote de probă testată la 3,0 mL de $ABTS^{\bullet+}$, cu citirea absorbanţei exact la un minut după amestecare, să se producă o inhibiţie de 20-80% faţă de soluţia de referinţă. Determinările efectuate în triplicat s-au exprimat în procent de inhibiţie.

Activitatea antioxidantă, cu utilizarea radicalului $DPPH^{\cdot}$, s-a determinat conform [19, pp. 25-30; 20, pp. 609-615], cu mici ajustări. La interacţiunea radicalului $DPPH^{\cdot}$ (2,2 difenil-1-picril hidrazil) de culoare violetă cu un antioxidant, concentraţia lui se micșorează, ceea ce produce o decolorare a soluţiei de la violet la galben. Concentraţia radicalului $DPPH^{\cdot}$ în soluţia de lucru, precum și durata reacţiei sunt individuale și se determină pentru fiecare caz în parte în funcţie de natura substanţei antioxidante și cea a solventului utilizat. Măsurările s-au realizat în triplicat la spectrofotometrul UV/VIS JENWAY 6505 cu citirea valorilor absorbanţei la λ=517 nm și s-au exprimat în procent de inhibiţie, conform ecuaţiei:

$$AA(\%)=(Abs_{t=0} - Abs_{t=X\ min})/Abs_{t=0} * 100,$$

unde $Abs_{t=0}$ este valoarea absorbanţei soluţiei iniţiale DPPH și $Abs_{t=X\ min}$ – valoarea absorbanţei soluţiei DPPH după 30, 60 sau 90 de minute incubare cu probele testate.

Pentru determinarea conţinutului total de grupări funcţionale acide (carboxilice și fenolice), C_{total}, a fost utilizată metoda Boehm, calculele fiind efectuate conform ecuaţiei:

$$C_{total} = [C_n(NaOH) \times V_1 – C_n(HCl) \times V_2]/m$$

unde $C_n(NaOH)$ – concentraţia normală a soluţiei de hidroxid de sodiu, 0,05 mol/L; $C_n(HCl)$ –concentraţia normală a soluţiei de acid clorhidric 0,05 mol/L; V_1 – volumul soluţiei de hidroxid de sodiu 0,05 mol/L, mL; V_2 – volumul soluţiei de acid clorhidric 0,05 mol/L, mL; m – masa probei, g.

Pentru evaluarea activităţii antimicrobiene a fost utilizată metoda diluţiilor succesive duble. Astfel, în 10 eprubete s-a introdus câte 1 ml de bulion peptonat, ulterior s-a picurat 1 ml de preparat în prima eprubetă, s-a pipetat amestecul obţinut, după care 1 ml din acesta s-a transferat în eprubeta următoare, procedura repetându-se până la eprubeta nr. 10 a șirului. În așa mod, concentraţia preparatului iniţial se micșorează de două ori în fiecare eprubetă următoare.

În același timp, se prepară culturi de 24 ore de bacterii-test. În calitate de bacterii-test au fost selectate tulpini nepatogene de *Bacillus subtilis* și *Pseudomonas aeruginosa*. S-au preparat iniţial suspensii de culturi bacteriene cu densitățile optice (D.O.) de 2,0 în conformitate cu indicele McFarland. Ulterior, s-a picurat 1 ml de suspensie bacteriană obţinută într-o eprubetă ce conţine 9 ml de apă distilată sterilă. S-a amestecat conţinutul obţinut, după care s-a transferat 1 ml în eprubeta cu nr. 2 din șirul de cinci eprubete ce conţin câte 9 ml de apă distilată sterilă. Din eprubeta cu nr. 5 a șirului s-a luat câte 0,1 ml de suspensie bacteriană, ceea ce reprezintă doza de însămânțare, și s-a adăugat în fiecare eprubetă care conţine preparatul titrat. Ulterior, eprubetele cu preparat titrat în care s-au introdus dozele de însămânțare a bacteriilor s-au menţinut în termostat la temperatura de 35°C timp de 24 de ore. A doua zi s-au analizat preliminar rezultatele obţinute.

Ultima eprubetă din şir în care nu s-a atestat o creştere vizibilă a bacteriilor se consideră a fi concentraţia minimă inhibitorie (CMI) a preparatului. Pentru evaluarea concentraţiei minime bactericide (CMB), conţinutul eprubetelor cu CMI şi a eprubetelor cu concentraţii mai înalte ale preparatului s-a însămânţat pe agarul solid din cutiile Petri cu ajutorul ansei bacteriologice. Cutiile însămânţate s-au plasat în termostat la temperatura de 35°C pentru 24 de ore. Concentraţia de preparat care nu permite creşterea a niciunei colonii bacteriene se consideră a fi concentraţia minimă bactericidă a preparatului.

REZULTATE ŞI DISCUŢII

Condiţiile experimentale pentru obţinerea extractelor vegetale au fost variate nu numai în privinţa metodelor de extracţie, ci şi sub aspectul parametrilor experimentali (raportul produs vegetal/solvent, concentraţia solventului, timp de extracţie). Cercetările privind metodele de extracţie a compuşilor bioactivi au avut ca obiectiv estimarea avantajelor şi dezavantajelor metodei clasice de agitare mecanică (macerare şi scurgere periodică) vizavi de metoda de extracţie în prezenţă de ultrasunete.

Conţinutul de compuşi polifenolici totali s-a determinat prin metoda spectrofotometrică utilizând reactivul Folin-Ciocalteu. Conţinutul total de compuşi polifenolici (CTCF), exprimat ca *mg* acid galic/g de produs vegetal (mg GA/g), extraşi din rumeguş de stejar utilizând metoda de agitare mecanică şi metoda de tratare cu ultrasunet este prezentat în figura 1.

Analiza datelor obţinute ne permite să constatăm că rezultate superioare în conţinut de polifenoli extraşi sunt asigurate de metoda de agitare mecanică fiind urmate de valori destul de apropiate ale CTCF, obţinute prin metoda asistată de ultrasunet, cea din urmă având avantajul unei durate mult mai reduse a procesului de extracţie (trei cicluri a câte 30 de minute vizavi de trei cicluri a câte 24 de ore). Pentru extractul provenit din coajă de stejar, avantajul utilizării metodei de agitare mecanică este mai evident şi asigură un conţinut total de polifenoli extraşi cu peste 20% mai mare în raport cu metoda asistată de ultrasunet (tabelul 1). În cadrul investigaţiilor referitoare la influenţa duratei de tratare cu ultrasunet a materiei vegetale asupra conţinutului total de compuşi extraşi, s-a constatat că intervalul de timp de 30 de minute este suficient pentru extragerea, practic integrală, a compuşilor fenolici prezenţi în probele cercetate (tabelul 1).

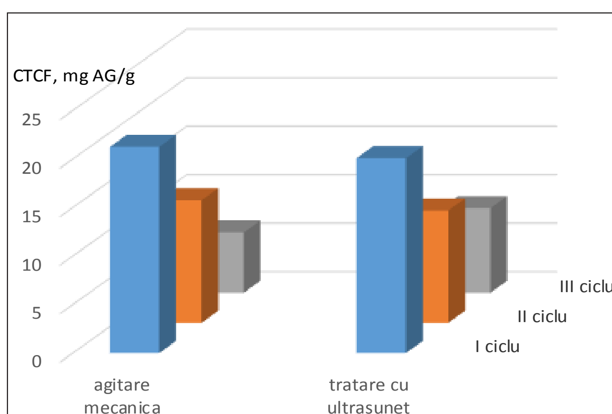

Figura 1. Conţinutul total de compuşi polifenolici extraşi din rumeguş de stejar cu soluţie de alcool (70%) prin metodă de agitare mecanică şi tratare cu ultrasunet.

Cercetările centrate pe influenţa concentraţiei solventului asupra randamentului procesului de extragere au rezumat la concluzia că, pentru produsele vegetale cercetate, utilizarea solventului cu concentraţia de 70% asigură o uşoară sporire (2-4% pentru metoda statică şi 4-6% la tratarea cu ultrasunet) a conţinutului total de compuşi extraşi, vizavi de solventul cu concentraţia de 50%. Studiul influenţei raportului masa (g) de produs vegetal şi volum (mL) de solvent utilizat pentru extragerea unui conţinut maxim de compuşi polifenolici a cuprins

Tabelul 1

Conţinutul total de compuşi polifenolici (mg GA/g) în funcţie de metoda de extragere, durata procesului, concentraţia solventului

Mostră, raport masă/volum	Agitare mecanică		Tratare cu ultrasunet			
	Etanol, 70 %	Etanol, 50 %	Etanol, 70% 30 min	Etanol, 70% 60 min	Etanol, 50 % 30 min	Etanol, 50% 60 min
Rumeguş de stejar, 1:5	21,15	20,65	19,71	20,09	18,65	19,55
Rumeguş de stejar, 1:10	21,88	21,01	21,17	21,54	20,38	21,08
Coajă de stejar, 1:5	14,91	14,15	11,06	11,52	10,41	10,97
Coajă de stejar, 1:10	16,15	15,71	11,82	11,89	11,23	11,31

Tabelul 2

Randamentul substanţelor extrase din rumeguş de stejar și din coajă de stejar cu soluţii hidroalcoolice de 50 % și de 70 %

	Produs vegetal masă/volum	Ciclul I, randament, %	Ciclul II, randament, %	Ciclul III, randament, %	Total randament, %
Agitare mecanica	Rumeguș de stejar, alc. 50%	4,27	2,85	1,12	8,24
	Rumeguș de stejar, alc. 70%	4,39	2,92	1,11	8,42
	Coajă de stejar, alc. 50%	3,76	2,13	0,52	6,41
	Coajă de stejar, alc. 70%	3,82	2,31	0,45	6,58
Tratare cu ultrasunet	Rumeguș de stejar, alc. 50%	4,72	2,85	0,52	8,09
	Rumeguș de stejar, alc. 70%	4,81	2,85	0,56	8,22
	Coajă de stejar, alc. 50%	3,09	1,09	0,31	4,49
	Coajă de stejar, alc. 70%	3,18	1,14	0,32	4,64

raporturile 1:5 și 1:10. Raportul masă/volum 1:10 generează un conţinut total de compuși polifenolici extraşi mai înalt faţă de raportul 1:5, această sporire fiind semnificativă pentru extractul obţinut din coaja de stejar prin metoda de agitare mecanică (tabelul 1).

Rezultatele analizei datelor referitoare la randamentul procesului de extragere (tabelul 2) denotă că totalul de substanţe extrase în mostrele analizate variază de la 8,42% (rumeguş de stejar) până la 6,58 % (coajă de stejar) pentru metoda de agitare mecanică, și de la 8,22% (rumeguş din stejar) până la 4,64 % (coajă de stejar) pentru metoda de tratare cu ultrasunet. Este de menţionat faptul că, în cazul metodei de tratare cu ultrasunet, aproape 60% (rumeguș de stejar) și aproximativ 70 % (coajă de stejar) din totalul de substanţe extrase se obţin la finele primului ciclu al procesului de extracţie.

Metoda de testare a capacităţii antiradicalice cu aplicarea ABTS (2,2 azinobis 3-etilbenzotiazolină-6-acid sulfonic) sau DPPH (2,2 difenil-1-picril hidrazil) este bine cunoscută și pe larg mediatizată în majoritatea lucrărilor de specialitate pentru determinarea capacităţii antioxidante totale a substanţelor, independent de natura lor. Rezultatele obţinute în procesul de determinare a activităţii antioxidante pentru compușii extrași prin ambele metode din produsele vegetale cercetate (tabelul 3), certifică o activitate antioxidantă sporită în cazul ambelor teste (ABTS și DPPH). Valorile activităţii antioxidante (AA,%) a extractelor obţinute din rumeguş de stejar sunt mai pronunţate cu ~ 35-40 % (testul DPPH) și cu ~ 28-31 % (testul ABTS) decât cele înregistrate pentru extractele care au ca sursă de provenienţă coaja de stejar.

Analiza curbelor cinetice de reducere a radicalului DPPH$^{\bullet}$ permite să constatăm că influenţa metodei de obţinere a extractelor asupra proprietăţilor antioxidante este nesemnificativă, deși se observă o ușoara sporire a valorilor AA,% (curbele 2 și 4) pentru compușii obţinuţi prin metoda de tratare cu ultrasunet (figura 2).

Extractele obţinute din produsele vegetale selectate au un grad scăzut de solubilitate în apă, fapt ce reduce esenţial potenţialul lor de utilizare. În Laboratorul Chimia ecologică al Institutului de Chimie al AȘM a fost elaborat un procedeu de solubilizare a taninurilor în apă, descris în invenţia MD 3125 [21]. Ca rezultat al modificării prin oxidare a extractelor

Tabelul 3

Activitatea antioxidantă a extractelor din rumeguş și coajă de stejar determinată prin metoda DPPH și ABTS din soluţii 0,5 %

Mostră	Agitare mecanică		Tratare cu ultrasunet	
	DPPH AA (%)	ABTS AA (%)	DPPH AA (%)	ABTS AA (%)
Extract din rumeguș de stejar	91,27	76,5	93,26	81,97
Extract din coajă de stejar	54,1	52,68	61,37	59,43

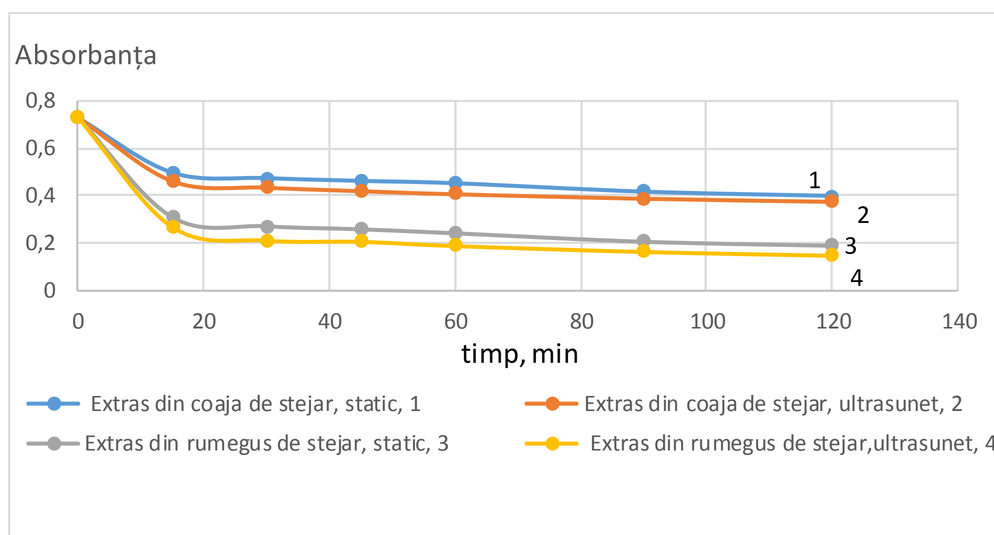

Figura 2. Curbele cinetice de reducerea a radicalului DPPH• cu extractele din coajă de stejar (1, 2) şi din rumeguş de stejar (3, 4) obţinute prin metoda statică şi metoda de tratare cu ultrasunet.

obţinute are loc solubilizarea acestora, însoţită de formarea compuşilor organici noi care conţin grupări funcţionale carboxilice, peroxidice, alcoolice, fenolice etc.

În tabelul 4 este prezentat conţinutul total de grupări funcţionale acide (C_{total}), obţinut în urma efectuării titrărilor acido-bazice (metoda Boehm) a soluţiilor compuşilor modificaţi (raportate la datele obţinute pentru preparatul Enoxil). Analiza rezultatelor obţinute ne permite să constatăm că valoarea conţinutului total de grupări funcţionale acide ale mostrelor supuse modificării prin oxidare sporeşte esenţial în raport cu valorile C_{total} determinate pentru extractele nemodificate, fapt confirmat şi de datele spectrelor IR ale compuşilor cercetaţi. Procedura de modificare prin oxidare a extractelor obţinute din produsele vegetale cercetate a permis reducerea cantităţii substanţelor insolubile de la 59,89 % până la 6,81% (calculat pentru soluţia apoasă de 5% a mostrei oxidate de rumeguş din stejar). Raportate la valorile C_{total} ale preparatului Enoxil, obţinut din seminţe de struguri Cabernet, roada anului 2016 (cât şi ale preparatului Enoxil comercializat în farmaciile din Republica Moldova), valorile C_{total} ale compuşilor noi oxidaţi sunt aproximativ de acelaşi ordin.

Activitatea antimicrobiană a mostrelor cercetate (intacte şi modificate prin oxidare) asupra bacteriilor gram-pozitive şi gram-negative (patru specii de bacterii: *Escherichia coli*, *Staphylococcus aureus*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Bacillus subtilis* şi fungul *Candida albicans*) a fost evaluată utilizând metoda diluţiilor în cadrul Centrului Naţional de Medicină Preventivă (CNMP) şi în Laboratorul de Chimie ecologică (LChE) al Institutului de Chimie. Au fost determinate concentraţiile minime bactericide (CMB) şi fungicide (CMF) pentru ambele extracte. Rezultatele testărilor sunt prezentate în tabelul 5.

Din datele prezentate putem constata că extractele din rumeguş de stejar, atât în forma intactă cât şi în cea oxidată, manifestă valoroase proprietăţi antimicrobiene. În cazul extractului din coajă de stejar în forma oxidată se constată proprietăţi antimicrobiene mai accentuate pentru toate speciile de microorganisme luate în studiu, cu excepţia fungului *C. albicans*.

Tabelul 4

Conţinutul total de grupări funcţionale acide (C_{total}) determinat în soluţii apoase de 5%, recalculat per *g* de preparat solid

Mostră	C_{total} mg-ech/g soluţie 5%	C_{total} mg-ech/g preparat solid
Extract intact din rumeguş de stejar	0,0233±0,0013	0,47±0,02
Extract intact din coajă de stejar	0,0182±0,0011	0,36±0,02
Extract oxidat din rumeguş de stejar	0,2342±0,0018	4,68±0,22
Extract oxidat din coajă de stejar	0,1697±0,0016	3,39±0,16
Enoxil (obţinut din seminţe de struguri Cabernet, 2016	0,2028±0,0017	4,06±0,21

Tabelul 5

Activitatea microbiologică a extractelor din rumeguș și coajă de stejar (intacte și oxidate), determinată din soluţii de 2%, asupra bacteriilor nepatogene gram pozitive și negative

Locul testării	Specii de bacterii	Extract din rumeguș de stejar, *intact* (CMB)%	Extract din rumeguș de stejar *oxidat*, (CMB)%	Extract din coajă de stejar, *intact* (CMB)%	Extract din coajă de stejar *oxidat*, (CMB)%
CNMP	*Ps. aeruginosa*	0,06	0,12	–	0,5
	E. coli	0,5	0,25	1,0	0,5
	S. aureus	0,06	0,25	–	0,5
	C. albicans	0,12	0,5	0,12	–
LChE	*Ps. aeruginosa*	0,06	0,12	0,5	0,25
	B. subtilis	0,06	0,12	0,25	0,12

Datele testelor activităţii microbiologice obţinute arată că materiile vegetale cercetate oferă un potenţial relevant de aplicabilitate în domeniile ce vizează obţinerea produselor cu efect antimicrobian.

CONCLUZII

▪ Metoda de agitare mecanică asigură un randament maximal de extracţie a compușilor polifenolici (CTCF) din rumegușul și din coaja de stejar. Valori destul de apropiate ale CTCF extrași se obţin și prin metoda de tratare cu ultrasunet, metoda respectivă avantajând o durată mult mai redusă a procesului de extracţie (trei cicluri a câte 30 de minute vizavi de trei cicluri a câte 24 de ore).

▪ Condiţiile optime pentru extragerea unui conținut maximal de compuși polifenolici din materialul vegetal selectat sunt: metoda de agitare mecanică la temperatura controlată a produsului vegetal/solvent în raport 1:10, utilizând în calitate de solvent alcoolul etilic cu o concentraţie de 70%.

▪ Valorile activităţii antioxidante (AA,%) a extractelor obţinute din rumeguș de stejar sunt mai mari cu ~ 35-40% (testul DPPH) și cu ~ 28-31% (testul ABTS) faţă de datele înregistrate pentru extractele provenite din coaja de stejar. Influenţa metodei de obţinere a extractelor asupra proprietăţilor antioxidante este nesemnificativă, deși se observă o ușoară sporire a valorilor AA,% pentru extractele obţinute prin metoda de tratare cu ultrasunet.

▪ Investigarea activităţii antimicrobiene a mostrelor (intacte și modificate prin oxidare) asupra bacteriilor testate (nepatogene gram pozitive și negative) oferă dovezi concludente că materiile vegetale cercetate au un potenţial relevant de aplicare în cosmetologie și farmacologie.

BIBLIOGRAFIE

1. Duca Gh. Management of Water Quality in Moldova. Water Science and Technology Library. Springer, vol. 69, 2014, 241 p.
2. Prüss-Üstün A., Corvalán C. Preventing disease through healthy environments. Towards an estimate of the environmental burden of disease. Publications of the World Health Organization. 2006, 104 p. http://www.who.int/quantifying_ehimpacts/publications/preventingdisease.pdf
3. Abbasi T. and Abbasi S. A. Water quality indices based on bioassessment: the biotic indices. Journal of Water and Health, 2011, vol. 9, (2).
4. Kelishadi R., Mirghaffari N., Poursafa P. and Gidding S. S. Lifestyle and environmental factors associated with inflammation, oxidative stress and insulin resistance in children. Atherosclerosis. 2009, vol. 203, (1).
5. Valko M., Izakovic M., Mazur M., Rhodes C. J., Telser J. Role of oxygen radicals in DNA damage and cancer incidence. Mol. Cell. Biochem. 2004, 266 (1-2).
6. Mezzetti A., Cipollone F., Cuccurullo F. Oxidative stress and cardiovascular complications in diabetes: isoprostanes as new markers on an old paradigm. Cardiovasc. Res. 2000, (47).
7. Banso A., Adeyemo S.O. Evaluation of antibacterial properties of tannins isolated from Dichrostachys cinerea. Afr. J. Biotechnol. 2007, 6 15).
8. Sabir S. M., Ahmad S. D., Hamid A., Khan M. Q., Athayde M. L. et al. Antioxidant and hepatoprotective activity of ethanolic extract of leaves of *Solidago microglossa* containing polyphenolic compounds. Food. Chem. 2012, (131).
9. Ram A. J., Bhakshu L. M., Raju R. V. In vitro antimicrobial activity of certain medicinal plants from Eastern

Ghats, India, used for skin diseases. Journal of Ethnopharmacology. 2003 (90).

10. Manolaraki F., Sotiraki S., Stefanakis A., Skampardonis V., Volanis M., Hoste H. Anthelmintic activity of some Mediterranean browse plants against parasitic nematodes. Parasitology, 2009.

11. Moţa Cristina, Roşu Ana, Câmpeanu Gh. Compuşi bioactivi de origine vegetală. Abordări biotehnologice. Progrese în biotehnologie, vol. II, 2002.

12. Lupaşcu T., Duca Gh., Gonciar V. Enoxil preparat ecologic pentru sănătatea omului. Monografie, Editura „Ştiinţa", Chişinău, 2012, 256 p.

13. Meigy Nelce Mailoa, Meta Mahendradatta, Amran Laga, Natsir Djide. Antimicrobial activities of tannins extract from Guava leaves (Psidium Guajava L) on pathogen microbial. International Journal of scientific&technology research. 2014, vol. 3(1).

14. Lim S. H., Darah I., Jain K. Antimicrobial activities of tannins extracted from Rhizophora apiculata barks. Journal of Tropical Forest Science. 2006, 18(1).

15. Flávio A. S. Politi, João C. P. de Mello, Ketylin F. Migliato, Andréa L. A. Nepomuceno, Raquel R. D. Moreira and Rosemeire C. L. R. Pietro. Antimicrobial, Cytotoxic and Antioxidant Activities and Determination of the Total Tannin Content of Bark Extracts Endopleurauchi. Int. J. Mol. Sci. 2011 (12).

16. Quideau S., Deffieux D., Douat-Casassus C., Pouységu L. Plant polyphenols: chemical properties, biological activities and synthesis. Angew .Chem. Int. Ed. Engl. 2011, 50(3).

17. Singleton V. L., Orthofer R., Lamuela-Raventos R. M. Analysis of total phenols and other oxidation substrates and antioxidants by means of Folin-Ciocalteu reagent. Method. Enzymol. 1999, (299).

18. Re R., Pellegrini N., Proteggente A., Pannala A., Yang M., Rice-Evans C. Antioxidant activity applying an improved ABTS radical cation decolorization assay. Free Radical Biology and Medicine.1999, vol. 26.

19. Brand-Williams W., Cuvelier M. E. and Berset C. Use of a Free Radical Method to Evaluate Antioxidant Activity. Lebensmittel Wissenschaft und Technologie. 1995, vol. 28.

20. Bondet V., Brand-Williams W. and Berset C. Kinetics and mechanisms of antioxidant activity using the DPPH• free radical method. Lebensmittel Wissenschaft und Technologie. 1997, vol. 30.

21. Lupaşcu T., Lupaşcu L. Procedeu de obţinere al enotaninurilor solubile. Patent of the Republic of Moldova, B.I. 3125 G2 MD.

Vasile Ivanciuc. *De mâine.* 2007, batik, mătase, 92 × 100 cm

REALIZĂRI ÎN AMELIORAREA PORUMBULUI CU CALITĂŢI SPECIALE PENTRU UTILIZARE

Doctor în agricultură, conferenţiar cercetător **Vasile MATICIUC**
Doctor în agricultură, conferenţiar cercetător **Silvia MISTREȚ**
Cercetător ştiinţific **Lucia GUZUN**
Institutul de Fitotehnie „Porumbeni"

ACHIEVEMENTS IN IMPROVING MAIZE WITH SPECIAL USE QUALITIES

Summary. In this paper are presented results obtained of maize breeding programs for special corn, used in food industry : flint maize with high content ß- carotin, popcorn and sweet corn. During 25 years our activity were development 62 new inbred lines, inclusive 22 of flint corn, 12 popcorn and 28 of sweet corn. In the Register of Plant Varieties of Republic of Moldova were registered 19 new hybrids for special uses in food industry, inclusive 4 flint corn with high content ß - carotin, 5 popcorn and 10 sweet corn.

Keywords: breeding, maize, popcorn, sweet corn, flint corn.

Rezumat: În articol sunt descrise rezultatele obţinute în procesul de ameliorare a porumbului cu calităţi speciale utilizat în industria alimentară. Este vorba de porumbul cornos cu conţinut înalt de ß-caroten, porumbul pentru floricele şi porumbul zaharat. Pe parcursul a 25 de ani de activitate, au fost create 68 de linii, inclusiv 22 de porumb cornos, 12 linii de popcorn şi 28 de linii de porumb zaharat. În Registre Oficiale de Stat au fost incluşi 19 hibrizi cu calităţi speciale ale bobului, inclusiv 4 hibrizi pentru crupe şi făină, 5 hibrizi popcorn şi 10 hibrizi de porumb zaharat.

Cuvinte-cheie: ameliorare, porumb, popcorn, porumb zaharat, porumb flint.

INTRODUCERE

Porumbul cu calităţi speciale se diferenţiază de porumbul normal (dentiform) prin structura, consistenţa şi culoarea bobului, compoziţia biochimică şi alte proprietăţi calitative ale acestuia, care permit diversificarea alimentaţiei umane şi sporirea valorii economice a porumbului [1, pp. 45-75; 2, 147-187; 3, pp. 124-150].

Porumbul cu calităţi speciale reprezintă o modalitate eficientă de valorificare a bobului, conţinutului mai ridicat de ulei, de vitamine, substanţe minerale, amiloză, polizaharide solubile şi alte componente necesare pentru alimentaţia populatei şi industria de prelucrare: obţinerea uleiului, amidonului, proteinei, polimerilor biodegradabili şi etanolului [4, pp. 41-55; 5, 6]. Conform datelor statistice FAO, distribuţia consumului de porumb este de 72% în hrana animalelor, 7% în industrie, 21% în alimentaţia umană.

În vederea furajării mai eficiente a animalelor, s-au creat hibrizi specifici cu conţinut sporit de lizină şi triptofan, iar pentru industrie – cu conţinut sporit în amidon, proteină, amiloză şi amilopectină. Pentru alimentaţia umană cel mai frecvent se utilizează porumbul cu bob sticlos(cornos) din convarietăţile *indurata* şi *everta*, care se consumă sub formă de mămăligă, crupe, bastonaşe, cornflex, popcorn şi varietăţi ale acestor produse. Porumbul cu bob dulce din convarietatea *saccharata* se consumă sub formă de ştiuleţi proaspăt fierţi şi congelaţi, boabe conservate şi congelate.

În Republica Moldova, una dintre cele mai preferate destinaţii ale porumbului alimentar este consumul sub formă de mămăligă şi terciuri pregătite din faină şi crupe obţinute din porumbul *indurata* cu bob sticlos, consistenţă dură, de culoare oranj-portocalie, cu conţinut înalt de carotină. Până în anii 1979–1980, necesităţile de porumb pentru industria alimentară se satisfăceau prin cultivarea soiurilor locale *indurata* – Portocaliu, Hăngănesc, Moldovenesc Oranj, soiuri pentru floricele şi porumb dulce [7, 8]. Avantajul acestor soiuri cultivate consta în conţinutul înalt de ulei, proteină, vitamine şi alte substanţe importante pentru alimentaţia umană. Dar rezistenţa slabă la frângerea şi căderea plantelor, la boli şi dăunători, obţinerea producţiei joase de boabe au fost factori determinanţi în reducerea suprafeţelor cultivate cu soiuri şi înlocuirea lor în anii 1980–1990 cu hibrizi interliniari.

Cercetările privind ameliorarea porumbului cu calităţi speciale pentru utilizare în industria alimentară s-au intensificat în anul 1991, odată cu fondarea laboratorului „Ameliorarea porumbului la calitate" şi elaborarea unui program care prevedea crearea materialului iniţial, a liniilor consangvinizate şi obţinerea în baza lor a hibrizilor cu calităţi speciale, inclusiv cu conţinut sporit de lizină în proteină, bob ceros (waxy), sticlos (*indurata*) şi conţinut înalt de caroten pentru prepararea făinii, porumb pentru floricele şi cu bob dulce.

În prezenta lucrare sunt sintetizate rezultatele obţinute pe parcursul ultimilor 20 de ani în domeniul creării hibrizilor cu bob sticlos și conţinut înalt de caroten pentru prepararea făinii, pentru floricele și cu bob dulce pentru consum în stare proaspătă prin fierbere, congelare și conservare.

MATERIAL ȘI METODE

Materialul biologic iniţial la crearea liniilor noi și a hibrizilor de porumb alimentar l-au constituit populaţiile locale, liniile autohtone și străine din colecţia mondială, alte surse genetice cu bob sticlos din convarietăţile *indurata*, *everta* și bob dulce din convarietatea *saccharata*.

La crearea liniilor noi s-au folosit metodele tradiţionale de selecţie – selecţia în masă, pedigreul, selecţia recurentă reciprocă și alte metode clasice de ameliorare a porumbului obișnuit. Capacitatea de combinare a liniilor consangvinizate s-a evaluat în încrucișări sistemice de tip topcross cu 3-4 testeri din colecţia de lucru a liniilor *indurata*, cu conţinut înalt de caroten, și a liniilor cu bob zaharat. Testarea hibrizilor s-a realizat în cadrul culturilor comparative de orientare în 2-3 repetiţii, pe parcele de 9,8 m.p., cu și fără irigare. Rezistenţa la cădere a plantelor, la boli și dăunători a fost evaluată în câmp pe fundaluri naturale de monocultură cu acumularea patogenilor și prin metode de infecţii artificiale în condiţii favorabile pentru dezvoltarea maladiilor și contaminării plantelor. Crearea materialului iniţial, evaluarea hibrizilor noi și identificarea donatorilor de rezistenţă s-a efectuat pe trei fundaluri de infecţie: 1) fuzarioza tulpinii care provoacă frângerea și căderea plantelor; 2) tăciunele prăfos; 3) tăciunele comun.

Hibrizii cu bob sticlos au fost examinaţi în raport cu producţia de boabe, rezistenţa la secetă, boli și dăunători, consistenţa și culoarea bobului, conţinutul de caroten și ulei. Combinaţiile hibride cu bob zaharat au fost verificate după producţia de știuleţi și boabe în faza tehnică de maturitate, aspectul știuletelui și calităţile gustative ale boabelor. Aprecierile gustative (dulceaţa, aroma, profunzimea bobului, fineţea pericarpului) s-au efectuat la probele fierte timp de 20 de minute prin notele acordate 1-9, respectiv 1 – foarte slab și 9 – foarte bun. Gustul dulce al boabelor determinat de raportul dintre cantitatea de zahăr și amidon din endosperm a fost confirmat prin analizele componentelor biochimice: zahăr total, dextrine, amidon și proteine. După criteriile principale ale calităţii bobului ameliorarea s-a efectuat în următoarele direcţii: 1) convarietatea *indurata* cu bob sticlos și o culoare portocalie cu conţinut bogat în carotenoizi; 2) convarietatea *everta* pentru floricele cu expandare înaltă a volumului bobului la temperaturi înalte; 3) porumbul zaharat cu bob dulce și pericarp fin în faza tehnică de utilizare.

REZULTATE ȘI DISCUŢII

1. Ameliorarea porumbului cu bob sticlos și conţinut înalt de carotenoizi

Strategia de ameliorare a porumbului *indurata* cu conţinut înalt de carotenoizi a cuprins următoarele etape: 1) Crearea liniilor consangvinizate din material biologic iniţial sub formă de populaţii locale, soiuri autohtone, linii străine din colecţia mondială și surse genetice din sud-estul Europei (Italia, România, fosta Iugoslavie), populaţii de porumb argentiniene.

2) Crearea liniilor și sintetizarea hibrizilor noi în baza liniilor din primul ciclu de selecţie extrase din populaţiile locale și soiurile autohtone.

3) Diversificarea genetică a porumbului *indurata* și crearea hibrizilor noi în baza liniilor consangvinizate din ciclul doi de selecţie și a liniilor dentiformis de origine autohtonă și străină.

La prima etapă, lucrările au fost orientate spre crearea liniilor consangvinizate din primul ciclu de selecţie din populaţiile locale (Portocaliu, Hăngănesc, Cincvantino, Morano), alte soiuri de origine autohtonă și străine din convarietatea *indurata* și *everta*. În total, după indicii ameliorativi valoroși și calitatea boabelor, s-au studiat 250 de forme de tip *indurata*, s-au sintetizat și testat circa 980 de hibrizi experimentali. După multiplele caractere fenotipice și calitatea bobului, la prima etapă de selecţie au fost depistate 12 linii consangvinizate, care prezentau un interes deosebit ca material iniţial și forme parentale ale hibrizilor noi cu bob sticlos și conţinut înalt de carotenoizi. În baza liniilor MK 195MRf și ZPL 2039 cu bob sticlos, extrase din soiurile de porumb *indurata*, în anul 1982 a fost creat și omologat în Moldova hibridul Moldovenesc 349KCRf cu bob sticlos. Deși hibridul respectiv era solicitat de producători pentru calitatea materiei prime și conţinutul înalt de carotinoizi, din cauza sensibilităţii la frângerea și căderea plantelor, a rezistenţei slabe la boli și dăunători, el a fost implementat pe suprafeţe limitate.

Pentru redresarea situaţiei, cercetările ulterioare s-au centrat pe crearea liniilor *indurata* noi și pe îmbunătăţirea liniilor din primul ciclu după indicii agronomici nesatisfăcători, inclusiv a formelor parentale menţionate. Ca sursă de material iniţial pentru crearea liniilor consangvinizate s-au utilizat hibrizii sintetizaţi în baza liniilor *indurata* din primul ciclu de selecţie.

Tabelul 1

Liniile consangvinizate utilizate ca forme parentale ale hibrizilor cu bob sticlos și conținut înalt de carotenoizi

Denumirea liniei	Pedigreul	Hibridul creat	Consistența bobului	Culoarea endospermului
Mk 195CRf	Populația locală – moldovenesc	Moldavschii349CRf, Porumbeni 350MRf	semisticlos	portocalie descisă
MKE 4691	Soi *everta*	Porumbeni 399MRf	sticlos	portocalie descisă
Mki 3202	Mk195 x Pi187	Porumbeni 393MRf	sticlos	portocalie intens
3929	Hibrid semiflint – SUA	Porumbeni 393MRf	semisticlos	galbenă
Mki 280	Soiul Morano	Porumbeni 348MRf	sticlos	portocalie intens
Mki 2494	3929 x OS440	Porumbeni 397MRf	semisticlos	galbenă intens
Mki 99	Mki280 x 1527-dent	Porumbeni397MRf	sticlos	portocalie
Mki 93	Mki 280 x Mk o1-dent	Porumbeni 402MRf	sticlos	portocalie
Mki 2494	Mki 2494 x Mk 271	Porumbeni 402MRf	semisticlos	galbenă intens

În total, s-au creat și studiat circa 1 300 descendenţi din generaţiile S6 – S9 de consangvinizare cu provenienţa din 12 grupe heterotice. Ameliorarea la această etapă a condus la o substanţială creștere a calităţii boabelor, inclusiv consistenţa bobului și conţinutul de carotenoizi. În colecţia de lucru au fost incluse 10 linii consangvinizate de tip *indurata* din următorul ciclu de selecţie și în baza lor s-au sintetizat și studiat un șir de hibrizi, inclusiv hibrizii Porumbeni 350 MRf și Porumbeni 399 MRf, care au fost transferaţi în Comisia de Stat pentru încercarea soiurilor de plante. Acești hibrizi conţin în pedigreu liniile din ciclul doi de selecţie 2039, R180 cu bob sticlos din convarietatea *indurata* și MKE 4691 din convarietatea *everta*. Hibrizii respectivi cu bob sticlos, conţinut bogat de carotenoizi provitaminici nu au fost omologaţi din cauza productivităţii inferioare comparativ cu hibrizii dentiformis.

Luând în considerare rezultatele limitate la crearea hibrizilor noi și diversificarea genetică realizată prin utilizarea liniilor *indurata* și *everta* s-a iniţiat un program nou cu includerea în ameliorare a materialului iniţial din încrucișările liniilor *indurata* de ciclu doi de selecţie cu linii dentiformis. Drept donori de gene favorabile rezistenţei la căderea și frângerea plantelor, producţiei de boabe s-au utilizat liniile performante dentiformis de origine autohtonă și americană – Mk 271, Mk 390, 3929, 1527, 3615, 901414. Pentru materialul iniţial, drept donatori de gene favorabile ai calităţii boabelor, inclusiv un conţinut bogat de carotenoizi provitaminici, s-au folosit liniile *indurata* de ciclu doi de selecţie OS 440, MKI 280, MKI 3202, MKI 3312, MK 195, 861. Anual au fost studiate și evaluate circa 500 de descendenţi din diferite generaţii de consangvinizare și testaţi 400-600 de hibrizi sintetizaţi în baza acestora. În urma lucrărilor de ameliorare s-a constatat că includerea unor surse de germoplasmă din varietatea *indurata* și *everta* nu au înregistrat un progres la însușirile de productivitate și adaptivitate. Semnificativ mai eficientă s-a dovedit a fi modalitatea de atragere în procesul de selecţie a liniilor cu bob

Tabelul 2

Caracteristica hibrizilor *indurata* incluși în Catalogul soiurilor de Plante al Republicii Moldova

Denumirea	Grupa FAO	Perioada de vegetație, zile	Producția de boabe, q/ha	Rezistența la frângere, bal	Culoarea bobului, bal	Conținut de carotinoizi, mg/kg
Moldavschii 349 CRf, mt	350	115	46,0	3	7	4,39
Porumbeni 393 MRf	350	115	60.4	7	7	4,60
Moldavschii 291 MRf,mt	300	112	61.2	7	3	2,38
Porumbeni 348 MRf	400	120	62,2	8	8	4,30
Porumbeni 397 MRf	390	118	56,5	8	9	4,90
Porumbeni 402 MRf	400	118	61,7	9	8	4,62
Porumbeni 346 MRf , mt	350	115	65,2	8	3	-

obişnuit de tip dentiformis. Caracteristica și originea liniilor cu bob *indurata* create la I.F. „Porumbeni" și utilizate la crearea hibrizilor omologaţi este prezentată în tabelul 1.

Utilizarea liniilor dentiforme din grupele heterotice Iodent(Mk01), Lancaster (Mk267) și BSSS-37(MK271, 3929) în ameliorarea porumbului alimentar au permis crearea mai multor linii *indurata* cu calităţi speciale incluse ca forme parentale ale hibrizilor performanţi și competitivi pentru comercializare. În *Catalogul soiurilor de plante al Republicii Moldova* sunt incluși și recomandaţi pentru producere hibrizii: Porumbeni 393 MRf, Porumbeni 348 MRf, Porumbeni 397 MRf și Porumbeni 402 MRf.

2. AMELIORAREA PORUMBULUI PENTRU FLORICELE (POPCORN)

La crearea liniilor și ulterior a hibrizilor pentru floricele, ca material iniţial au fost folosite populaţii locale, linii autohtone și străine din colecţia mondială, alte surse genetice din convarietatea *everta* și *indurata* endospermul cărora este aproape în totalitate constituit din amidon cornos. O pondere semnificativă în procesul de selecţie au constituit populaţiile sintetice americane White Rice, Yellow Pearl, Queens Golden, South American, Argentine, Ladyfinger, Red și hibrizii Mc Hone Seed Company – SUA, BC 503 – fosta Iugoslavie. Materialul respectiv s-a dovedit a fi destul de valoros după indicii ameliorativi și în special după volumul boabelor expandate. Procesul de ameliorare a porumbului pentru floricele este similar cu cel aplicat la porumbul indurat, inclusiv în ce privește testarea capacităţii de producţie și alte caractere agronomice, cu unele elemente specifice de studiu al calităţii, pe parcursul creării liniilor consangvinizate și testării combinaţiilor hibride.

În funcţie de modul de utilizare a floricelelor s-au ameliorat două tipuri de hibrizi: mostre la care prin expandare se obţin floricele în formă de fluture (pentru folosire imediată) și floricele în formă de ciupercă pentru industrializare. La selectarea și crearea hibrizilor au avut prioritate mostrele cu bob de culoare portocalie, floricele cu aspect, gust, aromă și textură corespunzătoare, libere de fragmente de pericarp și cu o cotă redusă a boabelor neexpandate. La selectarea genotipurilor este luată în considerare o caracteristică importantă – ruperea și dispersarea pericarpului, controlată de două-trei gene minore care asigură o cotă de expandare în proporţii de 62-96%. S-a stabilit că expandarea este condiţionată de umiditatea boabelor și de pericarpul intact, dar preponderent depinde de consistenţa endospermului controlată de interacţiunea genelor cu efecte aditive.

Lucrările de ameliorare a porumbului pentru floricele prin utilizarea populaţiilor locale și a liniilor consangvinizate din convarietatea *everta*, *indurata* și includerea germoplasmei dentiforme s-au finalizat cu crearea unui set de linii consangvinizate originale, inclusiv MKE 82 și 5410 cu bob alb cu participarea în genotip a liniilor dentiform-346 și 502, MKE 5151 cu germoplasma *indurata* F2 și MKE 4691 selectată din populaţia locală „Snejana". În baza a patru linii consangvinizate noi au fost transferaţi în Comisia de Stat pentru testarea soiurilor de plante hibrizii Porumbeni 355AE, Porumbeni 375E, Porumbeni 373E și Porumbeni 356E.

De menţionat că diversificarea genetică realizată prin încrucișarea liniilor *indurata* cu *everta* și utilizarea liniilor dentiforme a finalizat cu rezultate modeste în cadrul programului de ameliorare a porumbului pentru floricele în conformitate cu cerinţele de expandare a bobului comparative al hibrizilor din SUA.

La crearea liniilor consangvinizate s-a dovedit a fi mai eficientă germoplasma americană, cu ajutorul căreia s-au creat liniile consangvinizate MKE 4565, MKE 4221, MKE 9408, incluse ca forme parentale ale hibrizilor omologaţi Porumbeni 396 E și Porumbeni 394 E. Datele prezentate în tabelul 3 confirmă superioritatea hibridului Porumbeni 394 E după coeficientul de expandare a bobului.

Programul de cercetare pe parcursul a mai multor ani permite să constatăm că un neajuns al porumbului pentru floricele este sensibilitatea la patogeni și producţia redusă comparativ cu *indurata* și porumbul

Tabelul 3

Caracteristica generală a hibrizilor pentru floricele omologaţi

Denumirea	Anul omologării	Grupa de maturitate	Culoarea bobului	Producţia de boabe, q/ha	Volumul de expandare a boabelor, cm/g
Porumbeni 356E-mt	1999	400	albă și portocalie	22,4	27,0
Porumbeni 396E-mt	2004	390	portocalie	22,4	25,4
Porumbeni 394E	2007	390	portocalie	31,8	33,9
Porumbeni 398 E	2017	400	portocalie	32,0	34,1

comun dentiform. Complexitatea ameliorării constă în combinarea optimă a calităţi boabelor cu productivitatea plantelor şi rezistenţa la patogeni, inclusiv fuzarioza ştiuletelui şi micotoxinele care afectează semnificativ calitatea materiei prime şi pune în pericol siguranţa alimentară.

3. AMELIORAREA PORUMBULUI CU BOB ZAHARAT

Programul de cercetare în domeniul porumbului zaharat a fost iniţiat după anul 1990 prin utilizarea efectului de heterozis, realizat în încrucişări al liniilor consangvinizate cu provenienţă din grupe de germoplasmă diferenţiate genetic. În crearea hibrizilor experimentali noi au fost incluse circa 40 de forme ale convarietății zaharate din SUA, Canada, România și Franţa. Genofondul respectiv a permis să sintetizăm o serie de hibrizi care au fost studiaţi şi evaluaţi după producţia de ştiuleţi, rezistenţa la secetă, boli, dăunători și calitățile gustative ale boabelor.

Rezultatele obţinute permit să concluzionăm că majoritatea formelor străine şi hibrizii creaţi cu participarea lor posedă o calitate satisfăcătoare a boabelor. Însă în condiţiile Republicii Moldova aceştia formează o producţie de ştiuleţi mică şi instabilă din cauza sensibilităţii la secetă, boli şi dăunători. Cercetările şi lucrările de ameliorare au permis depistarea a opt forme performante, care prezintă interes ca surse de material iniţial pentru crearea liniilor consangvinizate cu bob zaharat: Azfec, Iubile, Extra Early, Gilaid, Iulius, Bertam, Golden Beauty. Sursele nominalizate au diversificat germoplasma genetică şi s-au dovedit a fi eficiente la crearea liniilor consangvinizate adaptate la condiţiile Republicii Moldova.

Un cusur esenţial al liniilor depistate din hibrizi a fost gradul lor de rudenie apropiat, fapt care a orientat cercetările ulterioare la diversificarea materialului iniţial cu bob zaharat şi păstrarea germoplasmei grupelor heterotice alternative.

La următoarea etapă a programului de ameliorare, crearea liniilor consangvinizate cu caractere agronomice dorite s-a efectuat prin metoda selecţiei recurente. Materialul pentru ameliorare a fost obţinut din încrucişarea liniilor zaharat cu linii dent, *indurata* şi *everta* ca donatori de gene favorabile. Anual au fost studiate şi evaluate circa 850-900 de familii din diferite generaţii de inbreding. În urma lucrărilor de ameliorare s-a constatat că includerea unor surse de germoplasmă din convarietatea *indurata* şi *everta* au influenţat negativ asupra indicilor de productivitate şi adaptivitate.

Descendenţii, remarcaţi după rezistenţa la frângere şi alte caractere agronomice valoroase, după 3-4 generaţii de autopolenizări au manifestat o calitate destul de precară a boabelor, având pericarpul dens şi un gust mai puţin plăcut comparativ cu liniile originale. Semnificativ mai eficientă a fost includerea în procesul de ameliorare a materialului dentiform. Utilizarea surselor din diferite grupe de germoplasmă au permis evidenţierea mai multor linii, inclusiv MKS 9, MKS 36/5 şi MKE 155, folosite ca forme parentale în hibrizii omologaţi. Accentuăm faptul că cele mai bune linii determinate după principalii indici ai speciei porumbul zaharat au fost create în ultimii 4-5 ani din hibrizii străini Bonus, Bold, Boston, Jubile. Liniile evidenţiate au manifestat omogenitate a caracterelor importante pentru porumbul zaharat şi se utilizează ca testeri în sistemul de încrucişări topcross

Tabelul 4

Caracteristica liniilor consangvinizate utilizate ca forme parentale ale hibrizilor de porumb zaharat

Cifrul	Pedigreul	Fenotipul bobului		Hibridul creat
		profunzimea bobului	fineţea pericarpului	
Mks 1	F1Gilaid	adâncă	mijlocie	Porumbeni 200su
Mks 15	F1 Iulius	mică	mijlocie	Porumbeni 199su
Mks 9	F1 Iulius	mică	mijlocie	Porumbeni 198su
Mks 3	F1 Extra early	mică	fin	Porumbeni 198su
Mks 23	F1Golden Beauty	mijlocie	fin	Porumbeni 339su
Mks 30	Sort din Ungaria	mică	mijlocie	Porumbeni 339su
Mks 36/5	P346 x Mks 5su	adâncă	foarte fin	Porumbeni 340su
Mks155/4	Mks36/5xmks4	adâncă	foarte fin	Porumbeni 341su
Mks 7	F1 Elita	adâncă	foarte fin	Porumbeni 342su
Mks 28	Mks23xBold	adâncă	mijlocie	Porumbeni 280su
Mks 44	Mks155xBonus	adâncă	foarte fin	Porumbeni 280su

Tabelul 5

Rezultatele testării hibrizilor de porumb zaharat autohtoni comparativ cu cei străini

Hibridul	Perioada până la maturite tehnică, zile	Producţia de ştiuleţi cu pănuşe, t/ha	Producţia ştiuleţilor condiţionaţ, t/ha	Nota de degustare, puncte	În % la substanţe uscate	
					zahăr total	dextrine
Porumbeni 200 MRf	79	11,7	7,4	4,5	16,99	16,64
Porumbeni 198 MRf	77	12,4	8,5	4,5	23,52	19,86
Spirit (SUA)	78	12,8	8,2	4,5	15,34	16,23
Porumbeni 340 MRf	88	13,8	9,2	5,0	13,93	18,36
Porumbeni 341 MRf	89	14,0	8,8	4,8	11,18	25,23
Jubilee (SUA)	86	12,2	7,8	5,0	10,52	25,08
Boston (SUA)	89	12,5	7,4	5,0	17,21	20,09
Porumbeni 342 MRf	94	14,1	9,5	4,8	16,04	19,39
Bonus (SUA)	94	14,1	8,9	4,8	12,12	27,50
El Toro (SUA)	94	13,4	8,6	4,0	7,20	25,19

şi ca forme parentale la crearea hibrizilor competitivi cu însuşiri specifice pentru congelare şi conservare.

Cercetările legate de studierea calităţii bobului, capacităţii de combinare, stabilităţii şi omogenităţii, altor caractere importante au permis selectarea celor mai valoroase linii transferate în colecţia de lucru şi utilizate intens în programul de creare a hibrizilor experimentali. În prezent, colecţia operaţională include circa 28 de linii originale cu bob zaharat, dintre care 9 sunt folosite în calitate de forme parentale ale hibrizilor omologaţi. Caracteristica unor linii consangvinizate cu bob zaharat, utilizate la crearea hibrizilor omologaţi, este redată în tabelul 4.

De-a lungul ultimilor 10 ani, au fost sintetizaţi şi testaţi circa 3 000 de hibrizi experimentali de tip zaharat. După rezultatele testărilor în experimentarea de concurs a hibrizilor cu bob zaharat s-a constatat că hibrizii creaţi în I.F. „Porumbeni" sunt la acelaşi nivel după calităţile gustative, conţinutul de zahăr total, dextrine şi producţia de ştiuleţi în faza tehnică de utilizare comparativ cu hibrizii-martori din SUA (tabelul 5).

În Comisia de Stat pentru încercarea soiurilor de plante au fost transferaţi 12 hibrizi cu bob zaharat, inclusiv 10 au fost omologaţi: Porumbeni 199su, Porumbeni 200su, Porumbeni 198su, Porumbeni 339su, Porumbeni 340su, Porumbeni 341su, Porumbeni 342su, Porumbeni 280su, Porumbeni 343su Porumbeni 252 su. Caracteristica hibrizilor incluşi în *Registrul soiurilor de plante al Republicii Moldova* este prezentată în tabelul 6.

Tabelul 6

Hibrizii de porumb zaharat omologaţi în Moldova şi-n alte ţări

Denumirea	Grupa de maturitate FAO	Anul omologării	Ţara	Modul de utilizare
Porumbeni 199su	190	1994	Moldova, Rusia	Ştiuleţi fierţi
Porumbeni 200 su	200	1994	Moldova, Rusia,	Ştiuleţi fierţi
Porumbeni 339su	330	1996	Moldova, Rusia	Ştiuleţi fierţi
Porumbeni 340su	340	1997	Moldova, Rusia, Belarus	Ştiuleţi fierţi, conservare
Porumbeni 198su	190	2004	Moldova, Belarus	Ştiuleţi fierţi
Porumbeni 341su	340	2004	Moldova, Belarus	Ştiuleţi fierţi, conservare
Porumbeni 342su	350	2006	Moldova	Ştiuleţi fierţi, conservare, congelare
Porumbeni 280su	300	2009	Moldova	Ştiuleţi fierţi, conservare, congelare
Porumbeni 343su	330	2010	Moldova	Ştiuleţi fierţi, conservare, congelare
Porumbeni 252 su	250	2017	Moldova	Ştiuleţi fierţi, conservare, congelare

CONCLUZII

1. Una din metodele eficiente de ameliorare a calității porumbului este includerea în procesul de selecţie ca material iniţial a soiurilor şi populaţiilor locale cu calităţi specifice pentru alimentaţia populației.

2. Crearea liniilor cu indici specifici din material genetic divers confirmă eficacitatea surselor de germoplasmă cu bob dentat pentru sporirea producţiei, rezistenţei la factorii biotici și abiotici.

3. Lucrările de ameliorare a porumbului cu calităţi speciale pentru utilizări în industria alimentară, desfășurate pe parcursul ultimilor 25 de ani s-au finalizat cu crearea a 62 de linii consangvinizate originale, inclusiv 22 cu bob sticlos şi conţinut înalt de caroten, 12 pentru floricele şi 28 cu bob dulce. În baza acestui material de selecţie, s-a sintetizat un set de hibrizi din care au fost omologaţi 4 hibrizi *indurata* cu conţinut înalt de caroten, 5 hibrizi pentru floricele și 10 hibrizi de porumb zaharat.

BIBLIOGRAFIE

1. Haş I., Haş Voichiţa, Căbulea I., Grecu C., Copăndean Ana, Calborean Carmen, Legman V., Rotari A. Ameliorarea porumbului pentru utilizări speciale. Prob. genet. teor. aplic., XXXVI, 1-2, 2004.
2. Tracy W.F., Sweet corn. În: A. R.Hallauer (ed).Specialilty corns. CRC Press Boca, Boca Raton, Fl.1994.
3. Ротарь А. Химический состав и питательная ценность кукурузы. В: Кукуруза в Молдавии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ. 1985.
4. Haş Voichiţa, Cabulea I. Determinismul genetic al unor caractere cantitative la porumbul zaharat. Cercetări de genetică vegetală și animală. 1998.
5. Haş Voichiţa. Cercetări privind determinismul genetic al unor caractere calitative şi cantitative la porumbul zaharat. Teza de doctorat. 2000.
6. Palii A. Studiul și utilizarea variabilității genetice în ameliorarea calității bobului la specia *Zea mays* L. Akademos, nr. 4(11), 2008.
7. Боровский М. и др. Селекция кукурузы. В: Кукуруза в Молдавии. Кишинев, 1985.
8. Дворников П., Стрельникова Т. Селекция сахарной кукурузы в Молдавии. В: Пищевая кукуруза. М: Колос, 1966.

Florentin Leancă. *Sărbătoare,* 2016, batik, mătase, 90×110 cm

PRETABILITATEA LA IRIGAȚIE A APELOR DE SUPRAFAȚĂ DIN RAIONUL IALOVENI

Doctor în științe biologice, conferențiar cercetător **Iurii ROZLOGA**
Doctor în științe agricole, conferențiar cercetător **Valdimir FILIPCIUC**
Cercetător științific **Ana JELEAPOV**
Institutul de Pedologie, Agrochimie și Protecție a Solului „Nicolae Dimo”

SUITABILITY FOR IRRIGATION OF SURFACE WATERS FROM IALOVENI DISTRICT

Summary. The surface waters in the surveyed area, represented by inner (small) rivers, reservoir lakes and ponds, are characterized by a great diversity of mineralization and chemization, which are strongly influenced by natural and antropic factors. The main objective of the present paper is to know the chemical composition and the water quality indicators in order to assess their suitability for irrigation.
Keywords: mineralization, chemical composition, quality indicators, irrigation water.

Rezumat. Apele de suprafață din teritoriul cercetat, prezente prin râuri interioare (mici), lacuri de acumulare și iazuri, se caracterizează printr-o diversitate foarte mare a mineralizării și chimismului, fiind influențate puternic de factori naturali și antropici. Obiectivul principal al prezentei lucrări este studierea compoziției chimice și indicatorilor de calitate ai apelor în scopul evaluării pretabilității lor la irigație.
Cuvinte-cheie: mineralizare, compoziție chimică, indicatori de calitate, apă pentru irigație.

INTRODUCERE

Condițiile climaterice ale Republicii Moldova, cu oscilații însemnate de temperaturi și precipitații atât în ciclul multianual, cât și pe parcursul unui an agricol, impun necesitatea aplicării irigației în toate zonele pedogeografice. Metoda de reglare a regimului de umiditate a solurilor prin udări artificiale este cunoscută și utilizată de milenii, însă până în prezent ea ridică un șir de probleme legate de reacția solurilor la calitatea apei pentru irigație. Acestea se referă, în primul rând, la solurile cernoziomice care alcătuiesc peste 74 % din suprafața fondului irigațional al republicii.

În literatura de specialitate impactul irigației cu apă de diferită calitate asupra proprietăților și regimurilor cernoziomurilor este tratat contraversat. Rozanov B.G. arată că utilizarea apei cu gradul de mineralizare scăzut (400-600 mg/l) și compoziție bicarbonato-calcică conduce la degradarea structurii și slitizarea orizontului humifer; scăderea conținutului de humus și modificarea compoziției acestuia; creșterea instabilității sistemei fizico-chimice a solului. Folosirea la irigație a apelor mineralizate, pe lângă efectele menționate, provoacă salinizarea și solonețizarea secundară [1, pp. 10-20].

Contrar acestor constatări, unii autori susțin că solurile cernoziomice pot fi irigate cu apă în care conținutul sărurilor solubile alcătuiește 1 500-3 000 mg/l [2, 3]. Conform rezultatelor obținute de ei, în sol nu au fost înregistrate procese de degradare. În acest context este util de accentuat faptul că experiențele privind utilizarea apelor mineralizate au fost efectuate, în cele mai frecvente cazuri, în vase cu vegetație, în termeni limitați de timp, iar rezultatele acestora nu pot fi aplicate direct în condiții de câmp [4, pp. 68-71].

Cercetarea efectului irigației asupra solurilor a generat apariția multiplelor clasificări și directive de interpretare a calității apei. Prin analiza și generalizarea acestora, Kovda V. A. constată că unificarea indicatorilor de calitate a apelor de irigație și stabilirea valorilor-limită prezintă mari dificultăți sau este chiar imposibilă din cauza diversității condițiilor climaterice, geochimice și în special a celor pedologice din teritoriile irigate [5]. Autorul concluzionează că utilizarea apei cu gradul de mineralizare mai mare de 1 000 mg/l conduce la degradarea fizică și chimică a cernoziomurilor. Astfel, stabilirea pretabilității apelor la irigație reprezintă un factor important de prevenire a degradării acestor soluri.

MATERIALE ȘI METODE

Lucrările de evaluare a obiectelor acvatice au fost efectuate în cadrul raionului Ialoveni, amplasat geografic în partea centrală a Republicii Moldova pe o suprafaţa de 78,3 mii hectare. Pentru elaborarea hărţii digitale aacestora a fost aplicată metoda geoinformaţională [6, pp. 290-295] cu utilizarea programelor ArcGis și MapInfo. Lucrările au fost efectuate în sistema de coordonate MoldRef 99, proiecţia

Non-Earh. Drept bază informaţională au servit materialele de teledetecţie spaţială „Orto-Foto" la scara 1:5 000 a Agenţiei Relaţii Funciare și Cadastru.

Au fost formate straturile tematice „Hidro" şi „Bazine". În continuare s-a recurs la vectorizarea contururilor componentelor sistemului hidrografic în funcţie de categorii şi subcategorii. A fost formată structura parametrilor bazei de date pentru straturile elaborate şi efectuate lucrările de cercetare în câmp pentru actualizarea şi corectarea arealelor dimensionate. La materialul factologic obținut s-a alăturat informaţia atributivă.

Pentru determinarea compoziției chimice și indicatorilor de calitate a apelor de suprafață au fost prelevate 91 de probe din bazinele râurilor Ișnovăț, Coghâlnic și Botna. În laborator au fost determinaţi următorii indicatori: conţinutul de săruri solubile (mineralizarea) – metoda gravimetrică; conţinutul de bicarbonaţi şi de carbonaţi (CO_3^{2-} şi HCO^{3-}) – metoda titrării cu H_2SO_4; conţinutul de clor (Cl^-) – metoda Mohr; conţinutul de sulfați (SO_4^{2-}) – prin calcul; conţinutul de calciu (Ca^{2+}) şi magneziu (Mg^{2+}) – metoda complexonometrică; conţinutul de sodiu (Na^+) – metoda fotometriei cu flacără; reacţia (pH) – metoda potenţiometrică. Reieșind din compoziția chimică a apelor, s-a calculat raportul de adsorbție a sodiului (SAR), indicatorul magnezial (PMg) și carbonatul de sodiu rezidual (CSR).

Materialele cercetărilor de câmp și cele de laborator au fost supuse unei analize conjugate și studiate în sistem. Ulterior acestea au fost utilizate la elaborarea informaţiei cartografice actualizate. Rezultatul lucrărilor geoinformaţionale, determinarea compoziţiei chimice şi indicilor de calitate a apelor de suprafaţă au finalizat cu elaborarea unui set de hărţi digitale tematice.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Pe teritoriul raionului Ialoveni situaţia hidrochimică este complexă. Pentru caracterizarea ei adecvată s-a aplicat un set special de procedee metodologice. La baza lor a fost pusă analiza conjugată a materialelor cartografice, rezultatelor de laborator și datelor observaţiilor în natură cu aplicarea metodelor de sistemă. În urma lucrărilor efectuate au fost obținute date noi referitor la poziționarea spațială a obiectelor acvatice și la starea actuală a calității apelor de suprafață care influenţiază situaţia componentelor reţelei hidrografice din centrul republicii.

Pe teritoriul raionului sunt înregistrate trei bazine hidrografice principale (figura 1): bazinul râului Botna este cel mai mare, având o suprafață de 62 309 ha și o înclinație mijlocie de 5,91°; bazinul râului Işnovăţ cu suprafaţa de 12 669 ha, înclinaţia acestuia fiind de 5,82 °; fragment din bazinul râului Cogâlnic care alcătuiește 3 350 ha, înclinațiea fiind de 6,10°. În cadrul raionului au fost identificate 106 subbazine hidrografice mici și 56 de subbazine incipiente (figura 1). Reţeaua hidrografică a raionului Ialoveni, formată din râuri permanente, râuleţe, cursuri de apă interminente, lacuri de acumulare și iazuri, este prezentată în figura 2.

Obiectele acvatice din cadrul raionului Ialoveni au fost identificate prin lucrări de vectorizare a contururilor acestora (râuri, lacuri de acumulare, iazuri, canale) şi întroducerea informaţiei atributive caracteristice pentru fiecare corp de apă. După provenienţa sa, obiectele acvatice se divizează în naturale şi antropice. În limitele bazinelor hidrografice s-au depistat 1 666 de obiective acvatice pe o suprafaţă de 2 084 ha. Râurile şi râuşoarele formează 505 obiecte cu suprafaţă de 221 ha având lungimea totală de 351 km.

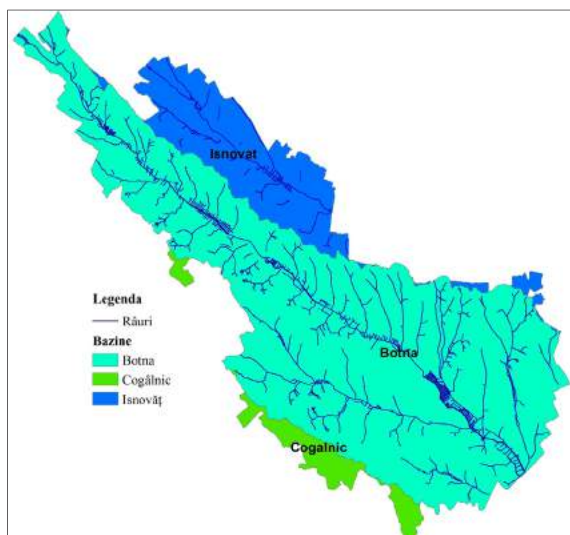

Figura 1. Bazinele hidrografice principale.

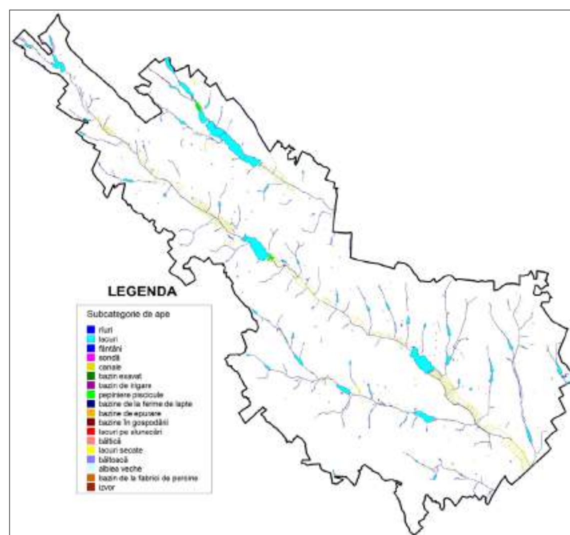

Figura 2. Reţeaua hidrografică a raionului.

Tabelul 1

Caracteristica obiectelor acvatice

Sursa de apă	Nr. total	Suprafața, ha	Altitudinea medie, m	Înclinațiea medie, grade	Lungimea, km
Râuri, râulețe	505	221,40	76,29	2,64	351
Lacuri de acumulare	14	1218,17	81,9		14
Iazuri	233	405,22	87,49		
Canale	557	141,12	61,05	1,58	217
Bazine speciale	357	97,79	80,97		
TOTAL	1666	2083,70	73,84	2,64	568

Cea mai mare suprafață (1 623 ha) este ocupată de lacuri de acumulare și iazuri, 247 la număr. Pe teritoriul cercetat au fost înregistrate 557 de canale cu o suprafață de 141 ha și lungimea sumară de 217 km (tabelul 1). De asemenea, au fost identificate 323 de bazine acvatice cu destinație specială, acestea acoperind o suprafață de 80 ha.

Râul Botna își începe cursul din pădurile Podișului Codrilor [7] la o altitudine de 324,4 m și debușează în r. Nistru la 5 km în amonte de orașul Tiraspol. Are o lungime de 152 km. Sectorul superior al râului coincide cu hotarul administrat al raionului Ialoveni. Pe acest segment r. Botna are o lungime de 72,5 km cu gradul mijlociu de înclinaţie de 0,23° şi altitudinea minimă de 35,1 m. În r. Botna debușează 52 de râușoare dintre care patru au o lungime peste 10 km. Cel mai mare afluent este r. Botnișoara cu lungimea de 24,7 km. Prin bazinul râului Botna curg

Tabelul 2

Caracteristica morfometrică a sistemului hidrografic

Denumirea obiectului	Obiecte hidrografice		Rețeaua de râuri și canale (liniar)			Altitudinea		Lacuri și bazine (poligon)	
	Nr.	S, ha	Nr.	Lungimea râului, m	Lungimea râurilor, km	Max.	Min.	Nr.	S, ha
r. Botna	1341	1393	919	72507	499	324,4	35,1	416	1068,04
r. Ișnovăț	330	690	142	21746	69			187	648,29
r. Botnișoara	191	258	115	24672	103	130,5	43,2	63	214,34
r. Puhoi	52	63	31	16854	51	166,0	35,1	14	42,06
r. Horodca	29	44	24	13050	26	331,9	142,8	14	30,25
r. Căinari	34	24	30	9166	25	98,7	58,4	14	14,48
l. Dănceni	1	202	-	2900		85.8			
l. Suruceni	1	117	-	1550		85,3			
l. Sociteni	1	79	-	1200		86,3			
l. Nimoreni 1	1	51	-	1230		89,7			
l. Nimoreni 2	1	52	-	1820		94,3			
l. Malcoci	1	41	-	1460		102,7			
l. Ulmu	1	74	-	1870		142,3			
l. Costești	1	213	-	2787		57,9			
l. Țîpala	1	204	-	2280		55,5			
l. Rezeni	1	84	-	1740		58,0			
l. Cighîrleni	1	42	-	1400		78,0			
l. Puhoi	1	25	-	1470		55,5			
l. Molești	1	24	-	1350		91,6			
l. Țîpala 1	1	23	-	1190		68,2			
	1666	2084	1072		568	331,9	35.1	604	1721,18

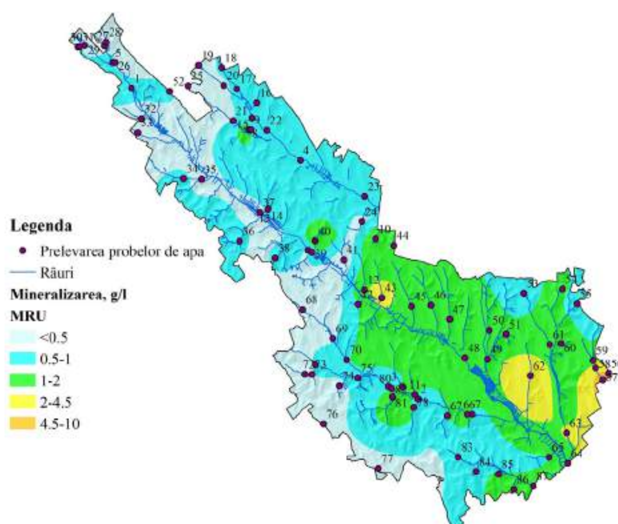

Figura 3. Cartograma gradului de mineralizare.

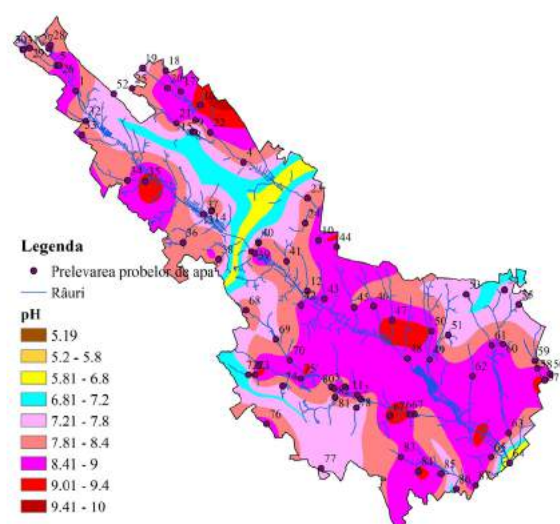

Figura 4. Cartograma reacţiei (pH).

426 de râuşoare cu o lungime totală de 300 km. Gradul de fragmentare orizontală a teritoriului este foarte puternic şi constituie 0,71 km/km².

În bazinul de recepţie Botna au fost evidenţiate 416 lacuri de acumulare şi iazuri cu suprafaţa de 1 068 ha. Cele mai mari sunt lacurile Costeşti, Ţâpala, Rezeni, Ulmu, Cighârleni (tabelul 2).

Izvorul râului Işnovăţ se află la nord-est de s. Căpriana la altitudinea de 147 m. Este afluentul râului Bâc în care debuşează de pe malul drept. Are lungimea totală de 55 km, iar pe teritoriul raionului Ialoveni parcurge o distanţă de 20,6 km.

În bazinul de recepţie Işnovăţ au fost înregistrate 329 de obiecte acvatice, dintre care 187 de lacuri de

Tabelul 3

Compoziţia chimică şi indicii de calitate a apei pentru irigaţie

Denumirea obiectului	Rezidiul uscat, g/l	pH	CO_3^-	HCO_3^-	Cl^-	SO_4^{2-}	Ca^{2+}	Mg^{2+}	Na^+	SAR*	PMg, %	CSR, me/l
			me/l									
iaz Ulmu lung, pe r. Botna	0,334	8,15		4,42	0,67	1,09	2,46	2,94	0,78	0	54	0,98
r. Botna	0,586	8,5	2,00	5,61	0,85	5,72	3,53	5,25	3,40	2	60	3,17
r. Botna Puhoi	1,876	8,20		10,44	5,17	14,74	4,80	9,90	15,65	6	67	4,26
iaz Horodca	0,32	8,22	0,80	5,20	0,65	0,19	2,82	2,52	0,70	0	47	0,14
iaz Ulmu	0,37	8,75	1,00	5,70	1,15	0,10	2,00	3,60	1,35	1	64	0,10
iaz mare Costeşti	0,794	8,90	2,40	8,60	2,98	1,22	2,60	6,20	4,00	2	70	0,20
iaz mare Ţâpala	1,364	8,85	2,28	8,38	4,51	6,31	2,40	10,02	6,78	3	81	4,04
iaz Puhoi	2,098	8,50	0,80	5,46	5,55	16,7	5,80	8,00	13,91	5	58	8,34
iaz Varatic	3,524	8,55	2,16	9,68	14,36	31,15	11,20	16,6	27,39	7	60	18,12
iaz mare Varatic	8,688	9,27	9,80	23,12	42,43	71,54	11,00	45,22	80,87	15	80	33,10
r. Botnişoara	0,753	7,92		4,04	2,00	4,83	2,59	3,77	4,51	3	59	2,32
iaz Rezeni	1,252	8,95	2,40	10,20	3,84	7,16	2,60	7,30	11,30	5	74	0,30
iaz Cighârleni	0,998	8,80	2,00	7,94	3,36	6,06	2,60	7,80	6,96	3	75	2,46
iaz Malcoci, pe r. Işnovăţ	0,614	8,35	1,36	7,88	2,30	1,26	3,06	5,68	2,70	1	65	0,86
iaz Nimoreni	0,62	8,50	1,60	8,10	1,92	1,50	2,80	5,24	3,48	2	65	0,06
iaz lung Nimoreni	0,674	8,35	1,40	9,40	2,11	1,20	3,00	5,80	3,91	2	66	0,60
iaz Dănceni	0,792	8,55	3,40	12,7	2,40	0,22	2,10	8,00	5,22	2	79	2,60
iaz Sociteni	0,74	8,00		6,80	1,42	2,05	1,81	4,26	4,00	2	70	0,73
r. Işnovăţ Mileştii Mici	1,052	8,05		10,06	2,69	5,79	5,20	7,60	5,74	2	59	2,74
Limitele admisibile												
	< 1,000	6,5-8,3			< 3					< 3	< 50	< 1,25

SAR – coeficientul de adsorbţie a sodiumului; PMg – coeficientul magnezial

CSR – carbonat de sodiu rezidual

acumulare și iazuri cu o suprafață totală de 648 ha și 142 de râulețe și canale cu o lungime de 69 km. Cele mai mari lacuri de acumulare, amenajate pe cursul râului Ișnovăţ, sunt Dănceni, Suruceni și Sociteni.

Râul Coghâlnic începe lângă satul Ciuciuleni și debușează în lacul Sasâc la sud-est de Tatarbunar. Lungimea totală a râului este de 232 km, inclusiv 102 km pe teritoriul Republicii Moldova. Segmentul râului în cadrul raionului Ialoveni alcătuiește 34 km.

Apa utilizată la irigație trebuie să corespundă cerinților de calitate [8; 9; 10, pp. 10-11; 11]. Prin determinarea compoziției chimice și indicilor de calitate s-a constatat că majoritatea surselor de apă sunt de clasă dulcii și slab dulcii cu un grad scăzut de mineralizare care variază între 0,132 și 0,998 g/l. După acest indice de calitate apele pot fi utilizate la irigație. Apele bazinelor Botna și Ișnovăț din părțile de centru și de sud ale raionului se încadrează în clasele moderat și puternic sălcii cu un grad înalt de mineralizare 1,026 – 3,524 g/l și prezintă risc sporit de salinizare secundară a solului în cazul aplicării lor la irigație. Excepție face lacul Văratic, a cărui apă este slab sărată cu gradul de mineralizare 8,688 g/l (tabelul 3, figura 3). Asemenea ape nu pot fi utilizate la irigație.

Reacţia apelor este slab alcalină în 42 de cazuri (pH=7,25-8,40); în 38 de cazuri ea se atestă ca moderat alcalină cu valori ale pH-lui cuprinse între 8,41 și 8,95, iar în alte patru cazuri ca puternic alcalină cu variații ale pH-lui între 9,05 și 9,28 (figura 4). Patru surse de apă sunt neutre (pH=6,90-7,05).

Conținutul de clor este sub limita admisibilă în majoritatea obiectelor acvatice (55 de obiecte), cuprinzând valori de la 0,41 până la 2,98 me/l. În partea de sud a raionului concentrația clorului în apele de suprafață crește substanțial. În 36 de obiecte acvatice conținutul de Cl^- oscilează de la 3,09 la 42,43 me/l (figura 5).

Raportul de adsorbţie a sodiului (SAR) cu valoarea mai mică de 1 s-a înregistrat în 33 de obiecte acvatice amplasate la altitudinile cele mai înalte ale teritoriului raionului. Prin urmare, aceste surse nu prezintă pericol de solonețizare secundară a solului la irigație. Risc minimal de alcalizare prezintă apele a 32 de obiecte amplasate la altitudine mijlocie. Raportul de adsorbție a sodiului (SAR) variază între 1 și 3 unități. Pentru 26 de surse de apă indicele SAR depășește limita de 3 unități ajungând la 15 în iazul din satul Varatic. Utilizarea la irigație a acestor ape va avea drept consecință degradarea solurilor prin solonețizarea secundară (figura 6).

O particularitate însemnată a apelor de suprafață cu semnificație ameliorativă este conținutul de magneziu. Coeficientul magnezial (PMg) mai mic decât valoarea admisibilă de 50 % s-a atestat în 26 de obiecte amplasate în sectorul superior al r. Botna și-n zona înaltă a bazinului Cogâlnic. Acest indicator depășește valoarea admisibilă în 65 de obiecte acvatice situate în sectorul mijlociu al r. Botna și Ișnovăț, oscilând între 51 și 81 % (figura 7). Irigarea îndelungată a solurilor cu asemenea ape se va solda cu acumularea cationului Mg^{2+} și intensificarea proceselor de decalcinare și alcalizare secundară a acestora.

În compoziția sărurilor solubile a apelor de suprafață predomină compușii toxici reprezentați prin bicarbonatul de magniu, sulfatul de sodiu și clorura de magniu. În unele surse de apă la sărurile menționate se adaugă clorura de sodiu cu carbonatul de sodiu. Conținutul de săruri toxice variază între 51 și 97 %. Cercetările arată că numai în zece obiecte acvatice sărurile solubile sunt reprezentate prin compuși

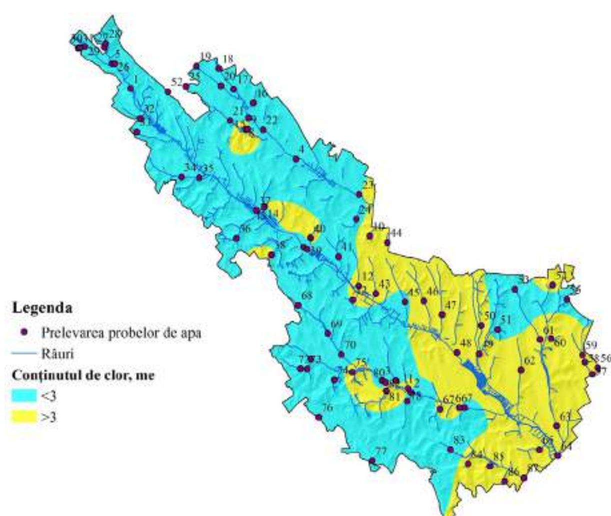

Figura 5. Cartograma conținutului de clor (Cl^-).

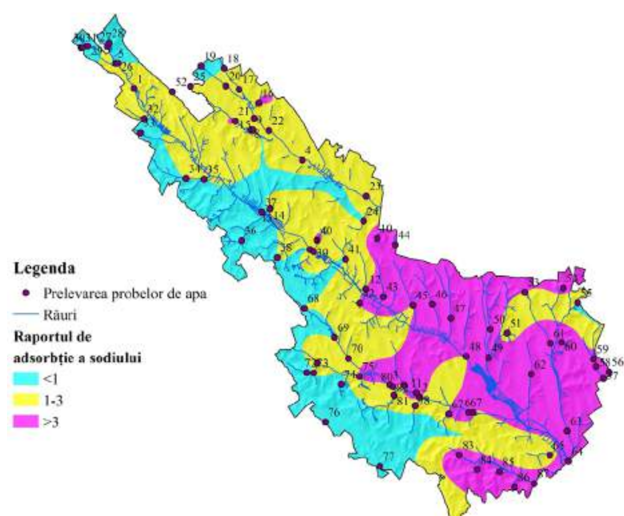

Figura 6. Cartograma raportului de adsorbţie a sodiului (SAR).

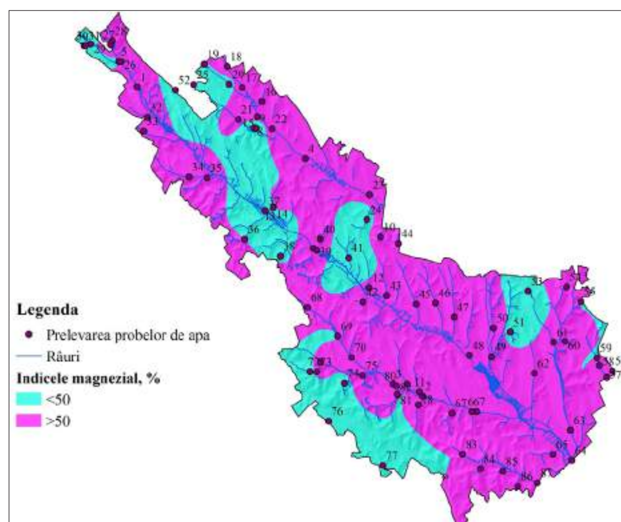

Figura 7. Cartograma indecelui magnezial (P_{Mg}).

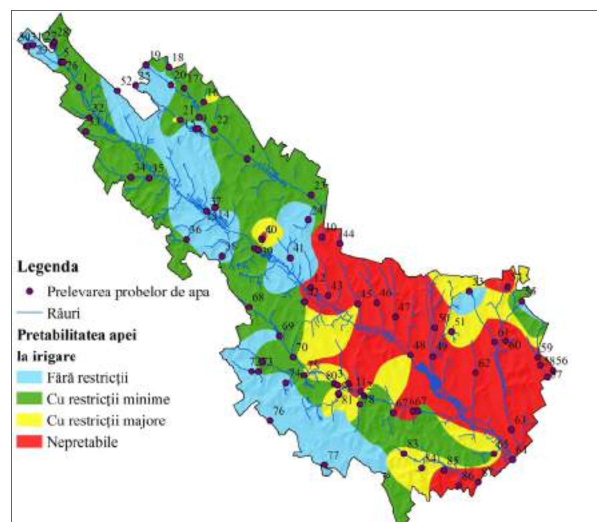

Figura 8. Cartograma pretabilităţii apelor la irigaţie.

inofensivi pentru sol şi plantă. În aceste ape conţinutul de săruri cu efecte toxice nu depăşeşte 26-47 % din reziduul uscat (tabelul 4).

În urma efectuării cercetărilor hidrochimice, apele de suprafaţă din raionul Ialoveni au fost grupate după pretabilitatea lor la irigaţie. Analiza conjugată a hărţilor digitale sub aspectul gradului de mineralizare, raportului de adsorbţie a sodiulu şi indicelui magnezial a permis elaborarea hărţii pretabilităţii apelor la irigaţie. În funcţie de efectele produse asupra solulurilor, apele au fost grupate în patru clase de pretabilitate: fără restricţii; cu restricţii minime; cu restricţii majore; nepretabile.

Rezultatele obţinute arată că 24 % din sursele de apă ale raionului pot fi utilizate la irigaţie fără risc de degradare a solului şi fără aplicarea unor lucrări pedoameliorative preventive. Apele din grupa cu restricţii minime (corecţia reacţiei sau a raportului cationi-

Tabelul 4

Compoziţia sărurilor solubile în sursele de apă

Denumirea obiectului	**Na_2CO_3**	**Mg_2CO_3**	**Ca $(HCO_3)_2$**	**Mg $(HCO_3)_2$**	**$NaHCO_3$**	**$CaSO_4$**	**Na_2SO_4**	**$MgSO_4$**	**NaCl**	**$MgCl_2$**	**$CaCl_2$**	**Săruri toxice, % din RU**
	me/l											
iaz Ulmu lung, pe r. Botna			2,46	1,96			0,78	0,31		0,67		60,19
r. Botna	2,00		3,53	0,08			1,40	4,32		0,85		71,02
r. Botna Puhoi			4,80	5,64			14,74		0,91	4,26		84,18
iaz Horodca	0,70	0,10	2,82	1,58			0,19			0,65		53,31
iaz Ulmu	1,00		2,00	2,70	0,10				0,25	0,90		71,22
iaz mare Costeşti	2,40		2,60	3,60			1,22		0,38	2,60		79,69
iaz Mare Ţîpala	2,28		2,40	3,70			4,50	1,81		4,51		87,50
iaz Puhoi	0,80		4,66			1,14	13,11	2,45		5,55		79,07
iaz Varatic	2,16		7,52			3,68	25,23	2,24		14,36		79,71
iaz mare Varatic	9,80		11,00	2,32			71,07	0,47		42,43		91,98
r. Botnişoara			2,59	1,45			4,51	0,31		2,00		76,15
iaz Rezeni	2,40		2,60	5,20			7,16		1,74	2,10		87,74
iaz Cighirleni	2,00		2,60	3,34			4,96	1,10		3,36		85,02
iaz Malcoci, pe r. Işnovăţ	1,36		3,06	3,46			1,26		0,08	2,22		73,25
iaz Nimoreni	1,60		2,80	3,70			1,50		0,38	1,54		75,69
iaz lung Nimoreni	1,40		3,00	5,00			1,20		1,31	0,80		76,40
iaz Dănceni	3,40		2,10	7,20			0,22		1,60	0,80		86,29
iaz Sociteni			1,81	4,26	0,73		1,85		1,42			82,03
r. Işnovşţ Milestii Mici			5,20	4,86			5,74	0,05		2,69		71,95

Tabelul 5

Pretabilitatea apelor de suprafață la irigație

Grupa	Pretabilitatea	% din sursele de apă
I	Fără restricții	23,7
II	Cu restricții minime	35,1
III	Cu restricții majore	12,8
IV	Nepretabile	28,4

lor bivalenţi) alcătuiesc 35 %. Acestea sunt răspândite în cadrul bazinului de recepție a râului Işnovăţ și în sectoarele superioare ale râurilor Botna și Botnișoara. Apele incluse în grupa cu restricţii majore, care prevăd măsuri de îmbunătățire a calității apei, dar și cele de amendare a solului, în scopul prevenirii degradării acestuia, constituie cca 13 % din total. Aproape o treime din sursele de apă de suprafaţă a raionului (28 %) nu poate fi utilizată la irigaţie. Gradul înalt de mineralizare şi compoziția chimică nefavorabilă a apelor din această grupă exclud posibilitatea aplicării lor atât din punct de vedere economic, cât și din considerente ecopedologice (tabelul 5).

CONCLUZII

1. Apele de suprafață din raionul Ialoveni se caracterizează prin variabilitate înaltă atât după gradul de mineralizare, cât și după compoziția chimică. Aceşti factorii au fost puşi la baza evaluării pretabilităţii lor la irigaţie.

2. Cercetările hidrochimice scot în evidență următoarele:

- sursele de apă pretabile la irigaţie sunt localizate în sectoarele superioare ale râurilor Botna și Botnișoara și în bazinul de recepție a râului Işnovăţ;
- în sectorul mijlociu spre cel inferior al acestor râuri apele de suprafaţă înregistrează modificări esenţiale, astfel încât utilizarea lor la irigaţie necesită aplicarea măsurilor de prevenire a degradării solurilor.

3. Apele de suprafaţă din partea de sud a raionului Ialoveni, în cele mai frecvente cazuri, pun probleme dificile la utilizarea lor pentru irigaţie. Ele se caracterizează prin conţinut sporit de săruri solubile și compoziție chimică nefavorabilă.

4. Utilizarea sistemului geoinformaţional, elaborarea și analiza conjugată a hărților digitale tematice, permit evaluarea obiectivă a pretabilității apelor de suprafaţă la irigaţie.

BIBLIOGRAFIE

1. Розанов В.В. К вопросу об эволюции орошаемых черноземов. В: Проблемы охраны, рационального использования и рекультивации черноземов. М.: Наука, 1989.

2. Баскаченко И.Н. Использование природных минерализованных вод в сельском хозяйстве. Л.: Колос, 1975, 179 с.

3. Калашников К.Г. Применение минерализованных вод для орошения сельскохозяйственных культур. Кишинев: Штиинца, 1983, 131 с.

4. Егоров В.В. Использование соленых вод на орошение. В: Влияние орошения минерализованными водами на плодородие черноземов. М.: Еип. ВАСХНИЛ, 1989.

5. Ковда В.А. Почвенный покров, его улучшение, использование и охрана. М.: Наука, 1981, 173 с.

6. Rozloga Iu. Poziționarea spațială a infrastructurii terenurilor din cadrul sectorului superior al bazinului hidrografic Cogîlnic cu utilizarea SIG. „Cernoziomurile Moldovei – evoluția, protecția și restabilirea fertilității lor": Conf. șt. cu participare intern., dedicată aniversării de 60 de ani de la fondarea Inst. de Pedologie, Agrochimieși Protecție a Solului „Nicolae Dimo": Culegere de art. șt., Chişinău: S. n., 2013 (Tipogr. „Reclama").

7. Andrei Ursu. Solurile Moldovei. Ch.: Î.E.P. Ştiinţa, 2011, 323 p.

8. Резников А.А., Муликовская Е.П., Соколов И.Ю. Методы анализа природных вод. Москва: Недра, 1970, 487 с.

9. Filipciuc V. şi col. Buletin de monitroring ecopedologic (pedoameliorativ). Ediţia I. Chişinău: Agroinformreclama, 1990, 50 p.

10. Filipciuc V. Pretabilitatea solurilor şi apelor la irigaţie. În: Seceta şi metode de minimalizare a consecinţelor nefaste. Chişinău, 2007.

11. Экологические требования к орошению почв России. Рекомендации. Москва: Тип. Россельхозакадемии, 1996, 71 с.

JUSTUS VON LIEBIG'S TRANSITION FROM CHEMIST TO AGRONOMIST, ADEPT OF THE ECOLOGICAL AGRICULTURE

Doctor habilitate **Jan Diek van MANSVEL**
Down2Earth Foundation, The Netherlands
Doctor habilitate **Boris BOINCEAN**
Selectia Research Institute of Field Crops, "Alecu Russo" Balti State University, the Republic of Moldova

TRANZITIA LUI JUSTUS VON LIEBIG DE LA CHIMIST LA AGRONOM, ADEPT AL AGRICULTURII ECOLOGICE

Rezumat. În acest articol este prezentată o informație suplimentară menită să elucideze cum Justus Von Liebig se percepea pe sine ca cercetător în raport cu mediul natural pe care-l explora. Îndemnat de dorința de a contribui la o nutriție mai bună pentru oameni, și-a început activitatea în laborator, afirmându-se ca un chimist talentat. A mers apoi în mediul rural pentru a înțelege în ce măsură elaborările sale din laborator corespund cerințelor fermierilor practicanți, în diferite condiții (pedoclimatice), precum și ale nutriției umane. Cu cât mai mult se aprofunda în agronomie, cu atât mai bine înțelegea că laboratorul trebuie să servească, dar nu să dicteze agriculturii. Reciclarea substanței organice devenise mai importantă decât orientarea la inputurile din exterior, deoarece prima ameliorează solul-ecosistema, pe când ultimele tind să distrugă solurile și, în așa mod, întregul lanț trofic. Astfel, Liebig (1803–1873), cunoscut din tinerețe (1823) în întreaga lume pentru descoperirile sale strălucite în domeniul agriculturii, a fost unul dintre primii susținători ai agroecologiei/agriculturii ecologice (organice, biologice). Din păcate, ultima sa carte *Legile naturale ale gospodăririi*" (1863) n-a fost tradusă și mediatizată pe larg precum prima sa carte *Chimia Organică folosită în Agricultură și Fiziologie*"(1840).

Cuvinte-cheie: Liebig, fertilitatea solului, îngrășăminte minerale, gunoi de grajd, materie organică a solului, agroecologie.

Summary. In this paper we present additional information on the ways wherein Justus von Liebig perceived himself as a researcher and the nature around him that he wanted to discover. Spirited by the drive to contribute to a better nutrition for the people, he started as a gifted chemist in the laboratory, but then went on into the countryside to see how his laboratory findings worked out in farmers' practices, in various countryside's (soil-climate) conditions, and in human nutrition. The more he became an agronomist, the more he realised that the laboratory could serve but should not dictate agriculture. Recycling of organic matter became more important than focusing on external inputs, as the first improved soil-ecosystems whereas the latter tended to corrode the soils, and thus the whole food chain. Justus Von Liebig (1803–1873) is world-wide well-known in agriculture for his brilliant findings as a young scientist (1823), wherein he was, among other things, the founder of bio- and agro-chemistry. Unfortunatelly his book T*he Natural Laws of Husbandry* (1863) wasn't widely translated and vociferated similar to his previous book *Organic Chemistry in its Application to Agriculture and Physiology* (1840).

Keywords: Liebig, soil fertility, mineral fertilizers, manure, soil organic matter, agroecology.

Wikipedia (UK) has it like this: „Justus Freiherr von Liebig (12 May 1803 – 18 April 1873) was a German chemist who made major contributions to agricultural and biological chemistry, and was considered the founder of organic chemistry [1]. As a professor at the University of Giessen, he devised the modern laboratory-oriented teaching method, and for such innovations, he is regarded as one of the greatest chemistry teachers of all time. He has been described as the „father of the fertilizer industry" for his emphasis on nitrogen and trace minerals as essential plant nutrients, and his formulation of the Law of the Minimum which described how plant growth relied on the scarcest nutrient resource (limiting factor), rather than the total amount of resources available (Fertiliser manual) [15, p. 46]. He also developed a manufacturing process for beef extracts, and founded a company, Liebig Extract of Meat Company, that later trademarked the Oxo brand beef bouillon cube. He popularized (though he did not invent) the Liebig Condenser [2]".

As for his academic career it states: „Liebig and several associates proposed to create an institute for pharmacy and manufacturing within the university [3]. The Senate, however, uncompromisingly rejected their idea, stating that it was not the university's task to train „apothecaries, soap makers, beer-brewers, dyers and vinegar-distillers. As of 17 December 1825, they ruled that any such institution would have to be a private venture. This decision actually worked to Liebig's advantage. As an independent venture, he could ignore university rules and accept both matriculated and non-matriculated students. Liebig's institu-

te was widely advertised in pharmaceutical journals, and opened in 1826. Its classes in practical chemistry and laboratory procedures for chemical analysis were taught in addition to Liebig's formal courses at the university".

Until today, this is still quite an interesting and rather delicate issue: the benefits and threats of all kind of links between academia and industry.

„From 1825 to 1835, the laboratory was housed in the guardroom of a disused barracks on the edge of town. The main laboratory space was about 38 square meters (410 sq ft) in size and included a small lecture room, a storage closet as well as a main room with ovens and work tables. An open colonnade outside could be used for dangerous reactions. Liebig could work there with eight or nine students at a time. He lived in a cramped apartment on the floor above with his wife and children [3].

Liebig was one of the first chemists to organize a laboratory in its present form, engaging with students in empirical research on a large scale through a combination of research and teaching [4]. His methods of organic analysis enabled him to direct the analytical work of many graduate students. Liebig's students were from many of the German states as well as Britain and the United States, and they helped create an international reputation for their 'Doktorvater' (Dissertation advisor). His laboratory became renowned as a model institution for the teaching of practical chemistry. It was also significant for its emphasis on applying discoveries in fundamental research to the development of specific chemical processes and products.

In 1833, Liebig was able to convince Chancellor Justin von Linde to include the institute within the university. In 1839, he obtained government funds to build a lecture theatre and 2 separate laboratories. The new chemistry laboratory featured innovative glass-fronted fume cupboards and venting chimneys. By 1852, when he left Giessen for Munich, more than 700 students of chemistry and pharmacy had studied with Liebig [3].

In 1832, Justus Liebig and Friedrich Wöhler published an investigation of the oil of bitter almonds. They transformed pure oil into several halogenated compounds, which were further transformed in other reactions [5]. Throughout these transformations, „a single compound" (which they named benzoyl) „preserves its nature and composition unchanged in nearly all its associations with other bodies [3]." Their experiments proved that a group of carbon, hydrogen, and oxygen atoms can behave like an element, take the place of an element, and can be exchanged for elements in chemical compounds. This laid the foundation for the doctrine of compound radicals, which can be seen as an early step in the development of structural chemistry (www.chemheritage.org).

Writing about the analysis of urine, a complex organic product, he made a declaration that reveals both the changes that were occurring in chemistry over a short time and the impact of his own work. At a time when many chemists such as Jöns Jakob Berzelius still insisted on a hard and fast separation between the organic and inorganic, Liebig asserted:

„The production of all organic substances no longer belongs only to living organisms. It must be seen as not only probable, but as certain, that we shall be able to produce them in our laboratories. Sugar, salicin, and morphine will be artificially produced. Of course, we do not yet know how to do this, because we do not yet know the precursors from which these compounds arise. But we shall come to know them [6]".

Young Von Liebig's arguments against any chemical distinction between living (physiological) and dead chemical processes proved a great inspiration to several of his students and others who were interested in the new materialism. Though Liebig distanced himself from the direct political implications of materialism, he tacitly supported the work of Karl Vogt (1817–1895), Jacob Moleschott (1822–1893), and Ludwig Büchner (1824–1899)."

This upcoming materialism is rather interesting as a new paradigm or belief system, which, as we see further down, puzzled Von Liebig more than many in materialism believing people of today know.

„By the 1840s, Liebig was attempting to apply theoretical knowledge from organic chemistry to real-world problems of food availability. His book Die organische Chemie in ihrer Anwendung auf Agricultur und Physiologie (Organic Chemistry in its Application to Agriculture and Physiology) (1840) promoted the idea that chemistry could revolutionize agricultural practice, increasing yields and lowering costs. It was widely translated, vociferously critiqued, and highly influential [3].

Liebig's book discussed chemical transformations within living systems, both plant and animal, outlining a theoretical approach to agricultural chemistry. The first part of the book focused on plant nutrition, the second on chemical mechanisms of putrefaction and decay. Liebig's awareness of both synthesis and degradation led him to become an early advocate of conservation, promoting ideas such as the recycling of sewage.

Liebig argued against prevalent theories about role of humus in plant nutrition, which held that decayed plant matter was the primary source of carbon

for plant nutrition. Fertilizers were believed to act by breaking down humus, making it easier for plants to absorb. Associated with such ideas was the belief that some sort of „vital force" distinguished reactions involving organic as opposed to inorganic materials [7]."

In a recent paper I elaborated on this discussion and its ultimate effects on agricultural soils world-wide, referring to the FAO's position around The Year of the Soil 2015 [8]. Even the FAO now realizes explicitly that Von Thaer's observations on the humus degradation by chemical fertilisers were right. Now back to Wikipedia's Von Liebig site:

„Early studies of photosynthesis had identified carbon, hydrogen, oxygen, and nitrogen as important, but disagreed over their sources and mechanisms of action. Carbon dioxide was known to be taken in and oxygen released during photosynthesis, but researchers suggested that oxygen was obtained from carbon dioxide, rather than from water. Hydrogen was believed to come primarily from water. Researchers disagreed about whether sources of carbon and nitrogen were atmospheric or soil-based." Théodore de Saussure's experiments, reported in Recherches Chimiques sur la Végétation [9], suggested that carbon was obtained from atmospheric rather than soil-based sources, and that water was a likely source of hydrogen. He also studied the absorption of minerals by plants, and observed that mineral concentrations in plants tended to reflect their presence in the soil in which the plants were grown. However, the implications of De Saussure's results for theories of plant nutrition were neither clearly discussed nor easily understood [7].

Liebig reaffirmed the importance of De Saussures' findings, and used them to critique humus theories, while regretting the limitations of De Saussure's experimental techniques (De Saussure 1803). Using more precise methods of measurement as a basis for estimation, he pointed out contradictions such as the inability of existing soil humus to provide enough carbon to support the plants growing in it. By the late 1830s, researchers like Karl Sprengel were using Liebig's methods of combustion analysis to assess manures, concluding that their value could be attributed to their constituent minerals. Liebig synthesized ideas about the mineral theory of plant nutrition and added his own conviction that inorganic materials could provide nutrients as effectively as organic sources [3].

In his theory of mineral nutrients, Liebig identified the chemical elements of nitrogen (N), phosphorus (P), and potassium (K) as essential to plant growth. He reported that plants acquire Carbon (C) and Hydrogen (H) from the atmosphere and from water (H2O). As well as emphasizing the importance of minerals in the soil, he argued that plants feed on nitrogen compounds derived from the air. This assertion was a source of contention for many years, and turned out to be true for legumes, but not for other plants [3] (figure 1).

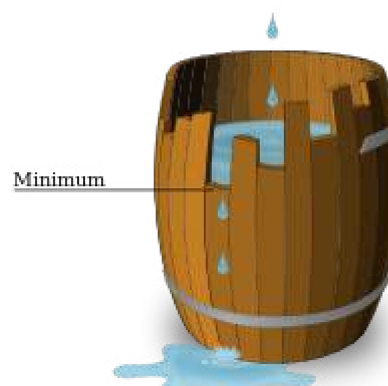

Figure 1. Young Von Liebig's Barrel model.

Liebig also popularized Carl Sprengel's „Theorem of minimum" (known as Law of the Minimum), stating that plant growth is not determined by the total resources available, but by the scarcest available resource. A plant's development is limited by the one essential mineral that is in the relatively shortest supply. This concept of limitation can be visualized as „Liebig's barrel", a metaphorical barrel in which each stave represents a different element. A nutrient stave that is shorter than the others will cause the liquid contained in the barrel to spill out at that level. This is a qualitative version of the principles used for determining the application of fertilizer in modern agriculture.

This is true for mono-factorial experiments which are still dominating in the research agenda. It is enough to change one of the main constituents of the farming systems (crop rotation, for example) and the situation is changing dramatically. Long-term field experiments with and without legumes in the crop rotations at Selectia Research Institute of Field Crops (Balti, Republic of Moldova) [10, pp. 1-13] proved that in crop rotations with perennial legumes the efficiency of supplementary addition of mineral fertilizers to manure isn't reasonable both from agronomic and economic points of view.

Organic Chemistry was not intended as a guide to practical agriculture. Liebig's lack of experience in practical applications, and differences between editions of the book, fueled considerable criticism. Later on, he has recognized that the main obstacle in promoting a good understanding of plant nutrition was complete separation of laboratory science and practice. This statement remains actual even today when agriculture

is moved under the preponderant influence of market economy forces without sufficient attention to the environment and social aspects of sustainable development. Nonetheless, Liebig's writings had a profound impact on agriculture, spurring experiment and theoretical debate in Germany, England, and France [3].

One of his most recognized accomplishments is the development of nitrogen-based fertilizer. In the first two editions of his early book (1840, 1842), Liebig reported that there was not sufficient nitrogen in the atmosphere, and argued that nitrogen-based fertilizer was needed to grow the healthiest possible crops. Liebig believed that nitrogen could be supplied in the form of ammonia, and recognized the possibility of substituting chemical fertilizers for natural ones (animal dung, etc.).

Later, however, after years of practical studies in the fields, and finding out about N-fixing organisms in the soil (leguminous crops and others), he came to avow said that in his 'nature's lack-of-Nitrogen perception' he had underestimated the wisdom of the creator. He realized that he had been too early in his conclusions [11], [3].

„He later became convinced that nitrogen was sufficiently supplied by precipitation of ammonia from the atmosphere, and from then on argued vehemently against the use of nitrogen-based fertilizers for many years. This because he had observed how those fertilizers degraded the soil ecosystem. An early commercial attempt to produce his own fertilizers was unsuccessful, due to lack of testing in actual agricultural conditions, and to lack of nitrogen in the mixtures.

When publishing the seventh German edition of Agricultural Chemistry he had moderated some of his views, admitting some mistakes and returned to the position that nitrogen-based fertilizers can be beneficial or sometimes even necessary [3]. Thus he was instrumental in the use of guano for nitrogen. Nitrogen fertilizers are now widely used throughout the world, and their production is a substantial segment of the chemical industry [12].

Now Wolfgang von Haller [12] (1973) published an interesting booklet wherein he had collected various rather unknown quotations von Von Liebig's books, papers and letters to colleagues. The title of this booklet is „Es ist ja dies die die Spitze meines Lebens".

Here we have just selected some parts of these quotations to show how this rarely mentioned side of Von Liebig is remarkably modern, somehow anticipating on the FAO's recent position on agriculture's and human nutrition's future (FAO 2014, 2017… etc.).

So, for example, he says [13]: „I had sinned against the wisdom of the Creator… because I wanted to improve upon his Work and, in my blindness, believed that … He had forgotten a part, which I had to add." He referred to the air's nitrogen that had to be added to the manure, and the other elements in his barrel model. And further on he justifies that in his social network of his early days all chemists meant that plants get their nutrition from nutrients solved in the soil's rainwater. „This was a false idea, and that idea was the source of my foolish behaviour". He goes on stating that chemists usually are no farmers, and therefore can easily see things to simple. „After I had discovered why my manured did not work, I felt myself as endowed with a new life". Stating further on that „… the human spirit is a curious thing: what does not fit in his ideas once they are settled, that does not exist for him".

In between the cited lines he has elaborated on the farm's living soils rust wherein the sun energises the soil-ecosystem (through the plants photosynthesis – feeding from as well as to that soil system) enabling that system to attract and store all elements that plants need to grow, preventing all losses. Recycling of nutrients we would probably say today. He adds that moreover, that soil ecosystem behaves as an amazing cleaner for the water, as it transforms all kinds of organic wastes that originate from animals and plants. Thereby he refers for example to composting and surface manuring.

Further on Haller (1973) [11] cites from the correspondence between Von Liebig and Wöhler [14] (1888), wherein Von Liebig tells how he was invited by the Mayor of London city to design a waste-water-recycling plan, instead of other proposals to ship the town's wastewater to the sea. By collecting the (then mainly) organic material, with loads of proteins (N, P and K), Von Liebig wanted to recycle the cesspools nutrients to the farms, to be added to the straw-rich manures used to feed the soils. Excited he states that „This is the summit of my life". It should be noted that he had learned from China's and Japan's recycling traditions.

In chapter 3 of his last book „The Natural Laws of Husbandry" (1863) which was edited by John Blyth, prof. of chemistry in Queen's College in London, he wrote about the importance of crop rotations and manuring in restoration of soil fertility. So, for example, on clover fatigue soils none of the ordinary manure can help, whether artificial or natural.

In his book on agro-chemistry [14] he stresses the importance to include sawdust from forestry in the manure composting, stating „… I have completely revised my earlier perceptions on plant nutrition and humus building". Now he deems it obvious that the organic degradation of the sawdust makes carbonic acid

free to release minerals from the soil, so as to provide more minerals for the crop's nutrition. Today he would presumably add that the carbon brings energy to the soil's ecosystem.

He criticized Lawes and Gilbert from the Rothamsted Experimental Station in UK for their attempts to find different manures that might serve to restore the original productive power of the fields but, according to him, such manure doesn't exist. Today we realize that this was the impact of ploughing virgin soils. The management practices used in agriculture can't compensate the initial losses of soil organic matter from the soils. Only crop rotations with a higher diversity of crops with natural manure can restore soil fertility, according his opinion. This opinion is quite different than his previous one, when he was overestimating the importance of mineral fertilizers in returning the nutrients taken up by crops from the field.

By the way Liebig was mentioning one of the most important methodological aspects for soil tillage which, however, were not taken in consideration by his students and followers. He wrote that mechanical operations (ploughing) do not add nutrients to the soil, but act beneficially by preparing the existing nutriments for the support of future crops. Now we have realised the negative impact of soil tillage and especially of moldboard plough on soil fertility. Faulkner (1943), in his book „Plouman's Folly" [16], wrote that ploughing did so much damage for the humanity which all the wars together didn't. Nowadays conservation agriculture including No-till are becoming common practices [17].

In chapter 5 of his book „The Natural Laws of Husbandry" Liebig (1863) [18] wrote that „the only means to determine the amount of available nutrients are not chemical analyses, but crops themselves". Now we can say that although chemical analyses are important they can't tell the story about the soil health, the life in the soil. The long-lasting civilizations of China and Japan have been determined by their ability to restore (preserve) the conditions of life for their nations.

Liebig was considering that yields are not determined only by the content of nitrogen in the soil. More than this, there doesn't exist a strong correlation between total amounts of nitrogen and yields. Data obtained in the long-term field experiments in different parts of the world, including at Selectia Research Institute of Field Crops in the Republic of Moldova, are proving this statement [19, pp. 175-200; 20, pp. 131-158].

As for human nutrition, he was very concerned about the shift from whole meal to pure-white meal that he regarded decadent and very unhealthy. He had found that pure Wheat and Rye grains contain much less nutritional minerals as compared to meat, and the refined meal much less. He mentions comparative contents of 21 : 13 : 9 for whole meal : meat : refined (white) meal. Thereby he refers to Magendie (1825) [21] who, in an experiment, fed dogs (only) with whole grains or (only) refined flower, and found that the latter died. Von Liebig concludes that many millions of people in all the German States could be sufficiently nourished when they could be convinced of the benefits of eating the black (wholegrain) bread.

Haller (1973) [11] ends his book mentioning Von Liebig's appeal to medical doctors to remind how Hippocrates taught his students to include knowledge of nutrition in their education and practice. This because he had noticed that Inhabitants of jails, slums, barracks and soup-kitchens were quite badly nourished, whereas he meant they deserved an economic but well-balanced food to be healthy and happy in their hard-physical work's life. Dietary expertise in physicians would prevent a wide range of diseases, he foresaw. This because he saw man as an intrinsic part of nature, and thus, according to him, nature's health would go along with humans'.

Reflecting on Von Liebig's remarkable scientific development we can see a brilliant adolescent laboratory chemist, who in the course of his career, more and more went out in the fields where his research findings were applied. There, in a 'Von Humbold'ian (1769–1859) open minded way, full of respect for nature's intrinsic wisdom, he asked himself why his findings did not work out the way he had presumed in his laboratory. He evaluated his hypotheses in some kind of 'dialogue with nature' instead of forcing them on nature, as his subordinate, in order to make her obey his ideas. However, most of his clever and assertive chemical colleagues and students joined his and their early adopted ideas on chemistry leading agriculture, and the linear, pure materialist's rationality. He wrote: „In human society ignorance is undoubtedly the fundamental and therefore the very greatest evil. There is no profession which for its successful practice requires a larger extent of knowledge than agriculture, and none in which the actual ignorance is greater".

The neglect of Von Liebig's self-revision, his transition to thinking the organic, circular or even spiral way is obvious: its absence in agronomy students' textbooks, and research, and so for example also in Wikipedia, is, looking back on his personal development, most striking.

Only around and after the FAO's Year of the Soil (2015), his ideas reappear in today's language in FAO's agricultural and nutritional recommendations [22], [23].

The long-range practice and research of organic, biodynamic, permaculture, agro-eco and similar movements, which were inspired by Von Liebig's later insights and other nature-friendly, 'non-violent' approaches, though largely denied by official agriculture, may well have contributed to the recent FAO's transition. The world-wide application of the FAO's new policy is still hampered by vested interests, and a deep-felt resistance to change-for-the-better. Next generations will have to deal with today's actions.

REFERENCES

1. Rines G. E., ed. Liebig, Justus, Baron von. In: Encyclopaedia Americana. 1920.

2. Cansler C. Where's the Beef? Chemical Heritage Magazine. 31 (3), Fall 2013.

3. Brock W. H. Justus von Liebig: the chemical gatekeeper (1st Ed.). Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1997.

4. Felschow Eva-Marie (2014), http://www.uni-giessen.de/about/jlu/justusliebig.

5. Wöhler L. (1832). Untersuchungen über das Radikal der Benzoesäure [Investigations on the radical of benzoic acid]. In: Annalen der Pharmacie. 3: 249-282.

6. Liebig and Wöhler (1838). Ueber die Natur der Harnsäure. J. Prakt. Chem., 14: 385-399.

7. Hill J. F., de Saussure Theodore. Chemical research on plant growth. New York: Springer. 2012.

8. Mansvelt J. D. v. (2017). Historic and actual awareness of soil fertility in agriculture: Russia – Western Europe – USA: draft of a survey. In press.

9. Saussure Théodore de (1804). Recherches chimiques sur la vegetation. Chez la Ve. Nyon, 1804. 327 p.

10. Boincean B. and Charles F. Agroecological rotation designs reduce dependence on industrial inputs. In: Agroecology and Sustainable Food Systems, Taylor and Francis Group, USA, 2017.

11. Haller W. v. Es ist ja dies die die Spitze meines Lebens. Verlag Boden und Gesundheit. 1973.

12. Travis A. S. Dirty Business. In: Chemical Heritage Magazine. 31 (1): 7, Spring, 2013.

13. Liebig J. v. Chemische Briefe. Leipzig/Heidelberg. 1864.

14. Liebig J. v. Die Grundsätze der Agrikultur-Chemie mit Rücksicht auf die in England angestellten Untersuchungen. Viehweg Sohn, Braunschweig. 1855.

15. Fertilizer manual (3rd ed.). Boston: Kluwer Academic. 16. Faulkner E. Ploughman Folly. Norman University of Oklahoma Press, 1943, 155 p.

17. Montgomery D. R. Growing a Revolution. Bringing our soil back to life. W.W. Norton and Company Inc. 2017. 316 p.

18. Liebig J. v. (1863). The Natural Natural Laws of Husbandry, edited by John Blyth, prof. of chemistry in Queen's College, London.

19. Boincean B.P. Fifty years of Field Experiments with Crop Rotations and Continuous Cultures at the Selectia Research Institute for Field Crops. In: Soil as World Heritage, edited by David Dent. Springer, 2014.

20. Powlson D.S., MacDonald A.J. and Poulton J.P. The Continuing Value of Long-Term Field Experiments: Insights for Achieving Food Security and Environmental Integrity. In: Soil as World Heritage edited by David Dent, Springer, 2014.

21. Magendie F. Précis élémentaire de Physiologie, t. 1, Méquignon-Marvis, Libraire-éditeur, Paris. 1825.

22. FAO (2015). http://www.fao.org/soils-2015/faq/en/

23. FAO (2017). http://www.fao.org/antimicrobial-resistance/en/

Irina Șuh. *La terasă*, 2011, batik, mătase, 102 × 91 cm

INFECȚIILE NOSOCOMIALE CU *STAPHYLOCOCCUS* METICILINO-REZISTENT: SITUAȚIA EPIDEMIOGENĂ LA ZI, SOLUȚII

Membru corespondent al AȘM **Viorel PRISACARI**
Cercetător științific, doctorand **Diana BUGA**
Doctor în științe medicale **Ion BERDEU**
IP USMF „Nicolae Testemițanu", Laboratorul științific „Infecții intraspitalicești"

NOSOCOMIAL INFECTIONS WITH METHICILLIN RESISTANT *STAPHYLOCOCCUS*: EPIDEMIOGENIC SITUATION AT DAY, SOLUTIONS

Summary. In this article are analyzed bibliographic data about current global issue of *Staphylococcus* methicillin-resistant infections (MRS), as well as the results of a transversal study regarding the rates and structure of the strains of MRS, frequency of isolation of MRS strains from different specimen type, but also according to the profile of clinical departments, the rates of resistance of MRS strains to antibiotics in the Republic of Moldova, on the model of three multi-profile stationary. Were analyzed 6735 strains of staphylococcus isolated from patients with nosocomial septic-purulent infections. The results of the study show 33,91% of the MRS strains. Rates of MRS varies depending on the species of staphylococcus (*S. aureus* – 18,41%, *S. epidermidis* – 60,61%, *S. saprophyticus* – 51,44%, *S. haemolyticus* – 43,10%), but also depending of specimen type. A higher rates of MRS was found in blood cultures – 76,11%. In 38,24%, MRS cases are associated with other species of gram positive, gram negative and fungus. In 67,39% of cases, strains of MRS were polyresistant to antibiotics.

Keywords: Nosocomial infections, meticilin-resistant *Staphylococcus.*

Rezumat. În articol sunt abordate date bibliografice privitor la actualitatea problemei infecțiilor cu *Staphylococcus* meticilino-rezistent (MRS) la nivel global, precum și rezultatele unui studiu transversal privitor la ponderea și structura tulpinilor de MRS, frecvența izolării tulpinilor de MRS din diferite produse patologice, dar și în funcție de profilul secțiilor clinice, gradul de rezistență a tulpinilor de MRS la antibiotice în Republica Moldova, pe modelul a trei staționare multiprofil. În total, au fost analizate 6 735 de tulpini de stafilococ izolate de la pacienții cu infecții septico-purulente nosocomiale. Rezultatele studiului atestă o pondere de 33,91% a tulpinilor de MRS. Procentajul de MRS variază atât în funcție de specia stafilococului (*S. aureus* – 18,41%, *S. epidermidis* – 60,61%, *S. saprophyticus* – 51,44%, *S. haemolyticus* – 43,10%), cât și în funcție de materialul biologic recoltat. Un nivel înalt de MRS a fost constatat la hemoculturi – 76,11%. În 38,24% de cazuri MRS se asociază cu alte specii de microorganisme gram-pozitive, gram-negative și fungi. Din tulpinile de MRS 67,39% s-au dovedit a fi polirezistente la antibiotice.

Cuvinte-cheie: infecții nosocomiale, *Staphylococcus* meticilin-rezistent.

ACTUALITATEA PROBLEMEI

Bacteriile din Genul *Staphylococcus* constituie una dintre principale cauze ale infecțiilor bacteriene, atât la nivel de spital, cât și la nivel de comunitate, determinând o gamă largă de boli, variind de la o infecție banală a pielii până la o pneumonie necrotizantă fatală [1].

O importanță medicală majoră reprezintă *Staphylococcus aureus* (coagulazo-pozitiv), specie asociată frecvent cu infecții ale pielii (foliculite, furuncule, carbuncule, celulită, impetigo, infecții ale plăgilor), dar și cu infecții generalizate, ca septicemii, endocardite, meningite, pneumonii, osteomielite etc. [2].

Din rândul stafilococilor coagulazo-negativi, *S. epidermidis* deține cel mai înalt potențial patogen. Este agentul cauzal major al infecțiilor nosocomiale în secțiile de nou-născuți, oncologie, chirurgie cardio-vasculară. Poate fi patogen primar în infecțiile asociate cu șunturile lichidului cefalorahidian, protezele articulare, dispozitivele ortopedice etc. *S. saprophyticus* este frecvent implicat în infecțiile tractusului urinar, infecții de plagă și septicemii. *S. haemolyticus* este frecvent agent cauzal în endocardită, septicemie, peritonită, infecții ale tractusului urinar, plăgile postchirurgicale, afectări ale sistemului osteoarticular [1].

În ultimii ani, se observă o creștere semnificativă a infecțiilor nosocomiale cauzate atât de stafilococi coagulazo-pozitivi, cât și de cei coagulazo-negativi. În spitalele din SUA, de exemplu, incidența infecțiilor cu *Staphylococcus aureus* în perioada anilor 1980–1989, s-a dublat, în timp ce incidența prin infecții cauzate de stafilococi coagulozo-negativi a crescut de cel puțin patru ori [3].

Creşterea anuală a numărului de tulpini de stafilococi meticilino-rezistenţi și apariţia unor tulpini rezistente la antibioticele antistafilococice de rezervă încadrează această patologie în rândul bolilor infecţioase emergente. La ora actuală tulpinile de *S. aureus* rezistente la meticilină (MRSA) constituie o problemă serioasă, fiind raportată ca cea mai frecventă cauză a infecţiilor nosocomiale [2, 4, 5].

La numai un an de la implimentarea primelor preparate de penicilină G în practica terapeutică, în 1941 au fost raportate identificarea izolatelor de *Staphylococcus aureus* rezistente la acest medicament miraculos. Tulpinile rezistente la penicilină au fost diseminate cu viteză atât în spitale, cât și în comunitate. Iată de ce, pentru a controla infecțiile cauzate de S. *aureus* care produc beta-lactamaze, în anii 1960, au fost introduse peniciline semi-sintetice. Cu toate acestea, la scurt timp după introducerea lor, în 1961 au apărut primele tulpini de *Staphylococcus aureus* rezistente la meticilină. Inițial, tulpinile de MRSA au fost înregistrate în spitale, dar la sfârșitul anului 1990 a fost identificată și prima tulpina de MRSA dobândită în comunitate (CA-MRSA) [6, 7, 8, 9, 10].

De la primele cazuri de MRSA și până astăzi, amploarea problemei a crescut dramatic, incidența infecțiilor cauzate de MRSA atingând proporţii endemice în unele spitale. Cu toate acestea, există diferențe considerabile între ţări și instituții. De exemplu, în anul 2009, Portugalia, Spania, Marea Britanie, Grecia, Ungaria, România au raportat că între 25% și 50% dintre tulpinile de *S. aureus* izolate de la pacienţii cu infecţii nosocomiale (IN) sunt rezistente la meticilină (oxacilină), iar în 2012 în unele ţări (Portugalia, România) situația s-a înrăutățit și mai mult, când tulpinile de *S. aureus* rezistente la meticilină au depășit 50%. În Federația Rusă ponderea *S. aureus* ca agent cauzal în infecțiile nosocomiale constituie 20-24,9%, din care 33,6% reprezintă tulpinile de stafilococi meticilin-rezistente. Totodată, în alte ţări europene (Franţa, Germania, Polonia) ponderea tulpinilor de *S. aureus* rezistente la meticilină a constituit de la 10% până la 20%, și doar în Suedia, ţară unde utilizarea antibioticelor este strict reglementată, n-a depășit 1%. În SUA, aproximativ 25% de tulpini de *S. aureus* sunt rezistente la meticilină, în timp ce în Canada rata prevalenței este mai mica de 5% [4, 5, 11, 12, 13, 14, 15, 16].

Conform datelor Степанов А. С. (2016), letalitatea prin infecții nosocomiale cauzate de MRSA constitue 14% [17].

Și în cazul stafilococilor coagulazo-negativi, infecțiile cu tulpini meticilino-rezistente, dar și cu rezistență multiplă la antibiotice, constituie o problemă medicală dificilă sub aspectul tratamentului. În unele zone ale Europei, 60%-70% din tulpinile de *S. epidermidis* s-au dovedit a fi rezistente la meticilină [9, 18].

În Republica Moldova nu există un sistem organizat de supraveghere a antibioticorezistenței microbiene şi de consum al preparatelor antimicrobiene, iar studiile privitor la incidența prin infecţii nosocomiale cauzate de *Staphylococcus* meticilin-rezistent sunt fragmentate și se referă doar la ponderea MRSA în structura etiologică [5, 19].

În acest articol vor fi prezentate rezultatele unui studiu recent privitor la ponderea și structura tulpinilor de stafilococi meticilin-rezistenți, evaluarea frecvenței izolării tulpinilor de MRS din diferite produse patologice, dar și în funcție de profilul secțiilor clinice, gradul de rezistență a tulpinilor MRS față de antibiotice în Republica Moldova.

MATERIALE ȘI METODE

În studiu au fost incluse rezultatele investigațiilor bacteriologice ale pacienților cu infecții septico-purulente nosocomiale colectate în trei instituții medico-sanitare multiprofil, pe o perioadă de trei ani, 2014–2016. În total au fost izolate 6 735 de tulpini stafilococice. Din numărul total al acestora, testarea la sensibilitate/rezistență față de antibioticul oxacilină s-a efectuat în 92,24%. Izolarea tulpinilor stafilococice, precum și determinarea sensibilității/rezistenței la antibiotice a fost efectuată atât prin metoda clasică, cât și prin sistemul automatizat VITEK 2 Compact (bioMérieux). Determinarea sensibilității/rezistenței la meticilină (oxacilină) a tulpinilor stafilococice izolate prin metoda clasică a fost efectuată prin metoda difuzimetrică Kirby-Bauer, cu utilizarea discurilor de oxacilină de 1 μg (Oxoid), iar citirea rezultatelor – prin măsurarea diametrului zonei de inhibiție din jurul discului de oxacilină. Interpretarea rezultatelor s-a făcut conform normelor CLSI din 2009, considerând sensibile tulpinile stafilococice care au avut diametrul zonei de inhibiție din jurul discului de oxacilină ≥13 mm, intermediare cu diametrul zonei de inhibiție 11-12 mm, și rezistente – pe cele cu diametrul zonei de inhibiție ≤10 mm.

REZULTATE

În urma studiului s-a constatat că infecțiile septico-purulente nosocomiale sunt cauzate atât de stafilococii coagulazo-pozitivi (*S. aureus*) – 51, 30%, cât și de stafilococii coagulazo-negativi (*S. epidermidis, S. haemolyticus, S. saprophyticus*) – 48,68%. Au fost constatate cazuri unice de infecții septico-purulente cauzate de *S. hominis, S. intermedius* și *S. simulans.*

Tabelul 1

Distribuția tulpinilor de stafilococi izolate de la pacienții cu infecții nosocomiale, anii 2014–2016

Specia stafilococului	Tulpini izolate (total)	Tulpini testate la oxacilină		inclusiv			
				rezistente (MRS)		sensibile (MSS)	
	abs	abs	%	abs	%	abs	%
S. aureus	3455	3324	96,20	612	18,41	2712	81,58
S. epidermidis	1325	1211	91,39	734	60,61	477	39,38
S. haemolyticus	1434	1225	85,36	528	43,10	697	56,89
S. saprophyticus	516	449	87,01	231	51,44	218	48,55
S. hominis	1	1	100	1	100	0	0
S. intermedius	1	1	100	1	100	0	0
S. simulans	2	2	100	0	0	2	100
Total	6735	6213	92,24	2107	33,91	4106	66,08

În urma testării tulpinilor de stafilococi izolate de la pacienții cu infecții septico-purulente nosocomiale (ISPN) la sensibilitate/rezistență față de oxacilină, s-a constatat că ponderea tulpinilor stafilococice meticilino-rezistente în staționarele luate în studiu constituie 33,91% (tabelul 1).

Analiza ponderii tulpinilor stafilococice meticilino-rezistente în funcție de specia stafilococului a constatat niveluri diferite de sensibilitate/rezistență. Din numărul total de tulpini de *S. aureus* testate la sensibilitate/rezistență față de oxacilină, 18,41% s-au dovedit a fi rezistente, pe când *S. epidermidis* s-a dovedit a fi rezistent față de oxacilină în 60,61% cazuri, *S. saprophyticus* – în 51,44 % cazuri și *S. haemolyticus* – în 43,10 % cazuri. Prin urmare, deși stafilococul coagulozo-pozitiv este mai frecvent întâlnit în patologia septico-purulentă umană, gradul de rezistență la oxacilină (meticilină) este mult mai scăzut în comparație cu speciile de stafilococi coagulozo-negativi.

Procentajul de MRS a variat și în funcție de produsul patologic din care au fost izolate tulpinile. O pondere mai mare de tulpini de MRS a fost constatată în hemoculturi – 76,11%, prelevatele din bilă – 48,46 %, nosofaringe/spută – 16,66%, alte biosubstrate – 30,70%.

Ponderea înaltă a tulpinilor de MRS izolate din sânge permite de a aprecia problema dată ca fiind una gravă, deoarece este vorba de infecții generalizate (pneumonii, septicemii etc.). Mai mult ca atât, în totalul de tulpini stafilococice izolate din sânge, predomină evident speciile de stafilococi coagulozo-negativi – 88,56%, cu o pondere sporită de tulpini meticilin-rezistente (*S. epidermidis* – 93,33%, *S. saprophyticus* -80,95%, *S. haemolyticus* – 68,29%), în comparație cu tulpinile stafilococice coagulozo-pozitivi (*S. aureus*), ponderea cărora în hemoculturi constituie – 11,4%, inclusiv ponderea tulpinilor meticilin-rezistente – 43,47% (tabelul 2).

Tabelul 2

Ponderea MRS în funcție de materialul patologic recoltat

Material patologic	*S. aureus*			*S. epidermidis*			*S. haemolyticus*			*S. saprophyticus*			Total		
	total	inclusiv		total	inclusiv		total	inclusiv		total	inclusiv		total	inclusiv	
		MR	%		MR	%		MR	%		MR	%		MR	%
Prelevat nozofaringian/ spută	1169	172	14,71	6	1	16,66	40	25	62,5	15	7	46,66	1230	205	16,66
Urină/secret prostatic/ secret vaginal	39	3	7,69	81	17	20,98	324	76	23,45	66	21	31,81	510	117	22,94
Bilă	79	32	40,50	71	39	54,92	121	44	36,36	55	43	78,18	326	158	48,46
Sânge	23	10	43,47	75	70	93,33	82	56	68,29	21	17	80,95	201	153	76,11
Alte biosubstrate	360	33	9,16	169	99	58,57	199	77	38,69	109	48	44,03	837	257	30,70
Total	1670	250	14,97	402	266	56,21	766	278	36,29	266	136	51,12	3104	890	28,67

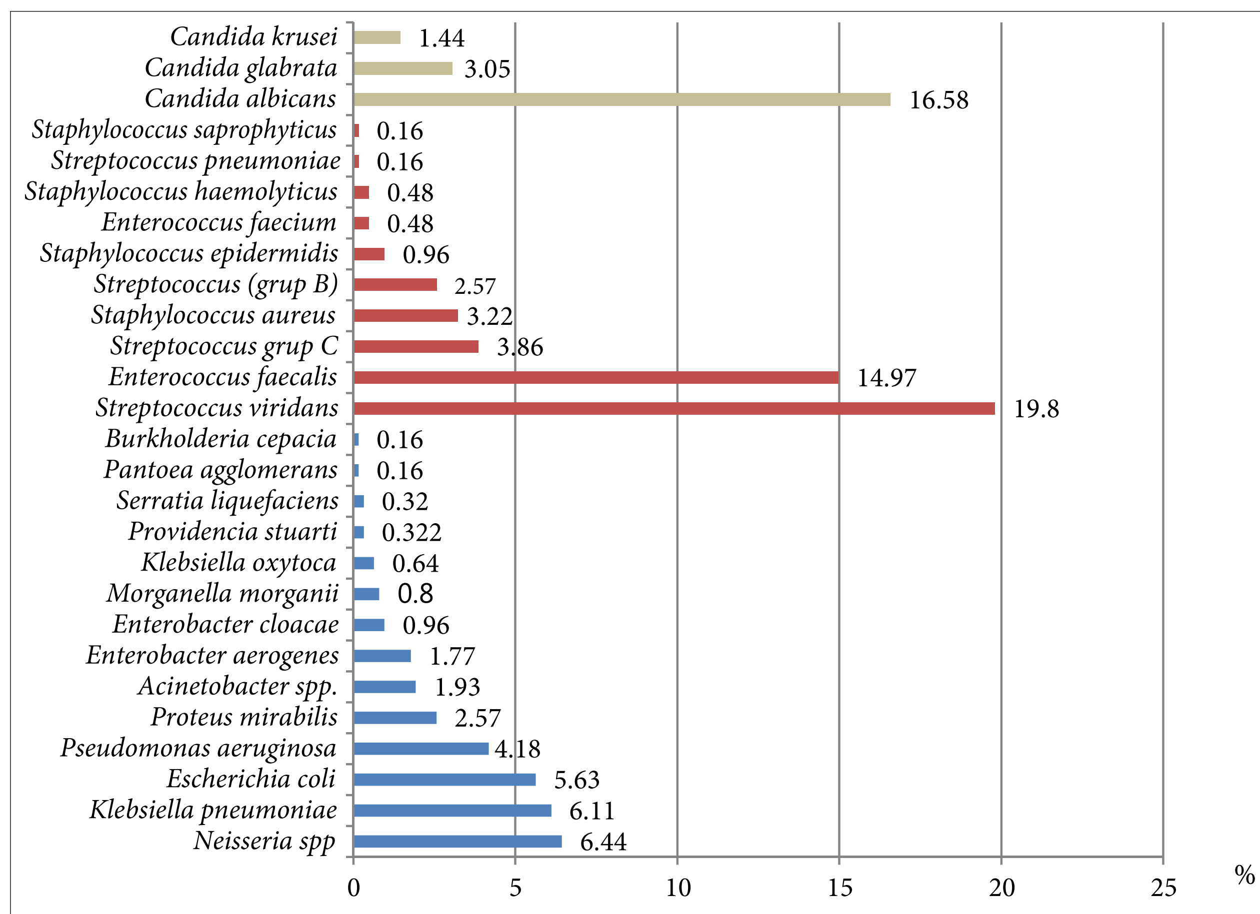

Figura 1. Ponderea speciilor de microorganisme izolate de la pacienții cu ISPN asociate cu MRS.

Un nivel mai înalt de afectare prin MRS s-a atestat la pacienții din secțiile de reanimare și terapie intensivă – 26,3%, chirurgie – 20,0%, hepatologie – 7,81%, reumatologie – 5,04%, ORL – 5,13%, nefrologie – 4,39%. Totodată, 25,97% din tulpinile de MRS au fost izolate de la pacienții cu tratament ambulatoriu.

Din materialele patologice, recoltate de la pacienții cu infecții septico-purulente, tulpinile de MRS au fost izolate preponderent în monoculturi – 61,76%, însă în 38,24% cazuri – în asocieri cu alte specii de microorganisme, fapt ce crează probleme suplimentare în tratamentul infecțiilor nosocomiale. În componența asociațiilor cu MRS prevalează microorganismele gram-pozitive (46,69%), din care se evidențiază *Streptococcus viridans* (19,8%), *Enterococcus faecalis* (14,97%), *Streptococcus grup C* (3,86%), *Staphylococcus aureus* (3,22%), *Streptococcus grup B* (2,57%). Dintre microorganismele gram-negative asociate cu MRS, predomină *Neisseria spp* (6,44%), *Klebsiella pneumoniae* (6,11%), *Escherichia coli* (5,63 %), *Pseudomonas aeruginosa* (4,11%), *Proteus mirabilis* (2,57%), *Acinetobacter spp* (1,93%), *Enterobacter aerogenes* (1,77%). În 21,09 % cazuri MRS se asociază cu fungi (figura 1).

Menționăm faptul că tulpinile de MRS în mare parte s-au dovedit a fi polirezistente la antibiotice. Din numărul total de tulpini de MRS izolate de la pacienții cu ISP (infecții septico-purulente), 67,39% au fost apreciate ca fiind polirezistente și doar 32,61% s-au dovedit a fi sensibile la antibiotice.

În urma analizei sensibilității/rezistenței tulpinilor de MRS izolate de la pacienții cu ISPN în funcție de grupul de antibiotice, s-a constatat un grad înalt de rezistență a MRS la betalactamaze – 91,18%, inclusiv la peniciline – 99,25%, peniciline+inhibitori de betalactamaze – 61,53%, cefalosporine de generația I – 97,40%, cefalosporine de generația II – 90,90%, cefalosporine de generația III – 94,48%, cefalosporine de generația IV – 98,95%, cât și la carbapeneme – 95,77%.

Cu toate că în prezent, glicopeptidele reprezintă terapia inițială pentru infecții cu MRS – totuși tulpinile de MRS manifestă o rezistență de 12,36% față de această grupă de antibiotice, inclusiv față de vancomicină. Din numărul total de tulpini (989) testate la sensibilitate/rezistență față de antibioticul vancomicina, 114 (11,52%) s-au dovedit a fi rezistente (figura 2).

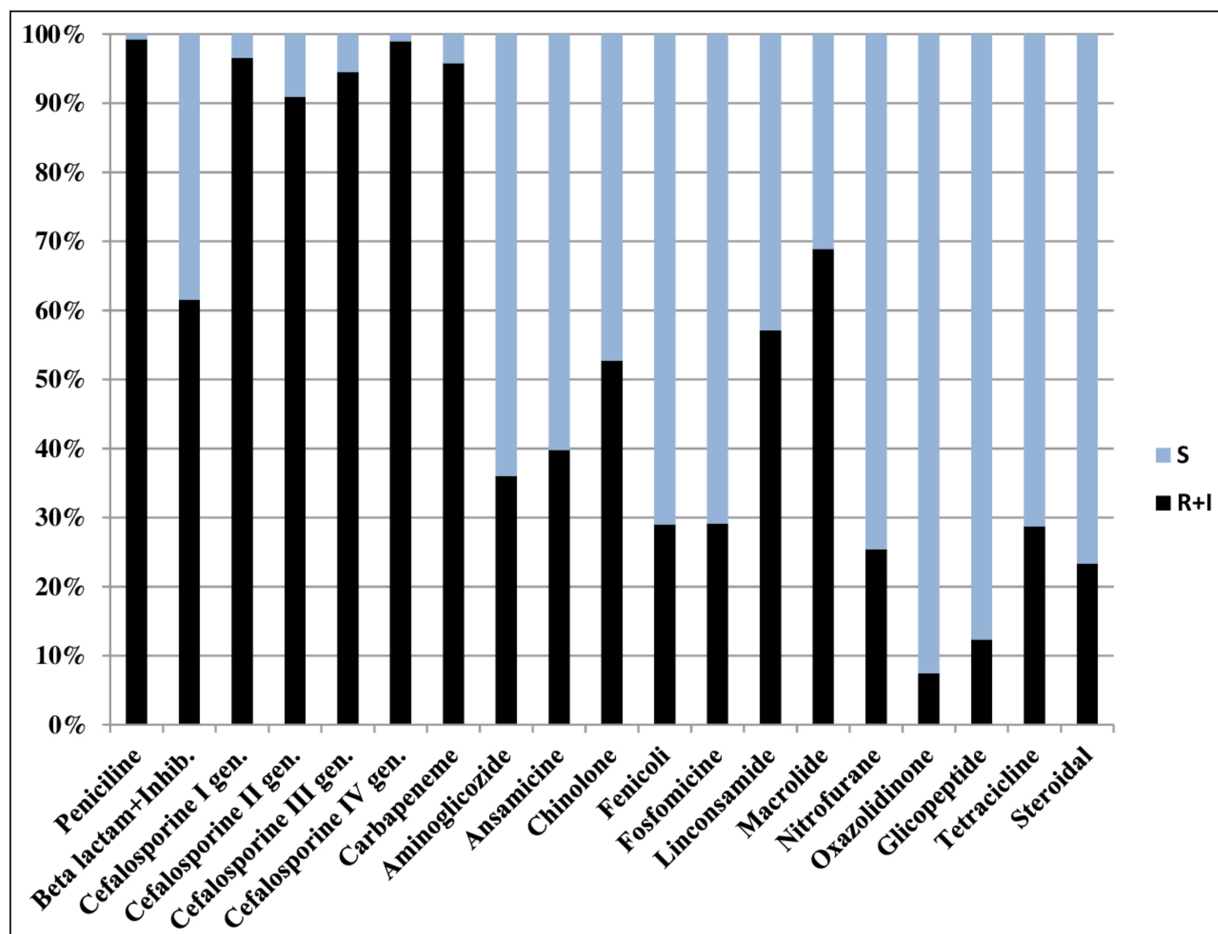

Figura 2. Antibioticorezistența/sensibilitatea MRS la diferite grupe de antibiotice, anii 2014–2016.

CONCLUZII

1. Infecțiile cu *Staphylococcus* meticilin-rezistent constituie o problemă majoră de sănătate publică la zi.

2. Nivelul de rezistență a tulpinilor stafilococice la meticilină (oxacilină) în Republica Moldova constituie ~ 30-40%;

3. Un nivel mai înalt de afectare prin MRS s-a atestat la pacienții din secțiile de terapie intensivă și chirurgie.

4. La 42,24% dintre pacienți, patologiile cauzate de MRS sunt asociate cu alte specii de microorganisme (*S. viridans* – 19,8%, *E. faecalis* – 14,97, *K. Pneumoniae* – 6,11%, *E. coli* – 5,63 %, *P. aeruginosa* – 4,18%, *Acinetobacter* – 2,0% ş.a);

5. Consultarea antibioticogramei este atributul indispensabil în tratamentul pacienților cu MRS.

BIBLIOGRAFIE

1. Buiuc D., Neguț M. Tratat de microbilogie clinică. Ed. III, Editura medicală București, 2009, pp. 562-582.

2. Almaş A., Flonta M., Petraşcu M., Năstase V. Sensibilitatea la antibiotice a tulpinilor de *Staphylococcus aureus* izolate din infecţii ale tegumentelor şi părţilor moi. Clujul Medical, 2011; 84 (2):173-7.

3. Banerjee SN, Emori TG, Culver DH et al. Secular trends in nosocomial primary bloodstream infections in the United States, 1980–89. National Nosocomial Infections Surveillance System. In: The American journal of medicine 1991; 91 (Suppl. 3B): S86-9.

4. Ivan A. Antibioticorezistenţa antibacteriană – problemă majoră de sănătate populaţională, mereu actuală. În: Revista medico-chirurgicală. Iași, 2002, nr 1, pp. 31-32.

5. Prisacari V., Berdeu I. Problema antibioticorezistenței microbiene. În: Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă. Academia de Științe a Moldovei. Chișinău, 2014, nr. 1(32), pp. 92-100.

6. Rammelkamp M. Resistances of Staphylococcus aureus to the action of penicillin. Proceedings of the Society for Experimental Biology and Medicine, 1942; 51: 386-9.

7. Chambers HF. The changing epidemiology of Staphylococcus aureus?, Emerging infectious diseases 2001; 7 (2): 178-82.

8. Aires de Sousa M., de Lencastre H. Bridges from hospitals methicillin-resistant the laboratory: genetic portraits of Staphylococcus aureus clones. FEMS immunology and medical microbiology 2004; 40: 101-11.

9. Estrella Cervantes García, Rafael García González, Paz María Salazar Schettino. Importancia de *Staphylococcus aureus* meticilina resistente intrahospitalario y adquirido en la comunidad. In: Revista Latinoamericana de Patología Clínica y Medicina de Laboratorio 2014; 61 (4): 196-204.

10. Barber M. Methicillin-resistant staphylococci. In: Journal of clinical pathology 1961; 14: 385-93.

11. Дехнич А. В. Епидемиология резистентности штаммов *S. aureus*, выделенных от пациентов в ОРИТ российских стационаров: результаты многоцентрового исследования. Клиническая Микробиология и Антимикробная Химиотерапия 2008, том 10, № 4, стр. 333-343.

12. Козлов Р. С. Устойчивость к антибиотикам как одна из основных проблем современного здравоохранения. Вестник РОСЗДРАВНАДЗОРА. 2017, № 4, стр. 28-33.

13. SURVEILLANCE REPORT. Antimicrobial resistance surveillance in Europe, 2012, p. 61-62.

14. Jones R.N., Low D.E., Pfaller M.A. Epidemiologic trends in nosocomial and community-acquired infections due to antibiotic-resistant Gram-positive bacteria: the role of streptogramins and other newer compounds. In: Diagn Microbiol Infect Dis. 1999; 33 (2): 101-12.

15. Melo-Cristino J. Antimicrobial resistance in staphylococci and enterococci in 10 Portuguese hospitals in 1996 and 1997. POSGAR. Portuguese Study Group of Antimicrobial Resistance. In:Microbial Drug Resistance 1998; 4 (4): 319-24.

16. Chambers H.F. Methicillin resistance in staphylococci: molecular and biochemical basis and clinical implications. In: Clin Microbiol Rev 1997; 10 (4): 781-91.

17. Степанов А. С. Оценка распространенности механизмов устойчивости *Staphylococcus* spp. среди изолятов, выделенных из клинического материала. Проблемы медицинской микологии. 2016, том 18, № 3, стр. 45-48.

18. Popescu G., Szekely E., Codiță I., Tălăpan D., Șerban R., Ruja G. Diagnosticul, profilaxia și tratamentul infecțiilor determinate de *Staphylococcus aureus* meticilinorezistent (MRSA). București, 2016, pp. 1-27.

19. Berdeu I., Prisăcaru I. Antibioticorezistența / sensibilitatea microorganismelor în infecțiile septico-purulente pe modelul secțiilor de chirurgie aseptică și septică. Anale științifice ale Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu". Chișinău, 2011, vol. II. pp. 19-27.

Vasile Ivanciuc. *Oameni și gânduri*, 2005, batik, mătase, 85 × 120 cm

REPERE CONCEPTUALE ȘI FUNDAMENTE POLITICO-JURIDICE ALE POLITICII DE SECURITATE ȘI APĂRARE NAȚIONALĂ

Doctor habilitat în drept, profesor universitar **Valeriu CUȘNIR**
Doctor în științe politice, conferențiar universitar **Natalia ALBU**
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

CONCEPTUAL REFERENCE POINTS AND POLITICAL-LEGAL HIGHLIGHTS OF THE SECURITY AND NATIONAL DEFENCE POLICY

Summary. The Republic of Moldova is on the way to development and implementation of a real security policy, which can be initiated on a conceptual and legislative basis. Existing legal documents allow an overview on the security vision, interests, objectives and mechanisms of implementing security and defense policy of the Republic of Moldova. However, the current security environment, as well as the dangers coming from within the state, require the revision and reconceptualization of the political and legal framework of the national security of the Republic of Moldova. For ensuring a clear strategic vision requires the defining of the basic concepts that contribute to the formulation of an explicit national security policy.

Keywords: security policy, security doctrine, military doctrine, national security concept, strategy, strategic planning, national defense strategy.

Rezumat. Republica Moldova merge pe calea elaborării și realizării unei politici reale în domeniul asigurării securităţii, care poate demara începând cu o bază conceptuală și legislativă. Actele juridice și documentele existente permit formarea unei imagini generale despre viziunea de securitate, interesele, obiectivele și mecanismele de implementare a politicii de securitate și apărare a Republicii Moldova. Totuși, mediul actual de securitate, precum și pericolele care vin din interiorul statului, impun revizuirea și reconceptualizarea cadrului politico-juridic al securității naționale. Iar în asigurarea unei viziuni strategice clare este important de definit concepțiile fundamentale care contribuie la formularea unei politicii naționale de securitate explicită.

Cuvinte-cheie: politica de securitate, doctrină de securitate, doctrină militară, concepția securității naționale, strategie, planificare strategică, strategie națională de apărare.

INTRODUCERE

Sistemul de asigurare a securității naționale presupune crearea unui mecanism de elaborare a politicii și strategiei statului în domeniul asigurării securității naţionale şi de implementare a acestora prin intermediul anumitor instituții și persoane. Sistemul cuprinde structurile organizatorice corespunzătoare, cu anumite conexiuni şi relații între ele care asigură îndeplinirea sarcinilor speciale, din punct de vedere ideologic. Este vorba de factorul politic (ideologii, politicieni și partide politice) şi de forţele armate – ca instituții ale statului ideologic, care asigură integrarea sociopolitică și coeziunea sistemului sociopolitic, comensurată prin gradul de interacţiune politică mutuală, întemeiată declarativ, prin consimţământ, și ascuns, prin coerciţiune sau prin modalităţi de integrare politică ce au ca fundament disciplina, adică alinierea doctrinară la directivele și imperativele puterii politice ghidate de interese.

În acest cadru, *Politica de Securitate Națională* (PSN) urmează a fi privită, în primul rând, ca un set de standarde pentru procesul decizional, un punct de referinţă general acceptat pentru factorii de decizie în abordarea și reacţia de răspuns la evenimentele ce prezintă ameninţări, riscuri, provocări sau oportunităţi pentru securitatea ţării. Principalul beneficiu al unei PSN este de a avea obiective clar definite în baza unei înţelegeri comune a intereselor importante ale ţării și o înţelegere exactă a modului de utilizare a instrumentelor disponibile pentru realizarea sau protejarea acestora.

În al doilea rând, PSN nu poate fi statică. Adaptarea ei la noile circumstanţe, revizuirea permanentă este un imperativ. Schimbările strategice sau geopolitice pe plan extern, în special discontinuităţile profunde pe plan internaţional cauzate de războaie, apariţia sau dispariţia statelor sau alianţelor deseori vor duce la reformularea substanţială a politicii de securitate. De asemenea, o reformulare sau reorientare substanţială a politicii de securitate poate fi cauzată și de schimbări interne, atunci când guvernarea este preluată de noi forţe politice, se adoptă o nouă Constituţie, sau ca reacţie de răspuns la provocările majore din exterior.

În cadrul abordării conceptuale a politicii de securitate practic este imposibil să se facă o delimitare între politica internă şi cea externă, între metodele de forţă şi cele paşnice, folosite pentru asigurarea securităţii naţionale și internaţionale. Politica de securitate este extinsă de la accentul exclusiv pe protecţia stabilităţii statului și regimului politic spre includerea unor aspecte legate de bunăstarea populaţiei și drepturile omului [1, pp. 138-139].

Pentru Republica Moldova, cadrul juridic național, din data intrării în vigoare a Acordului de Asociere, are în capul listei anume ***Acordul de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană***. Șirul este continuat de următoarele acte normative: *Constituţia Republicii Moldova; Concepţia securităţii naţionale; Strategia securităţii naţionale; Doctrina militară a Republicii Moldova; Concepţia securităţii informaţionale; Strategia națională de apărare (proiect); Legea securității statului; Legea privind organele securităţii statului; Legea cu privire la apărarea națională; alte legi, strategii sectoriale și programe de guvernare*.

Constituţia Republicii Moldova consfințește un șir de valori și principii supreme pentru statul Republica Moldova cum ar fi: suveranitatea și independenţa; caracterul unitar și indivizibil; republica, ca formă de guvernământ; statul de drept; inalienabilitatea teritoriului; democraţia și pluralismul politic; respectarea drepturilor şi libertăţilor omului (art.1 din Constituție). Totodată, Legea fundamentală conţine o normă specifică care determină caracterul distinct al politicii de securitate și apărare a statului. Această normă prevede statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova și declaraţia că „Republica Moldova nu admite dislocarea de trupe militare ale altor state pe teritoriul său" (art.11 din Constituție).

Secesionismul, staționarea ilegală a forțelor armate străine pe teritoriul ţării, blocajele și presiunile economice şi politice la care este supusă Republica Moldova, au redus esențial din viabilitatea și eficiența acestui principiu al politicii externe de securitate și apărare, determinând oportunitatea reconceptualizării statutului de neutralitate permanentă consacrat în Constituția Republicii Moldova.

Documentul de bază privind politica de securitate națională este *Concepția Securității Naționale* (2008), care, de regulă, reprezintă un sistem de opinii acceptate de societate asupra valorilor statului, intereselor lui, a ameninţărilor la adresa valorilor și intereselor, precum și metodele de protecţie a valorilor și intereselor în faţa pericolelor reale și potenţiale.

Cu toate acestea, nu putem spune că în Republica Moldova există un document exhaustiv care ar cuprinde toate aspectele ale politicii de securitate națională. Deși șirul de acte juridice și documente menționate anterior parțial asigură formarea unei imagini generale despre viziunea de securitate, interesele, amenințările, riscurile, obiectivele, mecanismele de implementare, instituțiile implicate și acțiunile principale din cadrul politicii de securitate și apărare a Republicii Moldova, totuși este bine cunoscut că unele din aceste documente sunt depășite și necesită a fi revăzute sau elaborate altele. Cu atât mai mult cu cât divergențele dintre autorități, precum Parlamentul și Președinția, împiedică elaborarea unui cadru politico-juridic al securității naționale care să asigurare promovarea intereselor naționale ale Republicii Moldova. În contextul situației politice existente, se impune mai curând de a reveni la anumite delimitări conceptuale ale politicii de securitate națională.

ROLUL DOCTRINELOR ÎN CADRUL POLITICII DE SECURITATE NAȚIONALĂ

Doctrinele, în general, sunt produse ale evoluţiei cunoașterii umane, proliferării ideologiilor, dezvoltării științelor, cristalizării convingerilor, impunerii opțiunilor, consacrate și/sau acceptate oficial, instituţional, autoritar. În limbaj modern, noţiunea de doctrină vine de la latinescul *doctrina* și înseamnă învățătură sau, într-o accepţiune mai largă, concepţie, teorie despre societate. Doctrina este un set relativ coerent de principii, reguli, concepte și noţiuni, selectate – pe baza unei/unor opţiuni unificatoare – din ansamblul teoriilor științifice, cunoștințelor teoretice și generalizărilor bazate pe practică, în scopul orientării activităților specifice din diferite domenii ale vieții sociale sau științifice [2].

Sub aspect teoretic, există mai multe tipuri de doctrine: economice, politice, militare, de securitate, religioase, doctrine sau teorii ale relaţiilor internaţionale. Termenul *doctrină de securitate*, figurează, de regulă, în limbajul de specialitate al analiştilor și jurnaliştilor. În Marea Britanie, sintagma *doctrină de securitate/apărare* reprezintă echivalentul conceptului american de *National Security Strategy*, consecinţă a Războiului Rece. În martie 1947, după declaraţia preşedintelui american Harry Truman se considera că orice agresiune asupra regimurilor prietenoase politicii externe ale Statelor Unite ale Americii semnifică o agresiune asupra securității naționale a acestora.

Autorul român Aurel V. David susţine că doctrinele, pe suportul cărora se definește identitatea și se explică funcţionalitatea unui anumit mediu de securitate, se fundamentează pe valorile definite, acceptate și asumate de către anumiţi actori ai mediului de securitate și pe raporturile de putere pe care ei reușesc să le construiască și să le întreţină într-un anumit context

geopolitic[1]. Acestea devin doctrine de securitate, impunând reprezentări diferite despre organizările sociopolitice (state, centre de putere – construite pe fundament doctrinar, dintr-un anumit interes geopolitic) și despre organizările sociale (naţiunile – care fiinţează pe fundamentul necesităţilor sociale) [3].

Astfel prezentată, o doctrină de securitate asigură suportul teoretic al procesului de construire și întreţinere a stării de securitate naţională și generează elemente de fundamentare pentru politicile și strategiile de securitate. Suportul ideatic al fundamentării doctrinelor de securitate este constituit din ideile, tezele și învăţămintele furnizate de doctrinele politice (liberalismul, marxismul, social-democraţia, conservatorismul, comunismul, fascismul etc.), care produc, în modalităţi diferite, reacţii subiective sau partizane în legătură cu crizele sociale, generează relaţii de dominaţie/excludere între oameni, propunând modelele politice sau sociale care să răspundă ideologiilor din care se revendică. Pentru susţinerea unor doctrine de securitate sunt preluate idei, teze și învăţăminte din doctrinele religioase (confesionale), pe fundamentul cărora se pot construi regimuri teocratice sau institui legi speciale, sunt generate intoleranţa religioasă și prozelitismul agresiv, sunt întreţinute conflicte justificate de revendicări religioase între grupurile etnoculturale care-și declară apartenenţa la o religie sau alta.

Astfel, în procesul de elaborare a politicii de securitate naţională trebuie să ţinem cont de faptul că, într-un anumit mediu de securitate, doctrinele de securitate au constituit o modalitate de exprimare ideatică a evoluţiei raporturilor de putere între actori. În cadrul tendinţelor expansioniste ale unor actori, așa-numitele centre de putere, gândirea și acţiunea doctrinară devin mijlocul de promovare sau de impunere a unei anumite ordini. De regulă, statele care aced în spaţii de securitate și intră în sfera de influenţă a centrelor de putere sunt obligate să adopte modelele, orientarea și priorităţile de securitate ale acestora, oglindite atât în actele legislative, cât și în politica internă și externă.

Într-un context geopolitic, centrele de putere încearcă să controleze statele naţionale sau să le subordoneze prin presiuni informaţionale sau agresiuni politico-militare, întrucât gândirea și acţiunea acestora se fundamentează pe așa-numita logică imperialistă, care are drept ţinte spaţiul, etnicul și religia [3]. Acest fapt se poate observa în contextul evoluţiei sistemului relaţiilor internaţionale instituit în spaţiul american la începutul sec. al XIX-lea și în Europa după anul 1815. Totuși, la etapa contemporană s-a păstrat așa-numita logică de vasalitate a naţiunilor cuprinse în sfera sa de influenţă, cărora li se impune un sistem de relaţii internaţionale prin prisma intereselor geopolitice, dar și geoeconomice, fără să se ţină seama de caracteristicile identitare ale populaţiei statelor aflate în sfera lor de influenţă, generând, de regulă, procese și stări conflictuale. Drept exemplu putem menţiona ideile geopoliticianului rus Aleksandr Dughin care, pledând pentru edificarea unui suprastat euroasiatic, capabil să se opună hegemoniei americane, promovează viziunile imperiale ruse. Conform lucrării sale *Bazele geopoliticii* [4], blocul euroasiatic trebuie să se formeze în jurul Rusiei, cu participarea ţărilor europene și a Iranului. Conceptual, Al. Dughin caută să îmbine tradiţia geopoliticii clasice germane cu cea a gândirii panslaviste, precum și cu mistica teosofică rusească. Acest fapt atestă că doctrinele de securitate ale unor centre de putere au fost generate, începând din epoca modernă, în concordanţă cu contextul geopolitic și au la bază mari idei spaţiale, numite pan-idei. În actualul mediu de securitate se observă tendinţa de revenire a doctrinelor de securitate ale centrelor de putere la vechile pan-idei pe fundamentul cărora încearcă să construiască o nouă ordine, profitând de consecinţele conflictelor și crizelor de securitate.

Un rol deosebit în elaborarea doctrinelor de securitate îl au ideile, tezele și învăţămintele furnizate de *doctrinele militare*, care definesc concepţii unitare și principii adoptate de o entitate sociopolitică, definită sau autodefinită ca putere politico-militară, în problemele referitoare la organizarea și desfășurarea acţiunilor armate [4, p. 126]. În general, doctrina militară presupune *un set de principii fundamentale care ghidează forţele militare sau elemente ale acestora în acţiunea lor de sprijinire a obiectivelor naţionale* [5, p. 3]. Doctrina militară prevede, de asemenea, condiţii-cadru de dezvoltare a armatei.

[1] Ideile din care s-au născut, în anumite spaţii și contexte geopolitice, marile doctrine de securitate sunt cunoscute sub numele de pan-idei sau panisme, având ca fundamente conexiunile dintre securitatea proprie și comunitatea de sânge, unitatea civilizaţional-geografică sau confesională, afirmate prin raporturi de putere. Panideile au fundamentat, teoretic, o anumită ordine globală, generând marile proiecte geopolitice și marile doctrine de securitate, însă preluarea de către ideologi a unor panidei a dus la apariţia unor centre de putere și a unor imperii. Cele mai cunoscute panidei sunt: ideea monocentrică (eurocentrismul), ideea comunităţii de sânge (panslavismul, pangermanismul, sionismul, paniranismul, panfinismul, turanismul, panturcismul, panarabismul), ideea unităţii civilizaţional-geografice (panamericanismul, panafricanismul, panasianismul, paneuropeismul) și ideea confesională (panislamismul).

Conform Doctrinei militare a Republicii Moldova, adoptate în iunie 1995, scopul principal al politicii militare este asigurarea securității militare a poporului și statului, prevenirea războaielor și conflictelor armate prin mijloace de drept internaţional. Deși pentru asigurarea acestui scop Republica Moldova va aplica un sistem de măsuri la nivel global, regional și național, totuși documentul în cauză este depășit din punctul de vedere al conținutului, pornind de la evoluțiile mediului regional și internațional de securitate, unde amploarea amenințărilor cu caracter hibrid determină statele să-și revadă doctrinele militare și strategiile de apărare. În acest cadru, se impune necesitatea ca Republica Moldova să dispună de un document de planificare strategică, care să reprezinte politica de apărare a statului, căile și modalitățile de realizare a obiectivelor naționale pentru apărare, precizate, de regulă, într-o Strategie de apărare națională.

CONCEPȚIA DE SECURITATE NAȚIONALĂ SAU STRATEGIA DE SECURITATE NAȚIONALĂ?

Noțiunea de concept (lat. *conceptum* = cugetat, gândit) ţine de concepție, fiind o expresie a acesteia, și reflectă capacitatea gândirii de a identifica, descoperi, proiecta și construi. *Conceptul* înseamnă definire, delimitare, organizare, concepere. Conceptul are rigoare, dar are şi flexibilitate, este exact, dar, în acelaşi timp, poate fi transparent la semnificaţie şi la interpretare. El nu este însă totdeauna foarte precis în ceea ce privește *sfera de cuprindere și delimitările necesare* [6, p. 72]. De aceea, când se elaborează Concepția securității naționale sau a oricărui alt domeniu de activitate, este necesar ca noțiunile cu care se operează să fie bine definite. Aceasta facilitează înțelegerea corelației dintre două sau trei noțiuni utilizate în cadrul unui concept. De exemplu, astăzi sunt actuale dezbaterile privind înțelesul noțiunilor de securitate națională și interes național, de aceea definirea lor în cadrul Concepţiei privind securitatea națională a unei țări permite stabilirea strictă a obiectivelor politicii de securitate națională. De asemenea, Concepţia poate constitui pilonul de elaborare a unei Strategii de securitate națională.

În viața socială, politică, economică, precum și în administrarea unui stat a devenit actuală utilizarea conceptului de *strategie*, depășind graniţele utilizării rezervate fenomenului militar. Iar în cadrul dezbaterilor privind crearea unor noi forme de securitate are loc revizuirea structurală a strategiilor de securitate. Orice schimbare a cerinţelor mediului de securitate și, în mod deosebit, așa-numitele cutremure politice generează ample procese de reconstrucţie morală, modernizare instituţională și responsabilizare civică pentru redefinirea securității fiecărui actor al mediului de securitate.

Pe fundamentul acestor demersuri de gândire și de acțiune fiecare încearcă să-și construiască noi capacități de reacție și de adaptare, prin care să-și păstreze și să-și afirme propria identitate, cu valorile, interesele și necesitățile de securitate specifice. Neînţelegerea caracterului relativ și conjunctural al securității, asociate cu concepția și integrarea incorectă a strategiilor de securitate în stat, ar putea duce însă la decizii politice riscante, cu consecinţe negative atât imediate, cât și pe termen lung.

În *Dicționarul limbii franceze*, strategia este definită drept arta de a combina operațiile pentru atingerea unui obiectiv [7, p. 436]. Există, desigur, multe definiții date strategiei, aceasta fiind starea reală a oricărui concept contestabil. Autorul Daniel Biro identifică două dificultăți majore în obținerea unui consens asupra definiției conceptului de strategie, care derivă, în primul rând, din folosirea abuzivă a termenului pentru a indica orice proces legat într-un fel sau altul de ideea de organizare sau planificare și, în al doilea rând, de evoluția în timp a conceptului [8, p. 124]. Tocmai din cauza diversificării strategiei și lărgirii spațiului ei de manifestare, Julien Duval consideră că termenul de strategie a devenit unul confuz[2].

[2] Etimologic, cuvântul *strategie* provine din limba greacă, unde termenul de *strategos* reprezenta titulatura unuia din cei 10 magistraţi supremi aleşi pentru un an în Atena Antică. Apoi a dobândit semnificaţie de comandant activ sau conducător de armată în orașele-state ale Greciei Antice. În timpul lui Alexandru Macedon, sensul cuvântului se referea la capacitatea de a utiliza forţa militară într-o confruntare şi a crea un sistem de guvernare la nivel global. În sec. al XVIII-lea, hotarele conceptului de strategie au fost extinse ajungându-se la accepţiunea care se referă la organizarea şi manevrarea forţelor armate într-un context mai larg, dincolo de câmpul de bătălie. Iar în sec. al XX-lea are loc un nou val de extindere a înţelegerii conceptuale a strategiei. În prezent, termenul se utilizează în înţelesuri diferite, în funcţie de domeniul de studiu: *arta* de a folosi cu dibăcie toate mijloacele disponibile în vederea asigurării succesului într-o luptă (arta de a conduce un război) – definiţie din domeniul militar; *plan complet*, care specifică ce opţiuni va avea jucătorul în orice situaţie posibilă – teoria jocurilor; *percepţia* prin care se desemnează un curs prestabilit de acţiune pentru a soluţiona o situaţie; *schiţă* sau proiect ce constă într-o manevră menită să asigure depăşirea unui concurent, adversar; *modul* în care instituţia sau structura respectivă acţionează şi alocă resursele în vederea realizării obiectivelor; *capacitatea* de a crea avantajele competitive de mâine mai înainte decât sunt capabili concurenţii să le imite pe cele pe care le posedă compania astăzi.

În lucrarea sa *Introducere în strategie*, el susține că scopul strategiei este de *a proiecta o decizie prin care să se creeze și să se exploateze o situaţie ce antrenează o dezintegrare morală a adversarului[3], pentru a-l determina să accepte condiţiile care i se impun* [9].

În acest context, pentru noi este important faptul că decizia nu aparţine strategiei, ci politicii. Strategiei îi aparţine doar proiectarea punerii ei în aplicare. În acelaşi timp, Andre Beaufré consideră că esenţa strategiei este de a propune diferite posibilităţi ce permit accesul spre acea bunăstare la care aspiră oamenii. Găsim aici nivelul politicului care trebuie să aleagă ceea ce strategia propune cu scopul de a surmonta obstacolele. Este relaţia inversă strategie politică, adică modalitatea prin care strategia pune la dispoziţia politicii formele și modalităţile de acţiune pentru realizarea scopului stabilit de politică (este vorba de funcţia de expertiză a strategiei). Politica Golfului, spre exemplu, a născut strategia modernă, de sorginte americană, a intervenţiei rapide, care s-a finalizat, în cele din urmă, cu războiul din 1991 împotriva Irakului, zona fiind astfel pusă sub control.

Dacă ne referim la nivel general, atunci *strategia* este privită ca o modalitate de atingere a obiectivelor prin transformarea acțiunilor militare în rezultate politice care au două consecințe. În primul rând, în cadrul formulărilor lui Clausewitz găsim că strategia are drept obiectiv conectarea puterii militare unui scop politic. Iar autorul Colin S. Gray înțelege prin strategie procesul de *utilizare a forței în vederea atingerii obiectivelor guvernării* [10, p. 17]. De aici derivă dimensiunea rațională a strategiei definită de autorul B. Posen ca proces de *stabilire a priorităților și concentrare a resurselor – financiare, militare, de capital politic și, nu în ultimul rând, de timp –, în vederea atingerii principalelor obiective* [11, p. 42]. Aceasta este a doua consecință în definirea strategiei, ce implică necesitatea de organizare ierarhică a priorităților, care actualmente este influențată de raritatea resurselor sau accesul limitat la acestea. Astfel abordată, strategia include procesul de stabilire a obiectivelor, elaborarea conceptelor și calcularea riscurilor și beneficiilor angrenării resurselor disponibile (existente sau create) în acțiuni direcționate către crearea unui mediu mai favorabil [12, p. 125].

Referindu-ne la natura rațional-liniară a strategiei, putem menționa că în cadrul colegiilor militare americane este populară gândirea strategică clasică, care în noua sa reformulare presupune definirea tripartită a strategiei drept o combinare între scopuri finale sau obiective, modalități de realizare a acestora (exprimate adesea prin concepte) și mijloace sau resurse ce pot fi mobilizate pentru atingerea obiectivelor selecționate prin prisma metodelor de angajare.

Definind strategia ca pe o modalitate de relaționare între aceste trei variabile, Bartholomees asimilează procesul strategic drept un complex de răspunsuri simultane respectiv la trei tipuri de întrebări: (1) care sunt scopurile ce trebuie atinse; (2) care sunt mijloacele aflate la dispoziţie (extinse sau potenţiale) ce pot fi mobilizate în vederea atingerii acestor scopuri; (3) care sunt modalităţile prin care mijloacele respective pot fi utilizate pentru a atinge obiectivele date [13].

Însă complexitatea procesului strategic derivă nu numai din dificultatea de a răspunde facil la aceste întrebări, dar și din caracterul integrator al strategiei. Strategia de Securitate Națională a SUA, de exemplu, cuprinde trei tipuri de strategii: strategia economică, strategia culturală și strategia militară. Deși nu este vorba de ceva nou în politica de securitate națională, căci și Imperiul Roman avea trei axe în dominarea politică: militară, culturală și economică, totuși aici este importantă abordarea integrală a unei strategii privind securitatea națională. În acest context, autorul Lucien Poirier a propus definirea strategiei integrale ca *teorie și practică a manevrei forțelor de orice natură, actuale și potențiale; rezultând din activitatea națională, ea are ca scop să îndeplinească ansamblul obiectivelor definite de politica generală* [14, pp. 113-116]. Ideea despre o mare strategie întâlnim și la americanul Edward Mead Earle și britanicul Liddell Hart, care printre primii au vorbit despre aceasta ca despre o modalitate de a mobiliza, în caz de război, toate resursele.

Școala strategică europeană, ca și cea asiatică sau americană, cultivă acelaşi integralism strategic, spirit unitar de reunire în aceleaşi concepte a domeniilor politic, cultural, informaţional, economic şi militar. Caracterul strategiei de securitate naţională rezultă din caracterul naţional al politicii pe care o deservește. Strategia, ca document pragmatic – indiferent de domeniul în care se aplică –, trebuie să facă față exigențelor ce presupun acțiuni de tip integrat, iar structurarea strategiei nu reprezintă un capitol încheiat.

În acest context, amintim că unele state elaborează, în cadrul politicii de securitate, mai întâi de toate Concepția securității naționale care servește drept bază pentru elaborarea Strategiei securității naționale, în cadrul căreia sunt desfășurate, de exemplu, principiile de realizare a Concepției, direcțiile de acțiune și mecanismul de control. Această practică de conceptualizare a politicii de securitate este acceptată, deoarece conceptele, în general, evoluează în funcție

[3] Deși strategia presupune totdeauna un adversar, în condițiile actuale de securitate adversar nu înseamnă neapărat o entitate fizică ostilă și periculoasă, acesta poate fi un sistem de provocări, amenințări și vulnerabilități.

de realităţi, iar realităţile, în plan strategic, își iau ca suport conceptele.

Desigur că o strategie de securitate naţională se construiește pe suportul diagnozei, prognozei și planificării strategice, care conferă actorului politico-militar capacitatea de a comensura, pe fond, starea de fapt în care se află, oportunităţile oferite de mediul de securitate și posibilităţile de a-și proteja, apăra sau promova necesităţile de securitate, evitând conflictele și crizele de securitate. Însă aplicarea conceptului de strategie în sens exclusiv de planificare a dus, după cum consideră unii autori, la *declinul strategiei și sporirea rolului diverselor stratageme* [15, p. 209], căutând soluții tactice ad-hoc și ignorându-se frecvent contextul social, politic și economic mai larg. De aceea, cu scop preponderent pedagogic, începând cu Clawzevitz, este operată distincția dintre pregătirea pentru război și războiul propriu-zis, iar în cadrul acestuia din urmă se disociază între tactică și strategie.

Astfel, *tactica* se referă exclusiv la angrenarea directă în luptă, în schimb, în acest sens, *strategia* se referă la utilizarea războiului pentru atingerea altor scopuri. De aceea, colegiile militare, când vorbesc de mecanismul de planificare a unei strategii, abordează tematica dată din perspectiva apărării naționale. Acest lucru este firesc pentru statele care, deși nu ignoră extinderea conceptului de securitate dincolo de aspectele strict material-militare, totuși se concentrează și asupra dimensiunii militare a securității, fiind interesate în dezvoltarea mecanismelor regionale sau internaţionale de securitate. În acest cadru, pentru gândirea și acțiunea strategică, amenințările precum terorismul, proliferarea armelor de distrugere în masă, conflictele regionale, criminalitatea transnaţională și guvernarea violentă ori ineficientă sunt abordate preventiv.

Planificarea strategică este o disciplină foarte actuală la cel mai înalt nivel de decizie, care asociază politicul și operaţionalul, în scopul de a hotărî dacă trebuie să se treacă la acţiune și, de aici, pentru a obţine efectele dorite și a ajunge la o situaţie finală. Ea se interesează de acel *pentru ce?*, în timp ce planificarea operaţională răspunde la întrebarea *cum?* și planificarea apărării la întrebarea *cu ce?* La etapa actuală, conceptul de apărare este tot mai mult asociat cu conceptul de apărare colectivă, potrivit căruia statele încearcă să-și asigure securitatea naţională prin aderarea la structuri politico-militare. În ceea ce privește operaţionalizarea (implementarea) unei strategii de securitate, ea constituie o cerinţă organică a nevoii de finalizare a gândirii strategice, prin demersuri manageriale care asigură organizarea, conducerea și coordonarea resurselor de securitate (informaţionale, energetice și umane) avute la dispoziţie și realizarea în timp oportun a misiunilor încredinţate acestora, potrivit competenţelor. Modalităţile de utilizare a resurselor de securitate sunt consecinţa deciziei strategice luate de conducător reieșind din autoritatea pe care o deţine. Strategia de securitate naţională obligă autorităţile naţionale abilitate să întreprindă acţiuni strategice, prin instituţii specializate (structuri informative, armată, forţe de ordine publică), în domeniile de interes vital pentru naţiune (politico-administrativ, economic, infrastructuri, comunicaţii și tehnologia informaţiei, justiţie, educaţie, cercetare și cultură, relaţii externe și mediu înconjurător), conform obiectivelor generale și specifice componentelor sistemului de securitate.

Luarea deciziei este, în mare parte, cea mai dificilă etapă. Decizia privind problemele de securitate națională este de tip strategic, deoarece este orientată spre viitor și trebuie să proiecteze cunoașterea prezentă către un viitor incert, încercând să anticipeze riscuri și oportunități[4].

În general, Strategia securităţii naţionale este un document programatic, cu caracter public, componentă a actului de guvernare elaborat pe termen mediu, care sintetizează obiectivele, definește provocările la adresa securităţii naţionale, indică direcţiile de acţiune strategică pentru instituţiile implicate în asigurarea stării de securitate, asigură resursele de securitate și stabilește competenţele și răspunderile. În noul mediu de securitate, statele în calitate de actori politico-militari își definesc strategiile de securitate naţională, în care sunt implicate, în funcţie de oportunităţi și posibilităţi, resursele informaţionale, energetice și umane de care dispun. De exemplu, centrele de putere elaborează strategii de securitate, de regulă, pentru a preveni proliferarea armelor de distrugere în masă, îndeosebi prin măsuri de descurajare a ameninţării și de apărare împotriva ameninţării, precum și pentru contracararea terorismului – prin acţiuni preventive sau preemptive. Însă, pentru realizarea intereselor considerate legitime și pentru reconstruirea mediului de securitate, la temelia strategiilor actuale de securitate naţională, cel puţin declarativ, se află drepturile și libertăţile fundamentale ale omului. În acest context, redefinirea strategiilor de securitate trebuie să corespundă principiilor dreptului internaţional la adăpostul cărora îndeosebi actorii mici și slabi încearcă să-și dezvolte resursele de securitate, să asigure o armonie socială și să-și afirme identitatea fără a trezi reacţia violentă a celorlalţi.

[4] Aceste probleme se rezumă la următoarele: 1. Capabilităţi insuficiente pentru realizarea misiunilor și sarcinilor stabilite. 2. Dotare tehnică insuficientă și sub nivelul nevoilor minime de asigurare a apărării naţionale. 3. Capacităţi insuficiente de infrastructură și logistice.

Cu atât mai mult cu cât în cadrul mediului actual de securitate, folosirea forţei pentru gestionarea *ameninţărilor hibride* nu este o soluţie, deoarece nu poate să înlăture cauzele care provoacă situaţiile tensionate și conflictele sociale. Așa-numitele *soluţii militare* sunt mai aplicabile la nivel de apărare colectivă, de exemplu în cazul creşterii stabilităţii și securităţii regionale. Iar menţinerea funcţionalităţii unei stări de securitate într-un context sociopolitic a determinat ca soluţiile sociale să fie percepute ca strategii de securitate a naţiunii. Astfel, managementul social-politic al securităţii naţionale capătă influenţă tot mai puternică asupra concepţiilor doctrinar-strategice contemporane, a orientărilor și tendinţelor de dezvoltare a acestora, în scopul asigurării securităţii naţionale.

FUNDAMENTE CONCEPTUALE ALE POLITICII DE APĂRARE NAŢIONALĂ

O politică naţională de apărare coerentă este una dintre politicile sectoriale fundamentale din sectorul de securitate. Politicile de apărare ar trebui să decurgă din politicile și strategiile naționale de securitate care sunt deja adoptate. Deseori politica de apărare se regăsește în documente denumite *Cartea albă a apărării*, *Strategia de apărare*, *Doctrina militară* sau *Strategia militară* care, odată aprobate la nivel de stat (Guvern sau Parlament), stabilesc direcții de politică pentru sectorul de apărare pe perioada valabilității sale.

Cartea albă a apărării este un document de politică cheie care prezintă viziunea guvernului privind apărarea națională. Este un document public care prezintă cadrul general de politică strategică pentru planificarea apărării, cu o perspectivă pe termen mediu. Nu se intenționează să fie redactată în fiecare an sau două, ci mai degrabă să se ofere o perspectivă suficientă pentru a permite o planificare bugetară și o planificare multianuală. O nouă Carte albă este în general pregătită ca răspuns la schimbările majore în mediul strategic sau pentru a semnala schimbări importante în prioritățile guvernului.

Important este că o Carte albă prezintă analiza guvernului privind mediul de securitate al țării, atât pe plan intern, cât și pe plan internațional. Aceasta poate include o evaluare a amenințărilor și factorilor de securitate tradiționali și netradiționali. Documentul scoate în evidență problemele cu cea mai mare prioritate pentru această țară și oferă o imagine de ansamblu asupra modului în care politica de apărare va fi pusă în aplicare pentru a răspunde provocărilor de securitate. De asemenea, descrie, în termeni generali, capacitățile și rolurile actuale și planificate ale forțelor de apărare.

În acest cadru, nu putem neglija faptul că mai mulți ani la rând subiectele ce țin de apărarea națională nu au fost incluse în agenda politică ca subiecte importante ale politicii naționale de securitate a Republicii Moldova. Cele mai importante documente de politici din domeniul apărării naționale datează deja mai mult de 20 ani, de exemplu Doctrina militară, și sunt în mare parte depășite, nerealizate sau rămân suspendate chiar după aprobare (de exemplu, Reforma Militară inițiată în 2002 și Analiza Strategică a Apărării inițiată în 2010). Se consideră că lipsa sau irelevanța documentelor de politici strategice rezultă din lipsa unui sistem coerent de planificare a dezvoltării forțelor armate și de creare a capacităţilor de apărare. Conducerea Ministerului Apărării al Republicii Moldova a sesizat gravitatea problemelor [16, p. 131] provocate de finanţarea insuficientă a sistemului de apărare naţională în cele mai importante documente de politici, inclusiv în CBTM, Strategia sectorială de cheltuieli în domeniul Apărării Naţionale pentru anii 2013–2015, Programul de Dezvoltare Strategică al Ministerului Apărării pentru perioada 2012–2014, 2014, ambele documente indicând ca sursă rezultatele Analizei Strategice a Apărării desfășurate în 2010–2012 [17, p. 5].

În același timp, *Legea* Nr. 345 din 25.07.2003 *cu privire la apărarea național*ă, revăzută și modificată prin Hotărârea Guvernului nr. 413 din 7 aprilie 2016, stabilește *că în vederea realizării obiectivelor naționale în domeniul de securitate și apărare stabilite în strategia securității naționale, Guvernul elaborează strategia națională de apărare, ce identifică potențialele riscuri și amenințări în domeniul apărării, reieșind din mediul de securitate, stabilește obiectivele politicii de apărare, precum și căile și resursele necesare pentru realizarea acestora* (art. 36 (2)) [18].

Necesitatea de a elabora o Strategie națională de apărare pentru Republica Moldova este determinată, în mare parte, de faptul că modificările care au loc atât în mediul internaţional cât și în mediul intern, pe plan politic, militar, economic, financiar, informaţional, energetic etc. sunt permanente și condiționează modificarea continuă a riscurilor, ameninţărilor, condiţiilor și metodelor de răspuns, capacităţilor și formelor de acţiuni. Pentru a reflecta aceste modificări profunde, reformele în domeniul securităţii constituie un proces permanent și ciclic în care fazele principale sunt evaluarea, conceptualizarea, decizia, implementarea și monitorizarea [18, p. 6].

La 2 noiembrie 2017, Cabinetul de miniştri a aprobat *Strategia naţională de apărare* (în continuare – *Strategia*) şi *Planul de acţiuni privind implementarea acesteia pentru anii 2017–2021*. Documentul urmăreşte consolidarea mecanismului de conlucrare inter-instituţională în vederea dezvoltării unui sistem de apărare modern şi eficient. Grupul de lucru care a

contribuit la elaborarea Strategiei a fost unul comprehensiv din perspectiva instituțională, iar Academia de Științe a Moldovei a fost reprezentată de cercetătorii din cadrul Centrului de Cercetări Strategice al Institutului de Cercetări Juridice și Politice.

Recomandările și propunerile cercetătorilor științifici privind îmbunătățirea conceptuală a Strategiei, inclusiv a structurii și conținutului acesteia, s-au regăsit în proiectul Strategiei aprobate de Guvern. Astfel, evidențiem unele ajustări, conform recomandărilor propuse: (-) a fost revăzut conținutul textului punct. 1 și s-a redactat o definiție mai explicită a conceptului de „apărare națională"; la punct. 3 s-a introdus termenul „sistemul național de apărare", aceasta a determinat claritatea textului; (-) a fost revăzut conținutul compartimentului „Mediul de securitate" deoarece se impunea necesitatea de a corela într-o structură logică evenimentele și procesele enumerate în compartiment, fapt ce a permis evidențierea factorilor ce determină necesitatea dezvoltării sistemului național de apărare; (-) a fost reformulat compartimentul „Ipoteze care pot influența politica de apărare a statului", iar în cadrul compartimentului „Factori cu impact asupra politicii de apărare a statului" au fost introduse modificările de conținut privind situația din Ucraina și rolul partenerilor strategici ai Republicii Moldova; (-) au fost revăzute obiectivele specifice de ordin conceptual și redacţional; (-) s-a luat în considerare recomandarea privind introducerea „instruirii militare și învățământului militar ca elemente importante în cadrul direcţiilor de acțiune ale Strategiei"; (-) de asemenea s-a introdus în cadrul compartimentului „Direcţii în suport", la recomandarea reprezentanților AȘM, punctul privind „Dezvoltarea și consolidarea sistemului național de cercetare științifică"; (-) în cadrul „Capitolului IV Resursele pentru realizarea apărării naționale" a fost introdusă necesitatea integrării perspectivei de gen în cadrul politicilor de securitate și apărare (punctul 65, formulat conform recomandării propuse, susține că „Integrarea perspectivei de gen în cadrul politicilor de securitate și apărare a țării se va produce în conformitate cu necesitățile de completare a sistemului național de apărare cu resurse umane atât pe timp de pace, cât și pe timp de război. Totodată, acest fapt va contribui la realizarea angajamentelor asumate de Republica Moldova privind Rezoluţia 1325 a Consiliului de Securitate a ONU – Femeile, Pacea și Securitatea" [19]).

În general, Strategia stabilește obiectivele, etapele și mecanismele de fortificare a capacităților sistemului național de apărare. Astfel, se urmărește asigurarea apărării frontierei de stat, dezvoltarea capacității de control și protecţie a spațiului aerian, îmbunătățirea sistemului de instruire militară și perfecţionarea sistemului național de management al situațiilor de urgență. Printre principalele acțiuni prevăzute de Strategia națională de apărare se regăsesc: dotarea forţelor armate cu tehnică și echipamente moderne, revizuirea responsabilităților structurilor de forţă, armonizarea prevederilor legale care reglementează sistemul național de apărare cu normele europene. Costurile pentru implementarea acestor acțiuni vor fi acoperite din bugetul de stat și din surse externe [19].

Strategia face referire clară că va consolida capacitățile sistemului național de apărare în sensul anticipării, prevenirii și contracarării amenințărilor și riscurilor la adresa securității statului, în special a celor cu caracter hibrid în colaborare cu partenerii strategici. De asemenea, cooperarea bilaterală în domeniul apărării se va axa pe continuarea procesului de reformare a sistemului național de apărare al Republicii Moldova. Toate acestea vor avea loc în temeiul consolidării parteneriatului cu structurile euroatlantice și susținerii intereselor Republicii Moldova în cadrul organizațiilor internaționale. Deși Strategia menționează că „în următorii ani este puțin probabilă o schimbare a politicii Federaţiei Ruse faţă de Occident și faţă de unele foste republici sovietice, inclusiv Republica Moldova, de asemenea se așteaptă continuarea și extinderea influenţei Rusiei pe căi diplomatice, prin expansiune culturală și educativă și, nu în ultimul rând, prin presiuni de natură economică și militară, prin propagandă, dezinformare și chiar prin corupere politică" [19]. Cu toate acestea, Republica Moldova își propune să mențină un dialog deschis, transparent cu Federaţia Rusă pentru a identifica soluţii pe subiecte de interes comun.

Strategia subliniază că regiunea transnistreană este și, cel mai probabil, va fi un instrument de acţiune, la îndemâna actorilor interesaţi, pentru a influența la nivel decizional și de a crea dificultăţi în realizarea obiectivelor strategice ale Republicii Moldova, astfel subiectul regiunii separatiste este primul la capitolul riscuri și amenințări în cadrul Strategiei: *Forţele separatiste și cele străine, staționate ilegal în regiunea de est, au o capacitate operațională considerabilă, ceea ce permite regimului de la Tiraspol și Federației Ruse să-și promoveze obiectivele strategice, care, la un moment, pot constitui o capacitate de intervenţie. (...) Această capacitate militară reprezintă o amenințare majoră la adresa suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova.*

Important este și faptul că Strategia identifică propaganda străină, parte a războiului informațional, de pe teritoriul Republicii Moldova, drept o vulnerabilitate care nu trebuie neglijată: *Propaganda străină, manifestată prin tehnici de manipulare mediatică cu potenţial distructiv, este capabilă să influenţeze negativ*

opinia publică autohtonă, să afecteze vectorii strategici ai politicii externe și să prejudicieze imaginea instituțiilor guvernamentale ale Republicii Moldova.

În fine, Strategia națională de apărare este un document așteptat atât de instituțiile din cadrul sistemului național de securitate, cât și de parteneri, precum Alianța Nord Atlantică, care a decis să susţină reforma armatei și a deschis recent un oficiu NATO la Chișinău. Cu toate acestea, Republica Moldova este un stat neutru, iar semnatarii strategiei spun că apropierea față de NATO nu încalcă acest principiu.

După intrarea în vigoare a prevederilor *Strategiei naționale de apărare*, urmează a fi elaborată, în termen de până la șase luni, *Strategia militară* care va presupune un orizont de acoperire pe termen mediu. În mare parte, Strategia militară este un document de politici care stabilește modalitatea de realizare a funcțiilor structurilor Forțelor Armate în vederea atingerii obiectivelor militare. Strategia militară cuprinde mediul de securitate, riscurile cu caracter militar, obiectivele militare, capacitățile necesare și prioritățile realizării acestora, conceptele de întrebuințare a Forțelor Armate, sarcinile categoriilor de forță, structura forțelor, pregătirea și înzestrarea lor, prezentând, în același timp, resursele necesare executării acestora. Aprobarea Strategiei militare va asigura continuitatea procesului de planificare a apărării (Directiva de planificare), care cuprinde obiectivele generale și prioritățile Ministerului Apărării, ghidările pentru domeniile de planificare a apărării, obiectivele specifice, capacitățile și proiecția bugetară pentru fiecare program [20].

CONCLUZII

Obiectivul final al politicii de securitate și al activității instituțiilor din sectorul de securitate nu este un termen sau sentiment abstract de securitate, dar crearea și menținerea unor condiții favorabile pentru dezvoltarea și prosperarea economică a ţării. În acest context, politica de securitate, ca o politică de importanţă fundamentală, nu poate fi izolată de alte politici, strategii și priorităţi. Este datoria guvernării ca această politica să fie formulată într-un mod comprehensiv și în conexiune cu alte politici și imperative de nivel naţional, cu obiectivele strategice și situaţia concretă [21, p. 25, pp. 22-28]. Politica de securitate este un proces politic extrem de complex care trebuie plasat într-un context naţional și regional specific. Angajamentele politice, consensul naţional asupra obiectivelor de bază și coordonarea dintre actorii implicaţi, consultările largi cu implicarea societăţii – toate acestea sunt pre-rechizite obligatorii pentru succesul unei politici de securitate. Totodată, politica de securitate poate fi una de succes numai dacă există un angajament ferm și continuu la nivel naţional, un proces în care autorităţile naţionale și locale, legiuitorul și societatea civilă sunt implicaţi activ.

Schimbările strategice sau geopolitice pe plan extern, în special diferendele internaţionale însoțite de războaie, apariţia sau dispariţia statelor sau alianţelor, vor conduce la reformularea substanţială a politicii de securitate. Realităţile existente în prezent, atât pe plan internaţional, cât și regional, atestă o schimbare vertiginoasă a situațiilor de natură să pericliteze securitatea statelor, inclusiv a Republicii Moldova. Astăzi, în regiune, securitatea este expusă mai multor amenințări: formațiunea armată ilegală a așa-zisei republici transnistrene; cantitățile enorme de muniții militare depozitate în stânga Nistrului, contingentul forțelor armate ale Federației Ruse care urmau să fie retrase mai mulți ani în urmă potrivit Convenției de la Stambul (1999), anexarea Crimeii și conflictul armat din estul Ucrainei, așa-zisul război hibrid operat cu cele mai moderne și sofisticate mijloace și metode, constituie surse iminente de pericol la adresa securității naționale.

În aceste condiţii, este nevoie de identificarea, reconceptualizarea, reevaluarea și prognozarea eventualelor riscuri, ameninţări și vulnerabilităţi care ar aduce atingere securităţii naţionale, iar drept factor determinant privind mobilitatea și armonizarea legislaţiei naţionale, inclusiv în materie de securitate, trebuie să servească Acordul de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, cu precădere în ceea ce privește: statul de drept, buna guvernare, combaterea corupției, dezvoltarea economică, modernizarea sistemului național de apărare.

BIBLIOGRAFIE

1. Albu N. Securitatea naţională: Aspecte teoretice şi practice. Chişinău: Academia Militară a Forţelor Armate „Alexandru cel Bun", 2013.

2. Stanciu S. Politica naţională de securitate. Academia Naţională de Informaţii „Mihai Viteazul", http://www.scribd.com/doc/44539203/Doctrina-Nationala-de-Securitate-Sem-1Proiect-Nr-1-Liteanu (accesat la 12.11.2017).

3. David A. V. Doctrine, politici și strategii de securitate. București: Editura Fundației România de Mâine, 2008.

4. Dughin Al. Bazele geopoliticii. Viitorul geopolitic al Rusiei. Vol I. București: Editura Euroasiatica, 2011.

5. Stanciu S. Politica naţională de securitate. Academia Naţională de Informaţii „Mihai Viteazul", http://www.scribd.com/doc/44539203/Doctrina-Nationala-de-Securitate-Sem-1-ProiectNr-1-Liteanu (accesat la 14.11.2017).

6. Văduva Gh. Conceptele strategice – pilonii proiectării strategiilor. În: Securitatea naţională la început de secol XXI. Sesiunea de comunicări ştiinţifice, 29 noiembrie 2001.

București: Centrul de Studii Strategice de Securitate și Apărare, 2001.

7. Dictionaire de la langue française. Encyclopedie, noms communns, nomspropres, 1995.

8. Biro D. Studiile Strategice. În: Politica de securitate naţională. Volum coordonat de Ghica L. A., Zulean M. Iași: Polirom, 2007.

9. Beaufré A. Introducere în strategie. Strategia acţiunii. București: Editura Militară, 1974. 180 p.

10. Colin S. G. Strategic Culture as Context: The First Generation Strikes Back. In: Review of international stadies, vol. XXV, nr.1, 1999.

11. Posen B. The Struggle against Terrorism: Grand Strategy, Strategy, and Tactics. În: International Security, Volume 26, Number 3, Winter 2001/02.

12. Biro D. Op. cit. În: Politica de securitate națională. Volum coordonat de Ghica L. A., Zulean M. Iași: Polirom, 2007.

13. A se vedea: Bartholomees B. Guide to National Security Policy and Strategy. Ed. A II-a. Editura: U. S. Army War College, 2006.

14. Poirier L. Stratégie théorique. Tome II. Paris: Economica, 1987.

15. Guldi Jo. The Uses of Planning and the Decay of Strategy. În: Contemporary Security Policy, vol. XXVII, nr. 2, 2006.

16. Aligică D. P., Zulean M. Deciziile strategice în condiţii de incertitudine. În: Politica de securitate naţională. Volum coordonat de Ghica L. A., Zulean M. Iași: Polirom, 2007.

17. Pîntea Iu. Cheltuielile bugetare pentru anul 2015 pe componenta „apărarea națională". Notă analitică. Expert-Grup, 2015, p. 5. https://www.facebook.com/lenuta.marzac/posts/10155732001666421 (accesat 01.12.2017).

18. Legea Nr. 345 din 25.07.2003 cu privire la apărarea națională. http://lex.justice.md/md/312812/ (accesat 01.12.2017).

19. Strategia Națională de Apărare. http://www.army.md/img/userfiles/doconline/sna.pdf (accesat la 03.12.2017).

20. A se vedea: Legea Nr. 345 din 25.07.2003 cu privire la apărarea națională, Capitolul IV, art. 36. http://lex.justice.md/md/312812/ (accesat 01.12.2017).

21. Pîntea Iu. Necesitatea reevaluării sectorului de securitate și a sectorului de apărare. În: Revista Militară, nr. 2(14), 2015.

.

Florentin Leancă. *Ochiul lui Zamolxis*. 2014, batik, mătase, 90 × 90 cm

TRANSILVANIA PE DRUMUL UNITĂȚII NAȚIONALE (DE LA REVOLUȚIA DIN 1848 LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL)

Prof. univ. dr. **Ioan BOLOVAN**
Universitatea Babeş-Bolyai și Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române, Cluj-Napoca

TRANSYLVANIA ON ITS WAY TO NATIONAL UNITY (FROM THE REVOLUTION OF 1848 TO THE FIRST WORLD WAR)

Summary. The crossing of the Carpathians by the 'battalions' of the Romanian army in August 1916 in order to set Transylvania free appeared as a normal step, legitimated by the previous historical evolutions; during the decades before the Great War, these evolutions revealed the unity of thinking and feeling on both sides of the Carpathians. The efforts of generations of scholars and politicians from the Old Kingdom could but raise the awareness of the public opinion in Romania, influence the options of national solidarity of all Romanians, and lead to pressure from the decision-making factors on Romanian's joining the triple Entente. The Greater Romania was possible only by the sacrifice of hundreds of thousands of Romanians, anonymous or known soldiers, and officers, priests, teachers and workers from Walachia, Moldavia, or Transylvania; they were all martyrs with the ideal of national unity, modernization, and rise of their nation.

Keywords: Transylvania, Old Kingdom, national solidarity, Greater Romania.

Rezumat. Trecerea Carpaţilor de către „batalioanele" armatei române în august 1916 pentru eliberarea Transilvaniei a venit ca un gest normal, legitimat de evoluțiile istorice anterioare care au relevat, în deceniile premergătoare Marelui Război, unitatea de gândire și simțire de o parte și de alta a Carpaţilor. Eforturile generaţiilor de cărturari și oameni politici din Vechiul Regat nu aveau cum să nu sensibilizeze opinia publică din România, nu puteau să nu influențeze opțiunile de solidaritate națională ale tuturor românilor și să nu conducă la presiuni asupra decidenților pentru alăturarea țării de partea firească a Antantei. România Mare a fost posibilă numai prin jertfa sutelor de mii de români, soldați și ofițeri anonimi sau știuți, preoți, dascăli, muncitori fie ei munteni, moldoveni sau ardeleni, cu toții martiri ai idealului unității naționale, ai modernizării și afirmării națiunii lor.

Cuvinte-cheie: Transilvania, Vechiul Regat, solidaritate națională, România Mare.

Sărbătorirea centenarului intrării României în Primul Război Mondial a prilejuit apariția a numeroase lucrări științifice dar și a multor eseuri, articole aparținând istoricilor, oamenilor de cultură, ziariștilor etc.[1] În vremea din urmă, am asistat la câteva evenimente editoriale, care prin impactul avut au marcat deopotrivă mediul științific și spațiul public datorită conținutului informațional, ineditului unor materiale, dar și a interpretărilor avansate, și nu în ultimul rând, prin emoția declanșată în rândul cititorilor. O notă aparte, pe lângă corul autorilor care au prezentat momentul intrării armatei române în Transilvania în vara anului 1916 ca unul firesc, justificat de nevoia eliberării românilor din provincia intracarpatică din robia seculară, a reprezentat-o cei care (din fericire puţini) au catalogat intrarea României în Marele Război drept un capriciu al elitei politice din Vechiul Regat, un moft al lui Ionel Brătianu și o aventură ce a aruncat țara noastră într-un război pentru care nu era pregătită. Unul dintre acești istorici (Lucian Boia) se detașează prin numărul mare de lucrări publicate în ultimii ani în cuprinsul cărora avansează astfel de idei, precum și altele, de exemplu aceea că românii din Transilvania nu și-ar fi dorit unirea cu România. Autorul pune sub semnul îndoielii faptul că idealul național era împărtășit de toți românii: „Cei mai mulți dintre români, țărani (80% din populație) și neștiutori de carte (60%), aveau cu totul alte preocupări și alte griji; probabil nici nu auziseră de *idealul național*".

Totuși, pot să enunț faptul că majoritatea țăranilor neștiutori de carte au auzit din poveștile învățătorilor sau preoților ori ale unor fii care ajunseseră să se educe, de idealul național. Țăranii aceștia *inculți* au făurit o țară atât la 1859, cât și la 1918, au câștigat prin sângele vărsat la sud de Dunăre, în 1877–1878, independența României mici! Ei nu puteau pricepe cum nu sunt împreună la aceeași masă toate rudele atunci când au o

[1] Părți importante din acest articol au mai fost publicate de către subsemnatul în materialul intitulat „Transilvaniei cu dragoste", în vol. *Transilvania din cuvinte*, antologie alcătuită de Irina Petraș, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017, pp. 48-54 sau în cartea publicată în colaborare cu Sorina Bolovan *Ispititoarea Transilvanie. Multiperspectivitate și adevăr în istoria unei provincii*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017, pp. 109-113. Articolul va fi publicat în volumul *Materialele Conferinței Științifice Internaționale „Centenar Sfatul Țării", Chișinău, 21 noiembrie, 2017.*

sărbătoare în familie! În ignoranța lor, știau totuși, în felul lor, că moldovenii, muntenii și ardelenii se trag toți de la „Râm” și au aceeași limbă și origine comună. Emigrările neîncetate ale ardelenilor spre Țara Românească și Moldova (nu doar ale elitelor, ci și ale oamenilor simpli), care au devenit o constantă de-a lungul secolelor, după cum au arătat istoricii Ștefan Meteș, David Prodan ș.a., au alimentat această conștiință a originii comune și au format trainic în sufletele românilor de peste munți o sensibilitate aparte față de frații lor din Ardeal.

Un rol deloc de neglijat în propagarea sentimentelor de unitate, de promovare a conștiinței identității lor naționale l-au avut ciobanii români care prin peregrinările cu turmele lor de o parte și alta a Carpaților au contribuit la întărirea conștiinței naționale. Terminologia specifică păstoritului evidențiază relativa unitate a unor termeni în diverse regiuni istorice ale României. După revenirea Dobrogei la România în 1878, multe sate turcești au fost populate cu români, între care se aflau și mai mulți mocani veniți din zona Ardealului (comuna Adamclisi cuprinde azi cinci sate: Urluia, Zorile, Abrud, Haţeg și localitatea omonimă, dar toponimia Dobrogei oferă multe alte exemple). Acești mocani transilvăneni au păstrat îndeletnicirile de la munte și au crescut oi și pe pământul Dobrogei revenite la România, au împărtășit românilor dobrogeni sau celorlalți veniți din alte părți ale Vechiului Regat starea în care se aflau românii transilvăneni, mai ales după dualismul din 1867 când autoritățile de la Budapesta au declanșat o amplă campanie de deznaționalizare. Da, țăranii aceștia inculți din Transilvania și deopotrivă din Vechiul Regat nu militau activ și nici puteau ei singuri să acționeze ca românii să stea cu toții la o singură masă, în aceeași structură politico-administrativă, fiindcă nu aveau la îndemână mijloacele de acțiune, dar aceasta este cu totul altă chestiune. Aici trebuie să-i dau dreptate istoricului Lucian Boia, la 1916 sau 1918 aveau alte priorități, în primul rând problema pământului (1907 nu era departe!) și a asigurării traiului zilnic. Dar despre analfabetism și mobilizare politico-națională putem vorbi la nesfârșit pentru istoria ultimelor secole. Avem în acest sens exemplul cel mai cunoscut, al țăranilor români ardeleni, analfabeți și ei în proporție de 95%, care la 1848–1849 i-au urmat fără să crâcnească pe liderii lor pentru împlinirea unui ideal național și social (firește că idealul național însemna în Transilvania în timpul revoluției pașoptiste altceva decât în toamna anului 1918).

Trebuie să recunoaștem că, în baza cercetărilor de istorie militară, armata română nu a fost pregătită să facă față unui front atât de vast. Desigur, nu este o noutate afirmația că armata română nu era dotată în 1916 conform cerințelor unui război modern. Dar, oare care din țările beligerante în prima conflagrație mondială a fost cu adevărat pregătită pentru a face față tuturor provocărilor militare, economice, demografice, sociale aduse de cei patru ani și jumătate de război? Există o singură țară care a avut de la începutul declanșării conflictului la îndemână soluții facile și rapide pentru tot ce a însemnat experiența războiului total, în tranșee dar și pe frontul intern? Dincolo însă de această problemă, relativ corectă prin punerea sub semnul întrebării a gradului de pregătire a României pentru a intra în război, acești puțini autori mai încearcă să demoleze argumentele care au condus clasa politică și Casa Regală de la București să ia decizia de alăturare a țării la Antanta, opinând că Unirea Transilvaniei cu România ar fi venit cumva împotriva cursului firesc al istoriei. Să fie chiar așa, să se fi luat în august 1916 decizia de intrare a României în luptă pentru eliberarea Transilvaniei doar pentru a satisface interesele economice ale liberalilor sau ambițiile expansioniste ale unei elite politice dâmbovițene cum sugerează atari cârcotași? Dimpotrivă, credem cu tărie că trecerea Carpaților de către „batalioanele” armatei române a venit ca un gest normal, legitimat de evoluțiile istorice anterioare care au relevat, nu de puține ori în deceniile premergătoare Marelui Război, unitatea de gândire și simțire de o parte și de alta a Carpaților.

Eforturile generațiilor de cărturari care adeseori au activat și ca oameni politici în Vechiul Regat (în primul rând generația pașoptistă, ilustrată în continuare în acest articol prin câteva scrieri ale lui Nicolae Bălcescu și Mihail Kogălniceanu, apoi generația Marii Uniri) nu aveau cum să nu sensibilizeze opinia publică din teritoriile de peste Carpați, nu puteau să nu influențeze opțiunile de solidaritate națională ale tuturor românilor și să nu conducă la presiuni asupra decidenților pentru alăturarea României de partea firească a aliaților care erau gata la sfârșitul războiului să recunoască legitimitatea preluării de către România a tuturor teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români. Unirea cea Mare nu a fost rezultatul bunăvoinței vreunei mari puteri, nici al unei simple conjuncturi internaționale. O dovedește pe deplin prima Unire, cea a Basarabiei, din primăvara anului 1918. Când statul român era în pragul falimentului ca urmare a evoluției de ansamblu din această parte a Europei (România a rămas singură pe frontul estic după ieșirea Rusiei din război) și a armistițiului încheiat cu Puterile Centrale, liderii politici români din Basarabia au dat dovadă de responsabilitate, maturitate și curaj unind străvechiul teritoriu moldav dintre Prut și Nistru cu România. Aplicarea de către românii basarabeni a dreptului la autodeterminare națională a populației majoritare

i-a impulsionat și pe românii din Transilvania înspre a adopta dar și a adapta celebrele puncte wilsoniene (enunțate în ianuarie 1918 de către președintele SUA Woodrow Wilson) [1].

În cadrul limitat al materialului de față nu vom putea expune întreaga documentație privind exprimarea ideii de unitate națională la români în perioada anterioară anului 1918, dar vom exemplifica cu câteva dovezi, majoritatea provenind din rândul elitelor. În anii anteriori Revoluţiei de la 1848, contactele între fruntaşii românilor din toate provinciile româneşti s-au intensificat. Călătoriile lui George Bariţiu și Timotei Cipariu în Ţara Românească ori peregrinările moldovenilor și muntenilor prin Transilvania și Banat au asigurat, printre alte forme de comunicare, difuzarea ideologiei naționale și democratice în întreg spațiul românesc. Chiar și la Paris, cel mai important oraș european pentru formarea intelectualităţii româneşti din Principate în acei ani, dezideratele sociale, democratice și naționale au fost exprimate prin intermediul Societăţii Studenţilor Români, care a contribuit plenar la atragerea pentru mișcarea națională din Principate a suportului politic și diplomatic din străinătate. Discursul rostit în cadrul Societăţii de către Nicolae Bălcescu la 1 ianuarie 1847 este extrem de sugestiv pentru orientarea națională a programului asociației studenţilor români din capitala Franței: „Ținta noastră, domnilor, socotesc nu poate fi alta decât unitatea națională a românilor. **Unitate mai întâi și în simțăminte, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică… Românismul dar e steagul nostru, supt dânsul trebuie să chemăm pe toți românii** (subl. ns.)" [2, pp. 319-320]. Desigur, obiectivul imediat vizat de Bălcescu era Unirea celor două Principate, dar el face apel la unitate, sub steagul românismului, pentru toți românii. Într-un fel, Bălcescu este un precursor al lui Ioan Slavici care câteva decenii mai târziu făcea apel la unitatea culturală a tuturor românilor, sub cupola ocrotitoare și călăuzitoare a Bucureştiului (formula „soarele pentru toți românii la Bucureşti răsare", pe care a impus-o scriitorul arădean pe frontispiciul ziarului *Tribuna* de la Sibiu începând cu 1884, a fost una dintre cele mai importante expresii ale acestui ideal).

Societățile și asociațiile conspirative sau semilegale care au fiinţat în acei ani pe întreg spaţiul românesc au promovat constant atât idealuri democratice, cât și dezideratele unirii și independenţei. Formula *Dacoromâniei* o regăsim mereu exprimată în actele și programele mișcărilor revoluționare, în publicistica vremii. Au receptat-o ca atare și străinii care au călătorit înainte de Revoluția de la 1848 prin spațiul românesc și au putut lua contact direct cu realitățile vremii. Astfel, Hipolyte Félix Desprez, un bun cunoscător și admirator al istoriei românilor, a surpins cât se poate de fidel acest ideal în preajma revoluției de la 1848: „**Mișcarea românească reprezintă această acţiune politică a savanţilor, scriitorilor români din principate, Transilvania, Basarabia și Bucovina, pentru unirea celor opt milioane de români** (subl. ns.), care au supraviețuit celor șaptesprezece secole de crude încercări. Din punct de vedere al principiului naţionalităţilor, acest popor mutilat nu formează în prezent decât un singur corp și vasta unitate teritorială pe care locuiește se numește România, dacă nu în limba tratatelor cel puţin în cea a patriotismului" [3, p. 659].

Încadrabile într-un fenomen general european, aspiraţiile românilor nu sunt exprimate de acum numai în saloane și cercuri private, ele trec de cadrul limitat al unor discuții și scrisori, debordează în presă, se publică broșuri anonime sau asumate etc. Cultura și ideologia naţională, militante prin excelenţă, au pregătit spiritul public din Principate, au dat expresie idealurilor fundamentale ale poporului român de constituire a unui stat național independent, modern și integrat în rândul statelor civilizate din Europa. Este simptomatic în acest sens discursul rostit la 24 noiembrie 1843 de către Mihail Kogălniceanu la deschiderea cursului de istorie la Academia Mihăileană: „Dacă grecii au căzut odată subt jugul lui Filip și în urmă subt jugul romanilor, este pentru că au vroit să fie plateani, tebani, ateniani, spartani, și nu elini; tot așa și strămoșii noștri au vroit să fie ardeleni, munteni, bănăţeni, moldoveni și nu români; rareori ei au vroit să se privească între dânșii ca o singură și aceeași nație; în neunirea lor dar trebuie să vedem isvorul tuturor nenorocirilor trecute a cărora urme încă până astăzi sunt vii pe pământul nostru… **eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc de unde se vorbește românește și ca istoria națională istoria Moldovei întregi înainte de sfâșierea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania** (subl. ns.)" [2, p. 220]. Un rol important în propagarea istoriei naționale l-au avut *Arhiva românească* și *Dacia literară* (apărută în 1840), editate la Iași de Mihail Kogălniceanu, și *Magazin istoric pentru Dacia* (1845), editat la București de Nicolae Bălcescu și de ardeleanul August Treboniu Laurian. Puzderia de almanahuri, calendare și broșuri, alături de ziarele și revistele mai mult sau mai puţin efermere, au pregătit din punct de vedere ideologic explozia de la 1848, contribuind decisiv la difuzarea culturii dar și a ideologiei naționale.

Revoluția Română de la 1848 din Transilvania a avut în desfășurarea ei un moment astral, reprezentativ pentru responsabilitatea cu care românii ardeleni s-au îngrijit de soarta fraților lor din Principate. La Blaj, între 3/15 și 16/28 septembrie 1848, a fost convocată o nouă adunare națională (a treia), la care au

participat circa 60 000 de oameni, de astă dată mulţi înarmaţi. Adunarea a reafirmat programul revoluţionar adoptat la a doua adunare din mai de la Blaj, a accentuat anumite aspecte sociale și politice: se respingea încorporarea Transilvaniei la Ungaria și se cerea redarea autonomiei provinciei; se solicita încetarea execuţiilor militare și a represiunii împotriva celor care se opuneau autorităţii guvernului revoluţionar maghiar etc. Proclamând ruptura cu guvernul maghiar, elita românească s-a îndreptat spre o posibilă alianţă cu Austria liberală și constituţională. În memoriul redactat la această a treia adunare naţională și trimis Parlamentului austriac, s-a avansat ideea constituirii unui stat românesc autonom în cadrul Austriei, prin unirea Transilvaniei, Moldovei și a Ţării Românești: „În nici un stat nu au obţinut toate naţionalităţile atât de multe garanţii pentru libertatea și naţionalitatea lor ca în Austria, prin hotărârile drepte, liberale ale unui înalt Parlament… Noi vrem uniunea liberă a unor popoare libere sub conducerea Austriei, liberă în interior, puternică în afară… Dar nu numai pentru noi ne rugăm, **ci și pentru fraţii noștri din Principatele Dunărene** (subl. ns.)" [2, p. 911]. Memoriul din 16/28 septembrie 1848 constituie punctul culminant al colaborării dintre revoluţionarii români din Transilvania, Ţara Românească, Moldova și Bucovina. În același timp, el este dovada unei acţiuni concertate, menite să salveze statutul politico-juridic al Ţărilor Române aflate sub dublă ocupaţie străină. Regimul politic instaurat după înfrângerea revoluţiei din Ţara Românească era o evidentă încălcare a autonomiei, iar soluţia preconizată de memoriul transilvănenilor, deși propunea crearea unui stat românesc sub egida Austriei, era în mod evident un pas înainte faţă de situaţia existentă în cele două state românești de peste Carpaţi.

Deși lucrarea lui Nicolae Bălcescu *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, scrisă în exil în ultimii ani de viață, a fost tipărită postum în volum în 1878 de către Alexandru Odobescu (după ce fusese publicată în serial între 1861–1863 în *Revista română*), ea a contribuit la modelarea spiritului public din România în sensul unității naționale admirabil ilustrată de domnitorul unificator. De altfel, Cartea a IV-a a lucrării, sugestiv intitulată *Unitatea națională (aprilie 1599–iulie 1600)*, debutează cu acea plastică descriere geografică a Transilvaniei care a făcut carieră în ultimul secol și jumătate: „Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pre pământ. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap d-operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei… Ori încotro te-i uita, vezi colori feliurite ca un întins curcubeu, și tabloul cel mai încântător farmecă vederea… Astfel este țara Ardealului. Dar nu numai artistul și naturalistul, ci încă strategicul, politicul și arheologul au de multe a se minuna într-acest împodobit ținut… istoricul arheolog va cerceta cu interes suvenirile și rămășițele dacilor, a acestui viteaz și nenorocit popor… El va întâlni încă la tot pasul urmele de uriaș ale poporului crai aici, romanii, domnii lumei, căci Ardealul e cea mai frumoasă parte a Daciei ferice" [4, pp. 234-235].

La fel de important pentru mesajul unionist lăsat moștenire de Bălcescu este un alt articol, un discurs rostit la Paris de patriotul muntean aflat în exil după înfrângerea revoluției din Țara Românească. Este vorba de un text (*Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*) tipărit începând cu 1851 în mai multe ediții, inclusiv în volumul din 1878 îngrijit de Alexandru Odobescu, în care era realizată o analiză pertinentă a revoluției românilor din Transilvania la 1848–1849. Admirația lui Nicolae Bălcescu față de a doua adunare națională de la Blaj din 3/15 – 5/17 mai 1848 era una nedisimulată, fiind impresionat de forța manifestării organizate de liderii români ardeleni: „Zi de 15 mai 1848! Zi de lumină, de libertate și de mărire română, te pomenim și te serbăm cu drag! În analele române altă zi nu strălucește mai frumos decât tine și cea asemenea ție, sora ta iubită, ziua de 11 iunie 1848 a poporului din București. Te pomenim și te serbăm cu drag, o zi măreață! Căci întâiași data auzirăm atunci un popor întreg răspunzând celor ce îi vorbea de unirea Ardealului cu Ungaria, prin această strigare: „Noi vrem să ne unim cu Țeara". Minunată destăinuire a lui Dumnezeu, care în zile așa mari de sărbătoare populară vorbește de-a dreptul în inimile aleșilor săi, și numai poporul și poeții, acești fii ai inspirației divine, avură la 1848 conștiința întâmplărilor viitoare, numai ei cetiră și destăinuiră aceea ce era scris în fundul inimei fiecărui român: **mântuirea de orice domnire streină prin unitatea națională** (subl. ns.)" [5, p. 115].

Nota pusă de Bălcescu după propoziția „Noi vrem să ne unim cu Țeara" este relevantă pentru crezul lui: „Supt acest cuvânt Țeară, ardelenii arată Țara Românească. Eu n-am avut norocirea de a mă afla la Blaj în ziua de 15 mai 1848, dar mai mulți români din Ardeal ce se aflară mă asigurară despre această strigare a poporului" [5, p. 115]. Chiar dacă astăzi avem o altă interpretare asupra semnificației corecte a ceea ce mulți participanți la a doua adunare de la Blaj au clamat („Noi vrem să ne unim cu Țeara"), important pentru epoca postpașoptistă și pentru efortul unei întregi generații de constituire a unui ideal național prin unirea tuturor românilor este interpretarea data de Bălcescu, aceea că românii ardeleni au scandat la Blaj că

vor unirea cu Țara Românească. Astfel se încadrează și mai bine apelul din memoriul redactat tot la Blaj la a treia adunare națională din septembrie 1848, în care se propunea reunirea sub sceptrul Austriei liberale a tuturor românilor din Principate, Transilvania, Banat și Bucovina.

După câteva decenii de atari luări de poziții și de contacte între românii din Transilvania cu cei de peste munți, în preajma izbucnirii Primului Război Mondial, opinia publică din Vechiul Regat era masiv câștigată de ideea susținerii prin toate forțele a idealului unității naționale. Expoziția generală organizată la București în anul 1906 cu ocazia aniversării de către regele Carol I a patru decenii de domnie a prilejuit nenumărate ocazii de efuziune, de exprimare a sentimentelor de solidaritate națională. Memoriile unui bănățean participant la aceste manifestări lasă să se întrevadă atmosfera care era în București în acei ani: „Coloana formată de câte zece în rând, din toate corurile bănățene sosite, ajunse pe Calea Victoriei trecând prin fața Palatului Regal. În parcursul străzilor cădea asupra coloanei ploaie, potop de flori însoțite de urale nesfârșite din ferestrele și balcoanele palatelor împodobite cu scoarțe și drapele românești... În ziua următoare, la Arenele Romane din București, sub dirijarea maestrului conducător de coruri Kiriac s-a produs grandiosul concert jubiliar care a deșteptat vulcanul vibrațiilor sufletului românesc din piepturile fraților români adunați din toate unghiurile Europei. Toate corurile unite au cântat: „Imnul Regal", „Deșteaptă-te române" și „Pui de lei". Era o slavă reală exprimată recunoscător în hotărâre, pentru unirea într-un admirabil popor al românismului din întreaga lume." [6, p. 20].

Pe măsură ce ne apropiem de începutul Marelui Război, manifestările de sprijin din România pentru frații lor din Transilvania și Bucovina mai cu seamă s-au multiplicat. Nu de puține ori diplomații Austro-Ungariei acreditați la București au transmis la Viena și Budapesta mesaje alarmante despre creșterea sentimentelor naționale în rândul populației din Vechiul Regat, evidențiind eforturile elitelor culturale de a întreține o stare de solidaritate națională. Discursul lui Virgil Arion, vicepreşedintele Ligii Culturale, la adunarea de protest din București din 6 iunie 1911 împotriva practicilor electorale ale guvernului maghiar de a stopa alegerea de deputați români pentru Parlamentul de la Budapesta, este sugestiv în acest sens: „Sântem de același neam cu românii din Ungaria: nu putem să rupem pe Românul de aici de Românul de dincolo… Nu putem ființa națiunii să o rupem în bucăți care să nu se țină unele de altele… O națiune este un ce viu, ceva perfect și armonic, care trăiește, care durează, care străbate veacurile" [7, p. 19].

De altfel, anul 1911 are o semnificație multiplă în privința parcursului românesc spre Marea Unire. La Blaj s-au organizat serbări grandioase dedicate semicentenarului înființării societății cultural-naționale ASTRA, manifestări la care, printre zecile de mii de participanți, se aflau și numeroase personalități din România (inclusiv Ion Luca Caragiale). În acest context s-a lansat inițiativa unei subscripții publice pentru ridicarea a doua statui, una pentru Mihai Eminescu, alta pentru Gheorghe Barițiu. Apoi, tot în anul 1911, la 7 august, se stingea la Sinaia legendarul cioban Gheorghe („Badea") Cârţan, pe mormântul căruia era scris „Aci doarme badea Cârţan, visând la întregirea neamului său".

După izbucnirea războiului și declararea neutralității României, aproape că nu a trecut o săptămână fără să se organizeze în București sau alte orașe importante de la sud și est de Carpați adunări populare sau reuniuni ale elitelor culturale unde să nu se exprime dorința intrării României în război de partea Antantei pentru eliberarea fraților de peste munți. Poate cel mai relevant în acest sens, în opinia mea, este discursul intitulat *Inima României*, rostit de Nicolae Titulescu la Ploiești la 3 mai 1915, la mitingul organizat de către Liga culturală. În acest discurs, ca fin observator politic ce era deja, Titulescu a analizat situația României după izbucnirea Primului Război Mondial și contextul geopolitic în care se afla țara noastră. Titulescu reușește să facă o pledoarie inegalabilă pentru renunțarea la neutralitate și intrarea țării noastre în război alături de Antantă pentru recuperarea Transilvaniei. Poziția lui era aceea a majorității politicienilor români care vedeau firească alăturarea României taberei țărilor democratice pentru unirea teritoriilor locuite de românii din Austro-Ungaria: „Problemul care se pune azi României e înfricoșător, dar simplu: sau România pricepe datoria pe care i-au creat-o evenimentele în curs, și atunci istoria ei abia începe, iar viitorul ei va fi o răzbunare prelungită și măreaţă a umilinţelor ei seculare; sau România, mioapă la tot ce e „mâine", cu ochii mari deschiși la tot ce e „azi" nu pricepe și înlemnită stă pe loc, și atunci istoria ei va înfăţişa pentru vecie exemplul, unic și mizerabil, al unei sinucideri vieţuite! Din împrejurările de azi, România trebuie să iasă întreagă și mare! România nu poate fi întreagă fără Ardeal; România nu poate fi mare fără jertfă! **Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susţinut viaţa** (subl. ns.). Ardealul e scânteia care aprinde energia, e mutilarea care striga răzbunare, e făţărnicia care cheamă pedeapsa, e sugrumarea care cere libertatea! Ardealul e românismul în restriște, e întărirea care depărtează vrăjmașul, e viaţa care cheamă viaţa! Ne trebuie Ar-

dealul! Nu putem fără el! Vom şti să-l luăm şi, mai ales, să-l merităm! Pentru Ardeal nu-i viaţă care să nu se stingă cu plăcere; pentru Ardeal nu-i sforţare care să nu se ofere de la sine; pentru Ardeal totul se schimbă, totul se înfrumuseţează, până şi moartea se schimbă: încetează de a fi hidoasă, devine atrăgătoare! Ardealul nu e numai inima României politice; priviţi harta: Ardealul e inima României geografice" [8]. Aşa cum a estimat Titulescu, România Mare a fost posibilă câţiva ani mai târziu numai prin jertfa câtorva sute de mii de români, soldaţi şi ofiţeri anonimi sau ştiuţi, preoţi, dascăli, muncitori şi cărturari, munteni, moldoveni sau ardeleni, cu toţii martiri ai idealului unităţii naţionale, ai modernizării şi afirmării naţiunii din care făceau parte în concertul naţiunilor civilizate ale Europei.

Greutăţile războiului au provocat încă de la începutul anului 1918 tot mai multe greve şi demonstraţii din partea populaţiei civile din monarhia austro-ungară. În lunile august şi septembrie ale anului 1918, devenise evident faptul că monarhia urma să se dezintegreze la sfârşitul războiului. Iminenţa acestui sfârşit era vizibilă pentru toţi observatorii atenţi ai evoluţiilor politico-militare şi socio-economice de atunci. Declaraţiile şi concepţia politică a preşedintelui SUA, Woodrow Wilson, asupra reorganizării graniţelor statelor europene după război, nuanţate în toamna anului 1918 în favoarea naţiunilor oprimate din monarhie, s-au bucurat de mare audienţă în rândul românilor. Conceptul autodeterminării naţionale devenea treptat aproape unica idee repetată de elita politică românească din Transilvania în toamna anului 1918.

În acest context istoric, solidaritatea naţională a funcţionat impecabil şi la cel mai înalt nivel, prin înţelegerea liderilor Partidului Naţional Român (PNR) cu cei ai Comitetului Central al Secţiei Române a Partidului Social Democrat din Ungaria (PSDU). Încă de la sfârşitul lunii septembrie, social-democraţii au luat în discuţie foarte serios problema colaborării operative cu liderii PNR, în vederea organizării luptei de emancipare naţională a românilor din Transilvania. Pentru a tatona poziţia fruntaşilor PNR, în legătură cu o colaborare pe bază de deplină egalitate cu social-democraţii, Enea Grapini a fost trimis, la 6 octombrie, să se întâlnească cu unii deputaţi ai PNR, aflaţi în capitala Ungariei. La întâlnirea cu aceştia (Vasile Goldiş, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Lazăr şi Ştefan Cicio-Pop), Enea Grapini a lansat invitaţia social-democraţilor de a-şi uni forţele în perioada următoare. Propunerea acestuia a fost primită fără rezerve. Ca urmare, la Oradea, în 12 octombrie 1918, în timpul Conferinţei Comitetului Executiv al PNR, s-a adoptat o „Declaraţie" prin care se exprima dorinţa naţiunii române din Ungaria şi Ardeal de a-şi hotărî soarta în urma unei mari adunări naţionale. Momentul de la Oradea, din 12 octombrie, a avut o semnificaţie aparte şi pentru că s-a adoptat acolo o rezoluţie care oficializa reluarea legăturilor de colaborare a PNR cu social-democraţii români transilvăneni. Documentul de la Oradea, citit de Al. Vaida-Voevod în parlamentul de la Budapesta, în ziua de 18 octombrie 1918, este o declaraţie politică de principii, de exprimare a independenţei naţiunii române şi a dorinţei acesteia de secesiune faţă de Ungaria [9, p. 372].

Din însărcinarea Comitetului Central al Secţiei Române a PSDU, o delegaţie, formată din Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini şi Ion Mihuţ, s-a întâlnit, la 28 octombrie 1918, cu deputaţii PNR din parlamentul de la Budapesta. Aceştia au decis constituirea pe bază de paritate a unui organism care să coordoneze lupta de emancipare naţională a românilor din Ungaria, numit Consiliul Naţional Român (CNR). Consiliul, constituit în noaptea de 30 spre 31 octombrie la Budapesta, era format din şase reprezentanţi ai PNR (Vasile Goldiş, Ştefan Cicio-Pop, Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Aurel Lazăr) şi şase ai Secţiei Române a PSDU (Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Bazil Surdu, Tiron Albani, Iosif Renoiu). În fruntea sa se afla omul politic arădean Ştefan Cicio-Pop. După Declaraţia de independenţă din 18 octombrie, constituirea CNR – organ al suveranităţii naţionale româneşti din Ungaria, pe baza principalelor forţe politice ale românilor – a reprezentat un pas major pe calea autodeterminării naţionale şi pregătirea unirii Transilvaniei cu Vechiul Regat. La începutul lunii noiembrie, CNR şi-a mutat sediul la Arad, în casa fruntaşului PNR Ştefan Cicio-Pop, devenind un veritabil „guvern provizoriu" al Transilvaniei. Pentru a avea eficienţă maximă, s-a decis ca doar câte 3 reprezentanţi ai celor două partide să rămână în Arad, ceilalţi urmând să activeze pe teren, în diferite zone ale Transilvaniei sau la Budapesta şi oriunde avea să fie nevoie, pentru a servi cât mai bine cauza naţională. Astfel, la Arad, în casa lui Ştefan Cicio-Pop, şi-au desfăşurat activitatea 3 membri ai PNR (Ştefan Cicio-Pop, Vasile Goldiş, Aurel Lazăr) şi 3 ai social-democraţilor (Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini).

În cursul lunii noiembrie, a avut loc un amplu proces de înfiinţare a consiliilor (sfaturilor) naţionale române pe întreg teritoriul Transilvaniei, în paralel cu organizarea gărzilor naţionale militare, organe menite să introducă şi să protejeze noua administraţie românească din provincie. Deosebit de importantă pentru evoluţia evenimentelor a fost şedinţa din 9 noiembrie de la Arad a celor 6 membri ai CNR, unde s-a pus problema preluării de către acest consiliu a întregii administraţii pe teritoriul locuit de românii din Un-

garia și Transilvania. La propunerea lui V. Goldiș de a se adresa în acest sens un memorandum guvernului maghiar, la care acesta să răspundă în termen de 15 zile, Enea Grapini și ceilalţi doi social-democraţi au replicat că „s-a terminat cu epoca memorandumurilor" și că românii, fiind stăpâni pe situaţie, trebuie să vorbească „de la egal la egal" cu vechii stăpâni: „Noi trebuie să adresăm o notă ultimativă" și, „în termen de 48 de ore, să avem răspunsul la nota ultimativă". Consecinţa acestei note ultimative, trimisă în 10 noiembrie la Budapesta, a fost desfășurarea la Arad, în 13-14 noiembrie 1918, a unor tratative româno-ungare, derulate după toate regulile diplomatice între parteneri egali, mai precis între CNR și guvernul revoluţionar maghiar, reprezentat de Oszkár Jászi. La sfârșitul acestor negocieri, CNR și-a afirmat fără echivoc dorinţa de a lăsa românilor sarcina să-și decidă singuri soarta, în numele principiului și dreptului la autodeterminare naţională. După eșuarea tratativelor de la Arad dintre CNR și delegaţia guvernului maghiar, pregătirile pentru unire au intrat în linie dreaptă. După 16 noiembrie, CNR a dat publicităţii manifestul „Către popoarele lumii", prin care se aducea la cunoștinţa opiniei publice din întreaga lume intenţia naţiunii române de a înfiinţa pe teritoriul pe care locuia „statul său liber și independent". În document, se făcea apel la comunitatea internaţională să sprijine demersul democratic al naţiunii române în aplicarea efectivă a autodeterminării. Apoi, la 20 noiembrie, a fost lansat apelul pentru convocarea Adunării Naţionale de la Alba-Iulia, în ziua de duminică, 1 decembrie 1918, fiind arătate modalităţile democratice prin care românii, populaţia majoritară a provinciei, urmau să-și delege puterea prin deputaţi aleși, în măsură să se pronunţe asupra viitorului lor din Transilvania [9, p. 373sqq].

Alegerea delegaţilor pe plan local s-a realizat în cadrul unor adunări populare, fiind desemnaţi reprezentanţi ai tuturor categoriilor sociale (profesori, învăţători, preoţi, ţărani, funcţionari, avocaţi, studenţi, militari etc.), care urmau să prezinte adeziunea la unirea cu România a locuitorilor din mii de localităţi de pe cuprinsul întregii Transilvanii, a delegaţilor unor organizaţii politice, societăţi și instituţii bisericești, culturale, profesionale etc. În zilele care au urmat, între social-democraţii din componenţa CNR și fruntașii PNR au existat mai multe discuţii privind conţinutul Rezoluţiei de unire. Între problemele sensibile discutate, s-au aflat cele legate de precizarea numelui structurii politico-statale cu care se unea Transilvania (social-democraţii au solicitat ca să fie trecută unirea cu România și nu cu „Regatul Român", cum dorea PNR, deoarece „regatul poate fi trecător, dar România este veșnică"), de menţinerea autonomiei provinciei (limitată până la întrunirea Adunării Constituante aleasă pe baza votului universal), reforma agrară radicală, asigurarea de drepturi și avantaje pentru muncitori aidoma situaţiei din ţările avansate din Apus ș.a.m.d. La Alba-Iulia, în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, cei 1 228 de delegaţi (deputaţi), de drept sau aleși, au hotărât unirea pe vecie a Transilvaniei cu România. „Rezoluţia" de Unire (o veritabilă sinteză între programul naţional și cel social, între unirea necondiţionată și cea condiţionată), citită de Vasile Goldiș, a fost votată în unanimitate de delegaţi. Decizia de unire cu România a fost primită cu un deosebit entuziasm de cei peste 100 000 de români prezenţi la Alba-Iulia. Maniera democratică în care s-a hotărât unirea și participarea masivă a populaţiei de pe întreg teritoriul unit cu România conferă astfel o notă de specificitate istoriei românilor în anul 1918. După ce o delegaţie în frunte cu Vasile Goldiș, Al. Vaida-Voevod, Miron Cristea, Iuliu Hossu, s-a deplasat la București, pentru a prezenta regelui Ferdinand și guvernului actul unirii, Decretul-lege publicat în *Monitorul Oficial*, la 13/26 decembrie 1918, consfinţea actul memorabil de la Alba-Iulia: „Ţinuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naţionale de la Alba-Iulia, de la 18 noiembrie/ 1 decembrie 1918, sunt și rămân de-a pururea unite cu Regatul României" [9, p. 377sqq]. Până la integrarea deplină în statul român, s-au format „Marele Sfat Naţional", cu rol legislativ, subordonat parlamentului de la București și „Consiliul Dirigent" (condus de Iuliu Maniu), cu rol executiv, subordonat guvernului României.

După unirea Transilvaniei cu România, Consiliul Dirigent (guvernul provizoriu) a cerut sașilor și șvabilor să-și precizeze poziţia. Decizia de recunoaștere de către sași a unirii Transilvaniei cu România a fost luată în mai multe etape, întâi la 8 ianuarie 1919, s-au adunat la Mediaș circa 140 de fruntași ai sașilor, ulterior o mare adunare săsească (*Sachsentag*), desfășurată la 6 noiembrie 1919, la Sighișoara, a aprobat „Declaraţia" de la Mediaș. S-a trecut apoi la redactarea unui nou program politic, adecvat realităţilor din statul român, sașii angajându-se să participe cu tot ce le stătea în putinţă la prosperitatea patriei în care se aflau. Poziţia șvabilor din Banat faţă de unirea cu România s-a conturat mult mai târziu, o primă adunare șvăbească, desfășurată la 10 iulie 1919, la Timișoara, s-a pronunţat pentru acceptarea unirii cu România, ulterior o nouă adunare a șvabilor a avut loc la 10 august 1919, iar reprezentanţi din toate localităţile locuite de șvabi au adoptat în unanimitate o rezoluţie de aderare necondiţionată la hotărârile de la Alba-Iulia. Trei zile mai târziu, fruntașii șvabilor, printre care Stefan Frecot, Andreas Buschman, Franz Timon și Thomas Fernbacher, au plecat la Paris și au remis un

memoriu Conferinţei de Pace, în care se arată intenţia germanilor din Banat de a trăi alături de poporul român și convingerea că în noul stat se vor bucura de toate condiţiile pentru dezvoltarea și progresul lor. Un mesaj clar de loialitate faţă de statul român a exprimat Rudolf Brandsch, în ședinţa din 18 decembrie 1919 a Parlamentului României, primul parlament ales pe baza votului universal după război [10, p. 59sqq].

Prin mai multe adunări locale dar și reprezentative (precum adunările regionale de la Rupea din 16 ianuarie 1919 și de la Dumbrăveni din 27 aprilie 1919), romii (sau mai corect ţiganii cum se numeau ei înșiși atunci) au recunoscut actul de la 1 Decembrie 1918, solicitând și recunoașterea de către noul stat român a mai multor drepturi.

Ungaria a refuzat să recunoască noua realitate, iar după preluarea puterii de către comuniștii lui Kun Béla în primăvara anului 1919, a declanșat un atac armat contra României (aprilie 1919). Acest fapt grav, precum și cererea puterilor Antantei de oprire a extinderii comunismului în centrul Europei au determinat armata română să riposteze până peste Tisa, la Budapesta și să răstoarne puterea sovietică ungară (august 1919).

Actul de la 1 decembrie 1918 a marcat finalul unui proces, anume desăvârșirea unității statale a românilor, iar în anul 1922, suveranul și regina Maria se vor încorona oficial la Alba Iulia, în catedrala construită în acest scop. În paralel cu românii, în urma luptei de emancipare a popoarelor și a situației create la sfârșitul Primului Război Mondial, și-au format state proprii polonezii, cehii, slovacii, slavii de sud, maghiarii, austriecii. Orice speculații pe tema aranjamentelor de culise de la Conferința Păcii de la Paris, a jocurilor de interese ale Marilor Puteri pălesc în fața realității, aceea care ni se relevă dacă dorim în toată plenitudinea ei prin mii și mii de documente ce atestă fără tăgadă starea de spirit a românilor din deceniile premergătoare anului astral 1918, dar și responsabilitatea, curajul și demnitatea unei generații de politicieni români care și-au asumat un proiect național.

BIBLIOGRAFIE

1. Despre metamorfozările conceptului de autodeterminare înainte dar și după 1918, a se vedea lucrarea lui Jörg Fisch, The Right of Self-Determination of Peoples. The Domestication of an Illusion, Cambridge University Press, 2015.

2. Bodea Cornelia. 1848 la români. O istorie în date și mărturii, vol. I, București, 1982.

3. Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea. Serie nouă, vol. IV (1841-1846), coord. Daniela Bușă, București, 2007.

4. Bălcescu N. Românii supt Mihai-Voievod Viteazul. Ediție îngrijită de Andrei Rusu, prefață și tabel cronologic de Emil Manu. București, 1985.

5. Bălcescu N. Opere II. Scrieri istorice, politice și economice 1848-1852: Ediție critică și note de G. Zane și Elena G. Zane, București, 1982.

6. Leu V. Modernizare și imobilism. Sate și oameni din Banat la începutul veacului XX în documente memorialistice. Reșița, 1998.

7. Calendarul Ligei Culturale pe anul 1911, Vălenii de Munte, 1911.

8. https://cutiacuvechituri.wordpress.com/2012/01/24/inima-romaniei-discurs-din-1915-al-lui-nicolae-titulescu, accesat 21 februarie 2017, ora 22:53.

9. Pop I.A., Bolovan I. Istoria Transilvaniei. Cluj-Napoca, 2016.

10. Bolovan Sorina Paula, Bolovan I. Germanii din România. Perspective istorice și demografice, Cluj-Napoca, 2000.

Iurie Baba. *Oraș de aur*, 1997, batik, mătase, 90 × 360 cm

STAREA IMPERIULUI RUS ÎN AJUNUL CĂDERII DINASTIEI ROMANOV

Doctor habilitat în istorie **Nicolae ENCIU**
Institutul de Istorie al AŞM

THE STATE OF THE RUSSIAN EMPIRE ON THE EVE OF THE FALL OF THE ROMANOV DYNASTY

Summary. The present study describes the state of the Russian Empire on the eve of the bourgeois-democratic revolution of February 1917. Based on the use of various sources, the author ascertains that not only on the military level, but also from a political, legal, socio-economic and ethno-confessional point of view, Russia was threatened by serious social-political convulsions. Evidence of this is that, only a few months after the February 1917 revolution, a new socialist revolution took place in Russia, with serious repercussions for the whole country's historical destiny.

Keywords: bourgeois-democratic revolution, socialist revolution, empire, dynasty, ethno-confessional structure, crisis.

Rezumat. Prezentul studiu descrie starea Imperiului Rus în ajunul revoluţiei burghezo-democratice din februarie 1917. În baza utilizării unor surse variate, se constată că nu numai în plan militar, ci și din punct de vedere politico-juridic, social-economic și etno-confesional, Rusia era ameninţată de pericolul unor serioase convulsii social-politice. Dovadă a acestui fapt este că, la numai câteva luni de la revoluţia din februarie 1917, în Rusia s-a produs o nouă revoluţie, socialistă, cu grave repercusiuni pentru întreg destinul istoric al acestei ţări.

Cuvinte-cheie: revoluţie burghezo-democratică, revoluţie socialistă, imperiu, dinastie, structură etno-confesională, criză.

În aparenţă, în 1914, când s-a declanșat Primul Război Mondial, Rusia ţarului Nicolai al II-lea apărea lumii drept o forţă de prim rang: cu o populaţie de circa 175 de milioane de locuitori, ea putea, în principiu, să alinieze o armată de opt milioane de soldaţi. Rusia era a cincea putere economică a lumii, înregistrând un ritm de creștere a potenţialului industrial de 6,65 % anual în perioada 1887–1913[1].

Sub lunga domnie a Romanovilor (1613–1917) Rusia ajunsese ţara cea mai întinsă din lume, ocupând 1/22 din suprafaţa întregului glob pământesc și circa 1/6 din suprafaţa terestră [1, p. 1]. În decursul a patru secole, teritoriul Rusiei se mărise de 36 de ori, iar apologeţii ţarismului găseau foarte firesc că o pretinsă „fatalitate istorică" făcea din Rusia un stat „în perpetuă formare", chiar vorbind în sens strict geografic, astfel încât, în opinia panslavistului Aksakov, după o existenţă milenară, „pereţii casei pe care o locuiau rușii nu erau încă așezaţi definitiv și nici chiar temeliile nu erau săpate pretutindeni" [2].

De cealaltă parte însă criticii Rusiei ţariste avertizau că, în timp ce statul rus creștea, populaţia acestuia, dimpotrivă, degenera („L' État s' enfle, le peuple s' étigle", spunea marele istoric Kliucevski).

Conform datelor primului recensământ al Imperiului Rus din 28 ianuarie 1897, către finele secolului al XIX-lea suprafaţa acestuia ajunsese la 18 861 474,1 verste pătrate, cu o populaţie totală de 125 640 021 de locuitori. În același timp, densitatea populaţiei era de numai 6,66 loc./versă pătrată, Rusia Europeană fiind cea mai dens populată, cu 22,09 loc./verstă pătrată, în timp ce Siberia avea numai 0,53 loc./verstă pătrată. Înapoierea Imperiului Rus era accentuată și de faptul că populaţia orașelor sale constituia doar 16 828 395 de locuitori, pe când marea majoritate a populaţiei de 108 811 626 de locuitori trăiau în mediul rural, într-o stare de cvasitotală izolare de restul lumii. Mai mult chiar, majoritatea covârșitoare a populaţiei urbane a Rusiei ţariste – 12 049 340 din totalul de 16 828 395 de persoane – locuiau în orașele din regiunea europeană a Rusiei.[2]

[1]«Проблемы России накануне революции не относились к числу принципиально нерешаемых». Историк Михаил Давыдов о стремлении людей непременно найти фундаментальные причины революции 1917 года, моральной ответственности за февральские события и самобытности как противовесе модернизации в России // http://www.award.gaidarfund.ru/articles/2946/tab1

[2]Первая Всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Под ред. Н.А. Тройницкого. Т. I. Общий свод по Империи результатов разработки данных Первой Всеобщей переписи населения, произведенной 28 января 1897 года. С.-Петербург: Изд-во ЦСК МВД, 1905.

Din punctul de vedere al structurii sale etnice și confesionale, Rusia era un alt fel de stat decât cel caracterizat prin omogenitate și unitate națională, în pofida opiniei larg răspândite în epocă privind „blocul populației ruse compacte, ortodoxia, autocrația și naționalismul căreia ar fi constituit liantul și principiile fundamentale ale tuturor locuitorilor imperiului țarist" [3]. În realitate, situația era în mare măsură diferită față de cea prezentată de propaganda oficială. Conform datelor recensământului din 1897, populația Rusiei de peste 128 de milioane de locuitori era departe de a fi omogenă, fiind structurată din punct de vedere etnic în felul precum urmează (tabelul 1) [4, p. 6].

Tabelul 1

Populația Rusiei conform datelor recensământului din 1897

Etnii	Milioane de locuitori	%
Velikoruși	55,7	43,2
Ucraineni (maloruși)	22,4	17,4
Ruteni	5,9	4,6
Polonezi	7,9	6,2
Lituanieni	1,7	1,3
Letoni	1,0	1,1
Estonieni	1,0	0,8
Finlandezi și suedezi	3,0	2,4
Popoare ugro-fine	2,5	1,9
Nemți	1,9	1,5
Evrei	5,1	3,9
Români	1,1	0,8
Armeni	1,2	0,9
Careli, georgieni, imeretini, mingreli etc.	1,4	1,1
Munteni caucazieni	1,1	0,8
Tătari	3,7	2,9
Kirghizi	4,1	3,2
Alte triburi turco-tătare	6,0	4,9
Diverși (popoare ne-ruse)	1,5	1,2
Total	128,8	100,0

Așadar, etnicii ruși constituiau doar 43,2 % din totalul Imperiului Rus, aflându-se într-o relativă minoritate și doar împreună cu ucrainenii dețineau 60,6 % din totalul populației. Cât privește regiunea Caucazului, din totalul de 12 milioane de locuitori, rușii dețineau 34%, iar în Transcaucaz, doar 4% din total, marea masă a populației fiind compusă din georgieni, tătari, armeni și alte popoare. Siberia putea fi considerată un fel de colonie a Rusiei, în care rușii emigrați în respectiva regiune pe parcursul timpului se dezvoltaseră într-o manieră autonomă, manifestând trăsături diferite de cele ale rușilor din Rusia Europeană. Conform opiniei lui M. Inorodetz, din punctul de vedere al structurii etnice a populației Imperiului Rus, fenomenul remarcabil consta în faptul că „naționalitatea rusă nu numai nu era în stare să asimileze popoarele occidentale mai superioare, ci nu putea rusifica nici măcar popoarele nomade, suportând, dimpotrivă, influența mai puternică a acestora" [4, p. 7].

Situația nu era mai favorabilă nici sub aspect religios, dat fiind că ortodoxia rusă avea de înfruntat nu doar presiunea și concurența confesiunii protestante, a celei catolice, evreiești sau musulmane, ci și a religiei ucrainenilor, care nu putea fi asimilată bisericii greco-ortodoxe. Practic, toate popoarele alogene din cadrul Imperiului Rus manifestau o rezistență activă sau pasivă în fața ortodoxiei ruse, care era impusă prin persecuții de natură religioasă și cu forța brută a aparatului administrativ-birocratic [4, p. 8].

Din punct de vedere juridic, Rusia țaristă nu reușise, nici către începutul secolului al XX-lea, să-și impună pretutindeni o legislație unitară. Popoarele alogene din cadrul imperiului continuau să trăiască în situații juridice diferite, dat fiind că nu se reușiseră încă aplicarea pretutindeni a codului civil rusesc. Guvernele Rusiei imperiale nu aboliseră o seamă de jurisdicții particulare, acestea continuând să subziste de-a lungul întregii frontiere occidentale – în Finlanda, în provinciile baltice, în Polonia, Lituania, în guberniile Cernigov și Poltava ale Ucrainei, precum și în Basarabia. Astfel, în Finlanda, baza dreptului local rămânea codul suedez din 1734; Estonia, Livonia și Curlanda se conduceau în continuare de dreptul provincial baltic, iar dreptul polonez nu era altceva decât codul civil al lui Napoleon [4, pp. 9-10].

Toate acele discrepanțe de natură demografică, teritorială, etnică, religioasă și juridică aveau o repercusiune directă asupra situației economice a Rusiei. Este adevărat că în anii premergători Primului Război Mondial, Rusia făcuse pași importanți pe calea modernizării și progresului economic, evidențiindu-se mai ales reformele contelui Serghei Witte de după războiul ruso-japonez de industrializare a țării, de construire a căii ferate transsiberiene, a uzinelor Putilov din Sankt Petersburg etc. [8, pp. 345-346]. Reformele economice, în primul rând, conturau tabloul unei noi societăți în plină formare. Dezvoltarea rețelei de căi ferate, în special după 1892, corespundea extinderii zonelor de industrializare, conturând perspectiva punerii în valoare a Siberiei și Extremului Orient. Statul

deținea 2/3 din cei circa 60 000 km de cale ferată din Rusia, încurajând în continuare industria metalurgică să furnizeze material rulant. Industria, marea obsesie a cercurilor guvernante, parcurgea etapa unei veritabile revoluții, producția acesteia dublându-se în ultimul deceniu al secolului al XX-lea, propulsând imperiul țarist pe locul patru între marile puteri economice ale lumii [5, p. 345].

Totodată, deja primii ani ai secolului al XX-lea au pus în evidență o serie de condiții nefavorabile în care decurgea evoluția Rusiei, începând cu afluxul masiv de capitaluri străine la care a recurs ministrul Finanțelor, S. Witte, între 1892 și 1903, chiar dacă a considerat acea măsură drept una tranzitorie, comportând pericolul afectării independenței economice a Rusiei. Agricultura devenise, de asemenea, o importantă sursă de venit și de bogăție, în pofida recoltelor slabe din anii 1880 și din cei ai crizei mondiale de la1891–1893. Progresele erau spectaculoase, iar exporturile agricole, de cereale, în special, asigurau comerțului exterior rusesc o dezvoltare continuă și o balanță excedentară.

Însă revoluția economică, spectaculoasă, a avut și repercusiuni sociale considerabile. Acestea s-au manifestat, mai întâi, prin creșterea demografică și schimbarea repartizării teritoriale a populației. În 1900, populația Imperiului Rus, a cărei rată de natalitate era foarte ridicată – de 45 ‰ – ajunsese la 130 mil. de locuitori. Numărul orașelor creștea: 20 dintre ele aveau peste 100 000 de locuitori, 13% din totalul populației fiind implicată în procesul de urbanizare [8, p. 346]. În domeniul agriculturii, abolirea șerbiei la 19 februarie 1861 de către țarul Alexandru al II-lea a aplanat, pentru un timp, jacqueria, – 86 de răscoale țărănești în 1858, 90 în 1859, 108 în 1860, – fără să fi soluționat, cu toate acestea, numeroasele probleme sociale din sfera rurală. Astfel, între 1861 și 1881, numărul muncitorilor industriali s-a dublat, ajungând la peste 600 000, aceștia lucrând în condiții mizere timp de 12-15 ore în zi [6, p. 28].

În așa mod, procesul de industrializare în ritmuri forțate a Rusiei nu a făcut decât să accentueze o cristalizare socială în jurul a doi poli: clasa înstărită, reprezentând 2-5% din total, și restul populației, care își ducea o viață mizeră în celebra „izba" și în cartierele muncitorești din Moscova sau Sankt Petersburg. Între cele două extreme sociale nu exista niciun fel de grupuri intermediare, care în Occident formează mica burghezie [6, p. 29].

Pentru judecarea corectă a raportului dintre ambițiile imperiale nemăsurate ale Rusiei țariste în Primul Război Mondial și potențialul ei real, cele mai relevante sunt datele privind venitul național, populația și venitul pe cap de locuitor ale marilor puteri în anul declanșării conflagrației mondiale (tabelul 2).

Din punct de vedere politic, după ce fusese nevoit să accepte o Constituție în timpul revoluției din 1905 (Manifestul din 17 octombrie 1905), țarul Nicolai al II-lea a revenit iarăși la autocrație, decepționând astfel burghezia urbană. Simțul datoriei, în viziunea lui Nicolai al II-lea, însemna menținerea autocrației, care reprezenta pentru țara sa calea cea mai adevărată. În consecință, criza politică s-a accentuat, căpătând un caracter acut la sfârșitul anului 1916. Ignorând realitățile, țarul a preluat comanda armatei, aflându-se în permanență în Cartierul General al Armatei din Moghilev, făcând, cu toate acestea, numai gafe în strategia războiului. În lipsa lui, la Curte, în Petrograd, domina clica împărătesei, o prințesă de origine germană care disprețuia poporul rus și care favoriza influența tot mai mare a mediilor germanofile. Opinia publică era indignată inclusiv de dictatura exercitată asupra Curții de către favoritul Rasputin – un vindecător aventurier, care profita din plin de influența pe care o avea asupra familiei imperiale și care, de altfel, va fi asasinat de apropiații țarului în decembrie 1916. În acest sens, M. Rodzianko, președintele Dumei, l-a avertizat pe țar că sunt iminente „manifestări foarte grave ale tensiunilor" și „nu a rămas niciun om cinstit în anturajul vostru; toți oamenii cumsecade au fost demiși sau au plecat singuri" [7, p. 82].

În lipsa oricărei experiențe de viață politică democratică a marii majorități a populației, singurul liant al unității naționale a Rusiei și chiar stâlpul ei de rezistență rămânea țarismul. Or, marea neșansă a Rusiei a

Tabelul 2

Marile puteri ale lumii în 1914, date statistice

Țara	Venitul național (mld. $)	Populația (mil. loc.)	Venitul pe cap de loc. (&)
SUA	37	98	377
Marea Britanie	11	45	244
Germania	12	65	184
Franța	6	39	153
Rusia	7	171	41
Austro-Ungaria	3	52	57

fost de a avea pe tron o persoană lipsită de oricare din calităţile inerente unui autocrat veritabil [8, p. 24]. Cu referire la acest aspect al problemei, Hélène Carrère d'Encausse menţionează: „Câţi oameni mediocri s-au succedat la putere în perioada aflată imediat înaintea revoluţiei! Iată o primă neşansă. O a doua consta nu într-un suveran contestabil, ci în discrepanţa enormă care îl despărţea pe Nicolai de imperativele perioadei în care s-a aflat la tron. Nepotrivirea dintre om şi timpul său nu este o trăsătură originală, dimpotrivă, este destul de frapantă, pentru ca să insistăm asupra ei. De altfel, ea ţine mai puţin de individul ca atare, ci de lunga evoluţie a funcţiei monarhice, al cărei moştenitor nefericit este" [5, p. 182].

Atrasă în vâltoarea Primului Război Mondial, Rusia ţaristă, o ţară înapoiată economic, cu o industrie insuficient dezvoltată pentru a face faţă cerinţelor unui război modern, a ajuns, la sfârşitul anului 1916, pe pragul ruinării totale a economiei şi a descompunerii regimului ţarist. Din punct de vedere militar, fiind prost echipaţi, prost comandaţi, adesea înfometaţi, soldaţii ruşi au fost aruncaţi fără menajamente în ofensive disperate, care au nimicit un număr mare de oameni (la începutul anului 1917 existau 3 mil. de morţi). În consecinţă, moralul trupelor tindea să scadă în mod îngrijorător [9, pp. 50-51]. Oamenii dezertau cu sutele de mii, trecând de partea duşmanului sau automutilându-se pentru a nu se mai întoarce pe front. Mulţi vroiau pace cu orice preţ, care să le pună capăt suferinţelor [10, p. 14].

La 1/15 martie 1917, doi delegaţi ai Dumei au sosit la Cartierul General, cerându-i ţarului Nicolai al II-lea să abdice. Cu câteva zile înainte, preşedintele Dumei M. Rodzianko adresase ţarului două telegrame consecutive, cerându-i să numească un nou prim-ministru şi un nou cabinet de miniştri [11, p. 31]. Iniţial, ţarul era dominat de ideea de a rezista, însă apropiaţii săi l-au sfătuit să abdice pentru a restabili unitatea naţională. A abdicat în favoarea fratelui său, Marele Duce Mihail, care însă a refuzat să primească tronul de la el, invocând că l-ar accepta dacă ar fi fost desemnat de Adunarea Constituantă [11, pp. 93-94]. În consecinţă, la 3/17 martie 1917, a luat sfârşit perioada de domnie a dinastiei Romanov (1613–1917), odată cu prăbuşirea imperiului, iar Rusia a fost transformată în republică.

BIBLIOGRAFIE

1. Энциклопедический словарь. Том XXVII. Издатели: Ф.А. Брокгауз (Лейпциг), И.А. Ефрон (С.-Петербург). С.-Петербург: Типография Акц. Общ. «Изд. дело, бывш. Брокгауз-Ефрон», 1899.
2. Hoschilles M. Le mirage du soviétisme. Préface de A. Merrheim, Payot & Cie, Paris, 1921.
3. M. Inorodetz. La Russie et les peuples allogènes. Avec une carte ethnographique de la Russie. 2me édition complétée, revue et corrigée, Ferd. Wyss Éditeur, Berne, 1918.
4. M. Inorodetz. Pourquoi la babylone russe s'est décomposée, Imprimerie des arts & sports, Paris, 1920.
5. Hélène Carrère d'Encausse. Le malheur russe. Essai sur la meurtre politique, Fayard, Paris, 1991.
6. Cazalbou J. Du moujik au spoutnik. Essai sur l'évolution de l'U.R.S.S. Editions Sociales, Paris, 1964.
7. Lynch M. Reacţiune şi revoluţie: Rusia 1881–1924. Bucureşti: ALL, 2000.
8. Pipes R. Scurtă istorie a revoluţiei ruse. Bucureşti: Humanitas, 1998.
9. Ferro M. Les Russes. L'esprit d'un peuple, Éditions Tallandier, Paris, 2017.
10. Berstein S., Milza P. Istoria Europei. Vol. 5: Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre). Iaşi: Institutul European, 1998.
11. Markovitch Marylie. La révolution russe vue par une française. Édition établie, préfacée et annotée par Olivier Cariguel. In: La Revue des Deux Mondes. Paris: Éditions Pocket, 2017.

Alla Uvarova. *Aripa timpului*, 1998, batik, mătase, 41 × 62 cm

BLOCUL MOLDOVENESC AL SFATULUI ȚĂRII, FĂURITOR AL DESTINULUI BASARABIEI

Doctor habilitat în istorie **Gheorghe COJOCARU**
Institutul de Istorie al AȘM

THE MOLDAVIAN BLOC OF THE SFATUL ŢĂRII, MAKER OF THE DESTINY OF BESSARABIA

Summary. In this study, the author analyses the role played by the Moldovan Bloc, as the majority parliamentary faction in the Sfatul Ţării (Country Counsel), in the years 1917–1918. It is underlined that the most important decisions of the Bessarabian legislative assembly, such as the declaration of the Moldovan Democratic Republic on 2 December 1917, the proclamation of its independence on 24 January 1918, the unification of Bessarabia with Romania on 27 March of the same year, were initiated and carried out by the deputies of the Moldovan Bloc, supported by other parliamentary representatives. The author points out that the history of the Sfatul Ţării, including the activity of the Moldovan Bloc, must be understood and assumed in its entirety, as an inseparable and luminous part of the contemporary spiritual inheritance.

Keywords: Bessarabia, Sfatul Ţării, the Moldovan Bloc, Moldovan Democratic Republic.

Rezumat. În acest studiu autorul descrie rolul Blocului Moldovenesc, ca fracțiune parlamentară majoritară, în Sfatul Țării, în anii 1917–1918. Se subliniază că cele mai importante decizii ale adunării legislative basarabene, precum declararea Republicii Democratice Moldovenești la 2 decembrie 1917, proclamarea independenței acesteia la 24 ianuarie 1918, unirea Basarabiei cu România la 27 martie același an, au fost inițiate și realizate de către deputații întruniți în cadrul Blocului Moldovenesc, susținut și de alte forțe cu reprezentare parlamentară. Autorul menționează că istoria Sfatului Țării, incluzând activitatea Blocului Moldovenesc, trebuie înțeleasă și asumată în întregul său, ca parte inseparabilă și luminoasă a moștenirii spirituale contemporane.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Sfatul Țării, Blocul Moldovenesc, Republica Democratică Moldovenească.

O sută de ani în urmă, în sala de festivități a Liceului nr. 3 de băieți din Chișinău începea să răsune vocea istoriei: treziți la viață națională, exact în această zi o mână de oameni cu dragoste de neam și de țară se reuneau aici cu gândul de a lua soarta Basarabiei înstrăinate la 1812 în mâinile proprii. Se vorbise mult până atunci, în întrunirile din diverse colțuri ale Basarabiei, ca și departe de hotarele sale, despre nevoia unui Sfat al Țării ca o instituție reprezentativă la scara provinciei, care să-și asume întreaga responsabilitate pentru soarta fostei gubernii țariste, ceea ce în condițiile de aici nu putea să conducă decât la autodeterminarea populației dintre Prut și Nistru, așa cum se întâmpla atunci mai peste tot în cuprinsul fostului Imperiu Rus. Ideile unei Diete provinciale, a autonomiei Basarabiei, a soluționării problemei agrare, a instruirii în limba maternă, a întoarcerii Bisericii cu fața spre poporul de jos mergeau mână în mână cu revendicările libertăților și drepturilor democratice. Câștigate prin efortul emancipator al Revoluției ruse, aceste drepturi trebuiau puse obligatoriu în serviciul unei cauze nobile, ele urmau să îmbrace o haină națională, pentru a dobândi mai multă forță de atracție și consistență în întreg teritoriul Basarabiei. Dacă Revoluția a deschis calea spre libertate, drumul spre despărțirea de trecut nu a fost deloc ușor, mai ales că revoluția înseși, la un moment dat, începu să-și renege idealurile și să-și devoreze artizanii.

Într-un asemenea moment de răscruce, este convocat la Chișinău un mare Congres al militarilor moldoveni, pe steagurile tricolore ale căruia se citea dorința unanimă de a se pune în slujba neamului năpăstuit de la răsărit de Prut. Sosiți cu mandat reprezentativ din diverse unități de pe Frontul de Est, la 21 octombrie cei peste 800 de delegați s-au pronunțat ferm pentru autonomia Basarabiei, tot atunci manifestându-se și un curent favorabil readucerii ținutului dintre Prut și Nistru în unitatea românească [1]. Declararea autonomiei Basarabiei, în contextul de atunci al Revoluției ruse, marca un prim și ireversibil pas pe calea autodeterminării naționale. Congresul a decis formarea Sfatului Țării, alegând și primii deputați ai forului legislativ preconizat, care vor pune bazele viitorului Bloc Moldovenesc, ca fracțiune parlamentară.

În legătură cu modalitatea de alegere, prin delegare, a membrilor Sfatului Țării, nu rareori se pune în discuție reprezentativitatea și legitimitatea acestei instituții. Sigur, erau de preferat alegerile prin vot direct, dacă ar fi avut cine să le organizeze, dacă ar fi fost adoptată o lege electorală care să țină cont de specificul Basarabiei, dacă ținutul nu ar fi fost supus tuturor intemperiilor cauzate de vecinătatea Frontului Român și dacă cei 300 de mii de tineri basarabeni, duși pe câmpul de bătălie, ceea ce reprezenta circa 25 la sută din populația matură a ținutului, ar fi putut să-și dea

și ei votul. Or, în lipsa tuturor acestor circumstanțe, singurul mijloc de a nu permite ca Basarabia să cadă pradă arbitrariului și samavolniciei era voința colectivă de autodeterminare și de asumare a interesului național. Anume în aceasta constă meritul istoric al Congresului militar moldovenesc, meritul de a defini mecanismul și de a iniția procedura de constituire a Sfatului Țării, de a asuma, astfel, puterea într-un moment de mare tensiune și de a-i da o pronunțată expresie democratică și națională. Astăzi, la o sută de ani de la acele evenimente, nu avem, cu părere de rău, o placă comemorativă, cel puțin, care să înveșnicească acea temerară operă a înaintașilor noștri.

Un Birou de organizare a Sfatului Țării, ales la Congres, a derulat în mai puțin de o lună de zile o suită de activități organizatorice, urmărind să asigure făurirea unei instituții parlamentare democratice și reprezentative. Inițiativa și tonul tuturor acestor acțiuni a aparținut deputaților care se vor constitui în Blocul Moldovenesc, iar liderii acestuia se vor manifesta plenar în toate cele 15 ședințe de lucru ale Biroului. Cota de 70 la sută atribuită reprezentanților populației române în Sfatul Țării nu era o simplă constatare statistică. Ea reflecta marea preocupare a celor care au stat la baza mișcării naționale ca Dieta provincială să fie o instituție democratică națională, care să se pună de-adevăratelea în slujba celor care mai bine de o sută de ani nu au avut între Prut și Nistru unde să-și spună păsul și cine să-i apere.

Drept urmare, la 19 noiembrie, în ziarul „Ardealul" apărea un scurt anunț, semnat de președintele Biroului de organizare a Sfatului Țării, Vasile Țanțu, în care se spunea: „Deschiderea Sfatului Țării e hotărâtă pe ziua de 21 noiembrie 1917, cu oricâți deputați vor fi de față. Domnii deputați sunt poftiți să se prezinte cu toții pe ziua numită"[2], prezentându-se în ziua stabilită nu mai puțin de 95 de deputați.

Inaugurarea lucrărilor Sfatului Țării a confirmat capacitatea de creație națională, canalizând evoluțiile politice pe o cale parlamentară, de tip occidental, respectându-se principiul democratic al separației puterilor în stat. În contextul creat după preluarea puterii la Petrograd de partidul bolșevic, calea Basarabiei libere nu avea nimic în comun cu dictatura și discriminarea de clasă, noile autorități de la Chișinău fiind dispuse să vadă în Guvernul lui V. I. Ulianov (Lenin) doar o putere executivă a Rusiei în hotarele sale naturale. Tânăra clasă politică basarabeană își vedea misiunea în apărarea valorilor democratice, în modernizarea societății și în emanciparea și autodeterminarea națională. Fără formarea unei majorități parlamentare în jurul Blocului Moldovenesc, care a atras cele mai luminate și mai hotărâte minți ale Basarabiei de atunci, fără buna organizare și fără efortul său solidar toate aceste obiective ar fi rămas niște simple deziderate.

Grație înțelepciunii liderilor săi, Blocul Moldovenesc a promovat o politică orientată spre identificarea consensului în activitatea Sfatului Țării, făcând compromisuri rezonabile ca în cazul alegerii în fruntea instituției legislative a lui Ion Inculeț, în locul lui Ion Pelivan, liderul incontestabil al Blocului, sau la formarea organelor de conducere ale parlamentului și a primului Guvern al Basarabiei, în care s-au oferit locuri reprezentanților minorităților etnice. Ca profil social, Blocul Moldovenesc reunea oameni cu convingeri politice de stânga, reformiste, de extracție democratică europeană și cu o largă aplecare spre ideile de emancipare națională și de slujire a binelui comun.

Declararea Republicii Democratice Moldovenești la 2 decembrie 1917, ca expresie a aspirațiilor de emancipare națională în acele circumstanțe, marca un prim pas spre desprinderea de fosta metropolă și consolida cadrul unui sistem politic de tip parlamentar. Este demn de remarcat că printre revendicările fundamentale ale mișcării naționale de la 1917, formulate în urma prăbușirii autocrației țariste, cerința formării unei entități aparte a Basarabiei, a unei republici, în speță, nu se regăsește. S-a militat pentru o Dietă a teritoriului dintre Prut și Nistru, pentru autonomia Basarabiei, pentru o serie de alte obiective de mare amplitudine politico-socială și națională, însă ideea proclamării unei republici apare mai târziu. Cel care o expune public este Ion Inculeț, după alegerea sa în funcția de președinte al Sfatului Țării la 21 noiembrie 1917. Basarabia, spunea Inculeț, în baza dreptului la autodeterminare, dobândit în urma Revoluției, „va trebui să devină republică democratică, formând o parte indivizibilă din marea republică federativă democratică rusă" [3, p. 37].

Această idee, a unei „republici democratice basarabene", a fost susținută printre primii de Pantelimon Erhan [3, p. 39], cel care a fost ales în fruntea instituției executive a Basarabiei. Este interesant de reținut că și unul, și altul au fost trimiși de Guvernul Provizoriu de la Petrograd „să adâncească" revoluția la Chișinău. Iată o contribuție, nesemnalată ca atare în istoriografie, a „trimișilor" din fosta metropolă care a deschis noi orizonturi în fața mișcării naționale din ținut [4].

Contextul, ca o sumă de factori și de condiții, a jucat un rol esențial la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești. În condițiile în care periferiile naționale ale fostului Imperiu al țarilor se declarau rând pe rând republici autonome, formarea Republicii Moldovenești s-a produs, pe bună dreptate, printr-un efect al contaminării cu toate aceste idei și proiecte și în baza dreptului la autodeterminare națională [5]. Ucraina vecină se proclamase Republică Populară și,

mai mult decât atât, ca urmare a loviturii bolșevice de la Petrograd, Rusia înseși se declarase o Republică federativă a Sovietelor, fapt care a precipitat includerea pe agenda Sfatului Țării a chestiunii declarării Republicii Democratice Moldovenești. Mai ales că în întreg cuprinsul fostei Rusii se discuta ideea formării unei comunitățiі federative a noilor republici naționale, la care, în acea fază, ar fi intenționat să participe și liderii de la Chișinău. Or, pentru a putea sta la aceeași masă cu reprezentanții noilor republici naționale și a pleda în favoarea intereselor Basarabiei, ei aveau nevoie de o formă expresă de reprezentare la scara provinciei și de un mandat incontestabil din partea unei entități cu un statut egal cu cel al viitorilor parteneri de proiect. Eșuarea proiectului marii „republici federative democratice ruse" ar trebui pusă în legătură directă cu deturnarea esenței Revoluției din februarie de insurecția armată bolșevică de la Petrograd, din 25 octombrie 1917.

S-a înregistrat o largă adeziune a populației și a diverselor organizații social-politice față de autoritatea Sfatului Țării și declararea Republicii Moldovenești [6, pp. 102-121, 127, 147, 155, 205-206, 214, 222, 226 ș.a.] care subscria la valorile democratice fundamentale și-și propunea o serie de reforme sociale și economice. Noua entitate dispunea, astfel, de legitimitatea internă necesară, rămânând în așteptarea consacrării externe. Înseși formarea Republicii Democratice Moldovenești, între Prut și Nistru, între Hotin și Marea Neagră, conferea Basarabiei un statut egal cu cel al Republicii Ucrainei sau al Rusiei și consemna un nou și ireversibil început pe calea autodeterminării naționale.

În clipele de grea încercare de la sfârșitul anului 1917 începutul anului 1918, când o structură militară, străină de acest pământ, autoinstalată la Chișinău, precum Secția de front a RUMCEROD-ului de la Odessa, a atentat mișelește asupra Sfatului Țării, anume liderii Blocului Moldovenesc, având mandatul legislativului, și-au asumat curajul de a cere ajutor din exterior, punând Basarabia sub ocrotirea armatei române, care a trecut Prutul cu acordul țărilor Antantei și care nu avea cum să fie o armată străină pentru cei care fuseseră înstrăinați de frații lor 106 ani în urmă.

Ca și declarația din 2 decembrie, declarația de independență a Republicii Democratice Moldovenești poartă amprenta clară a Blocului Moldovenesc, fiind adoptată cu unanimitate de voturi la 24 ianuarie 1918. Se părea că sosise timpul pentru inițierea reformelor promise, agrare, în primul rând, constituționale, administrative etc., însă în împrejurările vitrege ale ultimului an al Marelui Război era necesar, înainte de toate, ca Basarabia nu numai să-și pună la adăpost prezentul, ci să-și asigure viitorul. Soluția nu putea veni decât de la cei care au avansat și promovat un vast program național, adecvat intereselor populației basarabene, și care în noile condiții trebuiau să decidă pe ce cale să meargă mai departe, să aleagă între imprevizibilul rămânerii pe cont propriu în zona turbulentă a Răsăritului sau să încerce un efort de autodepășire și să reașeze vechea provincie a lui Ștefan cel Mare în unitatea românească sub zodia Occidentului. Pentru Blocul Moldovenesc, liderii căruia aveau o imagine adecvată asupra gravității situației interne și externe a Republicii Moldovenești, această chestiune nu avea caracterul unei dileme, Basarabia urmând să-și regăsească locul firesc în familia românească. Revenirea sa acasă însă urma nu numai să pună capăt unei nedreptăți istorice, ci, mai mult decât atât, ea trebuia să aducă în viața întregii societăți românești un nou suflu de libertăți și reforme democratice, pentru a-i extinde și a-i întări orizontul european de dezvoltare. Anume în sensul acesta trebuie citit votul copleșitor al Blocului Moldovenesc în favoarea unirii Basarabiei cu țara-mamă, România, din 27 martie 1918.

Cu părere de rău, și astăzi, la o sută de ani depărtare, Sfatului Țării și, implicit, Blocului Moldovenesc, i se mai neagă dreptul de a fi luat decizia de Unire, invocându-se caracterul declarat provizoriu al instituției legislative și lipsa prerogativelor respective. Totodată, dacă Sfatului Țării i se recunoaște dreptul de a asuma puterea supremă în Basarabia, de a forma o Republică Democratică, de a proclama independența de stat a acesteia, fără a pune la îndoială legitimitatea mandatului său până în acest punct, este limpede că esența chestiunii nu rezidă în natura sau mandatul instituției legislative basarabene. Mai curând, în logica sucită a celor cărora le repugnă opțiunea majorității parlamentare din memorabila zi de 27 martie și care, dominați de resentimentele istoriei, se tem de impactul Unirii asupra zilei de astăzi, încercând să-l reprime prin uzurparea adevărului istoric. În această ordine de idei, oare nu este evident că a contesta, sub un pretext sau altul, votul din 27 martie, care trebuie privit fără ură și părtinire în contextul epocii, înseamnă a contesta tot ce s-a clădit prin osteneala Sfatului Țării și a majorității parlamentare, grupate în jurul Blocului Moldovenesc, chiar din ziua deschiderii lucrărilor forului legislativ la 21 noiembrie 1917, înseamnă a contesta chiar ceea ce pare că se acceptă?...

De altfel, istoria nu tolerează abordări selective, iar istoria Sfatului Țării trebuie privită în organicitatea sa, trebuie înțeleasă și asumată în întregul său ca parte inseparabilă și luminoasă a patrimoniului nostru spiritual, cu grijă față de trecut, cu răspundere față de prezent și cu încredere față de viitorul care ne așteaptă.

Timp de o sută de ani de la acele evenimente istorice s-au spus multe, și de bine, și de rău despre Sfatul

Ţării şi despre Blocul Moldovenesc, istoria căruia se contopeşte, practic, cu istoria adunării legislative basarabene. Forţa redutabilului Bloc Moldovenesc, acestei axe viguroase a reprezentanţei naţionale din anii 1917–1918, s-a inspirat din durerea şi nevoile unui neam, pentru a-l scoate la lumină din pâcla istoriei, impunându-se prin coerenţă organizatorică, curaj în acţiuni, sete de dreptate şi principialitate ideatică atât în faţa prietenilor, cât şi, mai ales, a adversarilor. Conştient de misiunea sa istorică, ca şi de identitatea sa românească, păstrându-şi unitatea şi lărgindu-şi sprijinul social, Blocul Moldovenesc a ştiut să navigheze printre capcanele epocii, dând sens, orientare şi finalitate precisă procesului complicat de autodeterminare şi rămânând drept model de servire cauzei supreme naţionale, făuritor al destinului Basarabiei libere.

BIBLIOGRAFIE ŞI NOTE

1. „Lupta", nr. 36, din 19 noiembrie / 2 decembrie 1917; Într-un interviu aceluiaşi ziar al socialiştilor români stabiliţi în Odessa, căpitanul Em. Catelli, preşedintele Comitetului militarilor moldoveni din Odessa, declara că raporturile dintre Basarabia şi România trebuiau să fie „de bună vecinătate ca între două state independente". „Noi, spunea Catelli, un vechi militant al partidului socialist-revoluţionar, iubim poporul român ca pe un frate, dar nu vom accepta pentru nimic în lume să cădem sub jugul oligarhiei române". Într-un viitor însă, menţiona Catelli, „odată ce democraţia va triumfa în România, unde se vor organiza şi alte instituţii sociale, odată ce ţăranul român va deveni un cetăţean liber şi proprietar al pământului său, dacă anexarea (a se citi: alipirea – n.a.) Basarabiei la România va corespunde votului unanim al celor două ţări, noi o vom accepta cu toţii" (*Ibidem*).

2. „Ardealul", din 19 noiembrie 1917.

3. Cojocaru Gh. E. Sfatul Ţării. Itinerar. Chişinău: Civitas, 1998.

4. Este demn de remarcat că termenul „Republică Moldovenească" se întâlneşte pentru prima dată în procesul-verbal al şedinţei Sfatului Ţării din 28 noiembrie, când un reprezentant al congresului de front al militarilor polonezi a salutat (!) „Republica Moldovenească". Drept răspuns, Pan Halippa, care prezida şedinţa, a declarat, anticipând Declaraţia din 2 decembrie a Sfatului Ţării, că „Basarabia este o parte a Moldovei, ruptă de la ea. Noi, moldovenii, proclamând Republica Moldovenească, ne mărginim cu cucerirea drepturilor noastre între Nistru şi Prut. Scopul final al popoarelor este unirea poporaţiilor; unirea este o chestiune a viitorului, iar noi, deocamdată, ne vom pune în slujba ordinii" (Sfatul Ţării. Documente. Procesele-verbale ale şedinţelor în plen. Ediţie de Ion Ţurcanu, Ştiinţa, Chişinău, 2016, p. 115). Ion Buzdugan regreta că Declaraţia cu privire la Republica Moldovenească n-a fost adoptată în chiar ziua inaugurării lucrărilor Sfatului Ţării (*Ibidem*, p. 170).

5. A se vedea mai pe larg în: Valeriu Popovschi, Biroul de organizare al Sfatului Ţării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917) / Republica Democratică Moldovenească (Formarea şi evoluţia. 1917–1918), Editura Academiei Române, Muzeul Brăilei „Carol I", Editura Istros, Bucureşti-Brăila, 2017. Republica Moldovenească, menţionează Valeriu Popovschi, „fiind creată mai mult de nevoie, nu are şi nici nu poate avea nimic în comun cu RASSM şi RSSM, formate de Moscova, respectiv, în 1924 şi 1940, în scopuri politice, şi nici cu actuala R. Moldova", iar încercarea unora de a se folosi de numele acesteia pentru a demonstra „continuitatea" în timp a „statalităţii naţionale moldoveneşti" „nu este altceva decât o aberaţie" (*Ibidem*, p. 231).

6. Sfatul Ţării. Documente. Procesele-verbale ale şedinţelor în plen. Ediţie de I. Ţurcanu. Chişinău: Ştiinţa, 2016.

Iurie Baba. *Oraş în noapte,* 1992, batik, mătase, 48 × 68 cm

CONSIDERAȚII PRIVIND LEGITIMITATEA SFATULUI ȚĂRII ÎN CADRUL REVOLUȚIEI RUSE

Doctor habilitat în istorie, profesor universitar **Ion ȘIȘCANU**
Institutul de Istorie al AȘM

CONSIDERATIONS ON THE LEGITIMACY OF THE COUNTRY COUNSEL IN THE RUSSIAN REVOLUTION

Summary. Political legitimacy is a principle according to which a system of government/political power is exercised on the basis of a right granted by those who are governed/citizens, derived from legalized agreements. During the Russian Revolution of 1917, the process of de-legitimizing the Czarist regime came to an end. None of the governmental institutions which were created in Russia during February / March – October / November 1917 had a full legitimacy, in accordance with the actual meaning of this notion. The Soviets (councils) represented a manifestation of the spontaneous mass movement. In the time of the Revolution, the captive nations that inhabited the European part of the Russian Empire, while pursuing the goal of self-determination, have created their own revolutionary organs as supreme legislative institutions on national territories, with the responsibility to govern the people and the territories in question, until the formation of constituent assemblies. The Country Council was the expression of the revolutionary situation which had spread throughout Bessarabia after the tsar's overthrow. Its legitimacy was originating from the democracy installed in Russia and, consequently, in Bessarabia. Its powers were granted by the masses, especially the soldiers – most of them were descendants of the Bessarabian peasantry. Its credibility and "unrepresentativeness" were similar to those of other organs created on the territories where people fought for self-determination (Finland, Ukraine. Belarus, the Baltic States) and its revolutionary legitimacy was much more realistic than that of the Petrograd Soviet or Lenin's Council of People's Commissars.

Keywords: Soviet (council), political legitimacy, Russian Revolution, deputy, the Country Council, Bessarabia, territorial autonomy, constituent assembly, temporary government, independence.

Rezumat. Legitimitatea politica constituie un principiu conform căruia un sistem de guvernare, o putere politica se exercită pe baza unui drept conferit de guvernați, de cetățeni, în temeiul unor înțelegeri legiferate. În timpul revoluției din 1917 din Rusia, se încheia procesul de delegitimare a regimului țarist. Nicio instituție a puterii, creată în Rusia în perioada februarie/martie – octombrie/noiembrie 1917 nu avea legitimitate deplină în semnificația actuală a acestei noțiuni. Sovietele au fost o manifestare a mișcării spontane de masă. Națiunile captive din partea europeană a Imperiului rus, în condițiile desfășurării revoluției, urmărind scopul autodeterminării naționale, și-au creat organe revoluționare care s-au proclamat instituții supreme legislative pe teritoriul național, asumându-și responsabilitatea guvernării popoarelor și teritoriilor respective până la întrunirea adunărilor constituante. Sfatul Țării era expresia situației revoluționare ce a cuprins Basarabia după răsturnarea țarului. Legitimitatea lui izvora din democrația instalată în Rusia și, respectiv, în Basarabia. El își obținea forța din mediul maselor largi, în special al celor soldățești, provenite în principal din mediul țărănesc. Credibilitatea și „nereprezentativitatea" lui erau, practic, aceleași cu ale altor organisme create în teritoriile în care popoarele alogene doreau să-și realizeze dreptul la autodeterminare: Finlanda, Ucraina. Bielorusia, Țările Baltice, iar legitimitatea revoluționară a sa – mult mai veritabilă în comparație cu cea a Sovietului din Petrograd sau a Consiliului Comisarilor Poporului, condus de Lenin.

Cuvinte-cheie: Soviet, legitimitate politică, revoluția rusă, deputat, Sfatul Țării, Basarabia, autonomie teritorială, adunare constituantă, guvern provizoriu, independență.

LEGITIMITATEA, GENERATOARE DE ÎNCREDERE SOCIALĂ ȘI DE ORDINE NECESARĂ

Problema legitimității politice s-a impus la ordinea zilei odată cu trecerea de la guvernământul direct la cel reprezentativ, care introduce separația dintre titularul real al legitimității (guvernații) de cel formal (aleșii). De-a lungul timpului, legitimitatea a evoluat de la tipul de legitimitate supranaturală, întemeiată pe natura divină a monarhului, la legitimitatea civilă, fundamentată pe teoria consensului și principiul suveranității populare, principii consacrate de Revoluția franceza, reprezentând triumful mitului raționalist în politică [1].

Legitimitatea politica constituie un principiu conform căruia un sistem de guvernare, o putere politica se exercită pe baza unui drept conferit de guvernați, de cetățeni, pe baza unor înțelegeri legiferate. Prin aceasta cetățenii recunosc dreptul de guvernare al puterii politice. Cu cât o putere politica este mai legitimă, cu atât autoritatea ei politica este mai mare.

De-a lungul istoriei s-au înregistrat trei forme de manifestare a legitimității politice. *Legitimitatea tradițională* sau *divină*, bazată pe credința în sanctitatea tradițiilor și în legitimitatea celor care o exercită [2, p. 215] – de regula monarhul. Acest tip de legitimitate a corespuns antichității și societății medievale, precum și unei părți a epocii moderne sub forma monarhiilor constituționale, când puterea în ansamblul ei sau cel puțin o parte a acesteia, cea deținută de monarh, avea caracter divin. Guvernarea era impusă prin forța și temeiul divin, orice ridicare împotriva puterii era sinonimă cu ridicarea contra divinității. În această situație legitimitatea puterii se făcea prin divinitate, ea fiind exterioară omului, societății.

Legitimitatea carismatică, bazată pe devotamentul față de o sanctitate excepțională, față de eroism sau alte calități excepționale. Acest tip de legitimitate a puterii se face de către persoana carismatica a conducătorului. Acesta, sub diferite forme (duce, fuhrer, conducător, căpitan, mare lider) prin calitățile sale naturale excepționale, legitimează puterea, se impune maselor care îl acceptă, legitimând astfel puterea.

Legitimitatea rațională sau rațional-legală, bazată pe credința în „valabilitatea unui statut legal și a unei competențe efective, întemeiate pe reguli rațional elaborate" [3, p. 9], căreia îi corespunde dominația rațional-legală exercitată de „omul de stat" modern. Este, de fapt, tipul de legitimitate promovat de statul de drept și de democrația modernă

Legitimitatea devine generatoare de încredere socială și de ordine necesară. Cum remarcă Jeefrey C. Isaac, democrația, ca „set complex de idealuri și posibilități", trebuie sa facă față mereu „provocărilor, legate de legitimitatea sa", care nu rezolvă însă toate problemele, acest regim fiind mereu „amenințat de propriile deficiențe" [4, p. 127]. Nu există o legitimitate absolută și niciun regim politic nu este legitim pentru toată populația, nici în toate domeniile, nici pentru totdeauna și, probabil că foarte puține sunt total ilegitime. Legitimitatea nu reușește niciodată unanimitatea, aceasta fiind o intenție absurdă a regimurilor totalitare.

NATURA SOVIETELOR DIN CADRUL REVOLUȚIEI RUSE ȘI LEGITIMITATEA ACESTORA ÎN 1917

În timpul revoluției din 1917 din Rusia, se încheia procesul de delegitimare a regimului țarist. Perioada de după abdicarea țarului a fost dominată atât de confuzie, cât și de entuziasm. Căderea monarhiei a fost percepută ca o liberalizare fără precedent. Dincolo de nevoile imediate, atmosfera era dominată de respingerea oricărei forme de autoritate. A fost înființat un Guvern Provizoriu, ales de către Duma de Stat. Însă acest guvern a trebuit să trateze cu sovietele, care de la începutul lunii martie, se formaseră în principalele orașe ale țării, apoi apăruseră și în zonele rurale.

Nicio instituție a puterii, creată în Rusia în perioada februarie/martie – octombrie/noiembrie 1917 nu avea legitimitate deplină în semnificația actuală a acestei noțiuni. Legitimitatea noilor forme de putere – Guvernul Provizoriu și/sau sovietele – urma să fie examinată, aprobată sau respinsă de către Adunarea Constituantă, ce trebuia să fie aleasă pe bază de vot universal, egal, direct și secret. Până atunci însă în Rusia se desfășura bătălia politică dintre cele două forme de putere.

Având în vedere că Sfatul Țării a fost un soviet [5] format ca și alte soviete de nivel regional sau local din Rusia, voi prezenta, rezumativ, natura sovietelor din cadrul Revoluției ruse și gradul de legitimitate a acestora în 1917, și voi încerca o abordare comparativă a unor soviete din diferite regiuni ale Imperiului rus, similare cu Sfatul Țării în sensul că au fost create în aceiași perioadă, aproape în același fel, urmărind scopuri apropiate, reprezentând interesele naționale ale popoarelor respective și „legitimându-se" cam în același mod. Este vorba de Rada Centrală a Ucrainei, Marea Radă a Bielorusiei, Tariba Lituaniei, Sovietul Național Provizoriu al Estoniei și Sovietul Național Provizoriu Leton. În acest context prezintă interes și „legitimitatea" Sovietului din Petrograd, dar și a guvernului bolșevic condus de Lenin.

Deși au apărut încă în timpul revoluției din 1905, sovietele s-au afirmat în număr mare în 1917, în situația complicată, generată de răsturnarea autocrației. În Petrograd, în provincie, mai ales în orașe, au început să se organizeze soviete ale muncitorilor și soldaților, aleși, desigur, nu prin vot universal, direct, secret și egal, ci la mitinguri spontane la fabrici și uzine cu participarea personajelor politice de toate nuanțele.

Organizarea sovietelor soldaților poate părea oarecum ciudată (având în vedere că sub numele de soldați erau și ofițerii care intrau în componența acestor soviete), ca organe locale de putere politică, deoarece armata trebuia să fie în afara politicii. Dar revoluția a avut loc în timp de război, când o mare parte a bărbaților din Rusia era înrolată în rândurile armatei. Ulterior, însă tot în cadrul improvizării revoluționare, s-au organizat și sovietele deputaților țăranilor care, inițial, activau separat, dar având legături cu sovietele deputaților muncitorilor și soldaților.

În 1917, în afară de sovietele de deputați ai muncitorilor, soldaților și țăranilor, pe teren erau formate soviete ale deputaților militarilor, cazacilor, marinarilor, ofițerilor, țăranilor fără pământ,

studenților, intelectualilor, iar în țările Baltice, chiar și ale deputaților pastorilor [6, p. 28]. În majoritatea cazurilor, sovietele erau create pe principiul profesional, uneori pe principiul apartenenței la o stare socială, ceea ce a determinat natura particulară a alegerilor în aceste organizații. La alegeri participau reprezentanții respectivei stări sociale (clasei) sau a grupului profesional. Până la unirea sovietelor în 1918, în deplină conformitate cu tradițiile seculare ale stărilor sociale din Rusia, congresele deputaților țăranilor s-au desfășurat separat de congresele deputaților muncitorilor și soldaților.

Normele de reprezentare la alegerile în cadrul acestui fenomen eterogen, au fost, de asemenea, foarte diverse. În diferite regiuni normele de reprezentare erau stabilite arbitrar, astfel că în regiunea Rominsk, de exemplu, au fost aleși între 3 și 10 deputați din fiecare sat, în regiunea Podbujsk – 3 deputați de la 1 000 de alegători, în regiunea Pupovsc – 1 deputat de la 10 gospodării [7, p. 126]. În general, se poate constata că în 1917, în procesul de formare a sovietelor, muncitorii, soldații, țăranii și alte grupuri sociale reproduceau experiența istorică cunoscută a alegerilor, adânc înrădăcinată în conștiința populației, care îi părea ei corectă, adică s-au bazat pe reprezentativitatea neuniversală, indirectă și inegală.

Sovietele, care la început se formau cu acordul, iar apoi în opoziție cu Guvernul Provizoriu și care ulterior au fost captate de bolșevici, au fost o manifestare a mișcării spontane de masă. Sovietele deputaților (muncitorilor, soldaților și țăranilor) s-au format nu ca organizații de partid care reprezentau anumite clase, ci ca structuri corporative, reprezentând anumite stări sociale, caste, în care pluripartitismul, prezent la început, a dispărut treptat. De aceea, la nivel de autoadministrare, sovietele au fost anume un tip tradițional, caracteristic civilizației agrare, tip de democrație militară, meșteșugărească, țărănească a societății preindustriale.

PROCESUL DE EMANCIPARE ȘI ORGANIZARE NAȚIONALĂ PE BAZĂ DE AUTONOMIE ÎN IMPERIUL RUS

Marele Război a stimulat tendințele liberale ale intelectualilor și a trezit speranța în vremuri mai bune în rândul celor săraci. Problemele de ordin social prevalau în centrul Rusiei, dar valurile demagogiei sociale și ale anarhiei se răspândeau în toate colțurile Imperiului. În același timp, avea loc și un proces paralel de emancipare și organizare națională pe bază de autonomie. Spre deosebire de centrul Rusiei, unde revoluția avea un caracter social, în alte regiuni ea se dedubla, având ca efect lupta dintre tendințele sociale și cele naționale. Pe măsura îndepărtării de Centru, influența bolșevicilor slăbea și aspirațiile naționale se reliefau cu mai multă vigoare [8, p. 41].

La 7 (20) martie a avut loc alegerea Radei Centrale Ucrainene care a declarat că reprezintă interesele populației din Ucraina. Startul legitimării Radei s-a produs la Congresul Național din întreaga Ucraină (Всеукраинский национальный съезд) din 6-8/19-21 aprilie 1917, întrunit la Kiev, la care au participat aproximativ 900 de deputați reprezentând diferite organizații politice, sociale, cultural-educaționale și profesionale ucrainene. Congresul a discutat aspecte legate de autonomia național-teritorială a Ucrainei, a aprobat decizia privind crearea puterii regionale (ucrainene), a elaborat proiectul statutului autonom al acesteia și a ales 118 membri ai Radei Centrale Ucrainene.

Printre membrii Radei existau două opinii privind viitorul Ucrainei. Adepții independenței (самостийники) pledau pentru proclamarea neîntârziată a acesteia. *Autonomiștii* vedeau Ucraina republică autonomă în cadrul federației cu Rusia [9, p. 134]. Ca peste tot, în Ucraina un rol important în mișcarea națională l-au avut militarii. La 10 /23 iunie 1917, Rada a adoptat *Primul Universal* [10], prin care a proclamat autonomia național-teritorială a Ucrainei în componența Rusiei democratice. Rada și-a asumat responsabilitatea guvernării până la convocarea Adunării Constituante și alegerea Seimului [11].

La 16/29 iunie, Rada a format Secretariatul General în calitate de organ executiv și care, la rândul său, adoptă o declarație prin care Rada Centrală era proclamată „instituție supremă legislativă a întregului popor ucrainean organizat" [11].

La 7/20 noiembrie 1917, a fost adoptat al *Treilea Universal*. Acesta proclama formarea Republicii Populare Ucrainene în componența Rusiei ca federație a popoarelor libere și egale [12], iar la 9/22 ianuarie 1918, după dizolvarea de către bolșevici a Adunării Constituante a întregii Rusii și în situația în care trupele sovietice din Harkov declanșaseră ofensiva asupra Kievului, a adoptat cel de-al *Patrulea Universal*, proclamând independența Republicii Populare Ucrainene și cerând executivului să demareze tratative de pace cu statele blocului austro-german [12]. La 29 aprilie 1918, Rada Centrală a adoptat Constituția R.P.U. care stabilea că Ucraina era republică parlamentară [13].

Prin urmare, în condițiile anilor 1917–1918, Rada Ucraineană, ca și sovietele din centrul Imperiului Rus, nu a fost și nici nu putea fi aleasă de tot poporul și nu a fost creată printr-un eventual decret al unei instituții legale. Ea a apărut în procesul de desfășurare a revoluției și de organizare a puterii revoluționare.

Aproape în același fel s-au format și instituțiile puterii în Bielorusia. În vara anului 1917, forțele naționale bieloruse au convocat Congresul I al organizațiilor naționale la care au hotărât să lupte pentru obținerea autonomiei Bielorusiei în cadrul Republicii democratice ruse. Congresul a format Rada Centrală, aceasta, în octombrie 1917, fiind transformată în Marea Radă a Bielorusiei, în componența căreia intrau reprezentanții diferitor organizații politice, militare, țărănești, culturale etc. La prima ședință Marea Radă și-a asumat sarcina guvernării Bielorusiei și a declarat că reprezintă tot poporul ținutului. Marea Radă se considera organizație deasupra claselor și își propunea să unească diverse grupuri sociale din ținut pe platforma națională [14]. Cei mai radicali membri ai Marii Rade cereau ruperea relațiilor cu Rusia și proclamarea statului bielorus independent, însă majoritatea moderată considera necesară rămânerea în componența Rusiei democratice, cu statut de autonomie.

La 21 februarie 1918, Comitetul Executiv al acestei instituții a adresat poporului bielorus *Prima Gramotă* (Уставная грамота) [15] prin care Marea Radă se proclama autoritate provizorie a puterii în ținut până la deschiderea Adunării Constituante a Bielorusiei și a format guvernul – Secretariatul Poporului [16].

La 3 martie 1918, a fost semnat Tratatul de Pace de la Brest-Litovsk, conform căruia cea mai mare parte a teritoriului populat de bieloruși a trecut sub controlul Germaniei. Aceasta a contribuit la consolidarea mișcării naționale bieloruse și a făcut să crească tendința spre independență. În acest context, la 9 martie, Comitetul Executiv al Marii Rade a adoptat a *Doua Gramotă*, prin care Bielorusia era proclamată Republica Populară Bielorusă (R.P.B.) [17]. La 25 martie același an, la Minsk, Rada a adoptat a *Treia Gramotă* care proclama independența Republicii Populare Bieloruse [18]. Având în vedere că la 29 august 1918 Lenin a semnat decretul C.C.P. prin care R.S.F.S.R. denunța tratatele privind împărțirile Poloniei, teritoriul bielorus rămânea în componența statului polonez restabilit recent [18].

Războiul Mondial și Revoluția Rusă au creat condiții favorabile și pentru popoarele baltice, consolidând dispoziția firească a acestora spre autonomie și independență. După ce în vara lui 1917, în condițiile prezenței trupelor germane, în Lituania a fost creat Sovietul ținutului (Krasto tariba), elitele intelectuale lituaniene au organizat, în septembrie 1917, la Vilnius, *Conferința națională* cu participarea multor persoane lituaniene influente, având opinii politice și nivel de instruire diferite, reprezentând diverse categorii sociale: intelectuali, preoți, moșieri, agricultori etc. [19]. Participanții la conferință au pledat pentru formarea statului lituanian democratic și independent, forma finală a orânduirii de stat urmând să fie stabilită de Adunarea Constituantă. În acest scop, *Conferința* a ales Sovietul Lituaniei (Lietuvas Tariba) în componența căruia au intrat reprezentanții principalelor organizații politice din ținut și persoane fără de partid [19].

La 11 decembrie 1917, în contextul loviturii de stat bolșevice de la Petrograd și al anarhiei declanșate în spațiul fostului Imperiu rus, Tariba a adoptat o rezoluție potrivit căreia Lituania devenea un stat independent cu capitala în orașul Vilnius [20, p. 165]. La 16 februarie, Tariba Lituaniei a adoptat, cu vot unanim, și a publicat *Declarația de Independență a Lituaniei*. „Sovietul (Tariba) Lituaniei, se arăta în *Declarația de Independență*, ca singur reprezentant al națiunii lituaniene, în conformitate cu dreptul unanim recunoscut la autodeterminare națională, proclamă restaurarea statului independent al Lituaniei, stat care va avea la bază principiile democrației, își va stabili capitala la Vilnius și nu va mai recunoaște niciuna dintre legăturile din trecut încheiate cu alte națiuni.

Sovietul Lituaniei susține că apariția statului lituanian, la fel ca și natura relațiilor acestuia cu celelalte state, vor fi definite de către Adunarea Constituantă (Steigiamasis saeimas), care va fi convocată cât mai curând posibil și care va fi aleasă pe baze democratice de către toți locuitorii țării” [20, p. 165].

În Estonia, principală forță care lupta pentru autonomie și, ulterior, pentru independență a fost Frontul Național. La 8 aprilie 1917, diverse asociații și militarii estonieni au organizat la Petrograd o demonstrație numeroasă în susținerea autodeterminării Estoniei. Demonstrația și-a atins scopul și la 12 aprilie Guvernul Provizoriu al Rusiei a semnat legea „Cu privire la autonomia Estoniei” [21]. A fost format *Sovietul Național Provizoriu* care, la 15 aprilie, s-a proclamat instituție supremă a puterii în Estonia și a desfășurat activitatea pentru obținerea independenței. În condițiile războiului, când trupele sovietice se retrăgeau, iar cele germane înaintau pe teritoriul Estoniei, Comitetul Național Provizoriu a ales *Comitetul Salvării* care, având sarcina asigurării securității în ținut, a elaborat textul *Declarației de Independență*, iar la 24 februarie 1918, a declarat Estonia republică democratică și independentă [21].

Și în Letonia evenimentele se derulau în aceleiași direcție și aproape în aceeași manieră. În septembrie 1917, în Riga, ocupată de trupele germane, diverse organizații politice au format coaliția *Blocul democratic* (Demokratiskais bloks), iar la începutul lunii decembrie, organizațiile naționale letone au format *Sovietul Național Provizoriu Leton* (Latviesu Pagaidu Nacionala Padome) care, la 2 decembrie, a adoptat Declarația de autodeterminare a Letoniei [22]. În ședința din

28-31 ianuarie 1918, ținută la Petrograd, Sovietul Național Provizoriu Leton a pus problema independenței statului leton.

La 17 noiembrie 1918, Sovietul Provizoriu, împreună cu Blocul Democratic, au format parlamentul provizoriu – *Sovietul Popular al Letoniei* (Tautas padome) care, în ziua următoare, a declarat Letonia republică democratică și independentă, imediat recunoscută de Germania [22].

Așadar, națiunile captive din partea europeană a Imperiului rus, în condițiile desfășurării revoluției, urmărind scopul autodeterminării naționale, și-au creat organe revoluționare, care s-au proclamat instituții supreme legislative pe teritoriul național, asumându-și responsabilitatea guvernării popoarelor și teritoriilor respective până la întrunirea adunărilor constituante. Doar Adunarea Constituantă (din întreaga Rusie pentru proiectata federație de republici autonome, democratice și cu aceleași drepturi, și din fiecare republică autonomă, care își formase structuri revoluționare proprii), în percepția organizațiilor revoluționare din Centru dar și din periferiile naționale, formate din reprezentanți aleși de cetățeni, în baza votului universal, egal, direct și secret, urmau să voteze constituțiile respective și, în consecință, să recunoască puterea juridică a acelor sau altor instituții. Până atunci însă, structurile create erau produse ale activității revoluționare, focalizată pe autodeterminarea națională a respectivelor popoare și utilizau, în funcție de modificarea situației politice, diverse forme și mijloace revoluționare pentru a atinge scopul urmărit.

SOVIETUL DE DEPUTAȚI AI MUNCITORILOR ȘI SOLDAȚILOR DIN PETROGRAD, „O ADUNĂTURĂ HAOTICĂ… FĂRĂ LEGITIMITATE DEMOCRATICĂ”

Deși țarul abdicase și se formase Guvernul Provizoriu, aparatul guvernului țarist a continuat să acționeze ca și mai înainte. Practica parlamentară, apărută în Rusia la începutul secolului al XX-lea, era efectuată de cele două camere: camera inferioară – Duma de Stat, organ reprezentativ, ales pe o bază nedemocratică, a censului, și camera superioară – Consiliul de Stat, o parte din ai cărei membri era aleasă de către populație, de asemenea nu pe bază de sufragiu universal, altă parte fiind desemnată de către țar din rândurile demnitarilor și birocraților vechi, în retragere, care puteau fi și au fost o frână în desfășurarea reformelor menite să schimbe modul de viață în Rusia. Era limpede că aceste organe de stat – Consiliul de Stat și Duma de Stat, – în vâltoarea revoluției, când se năruiau pilonii de bază ai orânduirii țariste, nu mai erau fiabile, nu mai puteau fi colaboratorii noilor structuri ale puterii.

În situația dată, experiența revoluționară a sugerat necesitatea creării unei instituții mai democratice în Petrograd pentru colaborarea cu Guvernul Provizoriu, acordându-i o asistență eficientă în procesul de reformare a Rusiei. Imediat s-a format Sovietul Deputaților Muncitorilor din Petrograd, membrii căruia au fost aleşi la mitingurile spontane de la fabricile din capitală și din împrejurimi, precum și din mediul democrației revoluționare: cele mai vizibile și cunoscute figuri ale revoluției, care s-au dovedit a fi prezenți atunci în orașul de pe Neva.

Predecesorul Sovietului din Petrograd a fost Grupul de Lucru al Comitetului Militar-Industrial Central (CMIC), organizat de menșevici în noiembrie 1915. Acest grup, împreună cu membrii fracțiunii menșevicilor din Duma de Stat, cu reprezentanți ai altor partide socialiste, fruntași ai asociațiilor profesionale, cooperativelor și altor organizații a format Comitetul Executiv Provizoriu al Sovietului de deputați ai muncitorilor – organ având misiunea să convoace adunarea de constituire a Sovietului de deputați ai muncitorilor. Comitetul Executiv Central a îndemnat muncitorii să aleagă deputați în Sovietul din Petrograd (câte un deputat la o mie de lucrători, dar nu mai puțin de un deputat la fiecare fabrică), iar soldații, participanți la revoluție, să aleagă câte un reprezentant de la fiecare campanie [23].

Prima ședință (de constituire) a Sovietului din Petrograd are loc în Palatul Tavriceskii, la 27 februarie (12 martie), la ora 21:00, și s-a încheiat în noaptea de 28 februarie. Atunci a fost aleasă prima componență permanentă a Comitetului Executiv și adoptată o declarație prin care invita „toată populația capitalei să se adune imediat în jurul Sovietului, să constituie comitetele locale în zone și să preia controlul asupra tuturor activităților locale. Toate forțele împreună vom lupta pentru eliminarea completă a guvernului vechi și convocarea Adunării Constituante, aleasă prin vot universal egal, direct și secret” [23].

În ciuda denumirii comitetului, la prima ședință haotică a Sovietului puțini muncitori s-au numărat printre cei 50 de delegați votanți și 200 de observatori din Palatul Tavriceskii. Locurile destinate lor erau în cea mai mare parte ocupate de intelectuali socialiști. Ședința a trecut imediat la instituirea unui Comitet Executiv format din șase menșevici, doi bolșevici, doi eseri și cinci intelectuali neafiliați politic. Nu era atât o structură democratică, cât una autoproclamată, compusă din diferite facțiuni socialiste, și apoi impusă Sovietului. A doua zi, în timp ce 600 de deputați ai Sovietului erau aleși de muncitorii și soldații din Petrograd, Comitetului Executiv i-au mai fost adăugați câte doi reprezentanți din fiecare din-

tre partidele socialiste importante – trudovicii, socialiştii populari, eserii, Bundul, menşevicii, grupul Mejraionka şi bolşevicii. Efectul a fost întărirea aripii de dreapta, care se opunea cel mai viguros preluării puterii. Vocea muncitorilor nu s-a făcut auzită. Nu a existat nici măcar un singur delegat al fabricilor în executivul Sovietului – cu alte cuvinte, într-un organ care pretindea că reprezintă clasa muncitoare [24, p. 312].

Organizaţi în plutoane şi companii, soldaţii se aflau într-o poziţie mult mai bună decât muncitorii ca să-şi aleagă delegaţii în Soviet. În seara de 28 februarie, când a avut loc prima şedinţă comună a Sovietului în Sala Ekaterina, din cei 3 000 de delegaţi, peste două treimi erau militari – şi asta într-un oraş unde numărul muncitorilor era de trei-patru ori mai mare decât cel al soldaţilor. „O adunare de masă! Oricine doreşte se ridică şi spune orice vrea", aşa a descris un delegat prima şedinţă. Nu existau o ordine de zi oficială sau stenograme ale deciziilor adoptate de Soviet. Fiecare decizie era votată ca urmare a dezbaterilor deschise, cu vorbitori care ţineau discursuri simultan în diferite colţuri ale sălii, iar rezoluţiile erau acceptate prin aclamaţii generale, cam ca la o adunare sătească. Deciziile reale erau adoptate de către Executiv şi în şedinţele delegaţilor partidului socialist, căruia îi aparţinea majoritatea membrilor. Muncitorii şi soldaţii care făcuseră revoluţia, îşi pierduseră de fapt vocea politică în favoarea intelectualităţii socialiste, care susţinea că vorbeşte în numele lor [24]. În felul acesta a fost format şi şi-a început activitatea Sovietul din Petrograd.

Prin urmare, Sovietul de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor din Petrograd (Петроградский Совет) a fost format fără vreo autorizare prealabilă, cu de la sine putere, în primele zile ale revoluţiei şi pretindea la autoritatea supremă nu numai în Petrograd, ci şi în întreaga Rusie.

Istorici din Federaţia Rusă şi din alte ţări consideră că Sovietul din Petrograd reprezenta „o adunătură haotică a delegaţilor de la fabricile şi regimentele din capitală, care nu avea legitimitate democratică, iar puterea reală a Sovietului se explica prin haosul care domina în oraş şi sentimentul de frică încercat de reprezentanţii Guvernului Provizoriu în faţa mulţimii" [25]. În mediul participanţilor în soviet se observa ura de clasă, furia revoluţionară şi aversiunea pentru front (în rândurile soldaţilor).

Şi Consiliul Comisarilor Poporului (C.C.P), constituit de bolşevici, a fost o instituţie revoluţionară care ar fi trebuit să fie validată sau refuzată de Adunarea Constituantă a întregii Rusii. La 27 octombrie / 9 noiembrie 1917, Congresul al II-lea al sovietelor de deputaţi ai muncitorilor, soldaţilor şi ţăranilor din întreaga Rusie a hotărât: „în scopul administrării ţării, de acum înainte, până la convocarea Adunării Constituante, să fie format Guvernul muncitoresc şi ţărănesc *provizoriu* (subl. ns.), care se va numi Consiliul Comisarilor Poporului" [26]. Dar, concomitent, bolşevicii, majoritari la Congresul al II-lea, au aplicat *mica lovitura de stat*, adoptând şi decretul „Cu privire la puterea deplină a sovietelor", care prevedea că „de acum înainte, toată puterea aparţine Sovietelor" [27]. Comisarii fostului Guvern Provizoriu erau înlăturaţi, iar preşedinţii sovietelor urmau să ţină legătura directă cu C.C.P., condus de Lenin. Când, în cele din urmă, la 5/18 ianuarie 1918, la Petrograd, şi-a deschis lucrările Adunarea Constituantă, în cadrul căreia bolşevicii aveau numai 175 de locuri sau mai puţin de 25% din numărul total al deputaţilor, aceştia au recurs la stratagema prin aplicarea căreia va fi pus capăt dezvoltării revoluţiei pe calea democratică. Deoarece Adunarea Constituantă a respins, prin vot, propunerea bolşevicilor privind dezbaterea „Declaraţiei drepturilor poporului muncitor şi exploatat", adepţii lui Lenin au calificat acest vot drept „nerecunoaştere a revoluţiei din octombrie şi a republicii sovietelor", ceea ce „echivala cu renunţarea la puterea deplină a sovietelor în avantajul parlamentarismului burghez şi al Adunării Constituante. Aceasta, în convingerea bolşevicilor, reprezenta un pas înapoi şi falimentul revoluţiei muncitoreşti ţărăneşti din octombrie. De aceea Comitetul Executiv al sovietelor bolşevizate a declarat dizolvată Adunarea Constituantă" [28]. În felul acesta a fost realizată şi marea lovitură de stat a bolşevicilor, cunoscută în *Istoria P.C.U.S.* ca *Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie*. De acum încolo se instaura dictatura partidului unic, condus de Lenin, care nu va mai avea nevoie de legitimitatea democratică, pe care, eventual, ar fi primit-o de la Adunarea Constituantă.

Acapararea puterii de către bolşevici prin lovitura de stat a influenţat decisiv viziunea şi comportamentul organizaţiilor revoluţionare de la periferiile naţionale ale fostului Imperiu rus, cauzând reconsiderarea obiectivelor mişcărilor naţionale şi metodelor de dobândire a acestora.

LEGITIMITATEA SFATULUI ŢĂRII: CONTROVERSE

Problema legitimităţii Sfatului Ţării a fost pusă din momentul creării Parlamentului basarabean. El a fost violent atacat de bolşevicii de la Moscova şi de cei locali, fiind caracterizat drept organ al exploatatorilor, care făcea jocul acestora, apărându-le interesele. De partea cealaltă, era învinuit de maximalism şi bolşevism. Pavel Miliukov, fondatorul şi liderul Partidului

Constituțional Democratic din Rusia (cadet), care după revoluția din februarie a devenit ministru de externe în Guvernul Provizoriu condus de A. Kerenski, în articolul *Basarabia, România și Rusia*, publicat la 5 aprilie 1917 la New York în revista „Strugging Russia", susținea că Sfatul Țării nu reprezenta poporul basarabean și că ar fi fost ales, la congresul militarilor moldoveni din întreaga Rusie, fără a se proceda la vreo alegere corectă [29]. Memoriul „Uniunii marilor proprietari", în care se solicita unirea Basarabiei cu România, semnat de Pantelimon Sinadino și trimis regelui Ferdinand la începutul lunii martie 1918, vorbea de așa-zisul „Sfatul Țării". El era caracterizat drept o instituție arbitrară, aleasă de soldații maximaliști și care nu lua în considerare categoriile burgheze și intelectuale ale provinciei [30, p. 234]. În 1919, la Paris, unde își ținea lucrările Conferința Păcii, Al. Krupenski, Al. Șmidt și alții, în calitate de „delegație" trimisă de „Comitetul de salvare a Basarabiei de sub jugul românesc", răspândeau falsuri despre Sfatul Țării ca fiind „organ creat de o adunare de soldați bolșevici și prin eliminarea tuturor elementelor burgheze a primit caracterul unui soviet anarhist", susținut, chipurile, de către cabinetul de la București pentru a întreține dezordinea „necesară guvernului român pentru a-și justifica prezența în Basarabia" [31, p. 148].

Ulterior, istoria Sfatul Țării a beneficiat de o bibliografie numeroasă. Multe din lucrările privind această instituție abordează, în măsură mai mare sau mai mică, și problema privind legitimitatea Parlamentului basarabean. Este vorba de lucrările apărute în perioada sovietică și cele apărute de la sfârșitul anilor 1980 până în prezent. În toate lucrările din spațiul sovietic Sfatul Țării era apreciat drept „creatură a României burghezo-moșierești, organ nelegitim, care reprezenta interesele României agresoare și ale imperialiștilor celor două tabere beligerante în Primului Război Mondial" [32, 33]. În anii 1990, concomitent cu apariția unui șir de lucrări importante privind formarea și activitatea Sfatului Țării, scrise în baza surselor de arhivă și a bibliografiei interzise în spațiul sovietic până de curând [31, 32, 34, 35, 36, 37], au ieșit de sub tipar și publicații în care legitimitatea Sfatului Țării este pusă la îndoială sau, ca și în perioada sovietică, neacceptată.

Contestarea recentă a legitimității Sfatului Țării de către unii autori se reduce la următoarele: delegații la congresul ostașilor moldoveni din 20 octombrie 1917 nu au fost aleși de nimeni și au primit invitații personale din partea organizatorilor congresului; reprezentativitatea militarilor moldoveni la congres a fost incompletă, de aceea hotărârile lui au fost nelegitime [38, pp. 13-14, 39, p. 8]; liderii Sfatului Țării erau autoproclamați, nefiind aleși și recunoscuți de popor [38, p. 28]; Sfatul Țării nu ar fi fost ales de toată populația cu drept de vot, de aceea a fost nelegitim [38, p. 28]; Sfatul Țării nu a fost reprezentativ; la conducerea Sfatului Țării s-au aflat moșieri; minoritățile naționale și țărănimea au fost insuficient reprezentate în Sfatul Țării etc.

SFATUL ȚĂRII, PRODUSUL UNEI LARGI REPREZENTĂRI NAȚIONALE

Sfatul (Sovietul) Țării, ca și Sovietul din Petrograd, Rada Centrală a Ucrainei, Marea Radă a Bielorusiei, Tariba Lituaniei, asemenea și altor instituții de acest fel, a apărut în condițiile Revoluției Ruse, definite la 2 aprilie 1917 de ziarul „Cuvânt moldovenesc" ca „vremuri de prefacere, când se clădește din nou viața întregii împărății rusești și când se hotărăște soarta tuturor popoarelor care trăiesc în ea" [39, p. 24].

În Basarabia, mișcarea revoluționară apare aproape în același timp cu declanșarea revoluției în Rusia. În perioada imediat următoare, la Chișinău, Odessa, Petrograd, Kiev, în alte localități și pe Frontul Român, la inițiativa intelectualilor și militarilor moldoveni, majoritatea de origine țărănească, au fost puse bazele mau multor formațiuni politice, obștești și militare care și-au propus să lupte pentru dobândirea drepturilor sociale și naționale. În fruntea mișcării de eliberare națională s-a situat Partidul Național Moldovenesc (P.N.M.), format la sfârșitul lunii martie-începutul lunii aprilie 1917 la Chișinău, care a conștientizat misiunea mișcării de eliberare națională a românilor basarabeni, declarând că „până când nu vom ajunge să fim stăpâni pe țara noastră, până când alții ne vor povățui în viața obștească, până atunci noi nu suntem vrednici de mărețul nostru trecut. Noi trebuie să ajungem a fi stăpâni și pe părțile acestea, locuite de noi și pe soarta noastră" [39, p. 24]. P.N.M. își propunea în programul său să lupte ca „toate legile care privesc viața din lăuntru a Basarabiei, să le întocmească Dieta provincială (*Sfatul Țării*), potrivit obiceiurilor vechi și nevoile de acum ale țării" [39, p. 26].

Prin urmare, un partid politic – Partidul Național Moldovenesc –, care se hotăra „să adune toată suflarea moldovenească și să o ducă la izbândirea sfintelor noastre drepturi, de care am fost lipsiți până acum", a lansat chestiunea creării Sfatului Țării și nu cineva care „nu reprezenta poporul basarabean", cum afirma Miliukov, sau „o adunare de soldați bolșevici", cum calomniau Krupenski și Șmidt.

Curând, chestiunea privind constituirea *Dietei provinciale* a fost preluată și de alte grupuri de persoane. La 20 iulie 1917, alegerea unui *organ suprem al ținutului* a fost obiectul discuției în cadrul întrunirii

reprezentanților mai multor formațiuni politice și obștești la Chișinău. Participanții la adunarea prezidată de comisarul interimar Vladimir Cristi au protestat împotriva pretențiilor teritoriale ale Ucrainei și au adoptat o rezoluție în care au recunoscut dreptul Basarabiei la autonomie teritorial-politică „în care să fie asigurate drepturi egale tuturor naționalităților". Reuniunea a susținut propunerea lui Vladimir Herța, un înflăcărat luptător pentru drepturile naționale ale românilor basarabeni, de a înființa „un organ ținutal al puterii politice" în baza unei largi reprezentări naționale. În acest scop s-a decis constituirea unei comisii în sarcina căreia a fost pusă examinarea chestiunii referitoare la organul „ținutal" [34, pp. 23-24]. Din mai până în octombrie 1917, în Basarabia au avut loc două congrese ale cooperatorilor, trei congrese ale țăranilor, două congrese ale preoților și mirenilor, două congrese ale cadrelor didactice, mai multe congrese ale militarilor de pe toate fronturile, apoi congresele naționalităților minoritare, adunările zemstvelor, consfătuiri ale partidelor și ale proprietarilor. La toate aceste întruniri s-au discutat chestiunile privind obținerea autonomiei Basarabiei și alegerea unui Parlament, cunoscut sub denumirea de Sfatul Țării. Deci nu era vorba doar de un singur congres al militarilor care a decis acest lucru [29].

Între 20 și 27 octombrie 1917, în casa eparhială din Chișinău, cel mai prestigios local din capitala provinciei, și-a ținut lucrările Congresul ostașilor moldoveni – unul dintre cele mai impresionante evenimente politice din cadrul mișcării de renaștere națională declanșate între Prut și Nistru după căderea țarismului. Cei peste 800 de delegați sosiți la congres [32, p. 21], reprezentau circa 250 de mii de soldați, marinari și ofițeri moldoveni, înrolați în fosta armată țaristă și aflați în garnizoanele din Basarabia, Ucraina și Rusia sau mobilizați pe front. După dezbateri fervente timp de o săptămână, congresul a adoptat mai multe hotărâri, între care cea privind autonomia Basarabiei, despre naționalizarea oștirilor moldovenești, despre cohortele moldovenești, despre Sfatul Țării și altele [39, pp. 56-57]. Foarte importantă, în opinia noastră, a fost prima rezoluție a congresului, care a evaluat activitatea Guvernului Provizoriu, evidențiind că „ocârmuirea centrală de la Petrograd doar împiedică propășirea culturală a națiilor și îmbunătățirea stării lor economice" [39, p. 56, p. 11]. În aceste împrejurări, Congresul a hotărât „să se recunoască că forma cea mai potrivită a ocârmuirii Rusiei este republica federativă democratică" [39, *ibidem*]. Prin urmare, de acum și până la proclamarea independenței Basarabiei față de Rusia, despre această formă de guvernământ, – *republică federativă democratică* – se va discuta în cadrul mișcării de emancipare și eliberare națională din Basarabia, crearea căreia va fi sabotată de bolșevici.

În ceea ce privește locul Basarabiei în cadrul acestei federații, delegații au stabilit că „având în vedere cultura națională a neamului moldovenesc și trecutul său, și plecând de la principiul revoluției că fiecare norod are dreptul singur să-și hotărască soarta sa [...] congresul a hotărât să declare autonoma teritorială și politică a Basarabiei", iar „pentru ocârmuirea Basarabiei, în cel mai scurt timp să se alcătuiască Sfatul Țării" [39, *ibidem*]. La 23 octombrie, congresul cerea constituirea cât mai grabnică a Sfatului Țării ca organ suprem de conducere a Basarabiei [32, p. 17]. În rezoluția Congresului cu privire la organizarea Sfatului Țării s-a menționat foarte precis caracterul provizoriu al acestei instituții, care urma să activeze numai până la convocarea Adunării Constituante Basarabene [39, p. 57], iar autoritatea acestui organ de stat suprem, reprezentativ urma să se extindă asupra întregii societăți și a tuturor instituțiilor existente atunci, „până la alcătuirea Adunării Întemeietoare Basarabene": „Toate așezămintele administrative din Basarabia se supun pe deplin Sfatului Țării. Îndată ce se va înființa Sfatul Țării, toate comitetele din Basarabia capătă un caracter curat profesional și n-au dreptul de a se amesteca în treburile publice" [39, ibidem]. Este important să insistăm mereu asupra acestui fapt, îndeamnă istoricul Ion Țurcanu, deoarece, deși este cunoscut de multă vreme, cei care pun la îndoială cu orice preț legitimitatea Sfatului Țării caută să inducă ideea că decizia congresului militarilor moldoveni a fost una oarecare, așa cum erau adoptate pe atunci cu nemiluita de către cele mai variate organizații revoluționare și că, prin urmare, Sfatului Țării nu trebuie să i se acorde o atenție mai mare decât oricărei formațiuni politice din acea vreme [40, p. 5]. Convocat, printr-o coincidență, în zilele când în capitala fostului Imperiu avea loc o lovitură de stat bolșevică, observă Gheorghe E. Cojocaru, care a finalizat cu instaurarea uneia dintre cele mai sângeroase dictaturi din istoria umanității, Congresul de la Chișinău al militarilor moldoveni a trasat o cale înscrisă în albia dezvoltării democratice, cu totul opusă evenimentelor de la Petrograd [34, p. 32].

În scopul realizării acestui obiectiv, la ultima ședință a congresului, la 27 octombrie 1917, a fost ales, din rândul militarilor, *Biroul de organizare a Sfatului Țării*, compus din 53 de membri, având cancelaria și ștampila sa [32, p. 37]. La 6 noiembrie, Biroul a examinat și aprobat *Schema repartizării locurilor de deputat* în Sfatul Țării, potrivit căreia 105 (70%) locuri au fost repartizate românilor basarabeni, iar 45 (30%) de locuri – minorităților naționale: 15 – ucrainenilor, 13 – evreilor, 7 – rușilor, 3 – bulgarilor, 2 – găgăuzilor,

2 – nemților, 1 – armenilor și 1 grecilor [32, *ibidem*]. Schema lua în calcul și principiul reprezentării politice, sociale, profesionale, confesionale a deputaților, aceștia reprezentând cele mai diverse categorii ale populației (militari, cărora li s-au repartizat cele mai multe locuri – 44, funcționari, studenți, învățători, preoți, țărani etc.), diferite partide, instituții, organizații, asociații, uniuni și chiar soviete ce activau atunci în provincie [32, pp. 116-118]. Prin modul de repartizare a locurilor de deputat se punea baza autorității Sfatului Țării ca instituție legislativă a viitoarei Republici Moldovenești.

Concomitent, respectând legislația în vigoare, la 7 noiembrie, conducerea Biroului a depus la Tribunalul Regional Chișinău un demers, solicitând înregistrarea *Biroul de organizare a Sfatului Țării* [32, pp. 150-151]. Nu cunoaștem dacă Tribunalul a reușit să înregistreze Biroul, deoarece peste două săptămâni, la 21 noiembrie, a avut loc deschiderea Sfatului Țării, însă prezența lui Stepan Luzghin, președintele Tribunalului Regional Chișinău, la primă ședință a parlamentului basarabean și, mai ales, cuvântul său de salut, ne permit să afirmăm că legalitatea și, în consecință, legitimitatea Sfatului Țării era o problemă soluționată pentru instituțiile judecătorești din Basarabia. „Chem Sfatul Țării – spunea în cuvântarea sa Stepan Luzghin –, să lupte cu dezastrul și anarhia din țară. Entuziasmul patriotic al fiecăruia trebuie să fie dictat de iubirea față de patrie. Sfatul Țării trebuie să pună legea în capul mesei, iar justiția, care este apărătoarea legii și ordinii, va susține Sfatul Țării. Doresc ca în Basarabia binecuvântată, pe care eu o iubesc cu căldură, să apară soarele întotdeauna" [32, p. 50].

Biroul, condus de subofițerul Vasile Țanțu, a realizat un volum imens de lucru, trimițând invitații la un număr foarte mare de formațiuni politice, militare, profesionale, culturale, tuturor minorităților etnice, dumelor, zemstvelor etc. de a-și delega reprezentanții în viitorul Parlament basarabean. În arhive s-au păstrat deciziile multor organe locale ale puterii și ale diferitor organizații obștești și profesionale privind delegarea în Parlament a reprezentanților acestora. Solicitările erau mult mai numeroase decât locurile din Parlament [40, p. 5]. Iar în ceea ce privește afirmația lui Al. Krupenski [41, pp. 103-104], Al. Șmidt [42, p. 304] că Sfatul Țării era un „organ creat de o adunare de soldați bolșevici și prin eliminarea tuturor elementelor burgheze a primit caracterul unui soviet anarhist", rezoluția Congresului militar moldovenesc menționa principalele categorii sociale ce urmau să fie reprezentate în viitorul parlament stipula că „unirea cu capitaliștii nu-i dorită" [39, p. 57]. Mai mult, sovietele și formațiunile militare bolșevice și-au trimis oamenii lor în Sfatul Țării – pe I. Melioșin, V. Rudiev, I. Krivorukov, T. Kotoros, A. Zelveanski [40, p. 5].

La 21 noiembrie 1917, am spus mai înainte, și-a deschis lucrările Sfatul Țării. În Comisia de examinare și validare a mandatelor de deputat erau reprezentate toate grupurile parlamentare pentru a fi protejate interesele tuturor categoriilor sociale și etnice ale populației basarabene. Una dintre datoriile Comisiei era să asigure completarea permanentă a grupurilor de deputați din partea tuturor formațiunilor, organizațiilor, etniilor etc., prevăzute în schema elaborată de Biroul de organizare a Sfatului Țării, să primească și să satisfacă cererile de reprezentare ce veneau de la noi factori cu important impact public [40, p. 7].

Succinta examinare a chestiunii privind reprezentativitatea Sfatului Țării, așa cum se prezintă ea în procesele verbale ale ședinței legislativului, arată cât se poate de clar că acesta avea statut de Parlament în sensul propriu al cuvântului, de vreme ce, prin modalitatea de constituire a componenței sale, el reflecta tot spectrul politic, social și etnic al Basarabiei [40, p. 8].

Faptul că Sfatul Țării era o instituție de stat de cel mai înalt nivel este demonstrat și de agenda sa de lucru, dar și de statutul deputatului. „Deputatul Sfatului Țării, stipula articolul 1 al legii privind inviolabilitatea persoanei deputatului, adoptată la 26 ianuarie 1918, atât în vreme de pace, cât și pe timp de război, pe toată durata mandatului său, poate fi reținut și privat de libertate numai în baza unei hotărâri a instanței judecătorești sau în cazul reținerii lui la locul infracțiunii". Articolul 2 al legii prevedea că „Deputatul poate fi trimis în judecată numai în baza hotărârii Sfatului Țării și poate fi judecat numai de instanța civilă" [40, p. 351].

LEGALIZAREA UNEI NOI REALITĂȚI

Legitimitatea Sfatului Țării a fost recunoscută și salutată de reprezentanții organelor administrative locale, ai „comitetelor revoluționare", ai diverselor grupări politice, organizații profesionale, naționale, culturale și confesionale. Și-au exprimat respectul și susținerea Alexandr Șmidt, primarul orașului Chișinău, comitetele executive gubernial și județene Chișinău și Orhei. Cu mesaje de salut către Sfatul Țării s-au adresat: G.K. Kirkorov, din partea avocaților basarabeni, Mujicikov, ca purtător de mesaj din partea uniunii funcționarilor zemstvei guberniale și reprezentantul funcționarilor de la căile ferate. În numele uniunii ziariștilor a vorbit I.I. Gherman, din partea ziarului „Cuvânt moldovenesc" – Vasile Harea, iar din partea ziarului „Soldatul Moldovan" – soldatul Minciună [34, p. 40].

În numele Radei Centrale Ucrainene, medicul Luţenko, reprezentantul Radei militare din Odessa, a felicitat „poporul basarabean” cu prilejul deschiderii lucrărilor Sfatului Ţării. Reprezentanţii etniilor poloneze, greacă şi bulgaro-găgăuză din ţinut au exprimat, de asemenea, speranţa în capacitatea Sfatului Ţării de a asigura *ordinea, legalitatea şi pacea* şi un climat de colaborare cu grupurile minoritare din Basarabia[34, pp. 39-45; 40, pp. 102-126]. În acest context, susţinem concluzia lui Gheorghe E. Cojocaru privind cuvântările prin care a fost salutat Sfatul Ţării, ele contribuind la consolidarea prestigiului şi statutului Parlamentului basarabean ca instituţie politică şi legislativă supremă în raport cu oricare alte organe administrative sau „revoluţionare” existente în provincie [34, pp. 44].

Legitimitatea Sfatului Ţării se baza şi pe faptul că începea o nouă epocă în istoria Basarabiei. Prin Declaraţia privind Republica Populară Moldovenească, din 2 decembrie 1917, cu obiectivele trasate şi Declaraţia din 24 ianuarie / 6 februarie 1918 privind independenţa R.P.M., ca şi prin universalele Radei Centrale Ucrainene, gramotele Marii Rade Bieloruse, declaraţiile Taribei Lituaniene etc., se legaliza o realitate nouă care reclama consecinţe noi atât în interiorul Basarabiei, cât şi în relaţiile cu lumea din jur.

CONCLUZII

Examinând problema legitimităţii Sfatului Ţării în cadrul revoluţiei ruse din 1917, conchidem că evenimentele din Basarabia din 1917–1918 pot fi considerate ca unul dintre elemente sau torentele naţionale ale Revoluţiei Ruse. Orice revoluţie inevitabil rupe legitimitatea existentă anterior. În situaţia din 1917, în Rusia nu existata niciun fel de autoritate legitimă evidentă. Această realitate era valabilă şi pentru soviete, şi pentru Guvernului Provizoriu.

Sfatul Ţării era expresia situaţiei revoluţionare ce a cuprins Basarabia după răsturnarea ţarului. Legitimitatea lui izvora din democraţia instalată în Rusia şi, respectiv, în Basarabia. El îşi obţinea forţa din mediul maselor largi, în special cele soldăţeşti, provenite în principal din mediul ţărănesc.

Sfatul Ţării a marcat, în fond, tendinţele revoluţionare, anterioare preluării puterii de către bolşevici în Rusia, respectiv din etapa autonomiei naţiunilor şi a reformelor agrare întreprinse în favoarea maselor de ţărani [30, p. 234]. Credibilitatea şi „nereprezentativitatea” lui erau, practic, aceleaşi cu ale altor organisme create în teritoriile în care popoarele alogene doreau să-şi realizeze dreptul la autodeterminare: Finlanda, Ucraina, Bielorusia, Ţările Baltice, iar legitimitatea revoluţionară a sa – mult mai veritabilă în comparaţie cu cea a Sovietului din Petrograd sau a Consiliului Comisarilor Poporului, condus de Lenin. A se fi apelat atunci la alegeri pe baza votului universal egal, direct şi secret, ar fi fost o soluţie imposibilă în condiţiile în care Basarabia – spatele Frontului Român –, era cuprinsă de debandada retragerii trupelor ruse şi slăbiciunea instituţiilor administrative.

În condiţiile de la sfârşitul anului 1917, favorabile pentru Basarabia, Sfatul Ţării a proclamat Republica Democratică Moldovenească, apoi independenţa acesteia, evenimente de o deosebită importanţă istorică. Evoluţia ulterioară a Republicii Moldoveneşti, situaţia concretă din spaţiul dintre Prut şi Nistru şi din jur, opţiunile manifestate de populaţie au necesitat efectuarea pasului următor, decisiv în destinul Basarabiei. A urmat adoptarea declaraţiei din 27 martie / 9 aprilie 1918, declaraţia de unire cu România.

BIBLIOGRAFIE

1. Nazare V. Legitimitate, popularitate si eficienta politica, http://www.sferapoliticii.ro/sfera/123-124/art11-nazare.html

2. Weber M. Economy and Society. University of California Press, 1978.

3 Weber M. Politica, o vocaţie şi o profesie. Bucureşti: Anima, 1992.

4. Jeefrey C. Isaac. În: Democraţia în vremuri întunecate, Polirom, 2000.

5. Soviet (în l. rusă) – consiliu, sfat de muncitori, de militari sau de ţărani în timpul revoluţiilor ruse din 1905 şi, în principal, din 1917.

6. Пушкарев С.Г. Воспоминания историка. 1905–1945, Посев, 1999, nr. 3.

7. Чистяков О.И. Конституция РСФСР 1918 г. Москва, ИКД „Зерцало-М”, 2003.

8. Boldur A. V. Basarabia şi relaţiile româno-ruse. Chişinău; Timpul, 2017.

9. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис, Kiev: Либідь, 1999.

10. Universalele Radei Centrale a Ucrainei – declaraţii cu conţinut de program politic general, emise de Rada Centrală a Ucrainei – instituţia legislativă supremă a Republicii Populare Ucrainene în anii 1917–1918.

11. Соколова М.В. Великодержавность против национализма: Временное правительство и Украинская центральная рада (февраль-октябрь 1917), http://hist.msu.ru/Labs/UkrBel/sokolova.htm

12. Универсалы Центральной рады Украины, https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/337265

13. Конституция Украинской народной республики 1918 года, http://усср.рф/konstitutsiya-ussr/2-konstitutsiya-ukrainskoj-narodnoj-respubliki-1918-goda.html

14. Правительства в изгнании – Белорусская Народная Республика, http://www.geopolitics.ru/2014/02/pravi-

telstva-v-izgnanii-belorusskaya-narodnaya-respublika/

15. Уставная грамота – declarație cu conținut de program politic general, emisă de Rada R.P.B. – instituția legislativă supremă a Republicii Populare Bieloruse în anii 1917–1918.

16. 1-я Уставная Грамота к народам Белоруссии, http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/pomniki-gistoryi-prava-belarusi/kanstytutsyynae-prava-belarusi/akty-belaruskay-narodnay-respubliki/1-ya-ustavnaya-gramota-k-narodam-belorussii/

17. Правительства в изгнании — Белорусская Народная Республика http://www.geopolitics.ru/2014/02/pravitelstva-v-izgnanii-belorusskaya-narodnaya-respublika/

18. https://euroradio.fm/ru/25-voprosov-i-otvetov-iz-istorii-bnr

19. Литовская Республика в 1918–1940 гг. Литовская государственность: из прошлого в будущее. http://valstybingumas.lt/RU/saltiniu-apzvalga/LR-1918-1940-saltiniai/Pages/default.aspx

20. Miloiu S., Anghel F., Ciobanu V., Kiaupa Z. Istoria Lituaniei. Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2011.

21. Эстония „Вехи истории", Посольство Эстонии в Тбилиси, http://tbilisi.vm.ee/rus/estonija/istorija/aid-623

22. Латвийская Республика 1918–1940, http://lnvm.lv/ru/?page_id=667

23. Обручев К.М. Советы и Советская власть в России, https://ru.wikisource.org/wiki

24. Figes O. Revoluția Rusă 1891–1924. București: Polirom, 2016.

Vasile Grama. *In memoriam*, 2005, batik, mătase, 80 × 70 cm

25. Петроградский совет рабочих и солдатских депутатов, http://www.maria-online.com/electronics/article.php

26. Декрет II Всероссийского Съезда Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов. Об учреждении Совета Народных Комиссаров. http://istmat.info/node/27645

27. Декрет II Всероссийского Съезда Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов. О полноте власти Советов. http://istmat.info/node/27654

28. Декрет о роспуске Учредительного собрания, принятый в заседании Центрального Исполнительного Комитета 6 января 1918 года. http://istmat.info/node/28336

29. Țîcu O. Dosarul Centenarului (V): Sfatul Țării în polemica dintre Ioan Pelivan și Pavel Miliukov. Timpul, 18 decembrie, 2017.

30. Otu P. Mareșalul Alexandru Averescu: militarul omul politic, legenda. Ediția a II-a, București: Editura Militară, 2016.

31. Constantin I., Negrei I., Negru Gh. Ioan Pelivan: părinte al mișcării naționale din Basarabia. București: Biblioteca Bucureștilor, 2011.

32. Popovschi V. Biroul de organizare a Sfatului Țării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917). Studiu și documente. Chișinău: Pontos, 2013.

33. Republica Democratică Moldovenească: (Formarea și evoluția – 1917-1918). Volum îngrijit de Gheorghe E. Cojocaru. București; Editura Academiei Române, 2017.

34. Cojocaru Gh. E. Sfatul Țării. Itinerar. Chișinău: Civitas, 1998.

35. Idem, Sfatul Țării Documente: Vol. 1, Procesele verbale ale ședințelor în plen, Studiu introductiv, note și comentarii de același autor. Chișinău: Știința, 2016.

36. Moraru A., Negrei I. Anul 1918 – ora astrală a neamului românesc. Chișinău, 1998.

37. Nazaria S., Stepaniuc V. Problema basarabeană în istoriografie, 1917-1947: de la apariție la Tratatele de la Paris (1917-1947), Chișinău, S.n., 2010.

38. Istoria Moldovei, Vol. III, Moldova în perioada contemporană (1917 începutul sec. al XXI-lea), Chișinău, Asociația istoricilor și politologilor „Pro-Moldova", 2017.

39. Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917–1918. Documente. Chișinău: Hyperion, 1995.

41. Alexandr Krupenski – Mareșal provincial al nobilimii din Basarabia (1914–1918). A condus Comitetul Salvării Basarabiei la Paris. În timpul tratativelor de pace s-a opus recunoașterii Actului unirii Basarabiei cu România, consacrându-și tot restul vieții luptei împotriva acestui act. Vezi: 42. Iurie Colesnic. Generația Unirii. Chișinău: Muzeum, 2004.

42. Alexandr Șmidt (Schmidt) – primar al orașului Chișinău (1917–1918). A fost ales deputat în Sfatul Țării din partea Dumei orășenești. După 27 martie 1918, a fost un adversar convins al Unirii. A plecat la Paris unde, folosindu-și relațiile, a încercat să împiedice tratativele de recunoaștere a unirii Basarabiei cu România. Vezi: Iurie Colesnic, op. cit.

PREZENȚA ARMATEI ROMÂNE ÎN BASARABIA LA ÎNCEPUTUL ANULUI 1918

Prof. univ. dr. **Ion GIURCĂ**
Universitatea Hyperion din București

PRESENCE OF THE ROMANIAN ARMY IN BESSARABIA IN THE BEGINNING OF 1918

Summary. The establishment of the Country Council in Chisinau marked the beginning of a process that resulted in the unification of the Moldavian Democratic Republic and Romania. The disarray and robbery committed by Russian troops and local Bolshevik elements in Bessarabia made the representatives of the people in the Country Council request the Romanian government to send troops to Bessarabia to restore order. Following discussions and risk assessments, the Romanian government decided to send four divisions east of the Prut. They acted in compliance with the assigned mission. The population and authorities in Bessarabia acknowledged the presence of the Romanian troops as necessary and beneficial, but the authorities in Petrograd and Kiev as well as the Bolsheviks in the Moldavian Democratic Republic considered it an act of aggression. What is certain is that the Romanian military presence in Bessarabia provided the decision-makers in Chisinau with freedom of action regarding the domestic and foreign policy of the republic, the unification with the Country included.
Keywords: *a*ggression, authorities, Bessarabia, bolschevich, freedom, presence, Romanian, troops, unification.

Rezumat. Constituirea la Chișinău a Sfatului Țării a marcat începutul unui proces care s-a finalizat prin unirea R.D. Moldovenești cu România. Dezordinile și jafurile produse în Basarabia de către trupele ruse și elementele bolșevizate locale au determinat deputați din Sfatul Țării să solicite guvernului român trimiterea de trupe în Basarabia, pentru restabilirea ordinii. După discuții și evaluări ale riscurilor, guvernul român a decis trimiterea la est de Prut a patru divizii, care au acționat în acord cu misiunea stabilită. Prezența trupelor române în Basarabia a fost apreciată ca necesară și benefică de către populație și autorități, dar ca un act de agresiune la Petrograd și Kiev, de către bolșevicii din R.D. Moldovenească. Cert este că prezența militară românească în Basarabia a asigurat libertate de acțiune factorilor de decizie de la Chișinău în privința politicii interne și externe a republicii, între care și unirea cu Țara.
Cuvinte-cheie: agresiune, autorități, Basarabia, bolșevic, libertate, prezența, trupe, român, unire.

În toamna anului 1917, pe frontul oriental situația a luat o întorsătură imprevizibilă după revoluția bolșevică de la Petrograd, cu consecințe dintre cele mai grave pentru spațiul românesc, marcată, în principal, de intrarea armatei ruse aflate în spațiul dintre Carpații Orientali și Nistru într-o stare de dezorganizare și indisciplină, care nu a mai putut fi restabilită de către comandanți. În contextul stării de insecuritate dinapoia liniei frontului din Moldova, la 5/18 decembrie 1918, Marele Cartier General român a dispus organizarea teritoriului până la Prut în opt zone militare, cu excepția Iașului, cu misiunea „să supravegheze unitățile ruse din zona respectivă, să împiedice dezertarea lor cu armele și să reprime încercările de brigandaje." [2, p. 911].

Pe fondul părăsirii frontului de către trupele ruse, guvernul român de la Iași a decis neimplicarea în disputele din cadrul armatei ruse, după destituirea generalului D.G. Scerbacev de către bolșevici, I.I.C. Brătianu exprimându-i acestuia că: „Nu pot mobiliza niciun soldat român pentru a vă apăra contra propriilor dumneavoastră trupe, fără a mă vedea amestecat în luptele din Rusia și fără a provoca un conflict cu noii conducători." [2, p. 440].

La 7/20 decembrie 1917, generalul Constantin Prezan a prezentat guvernului român situația din zona operațiunilor, arătând că Armata 4 rusă a primit ordin să părăsească frontul și să se îndrepte către Iași, solicitând autorităților române permisiunea de a-l aresta pe D.G. Scerbacev, amenințând că în caz contrar vor interveni în forță. Noaptea de 8-9/21-22 decembrie 1917 a fost dramatică în condițiile tentativei de arestare a lui D.G. Scerbacev de către oamenii lui S.G. Roșal, context în care regele Ferdinand I și-a dat acordul pentru ca în dimineața zilei de 9/22 decembrie unitățile române să dezarmeze pe bolșevici, care au fost îmbarcați în trenuri și expediați peste Prut.

Situația din Basarabia, nesigură sub aspect politic și militar încă din luna octombrie 1917, îl determinase pe colonelul Nicolae Furtună să solicite, în ziua de 22 octombrie/4 noiembrie, constituirea unei armate moldovenești pentru securitatea teritoriului dintre Prut și Nistru, vorbind despre „prăzile și neorânduielile anarhice făcute în Basarabia de către dezertori și soldați ne-

disciplinați, și cheamă Congresul să ia hotărâre despre înființarea grabnică a oștilor naționale, căci numai ele sunt în stare a scăpa țara de anarhie și dărâmare" [3, p. 50], cerință inclusă în Rezoluția Congresului Ostășesc la 25 octombrie/7 noiembrie 1917.

Constituirea Sfatului Țării, la 21 noiembrie/4 decembrie 1917, a fost un prilej pentru a reitera necesitatea unei armate a Basarabiei, în Sfatul Directorilor Generali fiind inclus și un director pentru „trebile ostășești". Prin proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, la 2/15 decembrie, Sfatul Țării avea în vedere, între altele, „să întocmească îndată polcuri naționale din ostași născuți pe pământul Basarabiei pentru apărarea bogăției țării de jaf în vremea demobilizării oastei și pentru izbăvirea țării de cea mai strașnică anarhie." [3, p. 119].

A doua zi a fost constituit guvernul R.D. Moldovenești, director general pentru treburile militare și de marină fiind numit Teodosie Petru Cojocaru, care, bolnav fiind, nu și-a putut exercita funcția. În acele condiții, Sfatul Țării l-a împuternicit pe sublocotenentul Gherman Pântea să îndeplinească această funcție.

La 15/28 decembrie 1918, G. Pântea a emis „Ordinul nr. 1" către oștile Republicii Moldovenești, în care era prezentată situația din spațiul dintre Prut și Nistru: „Trebuie să întrebuințăm forțe supraomenești în lupta cu dezastrul și dezordinea ce bântuiesc în Republica Rusească și amenință să ajungă cu valurile și în țara noastră Moldova. Cea mai mare dificultate întâmpinăm în faptul că noi toți am pierdut încrederea și nu mai credem nimănui. Între noi sunt semănate neîncrederea și îndoiala." [3, p. 129].

Prin urmare, în luna decembrie 1917, Sfatul Țării de la Chișinău nu dispunea de o structură polițienească sau/și militară care să poată asigura ordinea între Prut și Nistru, libertatea de acțiune pentru punerea în aplicare a programului expus și aprobat.

Situația din Basarabia în vara și toamna anului 1917 este reflectată pe larg în izvoare istorice, din acestea rezultând aspecte privind jafurile și dezordinile săvârșite de către trupe ruse și elemente bolșevizate.

La Iași situația dintre Prut și Nistru era cunoscută, guvernul și Marele Cartier General erau informate despre diferite situații create ca urmare a schimbărilor politice survenite la Chișinău, fiind preocupate și îngrijorate de starea de insecuritate din acest spațiu care se putea extinde, în diferite forme, și spre vest.

Prezența trupelor ruse între Prut și Nistru, aflate acolo cu diverse sarcini cu mult timp înainte sau retrase de la vest de Prut, cu orientări politice diferite, aflate sub comandă militară sau scăpate de sub control, constituiau un dublu pericol: posibilitatea de a impune prin forță un sistem politic contrar voinței majorității populației, ușor de manipulat în acele condiții, cât și distrugerea elementelor de logistică ale armatei române aflate în acest spațiu.

Starea de insecuritate din Basarabia a determinat structurile centrale și locale din republică, în condițiile în care forțele și mijloacele la dispoziție nu erau în măsură să le asigure ordinea și siguranța, să ceară statului și armatei române să intervină la est de Prut.

Conștient de imposibilitatea asigurării ordinii în R.D. Moldovenească, obținând libertate de acțiune pentru restabilirea ordinii, V. Christy și I. Pelivan au efectuat o vizită secretă la Iași la 14-15 decembrie/27 – 28 decembrie 1917, unde au prezentat situația din Basarabia guvernului român. În urma discuțiilor de la Iași, la 22 decembrie 1916/ 4 ianuarie 1918, Sfatul Țării a trimis generalului C. Iancovescu, ministrul de război al României, o telegramă, semnată de către P. Erhan, I. Pelivan și V. Christy, în care se arăta: „Conform hotărârii Consiliului Directorilor Generali ai Republicii Moldovenești, vă rugăm să binevoiți a dispune trimiterea la Chișinău a unui regiment Ardelenesc cu posibilă urgență. Totodată vă rugăm să ordonați ca acest regiment să stea la dispoziția directoratului Republicii Moldovenești." [4, p. 226].

A doua solicitare a sosit la Iași din partea Comitetului moldovenesc de la Kiev, care a transmis primului ministru român o telegramă în care se arăta: „Fiind informați de către reprezentantul Sfatului Țării despre situația critică din Basarabia, vă rugăm să trimiteți imediat în Basarabia trupele române pentru salvarea țării." [5, p. 184]. După discuții în cadrul guvernului, la 24 decembrie 1917/ 6 ianuarie 1918 generalul C. Iancovescu a pus următoarea rezoluție pentru șeful Statului Major General al Armatei: „Consiliul de Miniștri a aprobat cererea de față. Se va da ordin ca 1 000 ardeleni cu arme și mitraliere, ce ne vin din Kiev, să se oprească la gara cea mai apropiată de Chișinău, de unde se vor trimite pentru paza depozitelor de subzistență." [4, p. 267],

De comun acord cu autoritățile ucrainene, detașamentul de ardeleni a fost trimis la Chișinău, dar transportul s-a executat fără luarea unor măsuri de siguranță informativă și militară, astfel că la ajungerea în stația de cale ferată, detașamentul de ardeleni a fost întâmpinat cu foc de arme și mitraliere, rezultând mai mulți răniți, dintre care unii grav. Aceeași soartă a avut-o detașamentul format din ardeleni, ucraineni și grăniceri români, trimis de la Iași spre Chișinău, care a fost interceptat și atacat în Masivul Cornești făcând imposibilă ajungerea lor la destinație. Mai mult, la Chișinău bolșevicii au atacat sediul Comisiei interaliate, arestând militarii și funcționarii statelor Antantei aflați în misiune.

În Sfatul Țării reprezentanții partidelor socialiste au prezentat la 26 decembrie 1917/8 ianuarie 1918 o moțiune prin care reproșau lipsa colaborării cu republica ucraineană și cu socialiștii revoluționari din Basarabia și Ucraina pentru paza căilor ferate și a depozitelor de aprovizionare, pentru combaterea actelor de tâlhărie și a anarhiei. Referitor la o eventuală intrare a armatei române în Basarabia, se considera că „poate fi pasul cel întâiu pentru ocuparea ei și pentru smulgerea ei de fapt din sânul republicii ruse și desigur se va prezenta un pericol pentru toate drepturile politice și sociale dobândite prin revoluție. Intrarea armatei române poate provoca războiul civil pe teritoriul Republicii Moldovenești." [4, p. 267].

Cerința autorilor moțiunii era de a se protesta față de intrarea trupelor române în Basarabia, fiind cât se poate de clar că o parte a membrilor Sfatului Țării doreau intrarea teritoriului dintre Prut și Nistru în componența Ucrainei și instaurarea unui regim bolșevic. De altfel, la 3/16 ianuarie 1918, deputații socialiști de orientare prorusă s-au retras din Sfatul Țării și au emis o declarație în care se pronunțau pentru unirea cu revoluția bolșevică rusească, apreciau că în Sfatul Țării erau prea mulți moldoveni și elemente burgheze, se pronunțau împotriva venirii armatei „țariste" române în Basarabia.

Toate aceste acțiuni au determinat guvernul român ca, după îndelungi dezbateri și analize a riscurilor, să decidă la 4/17 ianuarie 1918 autorizarea intervenției armatei române la est de Prut. Justificarea deciziei a fost făcută publică mai târziu, la 12/25 ianuarie 1918, când a fost mediatizată în presa românească: „Comandantul rusesc ne-a cerut, în urma intervenției Sfatului Țării de la Chișinău, să asigurăm..., ordinea în Basarabia. Era cu atât mai necesar să se răspundă chemării comandantului rus și a Republicii Moldovenești, cu cât bande răzvrătite din armata rusă opreau trenurile cu aprovizionări pentru armata română și cea rusească și dădeau foc sau prădau depozitele de hrană, înființate de noi în Basarabia, precum și pe cele ce trebuiau, în urma înțelegerii cu guvernul și comandamentul rusesc, să le formăm în zona care ne-a fost desemnată acolo... În aceste condiții era absolută nevoie să ne asigurăm linia Chișinău, Ungheni, să restabilim ordinea în regiunea de unde trupele noastre se aprovizionează și în care populația înspăimântată de omorurile și jafurile bandelor ruse răzvrătite, reclama ajutorul ostașilor români." [3, p. 138].

În acest scop a fost destinat Corpul 6 armată, comandantului acestuia, generalul Ion Istrati, fiindu-i stabilită următoarea misiune: „…să respingă peste Nistru bandele ruse care ar putea încerca să treacă în Basarabia fără ordinul comandantului rus al frontului și deci cu intenția de a jefui sau a ataca trupele noastre; să asigure ordinea și regulata circulație pe calea ferată; să se facă ordine în tot ținutul Basarabiei, punându-se viața și avutul locuitorilor la adăpostul jafurilor și crimelor." [6].

Pentru îndeplinirea misiunii încredințate au fost destinate diviziile 11 și 13 infanterie, 1 și 2 cavalerie, care: „să distrugă forțele de agitație existente în Basarabia; să treacă peste Nistru sub escortă, cu trenul sau pe jos, toți soldații ruși dezertori care rătăcesc prin sate și sunt organizate în bande în scopul de a jefui și răzvrăti pe locuitori. Cei originari din Basarabia vor fi trimiși la vetrele lor." [6].

Dintre cele patru divizii destinate să acționeze în Basarabia, Divizia 11 infanterie a primit ordin să concentreze majoritatea forțelor în zona Chișinău, Cărbuna, cu misiunea „de a asigura transportul trenurilor de aprovizionare pe linia Bender, Socola și formarea depozitelor necesare armatei române în lungul drumurilor de etape. Să asigure ordinea la Chișinău și Bender pentru ca buna funcționare a căilor ferate să nu fie împiedicată de răufăcători; să pună populația, avutul ei și ținutului în siguranță, la adăpost de jafuri și distrugeri." [7].

Conform ordinelor primite și planurilor de acțiune proprii, unitățile Diviziei 11 infanterie au trecut Prutul la 6/19 ianuarie 1918, ajungând în seara zilei de 12/25 ianuarie în zonele stabilite la circa 20-25 km de Chișinău.

La Călărași a avut loc o întâlnire a generalului E. Broșteanu cu I. Inculeț, președintele Sfatului Țării, care era însoțit de către un reprezentant al organizațiilor țărănești, orășenești, mateloților și soldaților moldoveni, „…cărora le-a explicat cu răbdare și i-a asigurat că armata română nu se va amesteca în treburile interne ale Republicii Moldovenești, atrăgându-le totodată atenția că nu se va opri decât la Chișinău pentru a-i izgoni pe bolșevicii de acolo, cărora să li se pună în vedere că, dacă vor organiza rezistență, armata română va face uz de toate armele din dotare." [8, p. 70].

Pentru a se evidenția caracterul strict militar al acțiunii armatei române între Prut și Nistru, în aceeași zi, generalul C. Prezan a emis și făcut public un manifest către locuitorii Basarabiei în care se arăta: „În aceste clipe de grea cumpănă și nestatornicie, Sfatul Țării Moldovenești și-a adus aminte de noi și ne-a cerut, prin Comandamentul militar rus, să trecem Prutul:

1. Ca să aducem rânduială și liniște în satele și târgurile voastre, punând la adăpost viața și avutul întregului popor împotriva răufăcătorilor și

2. Ca să chezășluim transportul celor trebuincioase pentru traiul armatelor ruse și române, care fac

paza la hotarele noastre, apărând prin aceasta și hotarele țării voastre...

Vă declar sus și tare că oastea română nu dorește altceva decât ca, prin rânduiala și liniștea ce aduce, să vă dea putința să vă statorniciți și să desăvârșiți autonomia și slobozeniile voastre, precum veți hotărî voi singuri. Aveți toată încrederea și primiți pe ostașii aceștia cu dragostea frățească cu care ei vin la voi. Iar dacă vreunul din acești ostași s-ar abate de la calea cea bună, care i-a fost poruncită de noi, aduceți numaidecât jalba voastră înaintea celui mai apropiat comandant, și fiți încredințați că vi se va face îndată deplină dreptate."[3, pp. 137-138].

În ziua de 13/26 ianuarie 1918, în stația de cale ferată Strășeni a avut loc o nouă întâlnire între generalul E. Broșteanu și o delegație a Sfatului Țării, în cadrul căreia partea română a respins insinuările legate de acțiunea armatei. Mai mult, în urma discuțiilor purtate, pentru a fi convingător, comandantul Diviziei 11 infanterie a emis un manifest către locuitorii Basarabiei în care era expusă situația și scopul acțiunii militare în curs de desfășurare: „Ne adresăm vouă cetățeni pașnici ai Basarabiei, și vă rugăm să înțelegeți cu toții, așa cum este în adevăr rostul nostru. Ridicați-vă cu toții și alungați cetele netrebnice, care pradă și omoară. Suntem hotărâți să luptăm cu cea din urmă putere pentru a nimici aceste cete de progromșcici. De vom ajunge la luptă cu cetele pomenite, nu va fi cu putință să scutim orașele și satele voastre de pierderi prin bombardarea ce vom fi nevoiți să o facem. Spre a nu se întâmpla aceasta, poftim poporul pașnic să silească pe progromșcici să părăsească țara cu un minut mai devreme. Să nu fie nevoie să-i izgonim noi cu puterea armatelor." [9].

Bolșevicii și adepții rămânerii R.D. Moldovenești în sfera de influență a Rusiei sau Ucrainei au reacționat imediat față de prezența armatei române la Chișinău. Încă din ziua de 6/19 ianuarie 1918, Naștarun Caabac, șeful de stat major al armatei roșii din Chișinău, a exercitat o adevărată teroare asupra Consiliului directorilor generali, arestând și obligând pe P. Erhan și I. Inculeț să scrie și să transmită guvernului român de la Iași o telegramă în care să arate: „Protestăm contra introducerii armatelor române pe teritoriul republicii moldovenești. Cerem în mod categoric oprirea imediată a trimiterii armatelor și rechemarea neîntârziată a acelor armate, care sunt deja introduse. Introducerea armatelor române în Basarabia amenință cu grozăviile războiului civil, care deja a început. Armatele ruse trebuiesc lăsate să treacă libere fără nicio împiedicare." [4, p. 270].

Reacția cea mai fermă a venit de la Petrograd, unde, în aceeași seară, luând cunoștință de intrarea trupelor române în Basarabia, Sovietul Comisarilor Poporului al RSFS Ruse a hotărât: „Toate relațiile diplomatice cu România sunt întrerupte... Fondul de aur român care se găsește la Moscova este declarat intangibil pentru oligarhia română. Guvernul sovietelor își asumă răspunderea de a conserva acest fond și de a-l remite în mâinile poporului român." [10, pp. 16-17], Hotărârea era argumentată prin aceea că: „Acoperită fără de legi, oligarhia română a deschis operațiile militare împotriva Republicii Ruse." [10, pp. 15-16].

Decizia Sovietului Comisarilor Poporului a fost cunoscută la Iași și Chișinău abia la 15/28 ianuarie 1918, când în capitala R.D. Moldovenești se desfășurau evenimente deosebit de importante: intrarea generalului E. Broșteanu și a principalilor săi colaboratori, desfășurarea unei ședințe extraordinare a Sfatului Țării prilejuită de acest moment, primirea la Chișinău a notei lui Saint-Aulaire referitor la punctul de vedere al miniștrilor Puterilor Aliate la Iași în privința intrării trupelor române în Basarabia.

Intrarea generalului E. Broșteanu și a statului său major în Chișinău a fost salutată de către oficiali și populația favorabilă prezenței militare române, iar Sfatul Țării a organizat și desfășurat o ședință extraordinară dedicată acelui moment istoric. Ședința a fost deschisă de către I. Inculeț, care a salutat prezența generalului E. Broșteanu în sală, a argumentat necesitatea prezenței militare române la Chișinău și în Basarabia și a vorbit despre garanțiile comandantului român în privința libertății de acțiune a executivului și legislativului de la Chișinău. În cuvântul său, generalul E. Broșteanu a mulțumit pentru onoarea care i s-a făcut prin primirea la Sfatul Țării, arătând, între altele: „Ați hotărât să vă creați o republică, dar nu aveți puteri proprii. În fiecare ceas pe teritoriul republicii se petrec prădăciuni și omoruri și nu le puteți împiedica. Iată scopul pentru care s-a trimis aici armata, singurul scop. Dar odată cu aceasta, armata română a adus alt serviciu populației din republica dumneavoastră; din momentul când armata română a intrat pe teritoriul republicii moldovenești, în toate punctele prin care am trecut, reprezentanții populației se prezentau și ne mulțumeau pentru noaptea liniștită petrecută. În Chișinău se petrece același lucru: populația ne mulțumește că poate trăi liniștită sub paza armatelor române. Guvernul român pune la dispoziția dumneavoastră aceste armate, care sunt aici pentru a veni în ajutorul dumneavoastră. Creați-vă viața d-voastră cum credeți și nimeni nu se va amesteca în ea. În organizarea ei, noi nu vă vom împiedica." [4, p. 272].

În cadrul ședinței, P. Erhan l-a asigurat pe generalul E. Broșteanu că executivul de la Chișinău va lua toate măsurile pentru a sprijini acțiunea armatei

române, să explice populației locul și rolul prezenței militare românești în R. D. Moldovenească.

A doua zi, la 16/29 ianuarie 1918, generalul E. Broșteanu a emis o nouă Proclamație către populația Chișinăului, în care exprima mulțumirea pentru entuziasta primire și încrederea acordată, transmițând că: „Însărcinarea mea nu este să împiedic împlinirea soartei ce v-ați croit, declarându-vă autonomia sau neatârnarea mai bine, ci dimpotrivă, de a mă sili să vă ajut pentru așezarea întocmirii voastre pe temelii solide. Pentru aceasta va fi nevoie să iau anumite măsuri de ordine și siguranță. Toate măsurile ce voi lua vor fi în interesul vostru comun. Să ascultați și să urmați cu voie bună măsurile ce Comandamentul meu vă va adresa, căci pornesc din nevoia apărării voastre de anarhie." [4, pp. 145-146].

Proclamația exprima doar în parte realitatea în privința binevoitoarei primiri a trupelor române, cunoscut fiind că în Chișinău și împrejurimi erau numeroase forțe ostile, gata să acționeze, prin diverse forme, pentru a demonstra contrariul. Însăși măsurile anunțate și care s-au materializat în timp scurt, evidenția conștientizarea stării de insecuritate care persista în Basarabia și necesitatea ca aceasta să fie înlăturată.

Generalul E. Broșteanu fusese informat că trupele ruse bolșevice se retrăsese la Tighina, unde organizase apărarea orașului și cetății, astfel că, odată cu acțiunile pentru restabilirea ordinii în zona sa de responsabilitate, a organizat atacul asupra zonei ocupate de către bolșevici, în scopul cuceririi acesteia și luării sub control a podului peste Nistru. Luptele pentru cucerirea Tighinei s-au desfășurat între 18/31 ianuarie – 25 ianuarie/7 februarie, când, cu jertfa a trei ofițeri și 138 trupă, Tighina a fost ocupată prin înfrângerea rezistenței bolșevicilor.

Apelul din Proclamația generalului E. Broșteanu era determinat și de radicalizarea raporturilor în cadrul Sfatului Țării dintre Blocul Moldovenesc și Partidul Ţărănesc, disputa determinând o remaniere guvernamentală, astfel că la 16/29 ianuarie 1918 dr. D. Ciugureanu a fost împuternicit să formeze un nou guvern, care a acționat în direcția restabilirii ordinii în Basarabia și a unei colaborări eficiente cu armata română. În ziua de 18/31 ianuarie 1918, Congresul țărănesc a dezbătut problema prezenței armatei române în Basarabia, vorbitorii aducând insulte și proferând amenințări la adresa militarilor români.

În acele zile tensionate deputați din Sfatul Țării au pregătit și la 24 ianuarie/6 februarie 1918 au emis o Declarație prin care au proclamat independența Republicii Democratice Moldovenești, în care se arăta că: „Sfatul Țării și sfatul miniștrilor Republicii Moldovenești se va sili să cheme cât mai degrabă adunarea poporană pe temeiul glăsuirii obștești, care va hotărî desăvârșit rânduiala lăuntrică în țară și legăturile ei de unire cu alte țări, dacă aceasta o va cere binele popoarelor republicii noastre." [4, pp. 149-150].

Un punct distinct al Declarației din 24 ianuarie/ 6 februarie 1918 l-a constituit cel referitor la prezența armatei române în Basarabia: „Prin venirea oștilor frățești române pe pământul republicii noastre s-a întocmit o stare prielnică pentru munca harnică și orânduită pe toate ogoarele vieții. Oștile românești au venit să apere drumurile de fier și magaziile de pâine pentru front; dar ființa lor pe pământul nostru ajută la așezarea rânduielii în țară și de azi înainte roada muncii fiecărui cetățean al republicii este chezășuită împotriva lăcomiei răufăcătorilor... Toate zvonurile, cum că Românii au venit să ne cuprindă țara și să ne stăpânească, nu se potrivesc cu adevărul și se împrăștie de dușmanii Republicii noastre. Că oștile românești nu ne primejduiesc neatârnarea, slobozenia și drepturile câștigate prin revoluție, chezășie ne sunt Franța, Anglia și America cu mărturiile lor, precum și declarațiile împuterniciților României." [4, p. 150].

Prezența benefică a armatei române în Basarabia a fost exprimată și într-o Declarație a unui grup de intelectuali din teritoriile locuite de români, grupați în jurul ziarului „Ardealul", a cărui denumire a fost schimbată în „România Nouă – organ de propagandă pentru unirea politică a tuturor românilor", chiar în ziua de 24 ianuarie/6 februarie 1918, în care se arăta că: „Împrejurarea că viteaza armată română astăzi este stăpână peste întreaga Basarabie, ne dă oarecum putința unei desfășurări slobode a acestei lupte sfinte și drepte. Noi socotim această armată, în care pe lângă ostași din România, sunt și zeci de mii de români din Transilvania, Bucovina și Macedonia, ca o armată a întregului neam românesc, menită să lupte nu pentru alipirea la România a țărilor care se află încă sub stăpânire străină, ci pentru crearea unei Românii nouă, a întregului neam. …dacă până acum putea să însemneze o primejdie, ca cineva să lupte în Basarabia pentru unirea neamului, de aici încolo, având scutul armatei române, ar fi o trădare dacă basarabenii nu și-ar înțelege datoria lor națională cea mai înaltă." [4, pp. 152-153]

Prezența armatei române în Basarabia și restabilirea ordinii în mediul urban și rural a asigurat libertatea de acțiune a structurilor politice și organizațiilor profesionale în direcția exprimării gândurilor pentru viitorul populației majoritare din acest spațiu. Ziarul „România Nouă" a publicat la 31 ianuarie/13 februarie 1918 o chemare a scriitorilor din România, Ardeal și Bucovina către locuitorii dintre Prut și Nistru, în care

se arăta: „A venit, fraților, vremea ca neamul moldovenesc să nu mai cunoască hotar pentru dragostea lui, pentru limba noastră cea dulce. *Cultura, limba și școala noastră de acum trebuie să se unească pe veci și nedespărțiți vom rămâne până la sfârșitul sfârșitului*." [11].

Așadar, proclamarea independenței R.D. Moldovenești a fost posibilă datorită voinței oamenilor politici din Basarabia racordați la realitățile vremii, care, prin asigurarea libertății de exprimare și acțiune de către armata română, au luat decizia de a renunța la ideea unei republici autonome în cadrul Federației Rusiei sau a Ucrainei, așa cum se dorea și la Kiev.

Proclamarea independenței R.D. Moldovenești a fost primită cu satisfacție la Iași, dar cu îngrijorare și chiar ostilitate la Kiev și Petrograd. La 2/15 februarie 1918 generalul Constantin Coandă, aflat la Kiev, transmitea lui I.I.C. Brătianu o informare despre situația din Ucraina, unde sovietele preluaseră pentru scurt timp puterea, cât și cerințele colonelului Mihail Artimievici Muraviev, comandantul şef al armatelor revoluționare de pe Frontul est-ucrainean, care cerea guvernului român „să dea un ordin categoric trupelor române care au ocupat teritoriul Republicii Federative Ruse să se retragă în granițele României, fără a aștepta din partea noastră înlocuirea trupelor care păzesc depozitele d-voastră. Numai după retragerea imediată a trupelor, relațiile normale între armata română și armata revoluționară a Republicii Federative Ruse vor putea fi restabilite…. Acord 48 de ore din momentul primirii de către D-voastră a prezentei cereri pentru răspunsul guvernului de la Iași cu privire la retragerea trupelor în granițele D-voastră. Ne primirea unui răspuns afirmativ din partea guvernului D-voastră, va atrage deschiderea imediată a unei acțiuni militare viguroase din partea armatei revoluționare ruse." [12].

Cerința este o dovadă clară a intențiilor sovietelor în legătură cu spațiul dintre Prut și Nistru, ce prezenta în continuare interes pentru conducerea instalată prin forță la Petrograd care nu recunoștea actul de independență votat de către Sfatul Țării de la Chișinău.

În legătură cu răspunsul ultimativ solicitat de către colonelul M.A. Muraviev, acesta a ajuns la Kiev la 9/22 februarie, generalul C. Coandă fiind împuternicit să prezinte ofițerului rus: „Trupele române au intrat în Basarabia la cererea formală a guvernului Republicii Moldovenești. Scopul trimiterii trupelor românești este exclusiv de a garanta securitatea depozitelor militare pe care le avem în Basarabia destinate trupelor române și a celor rusești care se mai găsesc încă în România, și de a asigura în același timp circulația normală pe căile ferate din Basarabia. Guvernul Republicii Moldoveneşti este în imposibilitatea de a lua aceste măsuri din lipsă de forțe militare organizate. Atitudinea agresivă a autorităților superioare de la Kiev cu privire la România n-ar putea fi deci justificată." [13].

Relațiile cu ucrainenii s-au detensionat odată cu ocuparea Kievului de către trupele germane, la 17 februarie/2 martie 1918, generalul C. Coandă având contacte în ziua de 19 februarie/4 martie 1918 cu noul ministru de război Jukovski și cu ministrul de externe Golubovici, primind garanții că i se va permite plecarea la Iași, ceea ce nu s-a întâmplat imediat.

Eliberarea generalului C. Coandă și revenirea acestuia în țară, unde a ajuns la 4/17 martie, a fost posibilă datorită includerii sale ca membru în delegația română pentru negocierea păcii cu Puterile Centrale.

După proclamarea independenței, starea de insecuritate a R.D. Moldoveneşti era accentuată de pretențiile teritoriale ale Ucrainei. Prin urmare, la Chișinău se conştientiza și se făceau demersurile pentru continuarea prezenței militare românești, pentru o implicare mai consistentă a trupelor române în asigurarea securității tinerei republici.

Declarația de independență a fost transmisă oficial la Iași abia la 17 februarie/ 2 martie 1917, prin care se anunța ruperea raporturilor de dependență față de Rusia și se transmitea asigurarea că: „guvernul Republicii, reprezentând un popor liber pe destinele sale, va stabili cât mai curând cu putință raporturi strânse și frățești cu Regatul României de care suntem legați atât prin interesele vecinătății cât și prin comunitatea rasei." [14].

În condițiile unor relații tensionate cu ucrainenii, la 3/16 februarie 1918 generalul A. Averescu a primit o înștiințare din partea lui D. Ciugureanu în care se arăta că în acea zi sosise la Chișinău un trimis al generalului Scerbacev, „cu însărcinarea de a forma pe teritoriul Republicii noastre armate rusești și de a rechiziționa depozitele de toate categoriile ce armatele rusești în retragerea lor le-au lăsat pe teritoriul nostru; prezența generalilor ruși precum și intențiile lor fiind dăunătoare intereselor superioare și siguranței Republicii Moldovenești, printr-o hotărâre anterioară, a dispus ca toate depozitele rusești ce se găsesc pe teritoriul național, să rămână proprietatea Republicii și a oprit provizoriu formarea de trupe rusești pe teritoriul ei. În numele guvernului Republicii Moldovenești rog pe excelența voastră să ne informeze dacă are cunoștință asupra acestor chestiuni și să ordone Comandamentului trupelor române din Chișinău ca să ne dea concursul în caz de nevoie pentru salvgardarea marilor noastre interese." [15].

Acțiunea generalului trimis de către D.G. Scerbacev în R.D. Moldovenească a îngrijorat conducerea de la Chișinău, care la 1/14 martie 1918 solicita gu-

vernului român „să dea ordine armatei sale din Basarabia de a nu permite crearea de corpuri de armată rusești pe teritoriul republicii, deoarece neorânduielile și nesupunerile au reînceput numai cât s-a știut de permisiunea acordată generalului Scerbacev de a forma unități militare ruse." [16].

Dacă problema constituirii de unități ruse în Basarabia a fost contracarată, continuând expedierea acestora peste Nistru, de la Kiev semnalele erau dintre cele mai sumbre. La 16/29 martie 1918, ministrul de externe al Ucrainei, Golubovici, dorind o participare la viitoarea conferință de pace de la București, transmitea guvernelor de la Berlin, Viena, Istambul, Sofia și Iași, că „Guvernul ucrainean este adânc interesat de soarta unei regiuni limitrofe Republicii Ucrainene, de Basarabia. ...Basarabia din punct de vedere etnografic, economic și politic formează o unitate indivizibilă cu teritoriul Ucrainei... orice schimbare a fostei granițe româno-ruse, în special în părțile ei de nord și de sud, ating adânc interesele politice și economice ale Republicii Ucrainene." [17].

În ziua de 16/29 martie 1918, primind de la Iași telegrama ministerului de externe ucrainean, guvernul R.D. Moldovenești a transmis o notă executivului de la Kiev prin care respingea pretențiile și argumentele sale, considerându-le ca un amestec în treburile sale interne. În aceeași zi, a avut loc o ședință a Sfatului Țării, în cadrul căreia D. Ciugureanu reamintea opozanților prezenței militare românești între Prut și Nistru: „…eu v-am spus că primejdia ne amenință pe noi din altă parte, de unde nici nu ne așteptam, din partea Ucrainei. Ucrainenii atunci se zicea că vor să ne ieie două ținuturi de ale noastre, ținuturile Achermanului și Hotinului. Însă ceea ce era atunci numai o vorbă acum e un fapt adevărat… Ucraina mai mult nu se mai socoate cu republica noastră, nu mai vrea nicidecum să țină seamă de neatârnarea noastră și nici măcar nu ne socoate în drept de a ne ocârmui noi singuri." [3, p. 189].

Cum era de așteptat, dezbaterile au fost aprinse, cu proteste față de atitudinea Kievului, dar și cu exprimări favorabile și justificative față de cererile ucrainenilor. O poziție fermă a avut deputatul Dimitrie Bogos, care a protestat față de pretențiile ucrainenilor, arătând: „Iar dacă e vorba de alipirea Basarabiei la vreo țară megieșă, apoi România are pentru aceasta toate drepturile, pe când Ucraina niciunul." [3, p. 195]. Această atitudine a guvernului ucrainean era o dovadă în plus că autoritățile de la Chișinău aveau nevoie de o prezență militară românească pentru continuarea misiunilor în curs de desfășurare, cât și ca element de descurajare pentru cei atât de preocupați de gestionarea unui spațiu care aparținuse din 1812 Imperiului Țarist. Riscurile la adresa independenței R.D. Moldovenești, conștientizarea vulnerabilităților, libertatea de acțiune în plan politic au fost factori care au grăbit decizia Sfatului Țării de unire cu România.

Urmare a atitudinii autorităților ucrainene, la 26 februarie/11 martie, câțiva membri ai Sfatului Țării s-au deplasat la Iași, unde au discutat cu autoritățile române și cu reprezentanții diplomatici ai Antantei despre posibilitatea unirii R.D. Moldovenești cu România. O a doua vizită la Iași a avut loc la 20 martie/ 2 aprilie când s-a decis înfăptuirea actului unirii și modalitatea de înfăptuire.

Tendința Ucrainei de a absorbi teritorial și instituțional teritoriul dintre Prut și Nistru a fost dovedită, imediat după proclamarea unirii, prin rezoluția din 13/26 aprilie 1918 a Radei de la Kiev, transmisă guvernului român, în care se arăta că: „...ea nu recunoaște hotărârea Sfatului Țării privind încorporarea Basarabiei la România, este un act care nu exprimă voința tuturor popoarelor locuind pe teritoriul Basarabiei, din care cauză Republica Democrată a Ucrainei pretinde ca regiunile Basarabiei unde populația s-a declarat sau se va declara ucraineană să fie reunite la Republica Ucraina." [3, p. 222].

A fost prima, dar nu ultima, exprimare de acest gen, prin care Ucraina își manifesta această dorință, era o dovadă a necesității unei prezențe militare românești consistente la Nistru pentru apărarea acestui teritoriu revendicat de către Rusia bolșevică și noul stat constituit la est de fluviu.

Unirea decisă la Chișinău la 27 martie/9 aprilie 1918, votul din cadrul ședinței Sfatului Țării este o dovadă că deputații au avut libertate de exprimare, prezența în acea zi chiar în sala de ședințe a primului ministru român Alexandru Marghiloman și a generalului Constantin Hârjeu – ministrul de război, neinfluențând votul opozanților unirii.

Recunoașterea importanței prezenței militare românești în Basarabia de la începutul anului 1918 este dovedită de prezența la Chișinău, începând cu ziua de 26 martie/8 aprilie, a generalului C. Hârjeu – ministru de război, generalului Ludovic Mircescu, generalului I. Istrati – comandantul Corpului 6 armată, generalului E. Broșteanu – comandantul Diviziei 11 infanterie, scoasă din Basarabia, generalului Ioan Rășcanu – comandantul Diviziei 1 vânători, generalului Petre Greceanu – comandantul Diviziei 2 cavalerie, generalului Mihai Schina – comandantul Diviziei 1 cavalerie, generalului Ioan Ghinescu – comandantul Diviziei 4 infanterie, generalului Al. Anastasiu, generalului Alexandru Mărgineanu – comandantul Diviziei 3 infanterie, care în ziua de 27 martie/9 aprilie, pe timpul desfășurării lucrărilor Sfatului Țării, „s-au dus la Corpul VI

de armată, unde un ceai de onoare fusese pregătit de d. general Istrate și unde au așteptat mesajul parlamentului basarabean." [3, p. 213]. În seara zilei, la ora 19:00, A. Marghiloman și suita sa, inclusiv generalii prezenți la Chișinău, fiind invitați să se prezinte la localul unde se desfășura ședința Sfatului Țării pentru a lua cunoștință de rezultatul votului, „s-au dus în cortegiu, escortați de cavaleria basarabeană și de escadroane de roșiori, la palatal liceului nobilimei, în care Sfatul Țării își ține ședințele lui." [3, p. 214].

Sintetizând locul și rolul armatei române în Basarabia în primele luni ale anului 1918, se poate deduce, pe baza activităților desfășurate, că aceasta nu s-a implicat direct în activitatea politică a structurilor constituite în noiembrie și decembrie 1917, dar prezența acesteia a stânjenit vizibil libertatea de acțiune a trupelor și forțelor bolșevice ostile îndeplinirii idealurilor românilor dintre Prut și Nistru.

Locul și rolul armatei române în Basarabia în perioada ianuarie-martie 1918 a fost sintetizat în raportul pe care generalul I. Istrati l-a prezentat la 29 aprilie/12 mai 1918 Marelui Cartier General, din care rezultă acțiunile și activitățile desfășurate de către trupele din subordine: preluarea armamentului de la populația urbană și rurală; asigurarea celei mai complete ordini, împingerea peste Nistru a ultimelor coloane ruse din Basarabia și care veneau din Moldova; asigurarea condițiilor pentru ca activitatea agricolă, economică și comercială să reînceapă (în acest scop pe lângă fiecare divizie a fost trimis câte un comisar al guvernului român, de regulă un prefect de județ); adunarea și inventarierea armamentului lăsat de trupele ruse; o purtare corectă și demnă și desfășurarea unei propagande active (conferințe, șezători, baluri, coruri, concerte – în acest scop, guvernul luase măsura trimiterii în Basarabia a unui număr de profesori secundari, învățători și preoți pentru propagandă națională și culturală), prin care să se apropie populația de toate naționalitățile, iar moldovenii în special să fie deșteptați la viața națională, combătându-se agitațiile străinilor contra noastră [18].

În raportul său, generalul I. Istrati remarca faptul că unitățile care au acționat între Prut și Nistru și-au făcut pe deplin datoria, „liniștea fiind menținută, s-au ajutat proprietarii și țăranii pentru munca câmpului, suprafața cultivată întrecea cu mult pe cea din anii trecuți, s-a strâns materialul armatei ruse și s-a adunat în depozitele Ministerului de Război, s-a ameliorat foarte mult spiritul general al populației față de români." [18].

Din raport rezultă că decizia de unire adoptată de către Sfatul Țării de la Chișinău se datorește inclusiv prezenței și acțiunilor armatei române, dar nicăieri nu se găsesc aprecieri sau afirmații din care să reiasă planificarea sau desfășurarea unor acțiuni și activități destinate special influențării acțiunii și voinței autorităților și populației.

Locul și rolul armatei române în realizarea unirii Basarabiei cu Patria mamă a fost elocvent sintetizat de către unul dintre artizanii acesteia, Ion Inculeț, care în vara anului 1918 scria în jurnalul său: „Pentru noi moldovenii, pentru mișcarea noastră națională, intrarea armatei române în Chișinău a fost un eveniment de primă importanță, decisiv. Elementele românești au câștigat mai mult curaj și mai multe speranțe pentru viitor."

BIBLIOGRAFIE

1. Kirițescu C. Istoria Războiului pentru Întregirea României, 1916-1919. Ediție anastatică, vol. III, Ploiești: KartaGrafic, 2014.
2. Conte de Saint-Aulaire. Conffesion d'un vieux diplomate, Flammarion, Paris.
3. Apud, Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918. Documente. Chișinău: Hyperion, 1995.
4. Cazacu P. Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1918. Iași, 1924.
5. Ciobanu Ș. Basarabia. Chișinău, 1926.
6. AMR, fond Microfilme, rola P II 2.510, c. 282.
7. AMR, fond Microfilme, rola P II 2. 510, c. 238-240.
8. Stănescu M. C. Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. Constanța: Ex Ponto, 1999.
9. Cuvânt Moldovenesc, nr. 6, 12 ianuarie 1918.
10. Relațiile româno-sovietice. Documente, vol. I, 1917–1934. București: Editura Enciclopedică, 1999.
11. România Nouă, Chișinău, Anul II, nr. 11, 1 februarie 1918.
12. Arh. MAE, fond 71/URSS, vol. 133, f. 288-289.
13. *Ibidem*, f. 86-87.
14. Arh. MAE, fond 71/URSS, vol.131, f. 35.
15. *Ibidem*, f. 83-84.
16. *Ibidem*, f. 88.
17. *Ibidem*, f. 133.
18. AMR, fond Microfilme, rola P II 2.510, c. 284.

ȘTEFAN CIOBANU: DE LA INTERESUL FAȚĂ DE STUDIEREA CULTURII SPIRITUALE ROMÂNEȘTI LA SLUJIREA IDEALULUI NAȚIONAL

Doctor în istorie, conferențiar **Angela COLIN**
Institutul de Istorie al AȘM
Doctor în istorie, conferențiar **Alexandr STYKALIN**
Institutul de Slavistica al AȘR

ȘTEFAN CIOBANU: FROM THE STUDY OF THE ROMANIAN NATIONAL CULTURE TO SERVING THE NATIONAL IDEAL

Summary. The authors discovered in the archives and published three letters of Ştefan Ciobanu, a remarkable figure in the Bessarabian Romanian national movement, while studying at the University of Kiev. The letters were addressed to the distinguished expert in Slavic and Romanian Studies, Professor Alexander Yatsimirskii. The talented student from Bessarabia, who intended to pursue a university career in Russia, corresponded actively in the years 1910-1911 with the most famous specialist in the Russian academic community on the Slavic-Romanian literary and cultural links. Yatsimirskii's advices influenced his later professional development as a philologist and cultural historian. Later Ştefan Ciobanu became the Minister of Cults and Arts in Romania and the vice-president of the Romanian Academy.

Keywords: Ştefan Ciobanu, Alexander Yatsimirskii, the university life of Russian Empire, Romanian Studies in Russia, Russian-Romanian cultural and intellectual ties.

Rezumat. Autorii au descoperit în arhive și dau publicității trei scrisori ale lui Ștefan Ciobanu, remarcabil reprezentant al mișcării naționale din Basarabia, pe când acesta studia la Universitatea din Kiev. Scrisorile erau adresate distinsului expert în slavistică și românistică, profesorului Alexandru Iaţimirschi. Talentatul student originar din Basarabia, care intenționa să facă o carieră universitară în Rusia, s-a consultat pe această cale, în anii 1910–1911, cu cel mai cunoscut specialist din comunitatea academică rusă pe problemele legăturilor literare și culturale slavone-române. Sfaturile lui Iaţimirschi au influențat dezvoltarea sa profesională ulterioară ca specialist în filologie și în istoria culturii. Ulterior, Ștefan Ciobanu a devenit ministru al Cultelor şi Artelor din România și vicepreședinte al Academiei Române.

Cuvinte-cheie: Ştefan Ciobanu, Alexandru Iaţimirschi, viața universitară a Imperiului Rus, studii româneşti în Rusia, relații culturale ruso-române.

Prezentul articol se bazează pe documentele descoperite de autori în arhivele din Rusia, cu precădere în Arhiva de Stat a Rusiei în domeniul Literaturii și Artei (RGALI), care nu numai că descriu un episod din relațiile culturale româno-ruse, ci și dezvăluie începutul carierei lui Ștefan Ciobanu, remarcabil reprezentant al mișcării naționale din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea. Mai exact, evocă relațiile a două personalități originare din Basarabia, cu o contribuție esențială la dezvoltarea științei filologice: Ștefan Ciobanu (1883–1950) și Alexandru Iațimirschi (1873–1925).

Ștefan Ciobanu, ministru al Cultelor și Artelor (1940) și vicepreședinte al Academiei Române (1944–1948), își începuse cariera științifică la vârsta de 27 de ani, fiind student la Universitatea din Kiev și discipol al academicianului Vladimir Nicolaevici Pereț. În 1910, se adresează profesorului Alexandru Ivanovici Iațimirschi (în acea perioadă docent-privat la Universitatea din Petersburg, ulterior profesor la Universitatea din Varșovia). Între ei s-a stabilit o corespondență profesională. În decurs de câțiva ani, Ștefan Ciobanu continuă să se consulte cu Iațimirschi pe diverse probleme legate de interesele sale științifice.

Numele lui A. I. Iațimirschi, renumit filolog, arheograf, cercetător al manuscriselor medievale, nu este necesar de prezentat specialiştilor în domeniu [1]. Încă din anii 1920, el a întocmit catalogul manuscriselor din colecția lui Petr Ivanovici Șciukin [2]. A publicat o monografie dedicată remarcabilului reprezentant al culturii de la începutul secolului al XV-lea Grigorie Țambalac [3]. O perioadă lungă de timp, Iațimirschi a condus secția de filologie slavă în cadrul redacției enciclopediei Brocgauz–Efron publicând numeroase articole în diferite volume.

De menționat că cercul intereselor științifice ale lui Iațimirschi nu se limitau doar la slavistică. Ele cuprindeau și probleme din filologia română, etnografie, cultură medievală [4]. Fecior de dvorean ucrainean sărăcit, care lucra învățător într-o localitate basarabeană populată în majoritate de români, Hâncești, A. Iațimirschi cunoștea de mic limba română lansându-se în

știință cu articole despre etnografia românească și recenzii la lucrările savanților români [5]. Din tinerețe s-a pasionat de colectarea și descrierea manuscriselor mănăstirilor din Basarabia, iar pe la jumătatea anilor 1890 a întreprins cercetări similare și în Moldova de peste Prut. Legăturile culturale și literare slavo-romane de est au fost pentru el una din direcțiile principale ale cercetărilor sale vaste [6]. Nu e de mirare că renumitul specialist în istoria literaturii medievale rusești și a teatrului, viitorul academician Vladimir Nicolaevici Pereț (în acea vreme profesor al universității din Kiev) i-a recomandat lui Ștefan Ciobanu, talentat student basarabean, interesat de cultura spirituală românească și de relațiile româno-slave, să se adreseze pentru consultații anume lui Alexandru Iațimirschi. Cu acesta din urmă, Pereț a fost bun prieten pe parcursul mai multor ani [7].

Stepan Ciobanu, după cum s-a prezentat autorul scrisorii adresate lui Iațimirschi, l-a numit pe acesta „unicul cu autoritate la noi în Rusia" pe problemele filologiei române, etnografiei și culturii spirituale. Simțind necesitatea, conform spuselor sale, „de a avea un conducător științific", în una din scrisorile următoare el l-a rugat să-i dea „indicații metodologice sau cu caracter bibliografic". Sfaturile competente ale experimentatului filolog-românist erau importante pentru cercetătorul novice, deoarece interesul față de literatura și cultura română în cercurile universitare și cele academice nu era deloc mare din cauza lipsei de literatură din țara vecină. Din scrisoare aflăm că în biblioteca Universității din Kiev se găseau cărți chiar și în limba japoneză (deloc de mirare, având in vedere că recent se terminase războiul ruso-japonez), dar nu se găseau cărți în limba română. Mai bine stăteau lucrurile la biblioteca Academiei Teologice din Kiev, instituție de învățământ înființată de către Petru Movilă, descendent dintr-o familie domnească din Moldova. Aici au fost pregătiți mulți viitori teologi pentru biserica ortodoxă română – printre absolvenții acestei prestigioase instituții de învățământ s-au numărat renumiți ierarhi și teologi, inclusiv figuri centrale în istoria bisericii române din secolul al XIX-lea, astfel ca episcopii Melchisedec (Ștefănescu) și Filaret Scriban. Ținem să amintim că printre colegii lui Ciobanu, la Kiev, pe la începutul anilor 1910 se afla și studentul academiei teologice Alexei Mateevici – viitorul talentat poet basarabean.

Din scrisorile lui Ciobanu se poate observa că el nu se considera doar specialist în literatură, ci se identifica și ca folclorist, etnograf – amintind faptul că el a studiat tradițiile nunților din Basarabia. În aceste domenii Iațimirschi avea autoritate, ca persoană care a făcut cercetări de teren în Basarabia și România. Faptul că bogatul folclor românesc și cultura spirituală românească erau aproape necunoscute publicului academic din Rusia l-a stimulat pe Ciobanu să se aprofundeze în tematica respectivă.

Scrisorile către Iațimirschi ne dovedesc că tânărului basarabean (viitorul ministru al Cultelor și Artelor din România!) nu-i erau străine ambițiile de a-și face o carieră academică în Imperiul Rus, al cărui cetățean era la acel moment. O altă dovadă a acestui lucru ar fi publicațiile lui anterioare în revistele științifice de la Petersburg, despre care amintește în scrisori. Lucrările sale au fost publicate de asemenea la Moscova, Kiev și Varșovia.

Însă soarta sa a fost alta. După absolvirea Universității din Kiev, Ștefan Ciobanu a lucrat ca profesor de limbă rusă la un gimnaziu din orașul Jitomir, iar în anul 1917 s-a întors în Basarabia, unde s-a implicat în viața politică, în calitate de participant al mișcării naționale moldovenești. Imperiul Rus a început să se ruineze. Corespondența lui Iațimirschi și Ciobanu în anii Primului Război Mondial se întrerupe, fiecare urmându-și drumul său în viață.

În 1913 Iațimirschi ocupă postul de profesor la Universitatea din Varșovia, la Catedra de filologie slavă. Această universitate a fost evacuată la Rostov pe Don în anii Primului Război Mondial, unde el și-a continuat activitatea științifică și pedagogică. În anii 1920 a depus destule eforturi pentru a continua cercetările în domeniile slavisticii, arheografiei, arheologiei, istoriei artelor și muzeografiei pe Don, precum și a studierii ținutului local [8]. După cum se vede din articolul dedicat savantului în anul 1925, colegii săi universitari considerau că marele său merit era că „a lăsat după sine în rândurile profesorilor și activiștilor locali mulți discipoli cu care nu a întrerupt legăturile și care se străduiau să asimileze din energia și capacitatea lui de muncă fără limite" [9] .

Ca și alți intelectuali moldoveni din generația sa, Ciobanu susținea venirea armatelor române în Basarabia în anul 1918. În Basarabia Ștefan Ciobanu și-a continuat activitatea pedagogică, iar între 2 aprilie 1918 și 1 februarie 1921 el a îndeplinit funcția de director general al învățământului din regiune. Activitatea sa i-a adus multe laude printre care și din partea lui Vasile Stroescu, cunoscut întreprinzător și persoană publică, deputat în parlamentul României. În unul din discursurile sale din parlament el a declarat că învățământul este „unicul domeniu al administrației (din Basarabia) care merge bine", fiind „condus de o persoană competentă, deșteaptă, răbdătoare și care a reușit să rezolve toate neînțelegerile și dificultățile, – domnul Ștefan Ciobanu, director al învățământului" [10]. Mai târziu este profesor la catedrele de filologie în instituțiile de învățământ superior din Chișinău, Iași și București. În iunie 1940,

când în Basarabia sa natală intră Armata Roșie pentru a anexa acest ținut cu URSS, el era ministrul Cultelor și Artelor în România în guvernul lui Gh. Tătărescu, care a fost schimbat după o săptămână. Toți cunosc faptul că în tinerețe Ciobanu dorea să-și facă o carieră universitară în Rusia, iar în iunie 1940 a fost unul dintre puținii miniștri care optase pentru a nu primi ultimatumul sovietic, ci să se opună rezistență armată.

Trecerea politicii române pe poziții de dreapta și venirea la putere a dictaturii lui Ion Antonescu au întrerupt activitatea obștească și slujba administrativă a lui Ștefan Ciobanu. Chiar și ocupând posturi de stat, nu înceta să publice zeci de articole în domeniul filologiei și culturii spirituale, istoriei literaturii române, legăturilor literare româno-ruse și celor culturale, studierii ținutului natal. În anii 1944–1948 este ales vicepreședinte al Academiei Române, părăsind catedra universitară după stabilirea dictaturii comuniste. Cunoscând opera sa științifică de mai târziu putem cu siguranță afirma că el a fost influențat de Iațimirschi și în ciuda greutăților legate de lipsa literaturii în limba română în bibliotecile din Kiev, nu a abandonat cercetările, ascultând sfatul dat de colegul său mai experimentat.

În ceea ce-l privește pe A. Iațimirschi, legăturile sale fructuoase și variate cu intelectualii originari din Basarabia, precum și cu savanții din România ar fi o bună temă de cercetare în viitor[11]. De asemenea, merită atenție studierea documentelor de arhivă ce ne descriu legăturile tânărului Ștefan Ciobanu cu cercetătorii ruși, îndeosebi cu renumitul medievist al culturii ruse și ucrainene academicianul Pereț.

În continuare inserăm în transcriere scrisorile dintre Ștefan Ciobanu și Iațimirschi, depozitate la Arhiva de Stat a Rusiei în domeniul Literaturii și Artei (RGALI)

Киев, 20 февраля 1910 г.

Уважаемый профессор!

Знакомый с Вашим именем только по Вашим научным трудам, осмеливаюсь обратиться к Вам с незначительной просьбой. Состоя студентом словесного отделения историко-филологического факультета Киевского университета [12] и владея, как уроженец Бессарабии [13], до известной степени румынским языком, я хотел бы использовать знание этого языка, точнее, мне хотелось бы поработать над некоторыми вопросами, касающимися румынской истории литературы и народной словесности, румынского языкознания и, в частности, бессарабской народной словесности, глубоко интересной, но совершенно неведомой русскому обществу и науке. Мне необходимы некоторые руководящие нити, некоторые указания если не методологического, то по крайней мере библиографического характера. Профессора нашего университета оказываются не в силах давать какие бы то ни было сведения по этому вопросу, благодаря абсолютному незнакомству с румынским языком и румынской наукой. В наших университетских библиотеках имеется литература даже на японском языке, но нет ни единой книги на румынском языке или о румынской литературе, если не считать разыскания в области духовного стиха академика А.Н. Веселовского [14]. Эти прискорбные обстоятельства вынуждают меня обратиться к Вам как к единственному авторитету у нас в России по этим вопросам. Мною собран сырой материал по вопросу о бессарабской свадьбе, но этот материал не может быть разработан при отсутствии ***румынской*** [este subliniat în scrisoare – A.C., A.S.] литературы по данному вопросу. Необходимо сличить, сравнить, насколько бессарабская свадьба в своих ритуалах изменилась при новых условиях жизни народа в течение последнего столетия [15], насколько подверглась она влиянию русской народности. По вопросу о русской свадьбе я могу найти огромное количество литературы; что касается румынской – я не знаю ни одного более или менее выдающегося авторитета. Поэтому я просил бы Вас, если это для Вас не составит трудности, указать лишь ***наиболее*** [este subliniat în scrisoare – A.C., A.S.] выдающиеся труды румынских филологов по этому вопросу или по крайней мере указать источник, куда бы я мог обратиться за этими сведениями.

Понятно, мне необходимы были бы последние данные румынской науки. Если укажете лишь и направление, в каком целесообразнее было бы разработать этот вопрос – буду Вам вдвойне благодарен. Этой просьбой пока ограничусь.

Соблаговолите направить ответ по следующему адресу: Кiев, Большая Васильковская, 108, кв. 1, студенту университета Степану Николаевичу Чебану.

Искренний Ваш почитатель С. Чебан

Киев, 25 ноября [1910]

Глубокоуважаемый Александр Иванович,

В прошлом академическом году я обращался к Вам письменно с просьбой сделать мне кое-какие указания относительно интересующего меня вопроса о румынской свадьбе. Принося Вам искреннюю благодарность за Ваше столь любезное письмо [16], осмеливаюсь вновь побеспокоить Вас несколькими вопросами. Бессарабскую свадьбу я пока оставил, благодаря тому, что материалы, собранные мною на месте[17], оказываются слишком скудными: не хватает главным образом свадебных песен, которые являются весьма характерными для более важных моментов свадебного ритуала молдаван. Я надеялся найти хоть кое-какие материалы в русской литературе, но в ней ровно ничего нет, равно как мало дают (о Бессарабии) и труд Marianu[18] и сборник Z. Arbore (Basarabia 1899) [19]. Словом, приходится откладывать до более благоприятного момента[20].

В настоящее время я работаю в филологическом семинарии Владимира Николаевича Перетца [21], хотелось бы работать главным образом в области румыно-славянских отношений, что доставило бы много приятного и Владимиру Николаевичу, т.к. для моих занятий открывается область взаимоотношений между южнорусской литературой XVI–XVIII вв. и румынской письменностью. Владимир Николаевич даже обещал обратиться к Вам с просьбой наметить пути, где можно было бы работать с наибольшей продуктивностью. Я же решил использовать находящийся у меня сборник Marianu «Legendele Maicii Domnului»[22] и написал реферат «Румынские легенды о Богородице в их отношении к старорусской письменности», который на днях будет читаться у Владимира Николаевича. Просмотрел все южнорусские сборники легенд и вообще апокрифические сказания Др[евней] Руси. Румынских пособий у меня никаких не было, если не считать „Literatura românească veche" J. Bianu [23] и его же описания рукой [24], которые могут дать разве статистический материал. Я просил бы Вас, если для Вас не составит затруднения, указать какие-нибудь пособия по этому вопросу на румынском языке; может быть, еще имеются в каких-нибудь румынских источниках легенды о Богородице. На досуге думаю заняться еще этим вопросом. А затем, может быть, Вы наметили бы для меня некоторые вопросы для разработки, по возможности, в плоскости взаимоотношений между южнорусской письменностью и румынской, так как мне доступны киевские источники южной литературы. Я был бы Вам бесконечно благодарен, не говоря о том, что это доставило бы большую радость Владимиру Николаевичу. Большие затруднения для занятий румынской филологией представляет здесь в Киеве почти полное отсутствие румынских книг. В университете ничего нет, кое-какие издания Румынской академии имеются в библиотеке Духовной Академии и в «Науковом Украинском товаристве»[25]. Academia Română выслала мне несколько книг по фольклору и каталог своих изданий, но многого, что разработано румынской наукой, у меня нет. Поэтому я просил бы Вас указать мне и необходимые пособия для моих работ. Может быть, имеется какой-нибудь библиографический указатель научной литературы по румынской филологии (конечно, на румынском языке). Затем еще последняя к Вам просьба: я предполагаю с Нового года выписать какой-нибудь румынский литературный журнал, более серьезный, и не знаю, на каком из знакомых мне (по названиям) остановиться. В Духовной Академии занимается румынской филологией еще студент г. Матвеевич [26] (печатает в «Кишиневских епархиальных ведомостях» небольшую работу о молдавском языке в Бессарабии), но и он в таком же беспомощном положении, как и я.

С искренним к Вам уважением. С. Чебан
Мне можно адресовать: Киев, почта,
Степану Николаевичу Чебану, до востребования.

Киев, 29 сентября 1911 г.

Глубокоуважаемый Александр Иванович,

Мне как-то говорил Владимир Николаевич, что Вам необходимы копии с каких-то рукописей киевских библиотек. Мне приходится довольно часто бывать в местных библиотеках, почему я в благодарность за те указания, которые Вы мне сделали и которые надеюсь и в будущем от Вас получить, готов Вам в данном случае помочь чем смогу.

Поэтому соблаговолите написать, какие именно номера Вам необходимы (по описанию Петрова [27]), что из них выписать и как скоро это нужно сделать.

Занятия румыноведением я не оставил, твёрдо помня Ваш совет, но не знаю, к чему они в конце концов сведутся. Владимир Николаевич усиленно рекомендовал мне оставить славяно-русское отделение и перейти на романское, где я бы свободно мог заняться этой областью. Но во-первых, для меня поздно начинать сначала, т.к. в этом году я кончаю, во-вторых, романское отделение в Киеве мне ничего не может дать, ибо совершенно нет профессоров-специалистов (Шаровольский [28] сосредоточивает в себе и романское и германское отделения). По отделению русской филологии я не смогу остаться, ибо у В.Н. перепроизводство по этой специальности. Всё же я думаю работать в этой области по окончании.

Меня соблазняет фольклор Румынии и в частности Бессарабии. Сейчас занимаюсь Берындой [29], но встречаю большие затруднения в отсутствии необходимых источников, в Киеве нет всех изданий Берынды (1614–1632 гг.), откуда можно извлечь данные о его жизни и типографской деятельности. Очень интересен вопрос о его происхождении, хотя, кажется, до сих пор не решен в окончательном смысле, несмотря на работу Крецу [30].

Мне очень хотелось бы знать Ваше мнение по этому вопросу, тем более что в намеченной Вами программе румыно-славянских очерков Вы о нем говорите как о румыне [31]. Моя работа о румынских легендах о Богородице будет напечатана в «Этнографическом обозрении» в декабрьской или январской книжке [32]. Другая, весьма небольших размеров, печатается в очередной книге из трудов «Нео-филологического общества» в Петербурге [33].

Больше всего боюсь Вас как специалиста в этой области. Сознаю, что при иных условиях многое можно было бы иначе сделать. Выйдут оттиски – постараюсь послать Вам.

Адрес мой: Жилянская, 58, кв. 27,
С.Н. Чебан
С совершенным к Вам уважением.
С. Чебан

РГАЛИ. Ф. 584 (А.И. Яцимирский).
Оп. 1. Д. 253. Рукопись. Л. 1-6.

BIBLIOGRAFIE

1. Din studiile cu caracter biografic, dedicate lui, vezi: Матковски А. Документальные данные о жизни и деятельности А.И. Яцимирского. В: Советское славяноведение. 1979, № 1, с. 89-99.

2. Vezi: Опись старинных славянских и русских рукописей из собрания П.И. Щукина. Вып. I. М., 1896. 367 стр.; Опись старинных славянских и русских рукописей из собрания П.И. Щукина. Вып. II. М., 1897. 276 стр.

3. «Григорий Цамблак. Очерк его жизни, административной и книжной деятельности» (Спб., 1904). Pentru această lucrare şi alte studii lui A.I. Iaţimirschi i-a fost decernat premiul „Lomonosov" în anul 1905.

4. Despre aportul lui A. Iaţimirschi în studierea limbii, filologiei și culturii române vezi: Домосилецкая М.В. Изучение румынского языка и культуры румын в России (XIX–начало XX вв.). В: Acta Linguistica Petropolitana. Труды Института лингвистических исследований РАН. Том V. Часть 1 / Отв. редактор академик Н.Н. Казанский. Спб., 2009, с. 51-151.

5. Vezi: Яцимирский А.И. Биобиблиографический справочник / Сост. А. Матковски. Кишинев, 1979. Completat și revăzut acest material se regăseşte în lucrarea editată în Bulgaria: Матковски А. Полихроний Сырку и Александр Яцимирский. Биобиблиографии. Велико Търново, 2013.

6. O descriere detaliată a lucrărilor lui pe această temă în: Домосилецкая М.В. Изучение румынского языка и культуры… După cum se și cuvenea celui mai mare cunoscător al manuscriselor slave din spațiul românesc, Iațimirschi deseori studia românistica prin prisma slavisticii. Despre importanța filologiei române pentru slavistică el a scris în studiul său: Значение румынской филологии для славистики и румынских изучений. В: Журнал Министерства народного просвещения. Новая серия. 1908. Ч. XVIII. № 9, с. 121-142.

7. În fondul personal al lui V.N. Pereţ în Arhiva de Stat a Rusiei în domeniul Literaturii și Artei (RGALI) se află 76 de file în manuscrise a scrisorilor lui Iaţimirschi către Pereţ (RGALI, Fond 1277, Inv. 1, Dosar 97). Acest fond valoros a fost folosit de către cercetătorul M.A. Robinson. Vezi: Робинсон М.А. Судьбы академической элиты: отечественное славяноведение (1917 – начало 1930-х годов). М., 2004.

8. Vezi: Колин А., Стыкалин А. Новые свидетельства о жизни и деятельности ростовского профессора А.И. Яцимирского. В: Новое прошлое. Ростов-на-Дону, 2016. № 4, с. 178-192; Колин А., Стыкалин А. К истории бессарабских связей профессора А. Яцимирского и его жизни и деятельности в 1920-е годы. В: Orizonturi medievale şi moderne în istoria românilor. Economie, societate, politică, cultură, istoria ştiinţei. În onoarea profesorului Demir Dragnev. Chişinău: Biblioteca Ştiinţifică Centrală „A. Lupan", 2016, pp. 606-620.

9. Известия Донского государственного университета. Т. 6. Ростов н/Д, 1925, с. 5.

10. Государственный архив Российской Федерации (далее – ГАРФ). Ф. 7788. Оп.1. Д. 20. Л. 153.

11. De-a lungul timpului, Iaţimirschi a avut relaţii strânse cu remarcabilul reprezentant al Bisericii Ortodoxe Ruse de la începutul sec. al XX-lea, originar din Basarabia – episcopul, iar mai târziu Mitropolitul Arsenie (A. G. Stadnițchii). Numeroasele sale scrisori, adresate lui Arsenie din 1900 până în 1917, se păstrează în fondul personal al lui Arsenie din Arhivele de Stat ale Federaţiei Ruse (GARF). Ф. 550 (митрополит Арсений). Оп. 1. Д. 488. În corespondența sa, Mitropolitul Arsenie (un bun cunoscător al bisericii române) şi A. I. Iaţimirschi făceau un schimb de păreri pe marginea unor probleme concrete din istoria română, urmăreau publicaţiile noi apărute. Iaţimirschi i-a oferit lui Stadnițchii câteva surse preţioase de istorie medievală şi îl ajuta să procure literatură științifică în limba română. În plus, el l-a ajutat pe Arsenie (inclusiv i-a acordat asistență tehnică) la pregătirea pentru editare a lucrării sale importante «Исследования и монографии по истории Молдавской церкви» (Спб., 1904), lucru menționat în introducerea la această monografie. Numele lui Iațimirschi de nenumărate ori este amintit și în jurnalul lui Stadnițchi [Митрополит Арсений (Стадницкий). Дневник. 1880-1901. М., изд-во ПСТГУ, 2006; 1902-1903. М., 2013; 1903-1905. М., 2015]. Printre numeroși corespondenți ai lui Iaţimirschi a fost Vasilii Cheltuiala, cunoscut critic literar originar din Chișinău cu reședință în Sankt-Petersburg (РГАЛИ. Ф. 584. Оп.1. Д. 107), Silviu Dragomir, diplomat român cu studii la Sankt-Petersburg, autor al unor lucrări de istorie a bisericii Gheorghe Samurean (Vezi D. 214), viitor membru al Academiei Române (Vezi D.70), pe care Iaţimirschi l-a ajutat când acesta a sosit la Moscova pentru a se documenta în arhive în privința relațiilor bisericești ruso-române din secolul al XVII-lea.

12. Ștefan Ciobanu a studiat la Universitatea Sf. Vladimir din Kiev începând cu anul 1907.

13. Ş. Ciobanu s-a născut în noiembrie 1883 în satul Talmaz, județul Bender din Basarabia în familia unui țăran înstărit. A studiat la gimnaziul nr. 1 din Chișinău, considerat destul de bun în acele timpuri.

14. Ş. Ciobanu are în vedere lucrarea lui A.N. Veselovschii «Разыскания в области русского духовного стиха» (Ч. 6-10. Спб., 1883), în care se vorbea despre unele aspecte ale literaturii române.

15. După unirea Basarabiei (teritoriul dintre Prut și Nistru) la Imperiul Rus conform Tratatului de Pace de la Bucureşti din 1812 care a încheiat războiul ruso-turc din anii 1806–1812.

16. Scrisorile lui Iaţimirschi către Ciobanu, probabil că nu s-au păstrat.

17. Adică în timpul cercetărilor etnografice și pe teren din Basarabia.

18. Ciobanu are în vedere lucrarea vestitului etnograf român Simion Florea Marian, publicată la Academia Română în anul 1890 şi dedicată nunţilor la români: Marian S. F. Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ. Bucureşti, 1890.

19. Se are în vedere cartea „Basarabia în secolul al XIX-lea", scrisă de renumitul publicist român și persoană publică Zamfir Ralli-Arbore (1848–1933), care a studiat în Rusia și a participat în tinerețe la mișcarea revoluționară narodnică (Arbore Z. Basarabia în secolul al XIX-lea. București, 1899). Această lucrare a fost recenzată destul de critic de către A.I. Iațimirschi pe paginile revistei «Живая старина» (1901. T. 11, c. 92-93). Recenzentul considera destul de slabă partea ei etnografică.

20. Tematica despre care se vorbește nu a fost studiată de către Ștefan Ciobanu.

21. Vladimir Nicolaevici Pereț (1870–1935) a fost profesor al Universității din Kiev în anii 1903–1914. Din seminarul condus de el au provenit renumiți filologi-rusiști (V. P. Adrianova- Pereț, N.C. Gudzii și alții).

22. Vezi: Marian S. F. Legendele Maicii Domnului. București, 1904.

23. Se are în vedere manualul editat de nenumărate ori al cunoscutului critic literar și bibliograf român Ioan Bianu (1856–1935).

24. În cazul dat nu este clar despre ce merge vorba. Probabil despre o bibliografie.

25. Societatea de științe și educație «Українське наукове товариство», fondată la inițiativa lui M.C. Grușevschii, a activat la Kiev din anul 1907.

26. Se are în vedere Alexei Mateevici (1888–1917), renumit poet basarabean.

27. Se are în vedere «Описание рукописных собраний, находящихся в г. Киеве» Н.И. Петрова (Вып. I – III, 1891–1904).

28. Шаровольский Иван Васильевич (1876–1954) – critic literar, profesor al Universității din Kiev.

29. Pamva Berânda – călugăr al Lavrei Kievo-Pecersc în secolul al XVII-lea, tipograf. Originar din Galiția, se presupune că este dintr-o familie valahă, stabilită în Galiția.

30. Prima versiune despre originea lui P. Berânda a fost propusă de filologul Gr. Crețu în studiul: Mardarie Cozianul. Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649. Publicate cu studiu, note și indicele cuvintelor românești de Grigorie Crețu. București, 1900.

31. Se poate presupune că în scrisorile lui Ciobanu către Iațimirschi, el îl informa despre viitoarele sale lucrări pe problemele relațiilor literare româno-slave.

32. Vezi: Чебан С.Н. Румынские легенды о Богородице. В: Этнографическое обозрение. 1911, № 3-4, с. 1-57.

33. Vezi: Чебан С. Миф об Арахне в богородичной литературе. В: Записки Неофилологического общества. Вып. 6. Спб., 1912.

Iurie Baba. *Frescă*, 1997, batik, mătase, 90 × 120 cm

EMINESCU DIN PERSPECTIVA CENTENARULUI MARII UNIRII

Academician **Mihai CIMPOI**
Institutul de Filologie al AȘM

EMINESCU IN TERMS OF THE CENTENNIAL OF THE GRAND UNION

Summary. This study refers to Eminescu`s journalistic articles published in the newspaper „Timpul" (1881-1883) and to his youth poems in the project *Dramatic Dodecameron*, which evokes the image of Bessarabia. In more than twenty editorials and articles, the poet referred to the annexation of Bessarabia by the Russian Empire; he argued with various politicians, journalists from around the world; in addition, he wrote an extensive sociological survey *Basarabia*, in which he has traced the history of this Romanian province over the course of several centuries, exploiting archival materials, testimonies of certain Romanian and foreign chroniclers. The author also covers other aspects of Eminescu`s publishing, with a current resonance, such as „the European idea", „the European concert", the unity of the universal culture, issues of justice, education, politics, parliamentarism.

Keywords: union, annexation, „the European idea", lyrical image, historiography projection.

Rezumat. Prezentul studiu se referă la articolele publicistice ale lui Mihai Eminescu publicate în gazeta „Timpul" (1881–1883) și la poemele din tinerețe din proiectul *Dodecameron dramatic*, în care este evocată imaginea Basarabiei. În mai mult de douăzeci de editoriale și articole poetul a abordat problema anexării Basarabiei de Imperiul Rus, a polemizat cu diferiți oameni politici, cu gazetari din întreaga lume, a scris și un amplu studiu sociologic *Basarabia*, în care a urmărit istoria acestei provincii românești pe parcursul a câtorva secole, valorificând materiale de arhivă, mărturii ale unor cronicari români și străini. Autorul se referă și la alte aspecte ale publicisticii lui Eminescu, cu o rezonanță actuală, precum ar fi „ideea europeană", „concertul european", unitatea culturii universale, probleme ale justiției, învățământului, politicii, parlamentarismul.

Cuvinte-cheie: unire, anexare, „ideea europeană", imagine lirică, proiecție istoriografică.

Întrebarea-cheie, care trebuie să ne-o punem astăzi cu o putere imperativă, este *cum* se prezintă societatea românească și noi, românii (din ţară și din afara ei), în ceasul istoric de faţă.

Punându-ne această întrebare firească, ne aducem aminte de o însemnare din manuscrisul 2262: **„Ce-au fost românii pe când eu n-am fost, ce vor fi ei, când eu n-oi mai fi?".** Și, bineînţeles de notele alăturate:

„Oare eu, tu, el nu e tot una? Oare atunci nu se confundă într-unul întreg, într-un individ, când într-un Apollon, oare trecutul și prezentul, nu sunt piedestalul viitorului?

Eul Dumnezeu. Naţiunea mea e lumea, cum fără eu nu e Dumnezeu, astfel fără naţiunea mea nu e lume.

Naţiunea acest complex de *euri*.

Dacă n-ai exista tu n-ar exista finitul, umbra destinului, destinul, Dumnezeu [1, p. 78]. Întrebări, întrebări, o *herghelie de întrebări*, vorba lui Eminescu însuși, care rămân fără răspunsuri limpezi în faţa Sfinxului timpului, de care ne tot batem frunţile marcate de semnul zădărniciei (iarăși un *topos* eminescian).

Societatea românească de astăzi nu se prezintă atât *eminescianizată*, cât *caragializată*, dar putem spune totuși hotărâţi că o găsim în umbra unui destin favorabil. Ea a intrat în Uniunea Europeană, visată și de Eminescu. Pentru poet, Europa nu e decât un organism, un complex de euri armonizate, un Unu Multiplu, așa cum și-o va închipui Noica.

Din păcate, multe din problemele abordate în *Satire* și în publicistica sa au rămas actuale, deranjând și astăzi. (Amintim un caz anecdotic în acest sens: un președinte al Parlamentului de la Chișinău a vrut să-l acţioneze în judecată, fiindcă într-un articol reprodus într-un periodic, scrie că… parlamentarii și primarii trebuie să știe carte).

E și un bun prilej de a ne întreba ce se întâmplă acum cu Basarabia, „pământ din vechiul pământ românesc" și despre care spune într-o variantă a *Doinei*: „Auzi departe strigă slabii/ Și umiliţii către noi./ E glasul blândei Basarabii/ Ajunsă-n ziua de apoi".

Ei bine, iată că Basarabia valorifică în bine, vorba lui Blaga, această condiţie, prin semnarea Acordului de asociere cu Uniunea Europeană.

Cei 125 de ani posteminescieni ne determină să vedem cum arată *destinul postum* al operei și personalităţii sale.

Intră în dezbatere, în primul rând, modul în care a fost receptată publicistica sa.

Dacă poezia n-a avut de întâmpinat decât dificultăţi de recuperare a postumelor – respinse din motive

valorice de Ibrăileanu, îmbrăţişate cu entuziasm deosebit de Iorga –, ea a avut o soartă cu mult mai vitregă, fiind recuperată cu greu, interpretată în chip şi fel mai cu seamă prin grile politice, ideologice, şi publicată integral abia în zilele noastre.

Din perspectiva exegetică a zilei de azi se cade să spunem două lucruri esenţiale:

- ea face parte integrantă din opera eminesciană, demonstrând unitatea ei organică, holografică;
- ea are o valoare literară indiscutabilă, ca şi poezia sa.

O citim – acum – prin interconexiune, prin convergenţă, căci îl regăsim în ea şi pe poet, după cum în poezie, în special în cea satirică, îl regăsim pe publicist. Monica Spiridon constată că Eminescu foloseşte în proza jurnalistică toate procedeele retoricii clasice şi aceleaşi mărci beletristice.

Putem face, în temeiul publicisticii sale, un *Dicţionar de economie politică*, aşa cum l-a conceput însuşi poetul, un *Dicţionar de filozofie*, căci trece prin „pământul proaspăt al propriului suflet întreaga gândire filosofică universală, un *Dicţionar de ontologie juridică* (deoarece recunosc specialiştii în materie că are cunoştinţe fundamentale şi în acest domeniu) şi un *Dicţionar de etică* (scriitorul clujean Vasile Gogea l-a şi întocmit cu referinţe la opiniile poetului despre parlamentarism, constituţionalism, moravuri politice).

Constatăm previziuni ştiinţifice surprinzătoare, privind *teoria relativităţii*, *cuanta* (noţiunea e folosită înainte de Plank), *sociologia ca* axă a tuturor ştiinţelor (înainte ca ea să fie definită aşa de Max Scheler), *limba ca o casă a fiinţei* (fiind clară similitudinea cu cunoscutul postulat al lui Heidegger). Relaţia Eu/ Celălalt, cu accentul pus şi pe luarea în considerare a altei persoane este văzută în spiritul eticii contemporane.

În ceea ce priveşte delicata şi controversata problemă a naţionalismului, se cade să spulberăm toate speculaţiile ce se fac în jurul ei şi – mai cu seamă – învinuirea de xenofobie.

Avem toate motivele să credem că Eminescu înţelege *naţionalismul* în felul în care îl teoretizează, bunăoară, Raoul Girardet, cel mai bun istoric francez al problemei:

- *Suveranitatea* afirmată prin intermediul simbolurilor şi instrumentelor specifice;
- *Aspiraţia la unitate*, care exprimă „voinţa de a consolida coeziunea grupului naţional, mai presus de clivajele sociale, religioase, etnice, profesionale sau ideologice";
- *Luarea în considerare a istoriei naţionale*, conştiinţa valorilor proprii şi ataşamentul faţă de limbă, cultură şi tradiţii;
- *Aspiraţia la universalitate a civilizaţiei naţionale*, care se manifestă în convingerea că valorile ce-i sunt specifice depăşesc frontierele statului-naţiune" [2, p. 535].

Similitudinea cu părerile despre naţionalism expuse în publicistica eminesciană este de ordinul evidenţei.

După trecerea la cele veşnice poetul şi publicistul Eminescu ne trimite lumini modelatoare, care ne ajută să înţelegem ce se întâmplă azi cu noi, cu lumea, cu valorile.

***

Ideea esenţială eminesciană de unitate românească, de unitate a *românimii*, o găsim în *Fragmentarium* şi în *Mureşanu*, fiind axială în materialele cu caracter programatic ale manifestărilor legate de împlinirea a patru sute de ani de la sfinţirea mănăstirii Putna, ctitorie a lui Ştefan cel Mare şi în începuturile publicisticii sale. Această idee devine de fapt o adevărată *piatră unghiulară* a construcţiilor publicistice ale lui Eminescu, înălţate în chip piramidal-platonician pe demonstrarea Adevărului, căutat, după cum ştim, din *Criticilor mei* şi în lirică.

Abordarea obsesivă a ei colorează *ideologic* de la un capăt la altul întreaga proză jurnalistică a poetului, îi imprimă o anumită mişcare vectorială unitară, un caracter învederat de discurs îndrăgostit barthesian cu tentă evident politică.

Ceea ce desprindem imediat din demonstraţiile inflamate ale publicistului este modul de concepere şi înţelegere hegelian al istoriei, văzută ca o activitate proprie a spiritului, ce trece dincolo de nemijlocire, se neagă şi se întoarce în sine. E vorba de o succesiune necesară de momente şi etape ale spiritului unui popor, care sunt de fapt ale unui spirit universal prin care „se înalţă şi se împlineşte în istorie, ca *totalitate* ce se cuprinde pe sine"; acesta păstrează tot ce este nepierdut în trecut, fiindcă se manifestă într-un etern prezent, într-un esenţial *acum*.

Totul se pune, hegelian, sub semnul unei necesităţi fatale: „Viaţa unui popor aduce un fruct de maturitate, deoarece activitatea sa tinde să-şi realizeze principiul. Din fructul acesta nu revine poporului care l-a zămislit şi l-a făcut, să se coacă: dimpotrivă, el se transformă pentru acest popor într-o băutură amară. Să renunţe la această băutură nu poate, căci este însetat la nesfârşit de ea, iar a gusta din această băutură este pieirea sa, dar, totodată şi zorii unui nou principiu" [3, p. 79].

Postularea hegeliană ne trimite la reflecţia lui Andrei Mureşanu asupra icoanei barbare a trecutului, „zugrăvită aspru d-ursita-ne amară", asupra unui „*tre-*

bui rece și neînlăturat" și asupra felului în care vremea cu legile ei „oarbă-mparte bobii", asupra ginţilor care apasă unele pe altele, asupra sorţii naţiei iubite pe care vrea s-o vadă „nu fericită – *mare*".

Manuscrisul eminescian din tinereţe 2255 prezintă o meditaţie asupra *Ideii de unitate* care s-a păstrat și s-a întărit prin câteva „elemente comune din popoare".

Dacă pe Andrei Mureșanu, Faustul român în reprezentare eminesciană, îl surprindea împărţirea oarbă a „bolilor" între ginţi, pe autorul *Fragmentarium*-ului îl atrage deșteptarea și consolidarea unui fond comun latin, dacic, tracic, traco-iliric, identitatea de limbă: „Ideea de unitate a Imperiului Roman al Răsăritului a fost sâmburul – sau mai bine-zis direcţia de mișcare a grupului de popoare din triunghiul tracic și din Dacia. Grecii s-au substituit romanilor, grecilor li s-au substituit turcii, turcilor vor să li se substituie rușii. Chestiunea e de a nu-i lăsa. Acea idee de unitate trebuie păstrată, trebuie întărită prin deșteptarea elementelor comune din popoare, fie acele elemente de conformaţiune fizică, fie de conformaţiune psihică, fie de întemeiere pe identitatea radicalului rasei, a tracilor, traco-ilirilor, fie pe identitate de limbă. Dacă nu vom voi nici unul să-i lăsăm, turcul va dispărea prin propria lui slăbiciune, și o gintă nouă, despărţită poate după limbă, dar una în interesele ei, îl va substitui" [4, p. 1079].

Apropierile dintre români și românii din Moravia, care nu și-au păstrat limba dar au cântece asemănătoare cu cele românești, dintre români,care și-au apropiat dialectul latin vulgar și albanezi care au păstrat limba tracă sunt aduse drept dovadă a unei identităţi care se păstrează în ciuda unei lucrări de dispersare și înstrăinare a vremii.

Românii vorbesc o singură limbă, „ca nealte popoare", „și aceasta, subliniază poetul, în oceane de popoare străine ce ne încongiură, e dovadă destul și că așa voim să fim noi, nu altfel".

Voinţa de a-și păstra identitatea, de a fi ei înșiși, a românilor e „băutura" dulce/ amară hegeliană pe care o înghit spre a se păstra ca neam în istorie în pofida momentelor și etapelor de vrăjmășie a istoriei. Chestiunea originii nu mai are nicio importanţă: „Daci sau romani, romani sau daci e indiferent, suntem români și punctum. Nimeni n-are să ne-nveţe ce-am fost sau ce-ar trebui să fim; voim să fim ce suntem – români" [5, p. 135].

Nota dramatică puternică a articolelor publicistice eminesciene o impune constatarea existenţei „părţilor risipite ale unităţii naţionale" în întreg spaţiul european: „Nu există un stat în Europa orientală, nu există o ţară de la Adriatica până la Marea Neagră care să nu cuprinză bucăţi din naţionalitatea noastră. Începând de la ciobanii din Istria, de la morlacii din Bosnia și Ertegovina, găsim pas cu pas fragmentele acestei mari unităţi etnice în munţii Albaniei, în Macedonia și Tesalia, în Pind ca și în Balcani, în Serbia, în Bulgaria, în Grecia până sub zidurile Atenei, apoi, de dincolo de Tisa începând, în toată regiunea Daciei Traiane până dincolo de Nistru, până aproape de Odesa și de Kiev" [6, p. 188].

Eminescu menţionează, cu amărăciune, faptul că în timp ce alte popoare „dezvoltă o deosebită îngrijire pentru naţionalii săi din aceste locuri", „singuri noi ne zbuciumăm în lupte interne pentru cea mai bună formă a organizării omenești neavând un ideal de cultură, ci cel mult idealuri politice care nu stau în proporţii cu puterile noastre și care în loc de a da naștere la fapte, vor fi cel mult cauza unor aventuri periculoase" [7, p. 188].

Sunt rânduri de-a dreptul tulburătoare.

Revenim la poezia sa de asemenea străbătută de această viziune a unităţii românimii înstrăinate risipite *de la Nistru până la Tisa*.

Piesa parţial finalizată *Bogdan-Dragoș* din ciclul proiectelor de tinereţe *Dodecameron dramatic*, scrisă în cca 1876–1877, și axată pe shakespearianul motiv tragic al luptei pentru tron din *Mackbeth* (Bogdana, soţia lui Sas și acesta urzesc un plan de ucidere a lui Bogdan, fiul lui Dragul, dar îl omoară din greșeală pe propriul fiu Ștefan) prezintă și o descriere imaginară a „frumoasei ţări" ce se întinde de la înalţii munţi ai Tisei până la gurile Dunării ce se varsă în Marea Neagră, aproape de care sunt Cetatea Albă și Chilia. Bogdan e cel care evocă aventurile vânătorești ale părintelui său Dragul: „Adesea cu Siretul, cu Bistriţa adesea/ Eu m-am tot dus la vale pe-o luntre ușurică/ Alături cu mine având o plasă, arcul…"

Călătorul romantic descoperă cu surprindere o lume românească asemănătoare aceleia din Maramureș, „vorbind aceeași limbă". Ideea unităţii naţionale, demonstrată documentar în publicistică, era consemnată atât în polemice articliere, cât și în ample studii istoriografice, sociologice și etnologice. În studiul de proporţii *Basarabia*, publicat în cinci numere ale „Timpului" (din 3 martie 1878, 4 martie 1878, 7 martie 1878, 8 martie 1878, 10 martie 1878 și 16 martie 1878), bazat pe o solidă documentare artistică și literară, cu valorificarea citatelor din cronicarii noștri și streini, din tratate și culegeri de documente și mărturii și din note de călătorie, este întinderea teritorială cartografiată a Ţării Românești: „Cam într-o sută de ani de la Tugomir până la capătul domniei lui Mirela, Ţara Românească ajunse la cea mai mare

întindere teritorială căci cuprindea Oltenia, Valahia Mare, ducatele Făgărașului și Omlașului din Ardeal, mare parte a Bulgariei, Dobrogea cu cetatea Silistra, Chilia cu gurile Dunării, și ţări tătărești nenumite mai de aproape. În această vreme Valahia întreagă împreună cu toate posesiunile ei, se numea în bulele papale, în documentele cele scrise latinește ale domnilor, în scrieri contimporane: *Basarabia*. Una din aceste posesiuni a fost și acest *lambreau de terre* de pe care Rumianţof și Sumarov pretind a fi cules tătari de sub corturi. E destul a pomeni că, deși acea familie de Domni s-a stins pe linie bărbătească, numele vechi domnesc de *Basarabia* se mai poartă și astăzi prin adopţie de către un boier mare din Ţara Românească" [8, p. 259].

Proiecţia istoriografică și geografică concret-documentară din publicistică se preschimbă, angajând fantezia tânărului Eminescu, care evident nu văzuse locurile descrise într-o proiecţie mitopo(i)etică, ce completează imaginea arhetipală a Daciei din *Memento mori*.

Acolo, în marele poem structurat ciclic pe tema deșertăciunii mundane, Dacia zânei Dochia este cufundată într-o atmosferă paradisiacă, străbătută de răsunetele armonioase ale ramurilor luminate ale codrilor și de glasurile înmiite de valuri răspândite „printre codri, printre dealuri, printre bolţi săpate-n munte, lunecând întunecos". Se configurează o alternanţă de blagiană suiș/ coborâș între cer și pământ.

Munţii ce se înalţă, văile ce coboară, râurile ce limpezesc sub soare reapar în *Bogdan - Dragoș* în aceeași perspectivă idilică, solară, arhetipal-bucolică. Prin prisma eroului său călător, poetul privește locurile în mod perspectivic, de departe, urieșizând dimensiunile, punând totul sub semnul redundanţei, fabulosului de basm: „Găsii acolo oameni, vorbind aceeași limbă/ Ca și ai noștri. Aflat-am și munţi cu piscuri nalte/ Așa fel de pe unul căruia-i zic Ceahlăul/ În zile după ploaie cuprinzi cu ochii lumea/ Dacă-i rostești… Acolo privești din miezul nopţii/ Un râu puternic, [sprinten] curgând spre miază-zi/ Care apoi departe se varsă-n Marea Neagră/ La gura lui departe, pierdută-n zarea zilei/ Vezi o cetate mândră ce-i zic Cetatea-Albă/ Iar despre soare-apune vezi iar un râu puternic/ Pe șapte guri, se zice, vărsându-se în mare,/ E Dunărea, aproape de gurile-i Chilia./ Într-astea două râuri și între munţii negri/ Privește o ţară-întreagă de codri și de dealuri".

Spaţiul e unul tipic mioritic, din care nu lipsesc ciobanii „cei călări" care „străbat ca și săgeata câmpiile întinse" și turmele de oi „fără număr în zare răsărind", precum și buciumele ce sună duios și cântul de fluier – toate acestea fiind atribute simbolice ale unui spaţiu dacic reactualizat, pus în ramele arhetipale.

„Se zice cum că ţara se ţine într-un chip/ Tot de crăiia noastră și tot de craiul Ludwig", mai mărturisește Bogdan tatălui său Dragul, mărturisire ce continuă însă cu o alta dramatică a faptului că e un pământ înstrăinat, supus prădălniciei tătărăști, care seamănă nesiguranţă în ziua de mâine.

Totuși, privind de pe piscurile Ceahlăului, personajul dramei configurează imaginar, sub semnul unităţii, o domnie întreagă: „Întinsă ar fi domnia totuși,/ Sunt ici și colo-n ţară boieri și capi de neamuri/ În Vrancea și în codri Tighinei, la Câmpulung,/ Cetatea Albă are șoltuz cu multă oaste,/ Bârladul stăpânește olate și pășuni,// Suceava are ziduri de poţi îmbla călare/ Pe ele. În târgul Siretului iar este/ Un episcop puternic de lege apuseană".

Acordul final al mărturisirii lui Bogdan readuce, în termeni lirici cu tentă dramatică, motivul *dezbinului* și al lipsei conștiinţei unităţii neamului: „Dar toţi ei se aseamăn cu vergile unei mături/ Ce coadă n-au, legate nu sunt, nu poţi să mături/ Cu ea dușmanii ţării, pârdalnicele neamuri –/ Nu sunt pentru unul și unul pentru toţi./ Și roiurile-s bune, prisaca înflorită/ Dar ce folos? Când toate nu au un prisăcar".

Eminescu textualizează aici, cu mijloacele liricei confesionale, imperativul numărul unu al publicisticii sale: „În unire e tăria…"

BIBLIOGRAFIE

1. Fragmentarium, București, 1981.
2. Laupies F. Dicţionar de cultură generală. Iași: Polirom, 2008.
3. Hegel G.W.F. Prelegeri de filozofie a istoriei. București: Academia, 1968.
4. Eminescu M. Articole politice. Fragmentarium, ediţie de D. Vatamaniuc, col. „Opere fundamentale". București, 2015.
5. *Ibidem*.
6. op. cit. vol. II. Articole politice.
7. *Ibidem*.
8. op. cit., vol. I.

LUCEAFĂRUL ÎN TRADUCERILE RUSEȘTI

Cercetător ştiinţific, magistru în psihologie **Miroslava METLEAEVA**
Institutul de Filologie al AȘM

***LUCEAFARUL* IN RUSSIAN TRANSLATIONS**

Summary. This article presents a few translation processes aspects of one of the most important creations in Romanian literature – the poem *Luceafarul* by Mihai Eminescu. A particular attention is paid to the structural background in the poet's creation and in the translator's creative laboratory. The translations of the eminescian poetry in Russian language prove that their versification is sustained by some essential prosody factors and especially by the shifting accent. The difficulties and issues appeared mostly because of the historical and the socio-psychological specificity, political realities of the time of the analyzed translations. The research focuses on the problem of distacing the interpretation of the poem as a fairy tale which limits the translation and recognizing the mythological structure corresponding to the author's world vision.

***Keywords*:** translation process, the poem *Luceafarul*, structural background, prosody, canonicity, the socio-psychological specificity, mythological structure.

Rezumat. Acest articol prezintă câteva aspecte legate de procesele de traducere a uneia dintre cele mai importante creații din literatura română – poemul *Luceafărul* de Mihai Eminescu. O atenție deosebită este acordată fundalului structural al creației poetului și laboratorului creator al traducătorului. Traducerile poeziei eminesciene în limba rusă demonstrează că versificația lor este susținută de câțiva factori esențiali ai prozodiei și mai ales de accentul schimbător. Dificultățile și problemele au apărut mai ales din cauza realităților politice istorice și specificului social-psihologic al timpului traducerilor analizate. Cercetarea se concentrează pe problema distrugerii sensului poemului din cauza interpretării poemului ca basm, fapt ce limitează traducerea și recunoașterea structurii mitologice care corespunde viziunii lumii autorului.

Cuvinte-cheie: traducere, poemul *Luceafărul*, fundal structural, prozodie, canonicitate, specificul socio-psihologic, structură mitologică.

Traducerea e un proces „post-factum", un proces de transpunere a unui text literar original într-un spațiu cultural-informațional străin și în haina altei limbi. Dar această *secundaritate* a traducerii e *paradoxală*, deoarece întregul paradox se reduce la faptul că în esența sa cultural-informațională orice *transpunere integrală a originalului literar e primară, ea neavând în limba inițială nicio analogie*, chiar și în pofida faptului că există și alte traduceri ale aceluiași text original. *Cauza acestei situații paradoxale rezidă în faptul că fiecare traducere poartă asupra sa amprenta personalității unui traducător concret și, la o adică, a mediului său temporal.*

E necesar de remarcat extrem de importanta observație a lui V. D. Psurțev, cu referire directă la traducere: „... textul originalului și textul traducerii (...) în datul lor sunt liniare, în timp ce ideea și sensul sunt volumetrice". [1, p. 255]. Acest enunț va servi în continuarea expunerii problemei traducerii în limba rusă a poemului eminescian Luceafărul, ca o cheie în interpretarea acestei creații în viziunea diverșilor traducători, în mediul temporal diferit.

Precum sublinia Iuri Krivoturov, „Traducerea este un complicat fenomen de natură comunicativă, alcătuită din componentele modului fiziologic-psihologic (antropologic) de viață, sistemelor lingvistice de grai (limbă–sursă și limbă–țintă) și relațiilor de cele mai multe ori antagoniste dintre aceste sisteme, dar și ale rezultatului de anulare a contradicțiilor date în urma alegerii variantei optime de transmitere a textului de la „limbă–sursă" la „limbă–țintă" [2, p. 125].

Traducerea este axată pe text, care este scopul, obiectul și finalitatea ei. Acest proces poate fi interpretat drept o transformare în cea de **a doua realitate materială** a operei poetice originale, înveșmântată în haina altei limbi, dar care a păstrat spiritul și, în măsura posibilităților, artisticul originalului.

Există o sumedenie de tentative în ideea traducerii în limba rusă a poemului *Luceafărul*. Acest lucru îl confirmă și Internetul. Dar nu toate câte s-au făcut pot fi caracterizate ca traduceri artistice, nici din punct de vedere profesionist, nici din alte motive, la fel precum grafomania nu poate pretinde la statutul de creație literară.

Canonizarea traducerilor este răspunsul la întrebarea, ce fel de traducere poate fi considerată de calitate. O atitudine liberală față de problema traducerilor surpă criteriile de calitate ale acestui gen de activitate literară. Anume de traducător depinde percepția unui

sau altui autor străin, dar și percepţia culturii și literaturii poporului din care acesta din urmă face parte. Anume de el depinde „lărgirea spaţiului vital și influenţa asupra lui a operei respective" [3, p. 17].

Canonizarea are, evident, o importanţă enormă, deoarece servește în cele mai multe cazuri ca un filtru pentru cazurile singulare din domeniul literaturii. „Celor deprinși să opereze cu idei de alternativă simple, e necesar să li se aducă aminte că libertatea absolută, susţinută de adepţii spontaneităţii creatoare, este apanajul doar al celor naivi și ignoranţi. Cel ce pășește pe câmpul culturii însușește un cod specific de comportament și de exprimare, descoperind un univers finit de libertăţi limitate și de posibilităţi obiective: planuri în așteptarea lor de realizare, probleme în așteptarea soluţiilor, posibilităţi stilistice și tematice în așteptarea întrupării și chiar discordanţe revoluţionare care-și așteaptă clipa să erumpe" [4, pp. 22-87].

Precizăm că există cinci traduceri canonice în limba rusă a poemului *Luceafărul* – trei au fost făcute la Moscova și două la Chișinău. În 1950, a apărut prima versiune a poemului efectuată de doi traducători – I. Mirimskii și Iuri Kojevnikov, iar în 1968 este publicată traducerea lui David Samoilov. În 1975 vine cu traducerea sa scriitorul chișinăuian Grigore Perov, dar tot atunci colegul său Alexandr Brodskii propune cititorilor și varianta traducerii sale. Iar în 1979 I. Kojevnikov revine la prima sa variantă din 1950, prezentând propria interpretare a traducerii. Marea ruptură temporală de la primele publicaţii ale traducerilor în limba rusă de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la mijlocul anilor '50 al secolului al XX-lea și zguduirile social-politice ale acestei perioade istorice n-au putut să nu influenţeze și modalitatea traducerii poemului *Luceafărul.*

Prima versiune a traducerii a avut o largă răspândire. Indicele biobibliografic din 1960 demonstrează că această lucrare ajunsese cunoscută în temeiul ediţiilor din Moscova, Chișinău și București ale anilor 1950, 1958 și 1959. De ce este important să pornim anume de la această primă versiune? Motivul este următorul: varianta respectivă a jucat un rol pozitiv în sensul unor realizări traductologice originale, totodată ea devenind pentru versiunile ulterioare un fel de clișeu.

Atragem atenţia că în traducerea din 1950 este încălcată succesivitatea strofelor, deoarece în loc de 98 de strofe ale originalului în traducere apar 96. Lipsesc strofele 36 și 77. Pionierii traducerii poemului în limba rusă pur și simplu **au ignorat strofa 36.** Acest lucru a fost observat de redactorul cărţii de traduceri ale poemului în mai multe limbi, editată în 1984 la Editura „Cartea Românească" sub egida Uniunii Scriitorilor din România. Evident, a fost făcută următoarea remarcă: „Versul, lipsă în traducerea lui I. Kojevnicov și I. Mirimskii, este dat în traducere literală (*nota red.*). Adică, este total ignorat contrastul „înger-demon", evocat de strofa 36 și care, începând cu momentul apariţiei și până în prezent, a servit drept sursă a nenumăratelor interpretări ale poemului.

E curios faptul că în această culegere de traduceri ale poemului în alte limbi a fost inclusă anume această versiune în limba rusă a *Luceafărului*, deși la acea vreme existau deja traducerile depline ale lui D. Samoilov, Gr. Perov, A. Brodskii, chiar și al aceluiași I. Kojevnikov. Este evident că tema monologului Demiurgului despre *deșerte idealuri* cade din cadrul inofensiv al versiunii (în lipsa strofei 77), în care primii traducători au încercat să includă cu totul altceva, în caz contrar, din „romanticii progresiști" Eminescu ar fi ajuns în categoria „romanticilor reacţionari", lucru inadmisibil pentru canoanele realismului socialist.

Astfel se explică, probabil, îndârjirea cu care Kojevnikov, reprezentant al mediului său temporal, nu accepta să vadă un poem care e ceva mai mult decât o prelucrare poetică a unui subiect folcloric și să pătrundă în profunzimea concepţiilor filozofice și despre lume ale lui Eminescu, dar și să perceapă atmosfera mediului temporal al poetului în procesul creării poemului, în prima traducere evidenţiindu-se clar subiectul rătăcitor de poveste despre iubitul decedat fără vreun oarecare subtext filozofic. „Graţie acestei situaţii, geniul ar obţine parcă două chipuri – e vorba de Luceafăr, steaua luminoasă, precum se vede geniul din mulţime. Al doilea chip este Hiperion, cel care reprezintă aspectul neobișnuit al geniului. Geniul are o sete de contopire cu societatea, pentru că este înzestrat cu toate sentimentele specifice omului, dar pretenţiile sale faţă de societate sunt atât de mari, încât devin irealizabile, motiv pentru care geniul este respins de societate! [5, p. 308].

Există un detaliu curios care confirmă gândul că mediul temporal al traducătorului l-a făcut potrivnic în intenţia de a prezenta cititorului acelor timpuri o traducere deplină și autentică a poemului: în cercetările sale asupra *Luceafărului*, editate în 1968, Kojevnikov scrie despre opoziţia celor două chipuri ale personajului principal din poemul cu pricina – Luceafărul și Hiperion, – dar la acea vreme fusese reeditată doar prima versiune a traducerii făcută în comun cu I. Mirimskii în 1950, unde lipsește nu doar antiteza „înger-demon", ci chiar și numele Hiperion. Iar a doua sa traducere, independentă, a apărut abia în 1979. Astfel, în cercetările sale din 1968, pentru un cerc restrâns de cititori, Kojevnikov prezintă o analiză a textului original, evitându-l pe al său, care era adaptat la postulatele ideologice ale timpului și al traducerii în comun, în-

gustând și sărăcind astfel creaţia unică a marelui poetul român nu dintr-un capriciu personal, ci condiţionat de mediul său temporal și presiunea psihologică. În citatul anterior iese în evidenţă expresia despre **„pretenţiile extrem de mari faţă de societate ale geniului"**. Într-o măsură oarecare, această sintagmă demonstrează atitudinea personală a lui Kojevnikov faţă de geniu, care, chipurile, ar trebui să fie mai modest, conducându-se mai întâi de toate de priorităţile problemelor sociale asupra celor personale. Pe de o parte, dacă e vorba de o societate burgheză, un asemenea comportament al geniului e admisibil, pe de altă parte e altceva, dacă e vorba de așa-zisa societate a dreptăţii sociale. În acest caz el nu poate fi acceptat, devenind periculos pentru societatea care „nu este în stare să-i satisfacă pretenţiile, motiv pentru care îl și respinge". Am putea presupune că doar astfel, invocând pretextul originii de poveste al poemului, a fost posibilă întâlnirea cititorului rus cu creaţia lui Eminescu. La A. Camus găsim: „Cunosc posibilităţile unui compromis: îţi poţi trăi propriul timp și să aspiri, totodată, eternitatea. Asta s-ar numi „a te conforma". Dar îmi e scârbă de asemenea tranzacţie și insist în ideea: ori totul, ori nimic" [6].

Această dependenţă social-psihologică a adus la deformarea principalelor diferenţe dintre activităţile de creaţie și traducere în plan creativo-psihologic și anume:

a) consumul de energie psihică a autorului e direcţionat în materializarea creativă a *propriului* obiect imaginar în spaţiul lingvistic autohton;

b) consumul de energie psihică a traducătorului e direcţionat la materializarea unui obiect real, dar *străin* în alt spaţiu etno-lingvistic și cultural;

c) autorul e *liber* în procesul său de creaţie;

d) traducătorul e *dependent* de original, iar calitatea muncii sale e direct proporţională cu *empatia*, adică e vorba de capacităţile sale de a retrăi emoţiile avute de autor în procesul creării operei și, în plus, de a se familiariza cu *mediul temporal al autorului*. Cu alte cuvinte, traducătorul trebuie să îmbine în sine trei feluri de empatie:

- *emoţională*, bazată pe mecanismul de proiecţie și de imitare a reacţiilor altei persoane;
- *cognitivă,* întemeiată pe procese intelectuale: comparaţia, analogia etc.;
- *predicativă*, manifestându-se în previziunea altei persoane în anumite situaţii [7, p. 951-952].

Analizând problema situaţiilor conflictuale în procesul traducerii dintre autorul operei și traducătorul în percepţia personală a textului, nu întâmplător ne-am referit atât la mediul temporal al autorului, cât și la cel al traducătorului: *dominantele* lor literare, ca parte a mediului temporal sunt diferite. **Dominanta contextului literar la M. Eminescu este romantismul, iar dominanta TUTUROR TRADUCĂTORILOR *Luceafărului* din română în rusă este realismul socialist cu tratarea de clasă a romantismului.** Acest aspect al problemei a avut un rol important în preluarea poemului *Luceafărul* din mediul românesc și răspândirea lui în spaţiul culturii ruse. Lucian Costache atenţionează de asemenea asupra insistenţei cercetătorului și traducătorului rus Iu. Kojevnicov referitor la determinarea genului literar al poemului: „Una dintre cele mai categorice opinii care afirmă că *Luceafărul* este un basm [...] este cea formulată, cu ceva un timp în urmă, de Iurii Kojevnikov. Ne raportăm la ea pentru că e nu numai reprezentativă, ci și vehementă. Ea surprinde prin sistematica și îndelungata încercare de a desprinde poemul de „poveste". Și apoi, termenii folosiţi de Kojevnikov nu lasă loc niciunei alte discuţii." [8, pp. 80-81].

Laconismul misterios al lui Eminescu a fost ignorat de traducători, preferându-se propria creaţie, niște „născociri" care „îmbunătăţesc" din abundenţă textul auctorial, toate acestea incluzând:

a) tendenţiozitate în determinarea genului;

b) ignorarea caracterului alegoric și a profunzimilor filozofice;

c) restructurarea textului;

d) abundenţa de arhaisme rusești;

e) includerea unor elemente etno-folclorice străine;

f) incompatibilitatea stilistică a unităţilor lexicale prozaice cu o falsă poetizare, clișee de sentimentalism și romantism;

g) reducerea evidentă a artisticului, inclusiv a muzicalităţii originalului.

A doua versiune rusească a *Luceafărului* a fost elaborată în anul 1968, cu ocazia apariţiei unei noi culegeri din poeziile lui Eminescu. Îngrijitorul ediţiei, David Samoilov, semnează și noua versiune a marelui poem. Destinul acestei traduceri este dramatic. Ea a fost ţinta unor atacuri nefondate atât din partea criticilor moldoveni, cât și a celor din România. Spre deosebire de aceștia, Elena Loghinovski a cercetat în amănunt traducerile în limba rusă a *Luceafărului* și a atras atenţia asupra concluziilor pripite ale unor critici referitor la traducerea lui David Samoilov: „Alături de o înaltă ţinuta artistică, care îi atribuie statutul unei opere de sine stătătoare, versiunea lui Samoilov se definește și prin gradul crescut de fidelitate faţă de original" [9, p. 218].

După cum era de așteptat, poemul a atras, în anii următori, atenţia scriitorilor din RSSM care cunoșteau limba română. Primul dintre aceștia a fost Grigore Perov, autor la acea dată al versiunilor rusești ale nuvelelor lui Creangă și Caragiale, ale liricii lui Negruzzi și Eminescu. Către anul 1975, când *Luceafărul* apare în versiunea sa, deja era pe larg răspândită varianta

lui Mirimskii-Kojevnikov, dar și traducerea lui David Samoilov. Remarcăm din capul locului faptul, că în această versiune există unele momente reușite, precum ar fi chipul lui Cătălin.

Și totuși, traducerea respectivă este total subordonată structurii genului de poveste, creată de Mirimskii-Kojevnikov, cu toate consecinţele de rigoare. Ignorarea mediului temporal ca spirit și material al epocii, exprimat printr-un ansamblu de idei etno-sociale, istorice, culturale, mentale și psihologice, personale și obștești, dominante în perioada de formare, existenţă și activitate creativă în viaţa personalităţii creatoare nu poate permite traducătorului să pătrundă cât mai adânc în viziunea artistică a autorului și să înţeleagă sensul lucrării traduse. Acest lucru e vizibil începând cu traducerea poemului *Luceafărul* în limba rusă făcută de către I. Mirimskii și I. Kojevnikov, lucrare devenită un fel de clișeu pentru toţi traducătorii de mai târziu, inclusiv pentru D. Samoilov, Gr. Perov, chiar și pentru Iu. Kojevnikov în versiunea sa separată din 1979. Influenţa mediului temporal al traducătorului îl face dependent de situaţia sa actuală și deformează ideile și sensurile autorului, lipsindu-l, astfel, de informaţia cu privire la valoarea adecvată a unei sau altei lucrări literare în contextul unei culturi naţionale concrete.

Noua versiune, semnată de Alexandr Brodski, apare în culegerea de la Chișinău în anul 1975 (cu o nouă redactare în 1981). Aceasta versiune se bazează „pe reproducerea plenară a tuturor registrelor stilistice, a căror contopire armonioasă plăsmuiește parcă o nouă ipostază a sonorităţii simfonice a originalului [9, p. 230].

Brodski iese din cadrul clișeului „poveste" creat de predecesori și pe întreg parcursul interpretării traductologice a poemului creează tabloul alegoric al naraţiunii ca pe o construcţie lirico-epică. De aceea, traducerea lui e prima încercare de a reda poemul ca pe un subiect poetic cu elemente mitologice şi de legende populare, îmbinate cu prezenţa discretă a autorului care își prezintă personajele și, totodată, își expune într-o formă indirectă sentimentele și propriile gânduri. Fiind, probabil, una dintre cele mai apropiate originalului şi diferită de versiunile anterioare, traducerea lui A. Brodski a declanşat pentru prima dată dubii referitor la genul de poveste al poemului, permiţând o mai largă percepţie a „Luceafărului". Această evidenţă a lărgit cu mult spaţiul filozofico-existenţial al poemului şi în tendinţa sa de a rămâne devotat originalului, traducătorul are grijă să nu dăuneze aspectului artistic al lucrării. E de remarcat că şi în această versiune sunt preluate, din arsenalul predecesorilor vocabulele poveştilor ruse – «витязь», «царь», «царевна»; demitizarea Demiurgului până la rolul concret de tată, prin adresarea sa către Hiperion în strofa 81 ca faţă de „primul meu născut"; clişee din lirica secolului al XIX-lea inspirate din poemul *Ruslan şi Ludmila* de A. S. Puşkin. Finalul poemului respectă în totalitate matricea predecesorilor despre ipocrizia infidelităţii feminine.

Analizând traducerile poemului *Luceafărul*, făcute în perioada sovietică, observăm elemente ale „scopos-teoriei", elaborate mai târziu de cercetătoarea germană K. Rais, care lega tipologia textelor cu scopul şi sarcina traducerii. Traducerea se pune în capul listei de interese ale beneficiarului, preferenţială fiind limba-ţintă, caracteristicile implicit-explicite ale originalului devenind secundare. Iar cercetătorul german A. Noibert lega traducerea în genere de anumite scopuri pragmatice. O asemenea **atitudine conformistă** e relevantă pentru aproape toate versiunile de traduceri în limba rusă, cu excepţia celei semnate de A. Brodski.

Discutabilă ni se pare și părerea cunoscutului filozof și teoretician al literaturii P. Richeaure, care nega lipsa unui oarecare model obiectiv în calitate de criteriu în vederea determinării celei mai bune traduceri. Din acest punct de vedere ar fi trebuit să se pună **semnul egalităţii** între toate traducerile în limba rusă a *Luceafărului*. Însă analiza traducerilor de până-n prezent demonstrează imposibilitatea acestui lucru. Modelul este o prezenţă obiectivă și acesta-i originalul care stă în permanenţă înaintea traducătorului. Din aceste considerente, subscriu la părerea lui Pierre Bourdieu că în pofida unor inerente neajunsuri o traducere apropiată de original din toate punctele de vedere poate servi ca **un fel de filtru** în calea unor producţii traductologice defectuoase.

Tendința de prezentare a mostrelor factografice în lumina inoculatelor indicații ideologice se referă, din punctul nostru de vedere, la aspectele psihologice de formare a gândirii conformiste, a potențialului intelect servil puterii, care cuprind domeniile culturii, educației, tehnologiilor informaționale. Educarea gândirii limitate și nemature supuse unor stereotipuri ale ideologiei paternaliste și care, conform lui Jean Piaget [10, pp. 401-406], sunt specifice vârstei infantile ajung un fel de heteronomie morală – o oarba supunere față de regulile stabilite de cei maturi. În cazul heteronomiei moralei vârstnicilor, ne ciocnim deseori de asemenea fenomen precum egocentrismul heteronom, adică o atitudine față de regulile și evenimentele vieții sociale numai din perspectiva unui singur punct de vedere, o dominantă a ideologiei autoritare. Și acest domeniu este o particularitate mentală nu doar a unei persoane, ci chiar a unei generații.

Se știe că după o lungă perioadă de timp, orice deformare a realității are consecințe serioase și exercită efecte imprevizibile asupra mentalității noilor generații.

BIBLIOGRAFIE

1. Псурцев В.Д. К проблеме перевода и интерпретации художественного текста: об одном критерии адекватности. Проблемы переводческой интерпретации текста в трудах российских лингвистов конца 20-го, начала 21-го веков. Хрестоматия. Ереван: Лингва, 2009. 260 стр.

2. Кривотуров Ю. Интерпретационные стратегии в лингвистике, переводе и дидактике/dir.-publ.: Ana Guţu; red. şt.: Elena Prus [et al.]; Univ. Liberă Intern. din Moldova, Inst. de Cercet. Filologice şi Interculturale. Chişinău: ULIM, 2015. 145 p.

3. Traduceri din poezia universală / Selecţie, studiu introductiv şi note bibliografice de Leo Butnaru. Chişinău: Ştiinţa-Arc, 2004, 350 p.

4. Бурдье П. Поле литературы. В: Новое литературное обозрение, № 45, 2000. Электронный ресурс: http://bourdieu.name/content/burde-pole-literatury Время пользования: 17.04. 2016.

5. Кожевников Ю. Михаил Эминеску и проблема романтизма. Москва: Наука, 1968, с. 350.

6. Камю А. Миф о Сизифе. Абсурдный человек http://www.nietzsche.ru/influence/philosophie/sizif/

7. Головин С.Ю. Словарь психолога-практика. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, М., АСТ, 2001.

8. Costache L. Mihai Eminescu. Eseuri deschise. Chipul de aer şi chipul de lut. Piteşti: TIPARG, 2009, 584 p.

9. Loghinovski Elena. Eminescu universal. Spaţiul culturii ruse. Bucureşti: Vinea, 2000, 272 p.

10. Piaget J. The moral judgment of the child (M. Gabain, trans.). New Jork: Free Press, 1965.

Iurie Baba. *Perete*, 1994, batik, mătase, 90 × 100 cm

EXEGET-PROPAGATOR AL FOLCLORULUI

Doctor în științe filologice, conferențiar cercetător **Grigore BOTEZATU**
Institutul de Filologie al AȘM

EXEGETE-PROPAGATOR OF FOLKLORE

Summary. Folklore and ethnographical works written by Al. Mateevici for the ”Basarabia” publications, year 1906, 1907, ”Kișinevskie eparhialinîie vedomosti” (“Chisinau diocesan news”), years 1911, 1913, 1915, contain materials of the parts of the Căușeni. The author researches the calendar and family holidays. The New Year folk customs and creations are motivated through tillage, which ”has always been the major peasant occupation”. The carol`s main character is associated with idols from the archaic heroic epics. There are exposed a few legends about the Pentecost and the treasures in conjunction with the spring and summer holidays, which contain dramatic subjects and pictures: marking their treasures, their digging, meeting with the Respect of the money, the offerings brought to the golds (man head, brood hen), ascertaining versions of universal creation (*The useless devil*). By analysing secular and religious topics, it gives precedence to rationalist, democratic thinking, real phenomena – traits that are called for by a philosophical-ethical conception. George Meniuc refers to Al. Mateevici as ”a national poet and hero”, who remains a model to the generations to come.

Keywords: calendar and family holidays, legends about treasures, the Respect of the money, hen, the useless devil, St. George, Christmas carols, poem *Limba noastră.*

Rezumat. Lucrările etnografice și folcloristice scrise de Al. Mateevici pentru publicațiile „Basarabia”, anii: 1906, 1907, „Kișinevskie eparhialinîie vedomosti”, anii: 1911, 1913, 1915 conțin materiale din părţile Căușenilor. Autorul cercetează sărbătorile de calendar și de familie. Obiceiurile și creaţiile folclorice de la Anul nou, ce le însoțesc, le motivează prin plugărit, care „a fost întotdeauna cea mai de căpetenie îndeletnicire a ţăranului”. Personajul central din hăitură este asociat cu vitejii din eposul eroic arhaic. În legătură cu sărbătorile de primăvară și vară expune câteva legende despre rusalii și despre comori, care conțin subiecte dramatice, imagini: marcarea comorilor, săpatul lor, întâlnirea cu Știma banilor, jertfele aduse pentru ridicarea galbenilor (cap de om, cloșca cu pui), fixează versiuni de creație universală (*Diavolul nerod*). Analizând subiecte laice și religioase dă întâietate gândirii raționaliste, democratice, fenomenelor reale – trăsături ce se impun printr-o concepție etico-filosofică. George Meniuc îl numește pe Al. Mateevici „poet și erou național” care rămâne pilduitor posterității.

Cuvinte-cheie: sărbători de calendar și de familie, legende despre comori, Știma banilor, cloșca cu pui, Diavolul nerod, Sfântul Gheorghe, hăitură, colinde, poezia *Limba noastră.*

Spirit de cercetător, temperament de poet, Al. Mateevici a căutat cu pasiune să pună în lumină poezia obiceiurilor populare și în primul rând creațiile de o reală valoare cognitiv-etică. Articolele *Obiceiurile și rânduielile nunţii la moldovenii basarabeni* („Basarabia”, 1906, nr. 51, 53, 55, 57), *Colindele Crăciunului* („Basarabia”, 1906, nr. 57), *Sfântul Vasile – Anul Nou în obiceiurile moldovenilor basarabeni* („Basarabia” nr. 58; 1907, nr. 1), *Motive religioase în credințele și obiceiurile moldovenilor basarabeni* („Kișinevskie eparhialinîe vedomosti”, 1911, nr. 9, 14). *Sărbătorile și importanța lor în viața moldovenilor* („Kișinevskie eparhialinîe vedomosti”, 1912, nr. 12-13, 22-23), *Bocetele funerare moldovenești* („Kișinevskie eparhialinîe vedomosti”, 1911, nr. 38, 39, 40, 41), *Sărbători moldovenești...* („Kișinevskie eparhialinîe vedomosti”, 1913, nr. 16-17, 18, 20), *Sărbători mari și mici la moldoveni* („Kișinevskie eparhialinîe vedomosti”, 1915, nr, 47, 48; 1916, nr. 5, 8, 9) conţin descrieri amănunţite despre credințe și obiceiuri populare, despre sărbători țărănești din trecut puţin cunoscute. Izvor pentru studierea culturii poporului i-a servit creaţia folclorică cu interes-istoric, manifestările artistice, obiceiurile și credinţele.

Informaţia etnografică și folclorică destul de bogată din aceste lucrări se datorește propriilor observaţii și contactului direct pe care 1-a avut Al. Mateevici cu datinile și creaţia poetică orală. El îmbină armonios meditaţiile personale cu legendele, realitatea obiectivă cu fabulosul. Lucrările lui sunt completate cu creaţii folclorice din părţile Căușenilor, unde și-a petrecut o mare parte din viaţă. Autorul nu notează informatorii, nici localităţile.

Pe dânsul l-au interesat într-o mare măsură raporturile îndelungate și permanente între literatura scrisă și creaţia populară. El face deseori referiri la „operele literaturii culte”, cu toată rezerva solidă de experienţă culturală, pe care aceasta a acumulat-o în cursul dezvoltării sale succesive.

Sărbătorile populare sunt examinate de Al. Ma-

teevici ca o formă de reflectare a felului de trai și de muncă a poporului, cu mentalitatea și aspiraţiile sale. Al. Mateevici le expune întocmai și în felul acesta descrie realitatea așa cum a văzut-o și înţeles-o poporul. În articolele lui Al. Mateevici creaţiile folclorice, anumite date de calendar devin un mijloc de cunoaștere a vieţii, de înţelegere a realităţilor sociale.

Al. Mateevici caută să explice cum înţelege moldoveanul însemnătatea sărbătorilor populare și ce a pus el în temeiul acestor sărbători. Anul nou este în primul rând sărbătoarea plugarului. Această sărbătoare și obiceiurile care o însoţesc Al. Mateevici o motivează prin plugărit, care „a fost întotdeauna cea mai de căpetenie îndeletnicire a ţăranului nostru. Și negreșit că moldoveanul îi dă o însemnătate foarte mare". Pe această cale Al. Mateevici ajunge la concluzii foarte importante. El afirmă, că „sărbătoarea sfântului Vasile, sfântului plugarilor, este cu totul plugărească, ţărănească, iar nu bisericească" (Alexei Mateevici, *Scrieri alese*. Chișinău, „Lumina", 1966, p. 126). Personajul central din hăitura moldovenească este asociat cu vitejii din eposul eroic arhaic. „Eroul lor e poporul, voinicul plugar, cu traiul său de crescător al pâinii. Iată de ce totul capătă mărimi gigantice..." (Al. Mateevici. *Novîi god u moldavan*, (Prodoljenie – „CHEV" 1915, nr. 47, pp. 1341, 1342). Caracterul fantastic, hiperbolic creează pentru hăitură o perspectivă populară voinicească. „Pe fonul acestei perspective se conturează una după alta figurile titanice, uriașe ale boilor, cailor și oamenilor care lucrează" (*ibidem*, p. 1341). „Badea Vasile", „Bădica Troian" apar în hăitură ca eroi ce întruchipează în sine puterea gigantică, supraomenească a plugarului, la fel ca și voinicul Micula Seleminovici din eposul eroic rusesc" (*ibidem*). Numele lui Traian, scrie Al. Mateevici, se întâlnește deseori în legendele, tradiţiile și credinţele moldovenilor. Chiar și Calea Laptelui, după cum se știe, moldovenii o numesc „Calea lui Traian". Observăm, deci, că Al. Mateevici analizează creaţiile poetice în raport direct cu viaţa și munca plugarului, la fel și cu realitatea istorică.

În legătură cu sărbătorile de primăvară și de vară Al. Mateevici expune câteva legende despre rusalii și despre comori. Bazându-se pe credinţe și tradiţii orale, Al. Mateevici descrie locurile cu comori, marcarea lor prin anumite semne, săpatul comorilor, întâlnirea cu Știma banilor, jertfa adusă pentru ridicarea galbenilor (cap de om, cloșcă cu pui), respectarea interdicţiilor ș. a. Cercetătorul expune câteva subiecte dramatice despre comori. Unul dintre ele se referă la grupa „Diavolul nerod" și are circulaţie în folclorul universal. În popor e cunoscută sub denumirea de „Cloșca cu pui".

„Într-un loc anumit, – spune legenda, – era o comoară. Multă lume venise la această comoară cu gând să o sape și tuturora li s-a spus să aducă în dar cloșca cu pui.

Nimeni nu putea săpa comoara fără să îndeplinească această cerinţă.

Într-o bună zi s-a duc la comoară un om. Diavolul i-a ieșit în întâmpinare.

– Ce-ţi trebuie?

– Ce alta, decât bani?

– Dacă vrei bani, adă cloșca cu pui.

Cloșca cu pui era femeia cu copiii. Omul acela avea femeie și patru copii.

– Bun, – face el, – ţi-o dau, dar îngăduie-mi să împlu o pereche de desagi cu galbeni, ca să-i duc acasă, iar când mă voi înapoia, ţi-oi aduce cloșca cu pui și voi primi banii care au mai rămas.

– Fie cum zici.

– Omul a împlut desagii cu galbeni și i-a dus acasă. Înapoi a venit fără femeie.

– Ei, ce n-ai adus femeia?..

– Eu ţi-oi aduce-o, dacă mi-i coace o turtă de cenușă să mă privesc în ea ca în oglindă.

Necuratul a căzut pe gânduri, cum ar putea să facă una ca asta?

– Ei iată, așa cum tu nu poţi face o turtă de cenușă să te privești într-însa, ca în oglindă, – spuse omul, – la fel și eu nu pot să-ţi dau cloșca cu pui.

Necuratul, auzind vorbele acestea, s-a făcut foc și pară și s-a aruncat asupra omului. Omul a scos aţa de la berneveci și a legat diavolul, care se încovoia de durere, dar nu se dădea învins.

Pe urmă s-a lăsat.

– Ia-ţi banii și femeia, numai dă-mi drumul, tu ești mai hâtru decât toţi dracii, – a gemut el.

Omul a dus mai întâi toţi banii acasă, apoi i-a dat drumul diavolului" (Al. Mateevici. Moldavskie prazdnovania... (Oconceanie). – „CHEV", 1913, nr. 20, pp. 943-946).

În basmul legendar despre „dracul cel prost" („Cloșca cu pui") ţăranul îl păcălește pe diavol. Prin comicul ei naraţiunea se apropie de snoavă. Subiectul acesta se află în creaţia poetică orală sub diferite forme și variante.

O altă legendă-parabolă, cu o intrigă mai bogată, consemnată de tradiţia folclorică a multor popoare, este *Comoara* (SUS 763-AAx 937, în „Sravnitelinîi ukazateli siujetov. Vostocinoslaveanskia skazka. Sostaviteli: L. G. Barag, I. P. Berezovschii, C. P. Kabașnicov, N. V. Novicov, L. „Năuka", 1979, p. 193. Abreviat: SUS), intitulată aforistic de Al. Mateevici *Banul e ochiul dracului*. Vezi și alte variante: *Povești nuvelistice*. Alcătuirea, articolul introductiv și comentariile de Gr. G. Botezatu. Sub redacţia lui V. M. Gaţac și I. D. Ciobanu. Chișinău, „Știinţa", 1980, pp. 68-69, 283).

După ce expune unele credinţe despre comori, povesteşte succint un subiect (existent în indicii de poveşti) de o puternică forţă de evocare. Lăcomia de bani îi duce la pieire pe cei trei căutători de comori. Asta o subliniază finalul tragic al naraţiunii.

Trei oameni (unii spun că erau fraţi ori rude apropiate) când s-au apucat de săpat, unul dintre dânşii a spus aşa:

– Să fim oameni de înţelegere: câţi bani ne-a da Dumnezeu, să-i împărţim frăţeşte.

– Da, frăţeşte, – au răspuns ceilalţi şi s-au pus pe lucru.

Au dat de comoară şi au început împărţitul. Unul dintre ei spune:

– Mă duc până acasă, să aduc ceva de mâncare. Eu am flămânzit şi cred că şi vouă vi-i a mânca. Am lăsat cuvânt femeii să coacă nişte plăcinte.

– Du-te, dar să nu stai mult, – i-au răspuns ceilalţi.

A plecat el şi se gândea: „O să-i spun femeii să pregătească nişte bucate otrăvite, o să le dau să mănânce şi o să-i otrăvesc. Atunci banii vor fi toţi ai mei".

Aşa a şi făcut. Femeia a pregătit bucate şi el s-a întors la tovarăşii săi bucuros, ca şi cum comoara ar fi fost de acuma a lui.

Prietenii cei doi, după ce plecase el, s-au înţeles între ei:

– Ce să împărţim comoara în trei părţi. Când va veni acela cu bucatele, tragem amândoi câte un foc de armă şi ne mântuim de dânsul.

– Ai pus-o bine la cale, – 1-a susţinut celălalt.

Au încărcat armele şi când l-au zărit venind, au tras amândoi. Acela ce aducea plăcintele otrăvite a căzut la pământ. Ei au luat bucatele şi au mâncat. N-a trecut mult la mijloc şi s-au mântuit şi ei de zile.

Aşa au găsit cei trei comoara (Al. Mateevici, Moldavskie prazdnovania (Okonceanie). – „CHEV", 1913, nr. 20, pp. 946-947).

Al. Mateevici descrie sărbătoarea de primăvară numită de biserică Sfântul Gheorghe. În noaptea spre această sărbătoare flăcăii nu dorm. Ei cântă, joacă, petrec, „spun poveşti, legende, cimilituri" (*ibidem*, pp. 947-948). În legătură cu sărbătoarea primăverii citează un motiv de epos eroic arhaic despre viteazul care ucide un balaur şi salvează de la moarte pe fata împăratului, adusă jertfă monstrului. În rolul biruitorului apare, în legenda hagiografică, Sfântul Gheorghe. Motivul – lupta cu balaurul (zmeul, draconul) are circulaţie universală. Voinicul, care răpune balaurul, în poveştile fantastice moldoveneşti, este Făt-Frumos.

Un alt motiv legendar zugrăveşte chipul voinicului care luptă împotriva diavolului, acesta din urmă răpind copiii unei femei văduve. Al. Mateevici descrie legenda, relevând multe elemente din realitatea vieţii. Eroul (un voinic călător) răpune în luptă pe răufăcător, biruie şi ocroteşte pe cei slabi şi asupriţi (*ibidem*, p. 964). Data de 25 mai, scrie Al. Mateevici, este socotită, după calendarul popular al moldovenilor, sfârşitul primăverii şi începutul verii. În legătură cu această sărbătoare, „la moldoveni există o legendă, în care nu este nimic bisericesc" şi ilustrează cele spuse cu un subiect nuvelistic despre un boier, care avea un argat frumos la chip şi pe care cucoana vroia pe orice căi să-1 ducă în ispită. În această legendă constată unele asemănări cu istoria biblică despre Iosif cel Frumos, însă, scrie Al. Mateevici, „finalul, de bună samă, este creat de popor sub influenţa realităţii" (Al. Mateevici. Moldavskie prazdnovania... (Okonceanie). „CHEV", 1913, nr. 20, pp. 950-951). Motivul biblic a fost asimilat şi prelucrat de popor într-un mod original. Al. Mateevici confruntă unele motive religioase cu cele laice şi arată transformările la care sunt supuse în procesul activ şi îndelungat de transmitere orală. Nimerind în circulaţie vie, ele se schimbă aşa de mult, încât nu mai pot fi recunoscute. „Se păstrează o trăsătură, două, amintind pe departe naraţiunea ecleziastică despre viaţa cutărui ori cutărui sfânt" (Al. Mateevici. Ocerk moldavskih relighiozno-bîtovîh tradiţii. – 1912, nr. 12-13, p. 749). Subiectele din scrierile bisericeşti se schimbă de obicei prin introducerea detaliilor realiste. Lor li se comunică colorit specific local şi conţinut democratic. În legătură cu aceasta Al. Mateevici pune problema studierii procesului complicat al folclorului şi sub aspectul dat, „problemă în multe privinţe foarte importantă şi care are tot dreptul la o cercetare specială" (*ibidem*, p. 750).

Sărbătorile populare, datele de calendar nu sunt privite de Al. Mateevici ca momente când credincioşii imploră zeitatea, lăsându-se dominaţi de puterea cea mare a divinităţii, ce sunt concepute ca o formă de reflectare a felului de trai şi de muncă a poporului cu ocupaţiile şi aspiraţiile maselor largi truditoare.

Bunăoară, ciclul datinilor calendaristice de primăvară conţine sărbătoarea păstorească (Sf. Gheorghe) scoaterea oilor la păşune, aşezarea stânelor şi alegerea mieilor de la oi (T. A. Koleva, Gheorghiev deni u iujnîh slavian (obîceai, sveazannîe s jivotnovodstvom). – „Sovetskaia Etnografia", nr. 2, 1978, pp. 27-28). Al. Mateevici face unele analogii cu datinile şi folclorul popoarelor slave de răsărit. Ca şi la ruşi şi maloruşi, scrie el, în noaptea spre Ivan Cupala, moldovenii cântă şi joacă în jurul focului, caută comori, despre care cred că sunt curate şi necurate. Într-adevăr, datine asemănătoare au fost răspândite la ucraineni, beloruşi ş. a. (Vezi G. Şapovalova. Egorievskii ţikl vesennih kalendarnîh obreadov u slaveanskih narodov i sveazannîi s nim foliklior. – „Foliklior i Etnografia"

(obreadî i obreadnîi foliklior), L., 1974, p. 129; „Kalendarnîe obîceai v stranah zarubejnoi Evropî. Vesennie prazdniki”, M., 1976, pp. 285-286. În acest complex etnografic intrau mai multe practici care aveau scop paza de lupi a turmelor de oi, sporirea laptelui, izgonirea vrăjitoarelor care amenințau „să fure mana” ș. a. Al. Mateevici reproduce o povestire superstițioasă, ce are la bază nu numai interdicția cuvântului, dar și dorința țăranului ca „făina în saci să nu-i mai scadă”.

„Într-o sară se întorcea un om de la moară. La marginea satului a văzut câteva focuri, care jucau în amurg ba adunându-se, ba împrăștiindu-se. Se luaseră la harță vrăjitoarele. (Al. Mateevici, bazându-se pe credințele populare, notează că vrăjitoarele, înainte de a porni „să fure mana”, se adună în dumbrăvi, rediuri, lutării părăsite și se iau la harță, la bătaie. În noaptea de sf. Gheorghe vrăjitoarele (vedimele), de voie-de nevoie, merg să fure mana vacilor. În această sară nu le lasă să se apropie de casă cu „duhul cel rău”).

Omul le-a întâmpinat și le-a vorbit astfel:

– Să vi se înmulțească vița!

Vrăjitoarele i-au răspuns:

– Pâinea în saci să nu-ți mai scadă, atâta timp cât nu-i vorbi și nu-i spune.

Zicând acestea, vrăjitoarele s-au luat iară la harță. Omul, însă, și-a văzut de drum mai departe.

Ajungând acasă, el n-a povestit nimănui despre cele văzute și auzite.

O săptămână în șir nevasta omului luă făină din sac ba pentru pâine, ba pentru plăcinte și făina nu scădea. Parcă n-ar fi umblat nimeni la sac. „Ce o mai fi fiind și asta?” se gândea femeia. Vroia să întrebe de bărbat, ce-i cu faina lor, dar tot nu îndrăznea. Până la urmă, și-a dat curaj inimii și a întrebat.

La început omul nu vroia să-i spună, dar femeia s-a ținut de capul lui și la urmă a aflat. De atunci făina a început să scadă în saci ca și mai înainte (Al. Mateevici. Moldavskie prazdnovania... (Okonceanie). „CHEV”, 1913, nr. 20, pp. 938-939).

Un subiect epic vechi, descris de Al. Mateevici, explică obiceiul de a pune ramuri verzi la poartă și în streșina casei de sărbătoarea Armindenului (Ramura verde în mâna zeului-stăpân al casei este un simbol al vieții fără moarte, un talisman împotriva puterii răului și morții).

În datinile populare Al. Mateevici a deosebit trăsături folclorice păgâne, prin urmare anticreștine, care ulterior au fost impregnate cu elemente ale religiei creștine, iar procesul acesta complicat a surprins perspectiva laicizării lor.

În poeziile, povestirile și scrierile publicistice ale lui Al. Mateevici întâlnim informații cu privire la obiceiurile și felul de trai al țăranului (portul, hrana, comportarea), folosite în scopul realizării efectului artistic. Sunt relatate multe fapte din viața satului, văzute și cunoscute bine de autor. Creațiile folclorice, – „odoarele minții”, pe care le stăpânea „bietul plugar” (ca să folosim expresia lui Al. Mateevici), sunt considerate documente artistice importante pentru cunoașterea vieții poporului. În interese științifice, el purcede la „cercetarea literaturii populare cu scopul de a studia poporul”.

Poetul Al. Mateevici a cunoscut în profunzime sufletul plugarului și 1-a caracterizat în scrierile sale cu mult adevăr. În povestirea *Toamna* (Schițe din viața basarabeană) zugrăvește chipuri de țărani „așezați”, „cu dare de mână”, care „îndeplinesc cu sfințenie toate obiceiurile satului, păstrate de la strămoși”. Moșu Dumitru Putină „în casa cea mare pornește o vorbă liniștită” bătrânească, vorbă de sărbătoare, udată cu vinul nou al toamnei și sărată cu glume sănătoase moldovenești”. După legea găzduirii, el primește oaspeții și urează: „Ei, să ne fie nouă de bine..., să ajungem și la anul cu sănătate și bucurie să bem vin, cumătre Gavrile și cumătră Dochiță!” (Al. Mateevici, ed. cit. pp. 58-59). Al. Mateevici evocă artistic alaiul nunții țărănești, aspect solemn sărbătoresc al momentului când „toți nuntașii o pornesc acasă la mire în cântarea unui marș, ce-1 zic vioarele, fluierele și dărăbănile țiganilor”. Pretutindeni la această etapă a nunții este practicat udatul cu apă. Al. Mateevici redă amănunțit acest obicei și arată semnificația lui simbolică. „În drum pe tinerei îi așteaptă o gloată întreagă de băieți mici cu cănile pline cu apă. Când trece mirele și cu mireasa pe lângă ei, îi udă cu apă să fugă de ei nevoia în viața lor viitoare așa, precum dispare (se face nevăzută) apa. Mirele scoate din buzunar vre-o câțiva bănuți de argint și-i aruncă în mijlocul băiețăraiei. Și multă vreme după asta băieții caută bănuții în colbul drumului, țipând și bătându-se de la ei” (*ibidem*, pp. 57-58). Ne aflăm în prezența unui obicei cu adevărat străvechi, frumos și cu adânc sens simbolic.

Influențat de creația populară este *Cântecul de leagăn*. Aici apar frecvent imagini de o mare forță sugestivă. Poetul vorbește despre necesitatea de a-și iubi Patria, de a munci cinstit, de a aduce folos poporului. La scrierea poeziei Al. Mateevici folosește cadența trohaică a versului popular de șapte și de opt silabe. Acțiunea este circumscrisă în codru, în dumbrăvi, la șipotul izvoarelor. „Nistrul împădurit”, „zânele fântânilor” întâlnite în text au tangențe cu motive de circulație orală. Versificația folclorică vine să ne confirme îngemănarea cu formele populare și cu maniera cântecului de leagăn.

Poezia *Dorul* se prezintă drept o reproducere autentică și o contaminare originală a unor motive de cântece lirice. Înlănțuirea de motive folclorice o mar-

turisește al doilea titlu: *Din cântecele poporane ale Basarabiei*.

În unele poezii Al. Mateevici folosește simbolul „frunză verde" – laitmotiv de bază al cântecelor lirice populare moldovenești:

Pelin verde, iarbă-amară,
Măiculiță, scumpă țară.
sau:
Frunză verde, grâu de vară,
Ce frumoasă-i a mea țară!

Doinele, cântecele, numite metaforic de Al. Mateevici „ale sufletului daruri", apar interpretate de flăcăi ai satului și în expoziția povestirii *Toamna*. Iată pasajul respectiv: „...cântecele prelungi ale flăcăilor străbăteau negurile toamnei și se duceau departe-departe, într-acolo, de unde numai spre primăvară se întoarnă păsările călătoare. Era frumoasă noaptea în mâhnirea ei posomorâtă, și frumos sunau glasurile flăcăilor. Melodia cântecului lor se potrivea foarte bine cu noaptea tristă și somnoroasă, ca și când cântau ei noaptea de toamnă. Și noaptea părea că ascultă această cântare în tristețea ei, în fâșâitul frunzelor, ce cad din copaci și se duc cu vântul lor ușor și plângător. Și după cântecele lor plângătoare, ca și vântul, iarăși porneau nebunaticele strigăte de veselie. Așa petreceau flăcăii până în zori".

Lucrările lui Al. Mateevici în domeniul etnografiei și folclorului se impun cititorului printr-o concepție integră etico-filosofică. Descriind multe subiecte laice și religioase, el dă întâietate gândirii raționaliste, democratice, fenomenelor reale, caracterului popular; cercetează sărbătorile populare în strânsă legătură cu creația poetică orală, cu etnografia și istoria.

Pentru scrierea tezei de licență în al treilea an la Academia din Kiev Alexei Mateevici a ales subiectul *Elementele religioase ale folclorului moldovenesc*.

Într-o scrisoare din 10 aprilie 1913, adresată lui Ioan Bianu, studentul Al. Mateevici în ajunul tezei de licență cere cu călduroasă rugăminte de a fi înzestrat gratis „cu edițiile Academiei Române folcloristice și privitoare la folclor, spre executarea cuvenită a acestei lucrări științifice". „Din copilărie, scrie el, am avut multă dragoste pentru poporul părinților mei, ignorat de stăpânii săi de astăzi și de știința lor oficială chiar până la tăgăduirea existenței sale etnice și până la confundarea lui ba cu tătarii, ba cu țiganii. M-a atras totdeauna [cu] o putere deosebită folclorul românilor noștri, datinile, poveștile strămoșești, frumoasele legende și cântece poporane... Am și scris câte ceva prin ediții rusești și românești din Basarabia (ziarul „Basarabia" din 1906–1907). Dar mirarea cea mare mi-a fost că n-am avut cărți trebuincioase spre călăuză. Am fost cu totul izolat de literatura folcloristică din Regat, de bogatele culegeri ale părintelui Marian, de cercetările adânci ale dlor Șăineanu și O. Densusianu și alții, dintre care și acum multe le cunosc mai mult pe nume. Îmi aduc aminte uimirea ce m-a cuprins când am văzut întâmplător în Basarabia, într-o casă de buni români, culegerile voluminoase ale păr./intelui/ Marian. Am rămas împietrit. Nu-i nici de minune când îți aduci aminte că chiar un Eminescu popular e *rara avis* în Basarabia. Foametea de cărți în limba mumă la noi e de nedescris.

Știința rusească, ce se interesează de limba și cântecele „ciuvașilor" și „calmâcilor" de la Ural și a mongolilor din Rusia asiatică, nici nu-și bate capul de „moldovenii" basarabeni (cuvântul „român" la noi nu se mai întrebuințează: rușii cred că „românii" și „moldovenii" sunt două vițe cu totul deosebite), ce sunt pentru dânsa o adevărată „țară necunoscută", care nu este nici vrednică pentru cercetări sistematice. Tot ce s-a scris despre noi în rusește, sunt câteva dări de seamă statistice, câteva lucrări întâmplătoare de slavistica română și de istorie bisericească, și acele se datoresc nu rușilor, ci românilor basarabeni.

Cât pentru etnografie și folcloristică, aproape nimic. Asta totdeauna mi-au întărit îndemnul meu de a lucra anume în această sferă mai mult decât pe tărâmul popularizării istoriei noastre naționale, de care eu, de asemenea, mă ocup."

O colaborare strânsă se stabilise între Al. Mateevici și Pan Halippa. Într-o scrisoare din 30 aprilie 1917 Mateevici o ruga pe soție să-i comunice lui P. Halippa, dacă îl întâlnește, „că din nou sunt în frigurile creației poetice moldovenești și când va da Dumnezeu, voi veni la Chișinău, îi voi da câte ceva... Transmite-i, de asemeni, cele mai sincere felicitări și afecțiunea mea tuturor începuturilor bune și că sunt gata să-i acord tot sprijinul meu. Dar, în fine, de ce n-ai întreprinde tu, împreună cu Ninocica o vizită lui Halippa? Eu nu numai că dau consimțământul, dar chiar te implor s-o faci! Transmite-i că neapărat îi voi aduce noi cărți românești" [1].

La Iași Al. Mateevici a făcut cunoștință cu N. Iorga, care i-a dat lucrări de-ale sale.

Colaborarea cu Pan Halippa îi făcea lui Al. Mateevici mare plăcere fiind totodată-ncurajat la scrierea articolelor și eseurilor despre poporul ignorat „de știința oficială chiar până la tăgăduirea existenței sale etnice".

Al. Mateevici, îmbolnăvindu-se pe front, este adus cu trenul de la Tecuci la Chișinău și internat într-o stare gravă (tifos abdominal) la spitalul de boli infecțioase condus de Toma Ciorbă. A fost vizitat de Pan Halippa, dar nu i s-a permis să intre în salon. Poetul s-a trecut din viață la 13/ 26 august 1917.

În anii grei de refugiu scriitorii basarabeni țineau legături între ei. Scriitorul Vasile Luțcan îl vizita destul

de des pe Pan Halippa. La comemorarea celor 50 de ani de la moartea lui Al. Mateevici, Vasile Luţcan a luat parte printr-un cuvânt rostit în catedrala sf. Elefterie în București [2]. Într-o scrisoare adresată lui Mihai Spiridonică relata următoarele: „Am vizitat Chișinăul în 1970. Cu N. Costenco m-am aplecat asupra mormântului lui Al. Mateevici și am păstrat un minut de tăcere în fața monumentului lui Ștefan cel Mare și Sfânt, operă a sculptorului nostru Alexandru Plămădeală. L-am cunoscut pe poetul Gheorghe Vodă și cu toţii am sărutat cei trei plopi din grădina soborului, sădiţi de mine în fața monumentului martirilor Unirii: Mateevici, Murafa, Hodorogea. Numai locul și plopii au rămas. Desigur, vânturile timpului nu și-au spus încă cuvântul".

George Meniuc în „Gazeta Basarabiei". An. III, nr. 543. Vineri 3 septembrie 1937, p. 2 îl numește pe Alexei Mateevici „poet și erou naţional, prin urmare o dublă personalitate, care valorează să fie cunoscută de toţi cetăţenii ţării și nu numai de firavul copil ce silabisește cu greu abecedarul".

E un erou, pentru că asemenea unui Byron în 1828 sau unui Petöfi în 1849, ca un viteaz însufleţit de avânt și boldit de iubirea de patrie, moare pe frontul de lupte. Al. Mateevici în 1917 se îmbolnăvește de tifos exantematic boală ce bântuia îngrozitor, moare brusc, fiindcă lipsea o îngrijire medicală cumsecade, tocmai când ascensiunea talentului său viguros promitea mai mult.

A se jertfi pentru binele ţării, fie în apărarea neamului de cotropitori, fie luptând pentru a-i consolida personalitatea culturală, e un eroism care rămâne pilduitor posterităţii.

Când unii ne-au acuzat pe noi, Românii (căci pe la începutul secolului nostru mai existau și aceste secături), că limba română nu este capabilă de a progresa cu expresii și nu poate sta în rândul celorlalte limbi europene, Al. Mateevici le-a răspuns detractorilor prin splendida poezie *Limba noastră* în care poetul atinge culmile geniului.

Limba noastră-i o comoară
În adâncuri înfundată,
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.

Limba noastră-i limbă sfântă,
Limba vechilor cazanii,
Care-o plâng și care-o cântă
Pe la vatra lor ţăranii.

Niciun poet n-a cântat așa de frumos despre graiul nostru. Oda aceasta e unică în literatura noastră. Dacă îi citim și celelalte poezii (volumul îngrijit de P. Haneș), observăm că A. Mateevici a scris despre tot ce iubea profund. Și el a iubit patria, ţăranii și pe Dumnezeu. Însă Thonatos, acest înger nemilos al întunericului, a spart prea devreme lira unui suflet bogat.

BIBLIOGRAFIE

1. Mateevici A. Genealogii. Iconografie. Evocări/ Ed. întocmită, îngrijită, studiu introductiv, bibliografie Vlad Chiriac. Chișinău: Știința, 2003, p. 58.

2. Colesnic I. Timp. Istorie. Autori de la „Viața Basarabiei". Chișinău: Grafema Libris SRL, 011, p. 208.

Alla Uvarova. *Amintiri*, 2005, batik, mătase, 90 × 110 cm

NARATOLOGI ȘI REPREZENTĂRI NARATOLOGICE

Doctor în filologie **Maria ȘLEAHTIȚCHI**
Secția de Științe Umanistice și Arte a AȘM

NARRATOLOGISTS AND NARRATOLOGICAL REPRESENTATIONS

Summary: The article represents an incursion into the space of the narratology. The aim of the article is to present the conceptions of the most reputable narratologists about the way of building and functioning of the story as an act, that is on the basis of the novelistic discourse. The author of the article analyses the way the critics of the novels deconstruct the story phenomenon as narratological representations. The following concepts are being analysed: time, duration, order, voice, perspective (the author G. Genette); narrative role (the author C. Bremond); point of view (the author J. Lintvelt); reader and narratee (the author U. Eco); text and script (the author R. Barthes). The analysed concepts can be used in the process of studying the prose, in general, and of the novel, in particular.

Keywords: narratology, story, narration, narrator, analepsis, prolepsis, metalepsis, narrative role, point of view, text, script.

Rezumat. Articolul de față reprezintă o incursiune în spațiul naratologiei. Sunt prezentate concepțiile unor reputați naratologi despre modul de construcție și funcționare a povestirii ca act, care stă la baza discursului romanesc. Autoarea articolului înțelege modul prin care exegeții romanului deconstruiesc fenomenul povestirii drept reprezentări naratologice. Sunt analizate preponderent următoarele concepte: timp, durată, ordine, voce, perspectivă (autor G. Genette); rol narativ (autor C. Bremond); punct de vedere (autor J. Lintvelt); lector și naratar (autor U. Eco); text și scriitură (autor R. Brathes). Conceptele analizate pot fi utilizate în procesul de cercetare a prozei, în general, și a romanului, în special.

Cuvinte-cheie: naratologie, povestire, narațiune, narator, naratar, analepsă, prolepsă, metalepsă, rol narativ, punct de vedere, text, scriitură.

Ca „știință a povestirii", naratologia studiază povestea, modul de a povesti o istorie, o întâmplare, o suită de întâmplări și istorii, un destin, în cele din urmă. Deși, așa cum afirma filosoful francez Jean-François Lyotard, narațiune înseamnă totul (povestit în diverse limbaje, de la formula chimică a apei H_2O, de la abstracta formulă matematică $(a+b)^2$ până la filosofia lui Martin Heidegger sau cinematografia lui Woody Allen), naratologia se ocupă în principal de literatură ca ramură a artei. În acest domeniu s-au lansat autori de seamă care au dat științei despre literatură importante teorii cu privire la arta povestirii și importante studii de pragmatică literară. La mijlocul secolului al XX-lea s-a impus școala franceză, așa cum anume francezii au lansat cele mai noi teorii despre limbaj, text și povestire, preluând descoperirile recunoscute deja și, disputând momentele vulnerabile, rezultatele cercetărilor teoretice anterioare lansate de renumitele școli lingvistice de la începutul secolului (cu ramificările lor ulterioare în planul cercetărilor literare). Studiile de naratologie au atins un grad de dezvoltare atât de avansat și s-au nuanțat atât de mult, încât ar fi dificil și riscant să te lansezi acum în acest domeniu și, cum zice Umberto Eco, „să nu te simți în întârziere".

Gérard Genette și conceptele de timp, durată, ordine, voce, perspectivă. G. Genette, unul dintre structuraliștii și naratologii de seamă ai secolului al XX-lea, pornind de la conceptele vehiculate în anii lansării sale, și-a construit propria sa concepție poetică. După debutul din 1966 cu volumul *Figures I*, în cel de-al treilea volum, *Figures III* (1972), teoreticianul francez includea și eseul *Discours de récit, essai de méthode*. De un interes metodologic deosebit, ideile eseului *Discours de récit, essai de méthode* au fost dezvoltate în volumul *Nouveau discours du récit*, publicat în 1983. Deși a pornit de la analiza narațiunii simple, abordată de Vladimir Propp în renumita sa lucrare *Morfologia basmului*, în scurt timp G. Genette s-a orientat spre structurile complexe ale epicului și de-a lungul activității sale de naratolog a definit termenii-cheie ai analizei naratologice. În eseul *Frontierele povestirii* aflăm conceptele operaționale puse la baza teoriei sale: *diegeză*, *narațiune*, *descriere*. Reținem de aici una dintre cele mai clare definiții ale povestirii: „Dacă acceptăm, prin convenție, precizează el, să ne limităm doar la domeniul expresiei literare, vom defini fără dificultate povestirea (*le récit*) ca fiind reprezentarea unui eveniment sau a unei suite de evenimente, reale sau fictive, cu ajutorul limbajului scris" [7, p. 148].

Ceea ce conta pentru exegetul francez și contează în continuare pentru cei care se ocupă de studierea naturii interioare a acestui complicat mecanism discursiv numit povestire (de proporții mai mici, mai mari sau extrem de mari) este că ea nu „merge de la sine", că ea presupune prezența unei mari disponibilități a construcției și a unui mare talent de a crea în interiorul limbajului. În cartea *Figures III* [6], umblând la opoziția terminologică din poeticele anticilor (Aristotel și Platon), G. Genette resemantizează termenul *diegesis* («La diégèse est l›univers spatio-temporel désigné par le récit»), care va însemna povestirea unor evenimente cu includerea dialogurilor, reprezentărilor scenice, multiplicarea perspectivelor, introducerea suspansurilor, descrierilor etc. Prin urmare, „singurul mod pe care îl cunoaște literatura ca reprezentare este povestirea, echivalent verbal al unor evenimente non-verbale și de asemenea (după cum arată exemplul dat de Platon) al unor evenimente verbale, dacă nu dispare în acest ultim caz în fața unei citații directe unde se abolește orice funcție reprezentativă, așa cum un orator juridic își poate întrerupe discursul pentru a lăsa tribunalul însuși să exprime o mărturie" [7, p. 153]. Povestirea însă nu se constituie doar din înșiruirea unor acțiuni și evenimente, oricât de importante ar fi ele. Ea conține în chip firesc „reprezentări de obiecte sau de personaje, caracteristice pentru ceea ce numim astăzi *descriere*" [7, p. 154]. În spațiul genului epic, afirmă G. Genette, între povestire și descriere nu poate exista opoziție. Descrierea face parte din narațiune, având menirea să construiască spațiul. De timp se face responsabilă povestirea acțiunilor și evenimentelor, iar într-o legătură organică cu ea se află descrierea. Observația lui G. Genette instituie de fapt principiul funcționării textului ca organism complex. Un alt element al narațiunii este *discursul*, confundat adesea cu povestirea, fiind de fapt *povestirea în act*. G. Genette vedea opoziția dintre obiectivitatea povestirii și subiectivitatea discursului, manifeste prin natura lor însăși, ca ceva artificial, fiind mai degrabă o convenție didactică, menită să expliciteze complexitatea structurală a textului epic, caracterizat prin funcționarea simultană a diverselor constante, în totalitatea sa rotundă. „Discursul poate «povesti» fără a înceta să fie discurs, observă G. Genette, povestirea nu poate «deveni discurs» și totodată rămâne ea însăși. Dar nici nu poare renunța la discurs fără a cădea în uscăciune și indigență: de aceea povestirea nu există, spre a spune așa, nicăieri în forma sa riguroasă. Cea mai măruntă observație generală, cel mai mărunt adjectiv, ceva mai mult decât descriptiv, cea mai discretă comparație, cel mai modest «poate», cea mai inofensivă dintre articulațiile logice introduc în trama sa un tip de vorbire care îi este străin, și parcă refractar." [7, p. 162]. Dacă povestirea „aparține" evenimentelor, acțiunilor, personajelor, discursul „aparține" naratorului. El atribuie povestirii vioiciune, vitalitate, nuanțe, mici detalii, care, deși mici, devin semnificative pentru individualitatea generală a operei.

Ajutându-se de termenii din analizele lui Franz Karl Stanzel și Tzvetan Todorov, G. Genette articulează propria teorie despre structura și funcționarea textului povestitor. În viziunea lui, un text narativ, o povestire (fie că este vorba de o nuvelă sau un roman) are la bază următoarele momente structurale definitorii: *ordinea*, *frecvența*, *durata*, *vocea*, *modul*. În viziunea lui G. Genette *ordinea* presupune o serie de combinații, fiecare dintre acestea producând anumite efecte asupra cititorului. El cercetează structura narațiunilor într-o manieră sistematică și stabilește progresul instantaneu, simultaneitatea, precum și posibilele lor efecte. Îl interesează în special „dezorganizările", care, înțelese ca abateri de la ordinea firească, sunt definite ca „anacronii". În interiorul ordinii, naratologul deosebește *prolepse*, *analepse*, termeni pe care îi va pune în circulate analizând lucrări dintre cele mai diverse, de la romanele lui Marcel Proust până la nuvelele și filmele lui Woody Allen [8, p. 132]. Prin *frecvență* Genette înțelege numărul de narări ale unui eveniment. În realitate evenimentul care stă la baza unei istorii se întâmplă o singură dată, dar în text poate fi narat de *n* ori. În cazul *duratei* G. Genette distinge, între eveniment și povestirea lui, între *timp de discurs* și *timp narativ*. Cercetarea *vocii* presupune identificarea celui care vorbește și a locului lui în text. Exegetul distinge în cazul *vocii* mai multe perspective. Față de acțiunea povestită naratorul se poate plasa în două moduri: în lăuntrul ei și în afara ei, iar vocea va fi respectiv *intradiegetică* sau *extradiegetic*ă. În cazul în care naratorul este sau nu personaj de acțiune, vocea este *heterodiegetică* sau *homodiegetică*. În dependență de *vocea* textului se află *modul narativ*, iar dispoziția narativă, afirmă G. Genette, depinde de „distanța" și „perspectiva" naratorului. Exegetul adoptă pentru perspectiva naratorului un termen mai specializat, cel de *focalizare*. În funcție de natura și poziția focalizării, el distinge narațiuni *ne-focalizate*, *focalizate intern* sau *focalizate extern*.

Unul din cele mai recente concepte narative, numit semnificativ *metalepsă*, este dezbătut în cartea *Métalepse. D´Homère a Woody Allen*, apărută în anul 2004, după trei decenii de la publicarea primului volum de *Figures*. G. Genette vede în metalepsă și o figură de construcție a planurilor narative, nu doar o simplă varietate a metonimiei, procedeu din arsenalul lexicului și sintaxei poetice. El demonstrează prin analize de

text că *metalepsa figurativă* declanșează *metalepsa ficțională*: „Quand j´envisage, comme j´ai fait plus haut, de «suivre quelques-unes des voies théoriquement ouvertes par cette définition», j´entends essentiellement par là étendre l´enquête en passant de la simple *figure*, fût-elle en plusieurs mots (métalepse *figurale*), à ce qu´il faut bien appeler la fiction (métalepse *fictionnelle*), et qui est pour moi un mode élargi de la figure. Très élargi, sans doute. Je n´ai pas besoin de rappeler la racine commune de ces deux mots, qu´on trouve dans le verbe latin *fingere*, qui signifie à la fois «façonner», «représenter», «feindre» et «inventer»; les noms *fictio* et *figura*, ancêtres de nos *fiction* et *figure*, dérivent tous deux de ce verbe, dont ils désignent plutôt, dans la mesure où l´on peut distinguer leurs dénotations, le premier l´action, le second le produit, ou l´effet de cette action" [8, p. 16-17]. Proprie diferitor paradigme estetice, metalepsa are un loc aparte în cutia cu instrumente a prozatorului postmodernist. Efectele jocurilor diegetice și metadiegetice sunt din cele mai spectaculoase. Metalepsele postmoderniste presupun intruziuni în opere canonice, cum se întâmplă în cazul nuvelei lui Woody Allen *J´ai séduit Mme Bovary pour vingt dollars*, în care „un profesor Kugelmass se introduce în romanul lui Gustave Flaubert, din diegeză în metadiegeză, pentru a deveni amantul Emmei..." [8, p. 26-27]. Altă dată cititorul real sau potențial se angajează în acțiunea ficțională, cum este cazul nuvelei lui Julio Cortázar *Continuidad de los Parques* [8, p. 25]. Așadar, metalepsa dă naștere unui regim narativ fantastic, situat la nivelul metadiegezei.

Claude Bremond și teoria rolurilor narative. Un alt explorator important al câmpului narativ este esteticianul francez Claude Bremond, autorul conceptului de *rol narativ*. Lansat în 1964, el și-a publicat concepția naratologică în cartea *La Logique du récit* (1973), publicată și în limba română în 1981[2]. Și C. Bremond se revendică de la *Moștenirea lui Propp*, cum afirmă deja prin titlul unui eseu de-al său. De la formalistul rus Vl. Propp va prelua, așa cum susține în *Introducere* la studiul *Principalele roluri narative*, noțiunile de *funcție*, *secvență* [2, p. 166] ș.a. Prin conceptul de rol narativ autorul înțelege „atribuirea unui subiect-persoană a unui predicat-proces virtual, actualizat sau finalizat" [*Idem*], operând în interiorul analogiei cu structura gramaticală de bază a enunțului, subiect-predicat, în care se deosebește actantul și acțiunea. Conceptul de *rol narativ* substituie conceptul de *funcție narativă*, atât de dragă formaliștilor. C. Bremond stabilește două tipuri de roluri narative: „*pacienți*, afectați de procesele modificatoare sau conservatoare, și *agenți*, inițiatori ai acestor procese"[2, p. 170]. Pacientul poate fi *influențat*, *beneficiar* sau *victimă*, iar agentul, la rândul său, poate fi *voluntar* sau *involuntar*. Exegetul atrage atenția că rolurile narative apar „nu numai în povestire, ci *prin* povestire și *pentru* povestire" [2, p. 169]. Ideea lui C. Bremond a fost de a analiza opera epică prin analogie cu modelul uman, constatând el însuși în final că în loc de un studiu naratologic a dat mai cu seamă „o metafizică a facultăților umane". Densă și doctă, cartea lui C. Bremond era percepută la apariție drept o lucrare singulară în peisajul naratologiei de atunci. „Nici Propp, nici Dundes, nici Greimas, nici chiar Todorov, cel care introdusese modalitatea optativă în enunțul propozițiilor narative nu au resimțit necesitatea descrierii formale a facultăților umane legate de acțiune", afirmă Ioan Pînzaru, prefațatorul versiunii românești a cărții lui Bremond[11, p. 20].

Jaap Lintvelt și teoria punctului de vedere. La aproape două decenii de la apariția tipologiilor lui C. Bremond și G. Genette, intra într-un domeniu care cunoștea „nu numai o tradiție literară, dar și una teoretică" (Mircea Martin) olandezul Jaap Lintvelt. El publica în 1981 la editura pariziană José Corti cartea, devenită ulterior de referință pentru naratologie, *Essai de Typologie narrative. Le „point de vue"*, tradusă în limba română în 1991 [9]. Naratologul nu inventează punctul de vedere în roman, tot așa cum nici G. Genette nu a inventat perspectiva și tot așa cum nici C. Bremond nu a inventat rolurile narative. Aceste realități ale romanului au existat întotdeauna acolo. Ei și-au pus întrebări asupra existenței romanului ca operă literară, a funcționării elementelor în logica ansamblului, asupra unghiului de vedere al romancierului, a raporturilor lui cu personajele etc. În ordinea studierii perspectivei sau punctului de vedere, cercetătorilor din a doua jumătate a secolului al XX-lea le-au precedat Percy Lubbock cu volumul *The Craft of Fiction* (1921), J. W. Beach cu sinteza sa *The Twenty Century Novel. Studies in technique* (1932) ș. a. Teoreticianul englez Percy Lubbock, bunăoară, analizând proza lui Henry James, formulează scopul criticii de proză: întrucât autorul romanului este un tehnician, criticul trebuie să-l surprindă asupra faptului și să vadă cum a fost construit romanul [10]). Urmând sfatul predecesorului său englez, J. Lintvelt a elaborat un studiu cât se poate de tehnicist, în care a sintetizat, dedicându-le paragrafe aparte, concepțiile celor mai avizați cercetători ai romanului, propunând, la rândul său, una din cele mai complexe scheme de analiză. Nu neapărat exhaustivă, dar, fără îndoială, ca „eseu" sau „încercare" este extrem de complexă. În categoria „instanțelor textului narativ literar" el include perechile de concepte *autor concret-cititor concret*, *autor abstract-cititor abs-*

tract, *narator-naratar*, *narator-actor*, detaliind mai cu seamă în interiorul perechii *narator-naratar*. Așa cum ceilalți termeni erau destul de frecventați la momentul lansării eseului lui J. Lintvelt, termenul de *naratar* atrage atenția prin noutatea sa. Pentru a introduce claritate într-o situație extrem de abstractă totuși, când vine vorba de mecanismul din spatele cortinei de fundal a romanului, naratologul preferă noțiunea de naratar celei de cititor fictiv: „Autorul abstract este cel ce a creat universul romanesc căruia îi aparține *naratorul fictiv* (Schmid) și *cititorul fictiv* (Schmid), și, la rândul său, naratorul fictiv este cel ce comunică *lumea narată* cititorului fictiv. Pentru a face să iasă și mai mult în relief corelația dintre destinator și destinatar, noțiunea de *naratar* va fi preferabilă aceleia de cititor fictiv" [9, p. 32]. Așadar, în spațiul romanului conviețuiesc naratorul și naratarul. De precizat totuși că naratarul are o prezență mai mult decât discretă. El se profilează, afirmă J. Lintvelt, „în mod indirect prin apelurile ce i le adresează naratorul"[*Idem*], spunându-i de regulă pe nume – „cititorul".

Exegetul J. Lintvelt acordă o atenție sporită și structurii interne a discursului în roman, fiind mereu în dialog cu teoria discursului romanesc a lui G. Genette. Cercetătorul olandez nuanțează, ajustează și dezvoltă teoria naratologului francez, secționându-și demonstrația pe câteva planuri distincte ale tipologiei narative. În cadrul narațiunii heterodiegetice va deosebi *planul perceptiv-psihic* (cu cele două componente ale sale: perspectiva narativă și profunzimea perspectivei narative); *planul temporal* (în care distinge momentul narațiunii, ordinea, durata); *planul spațial* (cu: poziția spațială, mobilitatea spațială); *planul verbal* (cu: statutul naratorului și persoana gramaticală, valoarea temporală a timpurilor trecutului, registrul verbal, gradul de inserție a discursului actorial, aparatul formal al discursului auctorial, tipuri funcționale de discurs auctorial). Clasa narațiunilor heterodiegetice și homodiegetice vor fi trecute ulterior prin câte două perechi de tipologii ale opoziției narațiune actorială/narațiune auctorială. În capitolul III al monografiei este analizat *in extensio* „tipul narativ actorial, tipul narativ neutru" [9, p. 80-93], iar în capitolul IV, „tipul narativ auctorial, tipul narativ actorial" [9, pp. 94-117]. Densă și riguroasă, tipologia propusă de J. Lintvelt servește drept instrument de lucru util pentru naratologi. Eseul *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere* conține sinteza modalităților transversale de existență a romanului ca operă narativă. Este clar însă că într-o lucrare concretă nu se vor regăsi, la modul ideal, schemele elaborate de exeget. Aceste scheme există ca un construct teoretic, de aceea consternează întrucâtva imposibilitatea aplicării întregii teorii la o singură lucrare. Apoi aplicarea unui sau altui punct de vedere narativ de către romancier încă nu asigură succesul operei. Efectele punctelor de vedere, oricare ar fi ele, se analizează în contextul întregii opere și țin esențial de capacitatea romancierului de a construi și reprezenta lumile sale ficționale. Modul în care sunt analizate cele două lucrări în finalul eseului (*Pierre et Jean* de Guy de Maupassant și *Dix heures et demie du soir en ètè* de Marguerite Duras) impresionează prin nivelul tehnicist al discursului analitic, autorul reușind să arate că „narațiunea influențează asupra recepției" [9, p. 204], fără a revela câtuși de puțin personalitatea și individualitatea artistică ale lucrărilor analizate. Anume acestor riscuri le sunt expuse adesea analizele naratologice. Naratologii dezasamblează până în cele mai mici detalii opera în proză, scăpându-le uneori ceea ce contează cel mai mult într-o creație literară, originalitatea ei.

Umberto Eco, lectorul și naratarul. Spre deosebire de J. Lintevelt, care a elaborat o lucrare densă cu asupra de măsură, semioticianul, medievalistul și romancierul italian Umberto Eco pune în capul lucrurilor textul. Pentru el textul primează. După ce elaborase o serie de studii de mare rezonanță în epocă, cum ar fi *Opera aperta* (1962) sau *Trattato di semiotica generale* (1975), în care își orienta cercetările „nu asupra naturii textelor și asupra procesului interpretării lor, ci asupra naturii convențiilor semiotice, adică asupra structurii mai generale a proceselor de comunicare" [4, p. 28], el constată că în acele lucrări „problema textului, a generării și interpretării sale rămânea în urmă" [4, p. 29]. Odată cu publicarea cărții *Lector in fabula* (1979), tradusă în același an în versiune românească, el își va orienta cercetările spre pragmatică, inclusiv spre analiza funcției active a cititorului în strategia poetică a textului literar. Altfel, începând cu grupul textualiștilor de la revista *Tel Quel*, un apropiat al căruia a fost și R. Barthes, și cu analizele lui U. Eco, în limbajul cercetărilor textualiste, structurale și semiotice se consolidează conceptul de *text*, deopotrivă cu cele de *cooperare interpretativă a textului*, *textualitate* ș.a. U. Eco vede în text „un artificiu sintactico-semantico-pragmatic a cărui interpretare prevăzută face parte din propriul proiect generativ" [4, p. 101].

Existența textului o presupune pe cea a cititorului. Această axiomă este comentată de U. Eco în perspectiva existenței unor condiții imanente funcționării organice a unui text. Cu alte cuvinte, „un text este emis pentru cineva care îl actualizează – chiar dacă nu se speră (sau nu se dorește) ca acest «cineva» să existe în mod concret și empiric" [4, p. 83]. Ceea ce J. Lintvelt înțelegea prin *naratar*, U. Eco numește *cititorul*

model. Rolul lui este de a actualiza textul, de a-l pune în mişcare, întrucât, afirmă semioticianul, „*un text este un produs a cărui soartă interpretativă trebuie să facă parte din propriul mecanism generativ*: a genera un text înseamnă a aplica o strategie din care fac parte presupoziţiile mişcărilor celuilalt – cum se întâmplă, de altfel, în orice strategie” [4, pp. 85-86]. Într-un anume sens, textul își prevede cititorul. Care ar fi acel sens? Eco precizează în concepţia de semiotică a comunicării că „în cazul textelor concepute pentru o audienţă foarte vastă (ca romanele, discursurile politice, instrucţiunile ştiinţifice etc.), Emitentul și Destinatarul sunt prezenţi în text nu atât ca poli ai actului enunţării, cât și ca *roluri actanţiale* ale enunţului” [4, p. 93]. Aşadar, în interiorul textului sunt entităţi menite să coopereze. În acest sens, U. Eco deosebește câteva *niveluri de cooperare textuală* (cu manifestarea liniară, circumstanţele de enunţare, extensiile între paranteze, coduri și subcoduri). După decelarea nivelului discursiv al textului narativ, pe care îl consideră cel mai adecvat analizei semice („un text narativ prezintă toate problemele teoretice ale oricărui tip de text, și ceva în plus” [4, p. 104]), exegetul analizează structurile narative. El diferenţiază, aproape pedagogic, între intrigă și fabulă, precizând că „fabula este schema fundamentală a naraţiunii, logica acţiunilor și sintaxa personajelor, cursul evenimentelor ordonat din punct de vedere temporal”, pe când „intriga este povestea așa cum este povestită, de fapt, așa cum apare în suprafeţe, cu dislocările ei temporale, cu salturi înainte și înapoi (adică anticipări și flashbackuri), descrieri, digresiuni, reflecţii aflate între paranteze. Într-un text narativ, intriga se identifică cu structurile discursive” [4, p. 144]. Dacă G. Genette se arată preocupat de intrigă (cu *analepsele*, *prolepsele* planurilor temporale), U. Eco se preocupă de *contracţie și expansiune* ca nivele ale fabulei, de *fabule deschise* și *fabule închise* ş. a. Predilecţia autorului pentru plimbări interpretative și exegetice, manifestată cu precădere în partea a doua a cărţii *Lector in fabula*, a fost continuată în ciclul de conferinţe ţinute în 1992–1993 la Universitatea Harvard, intitulat *Six Walks in the Fictional Woods*. El face uz de „mișcările narative” ale lui G. Genette, *analepsă* și *prolepsă*, explicându-le în maniera deja cunoscută a profesorului de semiotică literară. Așadar, „când ne este povestită o întâmplare ce se referă la un Timp Narativ 1 (timpul despre care se narează, care poate fi acum două ore sau acum o mie de ani), atât naratorul (la persoana întâi sau a treia), cât și personajele pot să se refere la ceva care s-a petrecut înainte de timpul care se narează. Sau pot să menţioneze ceva care, faţă de timpul naraţiunii, abia urmează să se petreacă – și care este anticipat. Așa cum spune G. Genette, analepsa pare să remedieze o scăpare a naratorului, iar prolepsa e o manifestare de impacienţă narativă”[5, pp. 43-44]. Textul narativ este văzut magistral ca o structură biplană, constituit din conţinut și expresie. Conţinutul, la rându-i, se constituie din fabulă și subiect, și doar nivelul expresiei va fi omologat unei perspective monoplane, cea a discursului. Ceea ce remarcă U. Eco merită toată atenţia, deoarece „într-un text narativ subiectul poate lipsi, dar fabula și discursul nu” [5, p. 51]. O fabulă poate ajunge spre cititor prin discursuri diferite, iar arta narativă presupune inventivităţi dintre cele mai insolite.

Roland Barthes și conceptul de scriitură. O altă direcţie, descendentă de această dată din structuralism, este cea a textualismului, iniţiată de grupul de la revista *Tel Quel*. Deși R. Barthes nu a făcut parte din grup, în opera lui s-a simţit o anumită filiaţie ideologică, în mod special pe terenul textualismului. Unul dintre cunoscutele concepte ale lui Roland Barthes este cel de *scriitură*, dezvoltat în eseul *Le degré zéro de l´écriture* (1953)/ *Gradul zero al scriiturii* [1, pp. 5-72]. Prin *scriitură* exegetul înţelege acea „realitate formală” care își are locul între limbă și stil, „raportul dintre creaţie și societate”. „Limba și stilul sunt niște realităţi anterioare oricărei problematici de limbaj; limba și stilul sunt produs natural al Timpului și al persoanei biologice, afirmă Barthes, dar identitatea formală a scriitorului nu se stabilește cu adevărat decât în afara instituirii unor norme ale gramaticii și a unor constante ale stilului, acolo unde continuumul scris, adunat și închis mai întâi într-o natură lingvistică perfect inocentă, va deveni, în sfârșit, un semn total, alegerea unui comportament uman, afirmarea unui anumit Bine, care angajează astfel scriitorul în evidenţa și în comunicarea unei fericiri sau a unei neliniști și care unește forma normală și singulară totodată a vorbirii sale cu vasta Istorie a celuilalt. Limba și stilul sunt niște forţe oarbe; scriitura este un act de solidaritate istorică. Limba și stilul sunt niște obiecte; scriitura este o funcţie; ea este raportul dintre creaţie și societate, este limbajul literar transformat prin destinaţia sa socială, este forma considerată în intenţia ei umană și legată, în acest fel, de marile crize ale Istoriei.” [1, p. 16] Deși R. Barthes invocă drept motivare a scriiturii complexa relaţie, în lăuntrul limbajului, a scriitorului cu societatea și timpul pe care-l trăiește, la definirea conceptului rămâne mereu ceva pe dinafară. Asta explică nevoia exegetului de a reveni în repetate rânduri la precizarea ariei semantice a conceptului, cum se poate observa și în următoarea secvenţă: „Scriitura este, astfel, o realitate ambiguă: pe de o parte, ea se naște, incontestabil, dintr-o confruntare între scriitor și societatea sa; pe de altă parte, de la această finalitate socială ea trimi-

te scriitorul, printr-un fel de transfer tragic, la sursele instrumentale ale creației sale" [1, p. 18]. R. Barthes stabilește că scriitura (numită și narațiune = „opțiunea sau expresia unui moment istoric") s-ar alimenta din legătura profundă dintre Roman și Istorie (păstrăm aici majuscula pe care o preferă exegetul), adică legătură „în construcția unui univers autarhic, a unui univers care își fabrică de la sine propriile dimensiuni și limite, dispunând Timpul său, Spațiul său, populația sa, colecția sa de obiecte și miturile sale" [1, p. 27]. În 1973, de la scriitură R. Brathes trece la anatomia și hedonismul textului. Independența exegetului se manifeste cu precădere în cartea *Plăcerea textului*, probabil cea mai citată carte a lui. Gh. Crăciun, scriitorul și teoreticianul care a aplicat dialogal, cu accidentale polemici, în proza de început mai cu seamă, textualismul barthesian, îi urmărește evoluția și constată punctual că, până la *Plăcerea textului*, Roland Barthes „pare mai degrabă un autor care rafinează, dezvoltă, «umanizează» concepte, modele și principii propuse de alții. [3, p. 77]".

Periplul scurt în spațiul naratologiei face dovada unui domeniu de cercetare extrem de complex, situat la confluența artei narative cu științele limbajului. Eforturile naratologilor mizează pe înțelegerea și interpretarea fenomenului de reprezentare epică a lumii în limbaj și prin limbaj.

BIBLIOGRAFIE

1. Bahtin M. Probleme de literatură și estetică. Traducere de Nicolae Iliescu. Prefață de Marian Vasile. București: Univers, 1982. 598 p.
2. Barthes R. Gradul zero al scriiturii urmat de Noi eseuri critice. Traducere din franceză de Alex. Cistelecan. Chișinău: Cartier, 2006. 196 p.
3. Bremond C. Logica povestirii. Traducere de Mihaela Slăvescu. Prefață și note de Ioan Pînzaru. București: Univers, 1981. 432 p.
4. Crăciun Gh. În căutarea referinței. Pitești: Paralela 45, 1998. 251 p.
5. Eco U. Lector in fabula. Traducere din italiană de Marina Spalas. Prefață de Cornel Mihai Ionescu. București: Univers, 1979. 307 p.
6. Eco U. Șase plimbări prin pădurea narativă. Traducere din italiană de Ștefania Mincu. Constanța: Pontica, 1997. 190 p.
7. Genette G. Figures III. Paris: Éditions du Seuil, 1972. 280 p.
8. Genette G. Figuri. Selecție, traducere și prefață de Angela Ion și Irina Mavrodin. București: Univers, 1978. 311 p.
9. Genette G. Métalepse. D´Homère a Woody Allen. Paris: Seul, 2004. 132 p.
10. Lintvelt J. Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere. Traducere de Angela Martin. Studiu introductiv de Mircea Martin. București: Univers, 1991. 271 p.
11. Lubbock P. The Craft of Fiction, Londres: Jonathan Cape (ed. I, 1921), 1965. p. 275.
12. Pînzaru I. Prefață. În: Claude Bremond, Logica povestirii. București: Univers, 1981.

Vasile Ivanciuc. *Doi*, 2007, batik, mătase, 68 × 95 cm

RELAȚIA VIZITATORULUI CU SPAȚIILE DISCURSIVE ALE MUZEULUI

Doctor în istorie, cercetător științific I, **Gherghina BODA**
Doctor în istorie, cercetător științific III, **Dumitru-Cătălin ROGOJANU**
Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva

THE VISITOR'S RELATIONSHIP WITH THE DISCURSIVE SPACES OF THE MUSEUM
Summary. The museum, detected as a media in which the communication act is taking place in the informal framework of rhetorical, playful or successful discursive spaces, represents a viable alternative of leisure time, both as a single person and as a couple, with family or friends. In this place, the visitor is learning, discovering, entertaining, relaxing, interacting, and is fulfilled on personal level, living a unique experience determined by the interaction between the personal, the social and the physical context. The cognitive and emotional response of the visit is also sustained by the "interpretation assistances" presented to the visitor by the museum, doubled by the experience and prior knowledge of the visitor, which cumulated, outline the premise of further visits or the custom of spending leisure time at the museum.
Keywords: visitor, museum, relation, education, communication.

Rezumat. Muzeul, privit ca o media în care actul comunicaţional se desfăşoară în cadrul informal al spaţiilor discursive retorice, ludice sau performante, constituie o alternativă viabilă de petrecere a timpului liber atât în solitudine, cât şi în cuplu, cu familia sau cu prietenii. Aici vizitatorul învaţă, descoperă, se amuză, se relaxează, comunică, se împlineşte în plan personal, trăind o experienţă unică, rezultată din interacţiunea dintre contextul personal, contextul social şi contextul fizic. Răspunsul cognitiv şi afectiv al vizitei este facilitat şi de „ajutoarele interpretării" pe care muzeul le pune la dispoziţia vizitatorului. La acestea se adaugă experienţa şi cunoştinţele prealabile ale vizitatorului care, cumulate, formează premisa unor vizite ulterioare sau a obişnuinţei de petrecere a timpului liber la muzeu.
Cuvinte-cheie: vizitator, muzeu, relație, educație, comunicare.

Dacă până la începutul anilor 1970 muzeografia punea în centrul activității muzeale obiectul, ulterior, odată cu apariția noii abordări muzeologice, acest centru începe să se deplaseze tot mai mult spre vizitator, perceput în evantaiul larg al nevoilor, așteptărilor și dorințelor sale culturale. Și aceasta deoarece evoluția și diversificarea pieței culturale, apariția noilor tehnologii, a unor noi oferte de petrecere a timpului liber, a produselor culturale foarte atractive, a noilor agenți culturali care, în varietatea lor, constituie o reală concurență pentru instituția muzeală, au determinat-o pe aceasta din urmă să-și reconfigureze politicile și programele culturale, strategia și instrumentele. Evoluția individului în plan intelectual și cultural l-a determinat să-și ridice standardele de viață, preferința pentru calitate surmontând-o pe cea pentru cantitate.

Omul modern, în programarea timpului său liber, își îndreaptă tot mai mult atenția spre activități care îmbină învățarea, relaxarea, plăcerea, socializarea, divertismentul și dezvoltarea altor abilități decât cele utilizate în cadrul profesiei. În acest context, muzeul este o variantă atractivă de petrecere a timpului liber, atât ca persoană solitară, cât și în cuplu, cu prietenii sau familia, dar cu condiția ca oferta sa culturală să vină în întâmpinarea cerințelor vizitatorului tot mai sofisticat al zilelor noastre. De aceea, el este tot mai cercetat și așezat de către instituția muzeală în centrul unui proiect de comunicare culturală.

Spațiul muzeal a devenit, în contextul noii reconfigurări a instituției muzeale, o veritabilă media în care vizitatorul face cunoștință cu obiecte singulare sau obiecte părți ale unui proiect expozițional, spațiu în care se creionează relații de ordin personal între obiect și subiect, în care se nasc afecte și atitudini, se construiesc sensuri, se cimentează și se difuzează cunoștințe. Principala modalitate de expunere și de popularizare a colecțiilor muzeale rămâne în continuare expoziția. Dacă până acum câteva decenii în maniera de a organiza expozițiile prima criteriul științific, ele înfățișându-se vizitatorilor fie ca o prezentare a doctrinelor savante, fie ca un mod de popularizare a rezultatelor cercetării, în ultimii ani organizarea expoziţiilor cunoaște o mutație importantă, anume interesul pentru efectele lor asupra publicului vizitator, fapt care va avea consecinţe atât asupra expoziţiilor, cât și asupra muzeografiei lor [1, p. 6].

Spaţiul expoziţional se transformă astfel într-un spaţiu nu numai al furnizării cunoștinţelor, ci mai ales al seducerii, interesării, trezirii curiozităţii și emoţiilor vizitatorului. În procesul de reînnoire a concepţiei ex-

poziţionale, muzeul trebuie să găsească instrumentele cele mai potrivite prin care să susţină şi să ajute vizitatorii să-și însușească noul discurs expoziţional.

În toate aceste demersuri, noua activitate muzeală acordă o importanţă deosebită vocației sale educative desfășurate totuși într-o manieră informală, în care interpretările vizitatorilor se pot, sau nu, suprapune peste concepţiile proiectanţilor expoziţiilor. Însă, oricum am privi lucrurile, fie din punctul de vedere al vizitatorilor, fie al specialiștilor de muzeu, educația se află în centrul unui sistem în jurul căreia gravitează celelalte funcţii muzeale. Căci din momentul în care invită vizitatorii şi le oferă acces la colecţiile sale, muzeul întreprinde cu aceştia un exerciţiu de comunicare educativă. În demersul dat o importanță deosebită reprezintă „punctul de cotitură comunicațional" care aduce cu sine o complexificare a practicii de educație muzeală, în special din cauza fragmentării conceptului de *public* (la singular), în *publicuri* (la plural), dar și a apariţiei noţiunilor de *non-publicuri* și de *publicuri potenţiale* (aici putem include și populaţiile de obicei excluse de instituţiile culturale, cum ar fi persoanele defavorizate, analfabeţii, persoanele în vârstă care și-au pierdut autonomia, rezidenţii de marile centre etc.), fapt care duce la adaptarea dispozitivelor muzeale și la multiplicarea instrumentelor educative menite să satisfacă clientela tot mai eterogenă venită la muzeu să înveţe [2, p. 3]. Referitor la public, Dominique Wolton vorbește adesea de patru categorii, și anume: elitele, masele populare, clasa de mijloc și comunitățile particulare [3, p. 198] care le includ pe cele din categoriile de mai sus.

O problemă importantă, ce poate și trebuie să influenţeze proiectul de comunicare culturală adoptat de fiecare instituţie muzeală, constituie factorii care influenţează motivaţia de a veni la muzeu, raţiunile invocate și influenţa pe care o poate avea motivaţia asupra vizitei. Dar să nu uităm că vizita la muzeu este o activitate voluntară, de loisir, de tip intermitent, fără program prestabilit şi fără sistem de sancţiune şi de recompensă susceptibil de a-i conferi o energie motivaţională [4, p. 10]. Într-un studiu din 2008, H. Gottesdiesner, J.C. Vilatte și P. Vrignard au publicat cercetările efectuate în legătură cu influenţa reprezentărilor sociale asupra frecventării muzeelor, concluzionând următoarele: o bună parte a vizitatorilor au o imagine bună a muzeelor; caracteristicile pe care subiecţii şi le autoatribuie sunt cele mai predictive ale vizitei (de exemplu atent, calm, cultivat, curios, imaginativ, pasionat etc.), acestea variind în funcţie de tipul de muzeu vizitat; domeniul de studiu sau de activitate al vizitatorului are un impact mare asupra vizitatorilor; impactul negativ al imaginii vizitatorului de muzeu asupra frecventării acestei instituţii culturale, ceea ce duce la concluzia că dacă vizitatorul și-ar construi o imagine mai puţin idealistă a vizitei, el ar putea creşte frecventarea muzeului şi democratizarea acestuia, de unde necesitatea adaptării imaginii muzeului la vizitator [5, pp. 2-3]. Din studiul respectiv rezultă că principalii factori care motivează vizita la muzeu sunt *imaginea vizitei de muzeu*, *imaginea muzeului* și *imaginea vizitei ca divertisment*. Alţi cercetători, cum ar fi John H. Falk şi Lynn D. Dierking, privesc experienţa de muzeu ca o interacţiune între contextul personal (vizitator), privit ca un ansamblu de criterii bine definite (vârsta, nivelul studiilor, veniturile, rasa, experienţa muzeelor, interesul pentru subiectul expoziţiei, responsabilitățile sociale, preferințele în materie de loisir), contextul social (alţi vizitatori) şi contextul fizic (muzeul), motivaţia vizitatorilor fiind extrem de largă în viziunea lor și a altor cercetători (I. Packer şi R. Ballantyne, A. Mottaz-Baran, M. Protoyerides etc.), și aici ne referim la dorinţa de a învăţa sau a descoperi, a se amuza, a se relaxa, a petrece timpul liber cu familia sau prietenii, nevoia de împlinire personală, interesul pentru tema tratată în expoziţie, dorinţa de a se cultiva, plăcerea și emoţia estetică, cercetarea de depozit ș.a. [5, pp. 3-5].

Astăzi, muzeul este privit tot mai mult ca media, ceea ce determină mulţi cercetători să studieze ceea ce se petrece în spaţiul medierii, adică spaţiul muzeal în general sau cel expoziţional în special, între lumea artificială creată de muzeografi, pe de o parte, și vizitatori, pe de altă parte. Acest mediu artificial constituie un cadru potenţial de cunoștințe în care se pot trăi experiențe nelimitate privitoare la însușirea de noi informaţii referitoare la obiectele expuse. În acest context, expoziţia, prin punerea în scenă a obiectelor, propune vizitatorului o paletă largă de posibilități discursive, un spaţiu în care vizitatorii participă la construcția sensului și a diverselor moduri în care acesta are loc. Roger Silverstone le consideră ca spații discursive, pe care le împarte în spații ale retoricii, ale jocului și ale performanţei, teoria sa fiind influenţată de concepţia lui Paul Ricoeur asupra noţiunii de mimesis aplicată însă doar la poveştile scrise – povești istorice sau literare –, interpretarea altor tipuri de suporţi semiotici (povești orale, picturi, panouri și eventualele lor relații cu textul scris) necesitând a ţine cont de parametrii pe care Ricoeur nu pune accent (context, corporalitate), în măsura în care ei privesc mai puţin în mod direct câmpul său de analiză [6, p. 55].

Mimesis-ul este o noţiune care trimite la procesul activ de a imita sau de a reprezenta acţiunea [6, p. 53] și care, după P. Ricoeur, implică trei momente: experienţa, recepţia, naraţiunea. R. Silverstone, apli-

când această teorie asupra muzeului, consideră că aici mimesis-ul are nevoie de un obiect, dispus și expus într-un spaţiu fizic și corporal, însoţit cel mai adesea de panouri de texte care interpretează și ghidează vizitatorul în căutarea unui sens, naraţiunea ocupând un loc central, muzeul fiind, prin excelenţă, instituţia care povestește, care este povestită și care depinde de naraţiuni legitimante [7, p. 175]. Autorul afirmă că mimesisul necesită în mod egal o reprezentare, o cunoaștere și o recunoaștere, legată intrinsec de obiectul care, departe de a fi tăcut, spune ceva de altceva, de ceva din urma lui, de adevăr și de autenticitate, fiind pus în scenă în timp și spaţiu, vizita începând și sfârșindu-se cu el, timp în care vizitatorul are posibilitatea de a vedea obiectul, de a-l identifica, proces în care și obiectul se identifică pe sine, de a-l înlocui în spaţiul personal, în experienţa vizitei, în amintirea sa, în biografia și viaţa sa cotidiană [7, p. 175]. De asemenea, în aceste spaţii discursive, între lector (vizitator) și textul expoziţiei se construiesc și se revendică diverse relaţii, astfel că fiecare tip de spaţiu discursiv – al retoricii, jocului și performanţei – evocă un tip de comunicare distinct, vizitatorii traversând aceste spaţii ca și cum ar urma cadrul unei povești în întâlnirea lor cu obiectele expuse, care le determină răspunsuri cognitive, afective sau bazate pe experienţă, ceea ce duce la concluzia că muzeul este o instituţie retorică care necesită atenţia noastră și reclamă participarea noastră, căutând să informeze și să convingă în același timp [7, pp. 182-183].

Când ne referim la retorica muzeului, avem în vedere ordinea și dispunerea obiectelor în expoziţie, pe de o parte, comentariile directe lizibile asupra etichetelor, imaginilor și instalaţiilor, pe de altă parte [7, p. 183].

Dar să nu uităm că muzeul este și un spaţiu ludic. În redimensionarea și reinventarea activităţilor sale cu scopul de a oferi noi experienţe vizitatorilor și a-i atrage la muzeu, mulţi manageri au creat fie spaţii destinate special jocului, fie expoziţii în care învăţarea și informarea se fac prin intermediul jocului. Vizitatorului, fie adult, fie copil, i se dă posibilitatea de a explora atât lumea exterioară, dar mai ales pe cea interioară, atunci când se joacă. Li se propun anumite simulări și jocuri, cum ar fi numeroase experimente fizice, mecanice etc., prin intermediul cărora ei descoperă diverse semnificaţii. Jocul, ca activitate separată de realitate și mai puţin tributară regulilor prestabilite, se desfășoară însă într-un spaţiu sigur și oarecum limitat, ceea ce duce la existenţa unui risc scăzut. Cel mai adesea, asemenea spaţii ludice se regăsesc în muzeele de știinţe sau în cele consacrate tehnologiei.

Am putea spune că spaţiile discursive sunt identificate ca spaţii în care are loc comunicarea sub diverse moduri și în care vizitatorii participă la construcţia sensului, a semnificaţiilor care sunt în același timp confirmate și construite, experienţa individului și informaţiile precedente vizitei contribuind la depunerea sau nu a experienţei vizitei la fondul memoriei sale ca un sediment [7, p. 182]. Cu aceste spaţii vizitatorii stabilesc relaţii care contribuie la elaborarea demersului lor interpretativ [8, p. 34].

Ultimul tip de spaţiu discursiv, cel al performanţei, se referă la performanţa receptorului, mai puţin dependentă de indicaţiile textuale particulare, ca munca de contextualizare a indivizilor care traversează fizic diferitele spaţii semantice pe care i le oferă muzeul [6, p. 55]. Deși se distinge de retorică și joc, acestea fiind spaţii ale cunoașterii și ale simbolicului, performanţa le include, constituindu-se ca un spaţiu al experienţei. Într-un spaţiu discursiv performativ, vizitatorii sunt invitaţi să-și dezvolte propria comprehensiune și să-și investească propria subiectivitate în procesul atribuirii de sens, să-și folosească propria experienţă în interacţiunea lor cu obiectele, vizita determinând un evantai larg de răspunsuri cognitive și emoţionale.

Concluzionând, R. Silverstone susţine că spaţiile discursive „sunt în același timp și fizice, și simbolice: acestea sunt spaţii mutuale ocupate de obiecte și de vizitatori, de texte și de instalaţii. Munca unei vizite constă în a confrunta unele cu altele. Semnificaţiile sunt astfel create și rememorate sau nu. Expoziţia lansează o invitaţie la a vizita și a juca. În răspunsurile emotive și cognitive ale vizitatorilor, au apărut seriile de reprezentări solide sau fragile. Ele se concentrează pe știinţă, pe ele însele, pe expoziţie, pe vizită. Mimesis-ul muzeal cere acest tip de muncă. A-i înţelege dinamica necesită și acordarea unei atenţii particulare jocurilor combinate și complexe ale conservatorilor, strategiilor lor bazate pe instituţiile lor, supuse politicii, mersului expoziţiei, precum și procesului de implicare a vizitatorilor. Un muzeu sau o expoziţie într-un muzeu este rezultatul unei puneri în scenă a tuturor acestor elemente" [7, p. 187].

În demersurile cognitive sau afective, întreprinse de vizitator, nu trebuie uitat obiectul, cel care declanșează întreaga efervescenţă internă. Atunci când ne referim la obiect, trebuie să avem în vedere faptul că multe muzee, în locul obiectelor autentice, folosesc replici. În cazul utilizării unor tehnologii interactive se creează un nou spaţiu electronic în care vizitatorul are șansa să se lanseze în jocuri mimetice, în care își creează și simulează propriile situaţii cognitive plecând de la imaginile electronice singulare sau colective ale obiectelor dintr-o expoziţie. De aceea, putem afirma că obiectul își dobândește autoritatea prin expunere, el vorbește despre locul pe care îl ocupă în interiorul

poveştilor propuse prin expoziție și care formează nucleul semantic al expoziţiei, el expune dar şi maschează un caleidoscop de numeroase semnificaţii care însă nu sunt nelimitate [7, p. 181].

Extrem de important în întâlnirea cu obiectul și atribuirea de semnificaţii este procesul de interpretare în cadrul căruia se creează o relaţie deosebită a vizitatorului cu exponatul de muzeu. Proiectarea unei expoziţii implică atât o componentă ştiinţifică, cât şi una care ţine strict de expografie. Interpretarea creatorilor expoziţiei poate sau nu să coincidă cu interpretarea vizitatorilor, acest fapt depinzând într-o mare măsură de „pedagogia" expoziţiei, a modului în care aceasta este prezentată și a modului în care, prin diversele instrumente utilizate, vizitatorul este „condus" spre interpretările proiectanţilor expoziţiei. Atingerea acestor scopuri se poate face doar printr-o cercetare temeinică a diferitelor categorii de public, proiectarea expoziţiilor fiind de fapt o adaptare a ei la așteptările și interesele *publicurilor*, cărora nu numai că li se explică conţinuturile expoziţiilor, ci se are în vedere transmiterea și însușirea lor de către vizitatori în condiţiile în care se face apel la registrul socio-afectiv al acestora, în care aceştia sunt implicaţi în discursul expoziţional, în modul în care se joacă cu sensibilitatea lor, totodată urmărindu-se crearea plăcerii și a emoţiei, în modul în care se provoacă sau se favorizează anumite tipuri de lectură autonomă a expoziţiei [9, p. 5]. Toate aceste instrumente sau mijloace create anume pentru a-l ajuta pe vizitator în parcursul său expoziţional, fizic sau afectiv, D. Jacobi și Anik Meunier le numesc „ajutoare ale vizitei" sau „ajutoare ale interpretării". Ele au rolul de a facilita procesul de însușire a discursului expoziţiei. Printre acestea putem enumera: primirea vizitatorilor, ghidarea, orientarea, informarea, oferirea de mijloace pentru a se descurca singuri în spaţiile muzeale, semnalizarea, planurile, broșurile sau alte materiale din aceeași categorie, etichetele, textele introductive, foile volante, audio-ghidurile, bornele interactive etc.

Freeman Tilden (1957) a fost primul care a popularizat și a cercetat interpretarea. După el, interpretarea este „o activitate educaţională care are ca scop să dezvăluie semnificaţii și relaţii prin folosirea obiectelor originale, prin experienţa de primă mână și prin medii ilustrative, mai degrabă decât pur și simplu pentru a comunica informaţii concrete", aceasta fiind condiţionată de șase principii: 1. Orice interpretare trebuie să ţină cont de ceva ce se referă la personalitatea sau experienţa vizitatorului; 2. Informaţiile, ca atare, nu sunt interpretare. Interpretarea este revelaţia bazată pe informaţii; 3. Interpretarea este o artă, care combină mai multe arte dacă materialele prezentate sunt știinţifice, istorice sau de arhitectură. Orice artă este într-un anumit grad docilă; 4. Scopul principal al interpretării nu este de instruire, ci de provocare; 5. Interpretarea ar trebui să urmărească să prezinte un întreg, mai degrabă decât o parte, şi trebuie să se adreseze omului ca întreg, mai degrabă decât uneia dintre caracteristicile sale; 6. Interpretarea adresată copiilor (să zicem, până la vârsta de doisprezece ani) nu ar trebui să fie o diluare a prezentării pentru adulţi, ci ar trebui să urmeze o abordare fundamental diferită, care va necesita un program separat [10, pp. 8-9].

Indiferent dacă vizita este făcută de un singur individ sau de mai mulţi, muzeul pune la dispoziţia acestora un ghid, animator sau mediator, ca „ajutoare ale vizitei". Indivizii pot uza sau nu de acestea. În viziunea lui D. Jacobi și a lui O. Coppey, capacitatea de a utiliza în mod flexibil expoziţia este marca unei aculturaţii finalizate, nu atât în ceea ce privește conţinuturile muzeelor (deoarece acestea sunt bogate și multiple), cât modul de utilizare a acestora de un vizitator autonom, liber în alegerile sale și capabil să le integreze într-un sistem coerent de valori, poate de aceea această abilitate superioară și integrată reprezintă probabil scopul cel mai elaborat al educaţiei muzeale [4, p. 18].

Așadar, putem conchide că muzeul sau expoziţia pune la dispoziţia vizitatorului o serie de „ajutoare ale vizitei" sau „ajutoare ale interpretării" care, împreună cu experienţa și cunoștinţele anterioare, îi creează toate facilităţile pentru a relaţiona cu spaţiile discursive existente și pentru a desfășura diverse activităţi psihomotorii. Simpla plimbare în spaţiul muzeal reprezintă un act motor, care întotdeauna este însoţit de unul cognitiv și afectiv, în care dorinţa de a se cultiva se împletește armonios cu plăcerea și emoţia estetică, precum și cu nevoia de împlinire personală. În parcursul său fizic, vizitatorul întâlnește diverse obiecte, materiale scrise sau electronice, care îl ajută în procesul de descoperire activă, de interacţionare, de învăţare, înţelegere, interpretare, atribuire de semnificaţii, acumulare de cunoştinţe. Este important de subliniat că toate aceste procese cognitive au loc pe fondul unui context personal al vizitatorului care îi determină toate alegerile în materie de vizită și interese și de care muzeul trebuie să ţină cont într-o mare măsură atunci când pune în scenă o expoziţie.

Experienţa personală căpătată în spaţiile discursive ale expoziţiei este completă cu relaţionarea de tip social, de întâlnirea cu celălalt, de schimburile dintre aceștia, altfel spus, de contextul social al vizitei. Corelate, toate acestea duc la o finalitate a vizitei transpusă de cele mai multe ori în trăiri pozitive, care conduc la repetarea experienţei cu alte ocazii, în care muzeul este ales ca spaţiul cel mai potrivit pentru petrecerea timpului liber.

BIBLIOGRAFIE

1. Meunier Anik. Les outils pédagogiques dans les musées: pour qui, pour quoi? În: La Lettre de l'OCIM, 133, 2011, http:// ocim.revues.org/648 (vizitat la 1.08.2017).

2. Paquin Maryse, Lemay-Perreault Rébéca. Vingt ans de recherche en éducation muséale. În: „Education et francophonie", vol. 43, nr. 1, 2015, Québec, www.erudit.org/fr/revues/ef/2015-v43-n1-ef01833/1030177ar/ (vizitat la 1.08.2017).

3. Wolton D. Les musées. Trois questions. În: Hermes, La Revue 2011/3 (nr. 61), http://documents.irevues.inist.fr/bitstream/handle/2042/45529/Hermes_2011_61-195-199.pdf (vizitat la 5.08.2017).

4. Jacobi D., Coppey Odile. Introduction – Musées et éducation: au-delà du consensus, la recherche du partenariat. În: Publics et Musées, nr. 7, 1995, http://www.persee.fr/doc/pumus_1164-5385_1995_num_7_1_1053 (vizitat la 2.05.2017).

5. Langlois Astrid. La motivation et l'apprentissage dans les musées. În: Université Nanterre Paris Quest La Défense – Master 1 Psychologie Cognitive Appliquée, 2010, www.memoireonline.com/05/11/4536/m_La-motivation-et-lapprentissage-dans-les-musees2.html (vizitat la 3.08.2017).

6. Carcassone Marie. Les notions de médiation et de mimesis chez Paul Ricoeur: présentation et commentaires. În: „Hermes", nr. 22, 1998, http://documents.irevues.inist.fr/bitstream/handle/2042/14948/HERMES_1998_22_53.pdf (vizitat la 2.08.2017).

7. Silverstone R. Les espaces de la performance: musées, science et rhétorique de l'objet. În: Hermes, nr. 22, 1998, http://documents.irevues.inist.fr/bitstream/handle/2042/14962/HERMES_1998_22_175.pdf?sequence=1 (vizitat la 2.08.2017).

8. Martin Thérèse. L'experience de visite des enfantes en musées de sciences dans le cadre des loisirs. Logiques d'interpretation et enjeux d'une dispositif communicationel, vol. 1, 2011, https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00783563/document (vizitat la 5.08.2017).

9. Jacobi D., Meunier Anik. Au service du projet éducatif de l'exposition: l'interpretation. În: „Lettre de l'OCIM", nr. 61, 1999, http://doc.ocim.fr/LO/LO061/LO.61%281%29-pp.03-07.pdf (vizitat la 1.08.2017).

10. Freeman T. Interpreting Our Heritage, The University of North Carolina Press, 1977, xa.yimg.com/kq/groups/.../Interpreting_Our_Heritage_Chapel_Hill_Books_pdf (vizitat la 2.08.2017).

Vasile Grama. *Nemărginire*, 2014, batik, mătase, 90 × 90 cm

ARTA BATIKULUI ÎN MOLDOVA

Doctor în studiul artelor **Natalia PROCOP**
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

THE ART OF THE BATIK IN MOLDOVA

Summary. Batik as a genre of art in Moldova is relatively young. It only emerged in the '50s of the 20th century. Its evolution is largely due to the raw material produced at the Silk Factory of Bender. The technique was originally practiced by the graduates of higher institutions in the great cultural centers of the USSR, and later also of the Republican School of Fine Arts "Ilya Repin" from Chisinau. At the present stage, the batik can be used in decorating interiors in the form of frontal or spatial-volumetric compositions – paintings, screens, curtains, bedclothes, tablecloths, etc. in fashion design – like clothes and accessories (scarves, parasols, ties).

Keywords: batik, art, silk, technique, composition, motif, exhibition, decorative panel, colors, textile support.

Rezumat. Batikul ca gen de artă în Moldova este relativ tânăr: apare abia în anii '50 ai secolului al XX-lea. Evoluția acestuia în mare parte s-a datorat materiei prime produse la Fabrica de Mătase din orașul Bender. Tehnica a fost inițial practicată de către absolvenții instituțiilor de învățământ superior de profil din marile centre culturale ale URSS, iar mai târziu și ai Școlii Republicane de Arte Plastice „Ilya Repin" din Chișinău. Actualmente, batikul este utilizat pentru decorarea locuințelor, sub formă de compoziţii frontale sau spaţial-volumetrice – tablouri, paravane, draperii, lenjerie de pat, fețe de masă etc.; în design vestimentar – ca veşminte și accesorii (eșarfe, parasoluri, cravate).

Cuvinte-cheie: batik, artă, mătase, tehnică, compoziție, motiv, expoziție, panou decorativ, gamă cromatică, suport textile.

Încă din antichitate, popoarele din estul continentului asiatic îşi decorau pânzele vestimentare prin metoda de pictare numită „batik", cu rol de protecţie sau, mai târziu, pentru a desemna clasa socială. Dacă iniţial această tehnică se aplica doar la vestimentaţia familiilor regale [1, p. 14], pe parcursul evoluţiei produsele devin accesibile şi pentru alte straturi sociale.

Batikul este o artă care a apărut și a existat concomitent la mai multe popoare: în Egipt, Grecia Antică, Bizanţ. Asemenea metodă de a picta era pe larg răspândită în Peru, China, Japonia, insula Ceylon, Iran, Armenia, Azerbaidjan [2, p. 32], India, Indonezia [1, p. 9] ş. a. O maximă expresivitate în executare se obţine pe insula Java [3, p. 6], aici suprafeţele de textile fiind prelucrate cu ceară, iar spaţiile libere acoperite cu vopsea [4, p. 6]. La fel ca și tehnica executării, noțiunea de „batik", dar și suportul textil destinat acestuia, provine din Asia.

În spațiul autohton, batikul apare mult mai târziu decât în Orient. În anul 1952, a fost înființată Fabrica de Mătase din orașul Bender (Tighina), unde lucrau 564 de muncitori. Producerea mătăsii a constituit unul din factorii ce au contribuit la dezvoltarea batikului local, precum și angajarea, la fabricile textile, a pictorilor profesioniști (Enghelsina Şugjda, Lidia Ceban-Boico ş. a.).

Despre prima prezenţă a batikului în RSSM se atestă în dosarul Arhivei Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova (AOSPRM) din anul 1953, cu referire la includerea în cadrul expoziției republicane a unui accesoriu realizat în tehnica batikului de către artistul plastic Iurie Dementiev [5].

În spaţiul moldovenesc arta batikului se dezvoltă la începutul anilor 1960, atunci când încep să activeze absolvenţii promoţiilor anilor 1952–1956 ai institutelor de profil moscovite: Ludmila Constantinova, Victoria Pocutnaia, Enghelsina Şugjda. Totodată, în anii 1952–1962, îşi încep activitatea primii absolvenţi ai Şcolii Republicane de Arte Plastice „Ilya Repin" din Chișinău Ludmila Cornienco și Lidia Ceban-Boico.

De menţionat că arta batikului a devenit mai întâi disciplină didactică la Şcoala Republicană de Arte Plastice „Ilya Repin" din Chișinău [6] și, mult mai târziu, la instituţiile de învăţământ superior din capitală – Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă", Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice ş. a. Anume absolvenţii Şcolii Republicane de Arte Plastice „Ilya Repin", promoţia anilor 1952–1962, s-au manifestat cel mai prodigios în tehnica batikului: Victoria Pocutnaia, Ludmila Cornienco, Lidia Ceban-Boico. Totuși primii artiști plastici moldoveni care au abordat cu succes tehnica batikului au fost absolvenţii Universităţii Textile din Moscova (Enghelsina Şugjda ş. a.) şi ai Institutului de Stat de Arte Decorative şi Aplicate din Lvov (Reghina Efimenco ş. a). În același an, absolvă Colegiul Superior Artistico-Industrial din Moscova, Ludmila Constantinova, ceea ce îi permite să lucreze în domeniul artistic cu mare îndrăzneală [6].

Autorii menţionaţi pot fi consideraţi cei mai reprezentativi pentru perioada respectivă. În această perioadă, lucrările prezentate la diverse expoziţii unionale se caracterizează prin accentuate motive naţionale, general-umane, precum și sociale, reieşind din conjunctura politico-ideologică [7, p. 1; 6, p. 47]. Prezenţa activă a pictorilor, Enghelsina Şugjda (*Cucoșelul și găinușa*); Ludmila Cornienco (*Căluţul*, *Joc*, *Toamna*, stofele decorative *Ghiveci*, *Păsări*); Reghina Efimenco (*Ecvestră*, executat pe mătase și câteva stofe decorative pictate pe capron), Lidia Ceban-Boico (*Nuntă moldovenească*, *Melodia*, *După motivele poveștilor populare moldovenești*, *Păsări stilizate*, *Comsomolul eroic*, *Festivalul, Bocetul*, *Casa mare*, *Călăreţii*, *Maternitate*); Ludmila Constantinova (*Grădina noastră*) [6] la numeroase expoziţii republicane de la sfârşitul anilor 1960, dovedește practicarea ambelor tehnici de executare a batikului – rece și fierbinte [7].

Una dintre autoarele care s-a manifestat plenar în perioada respectivă este **Lidia Ceban-Boico**. Creaţia ei va contribui substanţial la constituirea batikului profesionist ca domeniu artistic autonom în RSSM. Autoarea a realizat draperii și panouri decorative de-o rară fineţe a executării, capabile să confere spaţiilor nobleţe și rafinament. Abordând teme cu un profund conţinut naţional, artista relevă în numeroasele sale lucrări tradiţiile populare, denumirile fiind sugestive în acest sens: *Nunta*, *Nunta moldovenească*, *Melodia*, *Iașul în carnaval*, *Primăvara*, *Pământul nostru*, *Ciobănașii*, *Mireasa* sau imagini din povești populare (*Poveste*) [8, p. 40] etc. Mesajele incifrate sunt pozitive, tonice și de o sensibilitate tipic feminină.

Creaţiile Lidiei Ceban-Boico *Pământul nostru* (1968), *Primăvara* (1969), *Călăreţii* (1968), *Ciobănașii* (1970), *Fata cu păpădie* (1969), *Munca* (1968) denotă un simţ accentuat al armoniei în organizarea spaţiului, în interpretarea raporturilor dintre gol și plin. Formele caracteristice ale obiectelor, relaţionând între ele, au capacitatea ca, în același timp, să fie la distanţă privind întregul grupaj, dar şi aproape, analizând şi reprezentând fiecare obiect în parte, spre a-l integra ansamblului.

Tonalităţile aplicate şi formele obiectelor sunt elemente de structură ce s-au aflat în atenţia autoarei la elaborarea lucrărilor *Fata cu păpădie*, *Carnaval*, *Copilărie*, *Haiducii* ş.a. În lucrările Lidiei Ceban-Boico este evident spiritul unui neaoşism moldovenesc: de veselie – *Copilărie* (1970), *Joc* (1968), *Haiducii* (1970), *Mireasa* (1969), dar şi de tristeţe – *Melodie* (1967), *Poveste* (1967), caracterizând universul artistic al autoarei. O etapă de ascensiune reprezintă operele *Nuntă moldovenească*, *Nuntă*.

Specifice pentru toate batikurile Lidiei Ceban-Boico sunt figurile stilizate, zvelte, frumoase ale doamnelor, vânjoase și puternice ale bărbaţilor, toate, în majoritatea cazurilor, în costume populare. Poporul nostru este perceput de autoare ca unul harnic, gospodăros (prin prezenţa imaginilor de animale, livezi, vii etc.), care ştie să se bucure de sărbători, ţine la tradiţiile şi datinile sale.

Măiestria şi tenacitatea de care dă dovadă Lidia Ceban-Boico în tehnica rece o plasează în rândul celor mai importanţi pictori din domeniul batikului din a doua jumătate a anilor 1960 – începutul anilor 1970. Călătorind mult, fiind la curent cu evoluţia artei europene, autoarea a promovat compoziţii îndrăzneţe în manieră avangardistă, experimentând la nesfârşit.

O altă artistă din aceeași perioadă este **Ludmila Cornienco**. *Stofa decorativă*, realizată în tehnica batikului, este datată cu anul 1968 și reprezintă pomul vieţii, motiv întâlnit frecvent în arta covoarelor tradiţionale moldovenești. Această compoziţie stilizată este

Irina Șuh. *Gânduri pe canapeaua roșie-neagră*, 2009, batik, mătase, 69 × 112 cm

bogată în nuanţe şi, spre deosebire de covoarele tradiţionale, aici persistă asimetria și lipsa frizei, element indispensabil în arta populară. Motivele geometrice și vegetale aproape monocrome sunt amplasate pe fundalul viu colorat roz-oranj, iar pentru accentuarea ornamentelor este utilizată culoarea albă. Compoziţia figurativă *Căluţul*, executată în tehnica batikului fierbinte în anul 1968, reprezintă un animal stilizat decorativ în mişcare, împrejmuit de motive fitomorfe şi zoomorfe la fel stilizate, pe care le întâlnim şi în arta populară de prelucrare artistică a lemnului.

Astfel, constatăm că la sfârșitul anilor 1960, lucrările realizate în tehnica batikului, implicate activ în viaţa artistică al RSSM, sunt influenţate de tradiţiile artei populare. Tematica ce evocă tradiţiile populare, folclorul, frumuseţea plaiului, fertilitatea pământului este specifică timpului. Tehnica dată este prezentă la toate expoziţiile de artă atât la nivel unional, cât și la cel internaţional [9; 6]. În perioada respectivă, batikul profesionist din republică se află în ascensiune și tinde spre maturitate și afirmare.

În Uniunea Sovietică, la începutul anilor 1970, se manifesta un interes deosebit faţă de batik, acest gen de artă caracterizându-se prin evoluţia spre o nouă stilistică în creaţia mai multor pictori decoratori. Tendinţele date se răspândesc și în RSSM. În viaţa artistică a ţării continuă să participe activ Lidia Ceban-Boico cu lucrările *Măști, Copilărie, Haiducii, Ciobănași, Iașul în carnaval, Comsomolul anilor '20, Balet* ş. a. [9]. Tematica acestor ani era influenţată de procesele sociale, textilele caracterizându-se prin prezenţa elementelor figurative cu un pronunţat mesaj social, cum ar fi *Comsomolul eroic* de Lidia Ceban-Boico sau *Chemare* de N. Guleaeva.

O etapă de trecere la arta abstractă poate fi considerată lucrarea *Velă* (1979), semnată de **Enghelsina Şugjda.** Absolventă a Institutului Textil din Moscova, promoţia anului 1956, ea se manifestă în domeniul artistic tranșant și cu un mare curaj. Fondurile Muzeului Naţional de Arte a Moldovei (MNAM) păstrează o singură lucrare a autoarei, executată în tehnica batikului, dar care dovedește o viguroasă măiestrie sub aspect artistic și tehnologic. Realizată în tehnică fierbinte, lucrarea *Velă* (1979) evocă un peisaj marin abstract pe fundal maro. Albul pânzelor navale este echilibrat de fascicolele soarelui din partea superioară a cadranului, acesta fiind accentuat de *craquelură* (tehnologie utilizată la finalizarea batikului fierbinte). La fel ca și Lidia Ceban-Boico, Enghelsina Şugjda s-a antrenat activ în viaţa artistică a republicii, participând la diverse concursuri organizate în cadrul Uniunii Artiștilor Plastici a URSS pentru decorarea edificiilor de stat.

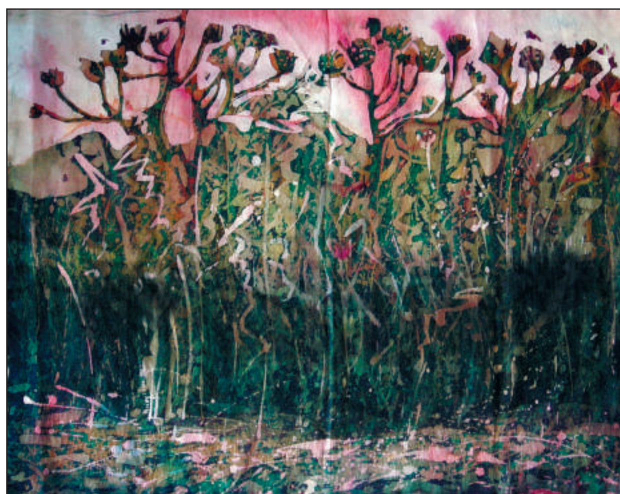

Irina Şuh. A*nul Șobolanului galben*, 2008, batik, mătase, 75 × 92 cm

Seria de lucrări din fondurile MNAM executate de **Ludmila Prahova**, *Zburaţi, ceceeilor*, reprezintă compoziţii stilizate cu motive antropomorfe. În prima lucrare figura feminină este străbătută de flori care ocupă întreg cadranul. În cea dea doua lucrare figura unui băiat, redată din spate, este amplasată în partea inferioară, cu mâinile îndreptate spre cer. În ambele lucrări predomină nuanţe de albastru-verde. Spre deosebire de celelalte panouri decorative achiziţionate până în anul 1980, aici atestăm stilizări antropomorfe naive și o gamă cromatică stridentă, specifică culorilor de anilină.

Anii 1980 se caracterizează în arta naţională printr-un aflux de artiști decoratori care și-au făcut studiile în instituţiile de învăţământ superior din fostele republici sovietice: Alexandr Drobaha (Lvov, 1979), Vasile Ivanciuc (Lvov, 1984), Irina Şuh (Lvov, 1985), Vasile Grama (Moscova, 1986), Ludmila Şevcenco (Tallinn, 1987), Iurie Baba (Tallinn, 1987), Veaceslav Damir (Sankt Petersburg, 1988) ş. a. Fiind iniţiată în specificul şcolii respective, aceştia intră în competiţia creatoare din domeniul batikului profesionist din Moldova la sfârșitul anilor 1970 – începutul anilor 1980, cu viziuni noi, practicând abstracţionismul (Alexandr Drobaha, Veaceslav Damir, Iurie Baba). În acest context, în anii 1980–1990, în spaţiul RSSM batikul parcurge o etapă nouă în evoluţia sa, lucrările fiind realizate într-o viziune preponderent alegorică, abstractă.

O contribuţie esenţială la dezvoltarea batikului a adus-o **Alexandr Drobaha,** absolvent al Colegiului de Arte Plastice şi Teatru din Odesa (Ucraina) şi al Institutului de Artă Aplicată şi Decorativă din Lvov. Pe parcursul evoluţiei sale artistice, el și-a creat propriul stil, combinând tehnica batikului liber, rece cu tehnici inedite de autor. Lucrările sale impresionează prin abordarea filosofică, prin tehnologia aplicării și

Ludmila Șevcenco. *Ghimpi.* 2009, batik, mătase, 120 x 90 cm

măiestria executării. Un alt punct forte este subtilitatea gamei cromatice care conferă spaţiu compoziţiilor. Experimentând asupra tehnicii, autorul obţine efecte unicat, datorită cărora este înalt apreciat în cadrul expoziţiilor. Lucrările lui sunt asemeni unei bijuterii minuţios prelucrate grafic, atingând expresivitatea maximă și rămânând, totodată, extrem de aeriene – calitatea principală în realizarea batikului.

Unul dintre reprezentanţii afirmaţi ai tehnicii batikului, **Irina Şuh,** absolventă a Institutului de Artă Aplicată şi Decorativă de Modelare a Îmbrăcămintei din Lvov, secţia Design vestimentar, a activat mai întâi în domeniul designului vestimentar, ocupând locuri de frunte la expoziţiile-concurs unionale şi internaţionale (Grecia, Bulgaria, Mongolia – în anul 1986 și Estonia – în anul 1987) şi la festivalurile modei (Estonia – 1988, Rusia, India, Belgia, Germania, Austria – 1989, Ucraina – 1994) [10]. Lucrarea cu cares-a lansat în domeniul batikului, în anul 1984, este intitulată *Trei*, fiind executată pe bumbac (90×85 cm).

În diversitatea lucrărilor Irinei Şuh întâlnim peisaje, compoziţii de gen, portrete etc. Lucrările sale sunt realizate într-o gamă cromatică complicată, cu tonalităţi bine alese. Creația sa, din 1984 până astăzi, a evoluat atât sub aspectul utilizării suportului textil (de la bumbac la mătase) cât și a modului de structurare compoziţională și a subiectului abordat. Primele lucrări se caracterizează prin utilizarea petelor plate decorative și prin stilizări ale figurii umane. Batikurile din anul 1996 sunt de o finețe grafică și picturală deosebită, iar cele din anii 2000 se impun prin culori vii, pete decorative şi stilizări, dispărând picturalitatea evident pronunţată. Prelucrarea minuţioasă şi gama cromatică selectată plasează autoarea în rândurile celor mai importanţi artiști plastici de profil.

Pânzele lui **Vasile Ivanciuc,** un alt discipol al Institutului de Artă Aplicată și Decorativă din Lvov, impresionează printr-o gamă cromatică bogată şi originală. Combinaţia, una specială, a ideii, culorii şi plasticii exprimă individualitatea batikurilor acestui artist. Studiile pe care le-a făcut la colegiul din Cosău (regiunea Ivano-Frankovsk, Ucraina), secţia Prelucrarea artistică a lemnului, lasă amprenta pe textilul autorului, mai ales în ceea ce privește formele motivelor, nuanţele pale. Vasile Ivanciuc experimentează în vederea obţinerii expresivităţii mesajului, având o grijă aparte pentru acurateţea echilibrării valenţelor culorii în raport cu facturile stofelor folosite la configurarea discursului plastic [11]. În textilul conceptual predomină sinteza ideii și expresivitatea laconică a formei.

Absolvent al Școlii Republicane de Arte Plastice „Ilya Repin", specialitatea grafică, și al Institutului de Stat de Arte Plastice din Tallinn, Estonia, secția grafică, **Iurie Baba** practică, de asemenea, tehnica batikului. În calitatea sa de grafician, autorul aduce în arta textilă o viziune aparte. Motivele realizate sunt minuţios cizelate. Elaborează compoziţii, de la cele deschise – O*rașul de aur* (1997), *Stropire* (1998), până la cele închise – *Velă roz* (1998), *Oraș în noapte* (1992). Autorul perseverează asupra efectelor obţinute, punând accent și pe diversitatea compoziţională.

Începând cu mijlocul anilor 1980, arta batikului evoluează spre o nouă stilistică și prin lucrările lui **Veaceslav Damir**. Studiind la Academia de Arte Aplicate și Decorative „V. Muhina" din Sankt Petersburg, secţia Textile, Veaceslav Damir demonstrează specificul școlii prin conceptul său artistic. La începutul carierei artistice, autorul manifestă predilecţie pentru batikul pur decorativ, subiectul fiind sugerat doar convenţional. Artistul execută batikuri inedite în limbaj esenţializat prin rigoarea geometrică și ritmică a compoziţiei, caracterizate prin delicatețe cromatică. Lucrările realizate în deceniul al nouălea sunt memorabile: *Relaxare, Seară de primăvară, Pârâiașul, Lacul, Seara pe deal, Deșteptarea.*

În lucrările artistului plastic **Vasile Grama** este sesizabilă influenţa cursurilor de la Institutul de Textile din Moscova, la baza căruia stă arta figurativă. După revenirea în Republica Moldova, la începutul anilor 1990, realizează lucrări de o delicateţe aparte, cu bogate tonalităţi cromatice, pe care le utilizează în redarea compoziţiilor floristice. Este adeptul batikului executat în tehnica rece, folosesşte multiple mijloace plastice de expresie şi diversifică tonalităţile cu o deosebită măiestrie. Plasticianul este preocupat de tematica florilor ca expresie a anotimpurilor (*Flori autumnale, Lumina primăverii*) şi a perioadelor zilei (*Nocturnă*) etc. Rafinamentul cromatic se expri-

mă atât în nuanţări multiple, cât și în dozarea acestora pe suprafaţă în raporturi echilibrate.

Una dintre absolventele Institutului de Arte Aplicate și Decorative din Lvov, Ucraina, Catedra Decorarea și modelarea articolelor industriei textile și ușoare (1976–1981), **Natalia Ciornaia,** s-a manifestat în viața artistică autohtonă în anul 1985, debutând la expozițiile de grup organizate de UAP. Primele sale lucrări au fost executate în tehnica batikului rece, fiind inspirate din peisajele localității de baștină: *Legenda Orheiului Vechi. Parcul toamna* (1984), *Legenda Orheiului Vechi* (1987–1988). În aceeași perioadă, în cadrul Expoziției Republicane „Tinerimea Moldovei", autoarea expune un costum realizat în tehnica batikului rece cu genericul *Motive din Răciula* [12]. Motivele fitomorfe domină compoziția, fiind și centrul de interes al lucrării. Creația anilor 2000 a artistei se caracterizează prin elaborarea colecţiilor vestimentare conceptuale: *Domnișoara-portret*, *Comorile de Montezuma* (2002), *Marea* (2001), *Câine ciobănesc german*, *Vânt spaniol*.

În contextul evoluţiei batikului în Republica Moldova în anii 1990, creaţia plasticianului **Dmitri Harin** se evidenţiază prin originalitatea valorificării unor lumi ascunse, pe care le așază în construcţii distincte. Batikurile sale sunt inspirate din concepţia alegorică și stilizarea formei. Un capitol aparte îl ocupă peisajul, reprezentând simboluri de o vastă semnificaţie. Motivele principale sunt amplasate în centrul compoziţiei, pe un fundal decorativ tratat uniform, aproape plat. Atât din punctul de vedere al formelor, cât și al celui cromatic, lucrările sunt executate în contrast cald-rece. Expresia inedită este asigurată de contrastul formelor ondulate și al liniilor – orizontale și diagonale, persistând predilecţia faţă de compoziţiile deschise.

Absolvent al Școlii de Arte Plastice din Penza, Rusia, și al Institutului Industriei Textile din Moscova, **Vladimir Avruţevici** știe să combine cu o deosebită măiestrie abstracţionismul și realismul. În creaţia sa, ineditul armoniei cromatice se manifestă prin gradarea nuanţelor de la roz-vișiniu la oranj, cu prezenţa de la verde până la azuriu. Expresivitate și prospeţime conferă lucrărilor sale efectele obţinute prin aplicarea substanţelor chimice, care formează pete mici, de culoare albă, ce transmit anumite stări, senzaţii, și conferă pânzelor o stare aeriană.

După finalizarea studiilor superioare la Institutul de Stat de Arte Plastice din Tallinn, Estonia (1982–1987) a aderat la viața artistică **Ludmila Șevcenco.** Studiile își lasă amprenta în creația sa, autoarea utilizând elementele grafice minuțios prelucrate: *Lumea basmului* (2010), *Domnișoara cu pasărea și peștele* (2010). Creația artistei se caracterizează prin diversitate și predominarea elementelor figurative în compozițiile abstracte: *Oraș în toamnă, Lumea basmului, Domnișoara cu pasărea și peștele, Răpirea Europei*. Autoarea abordează genul portretului ce se regăsește în *Lumea basmului, Domnișoara cu pasărea și peștele, Profil I*, nudul în batikurile *Vara, Răpirea Europei*, peisajul în *Ghimpi, Brusture* și naturile statice – *Natură statică tristă*, *Natură statică autumnală*. Originalitatea și măiestria abordării cu certitudine plasează autoarea în pleiada artiștilor plastici Al. Drobaha, V. Grama, I. Șuh, V. Ivanciuc, Iu. Baba, care mai bine de trei decenicu valorifică cu devotament artele textile.

Irina Șuh. *Fructe în doi*, 2010, batik, mătase, 130 × 130 cm

Irina Şuh. *Natură moartă cu pere*, 2012, batik, mătase, 56 × 72 cm

În anii 1994–2000, tehnica batikului o practică, continuând tradiţiile autohtone, Alla Uvarova, Florentin Leancă, Tatiana Trofimov, Elvira Cemortan-Voloşin, Veronica Tarasenco, Irina Leahu ş. a.

Alla Uvarova face parte din generaţia artiştilor plastici formaţi în cadrul facultăților de profil din Republica Moldova, în creația căreia atestăm lucrări preponderent abstracte. A făcut studiile la Şcoala de Arte „Alexei Șciusev" din Chișinău (1980–1984) și la UPS „Ion Creangă", specialitatea Arta plastică, desen liniar şi prelucrarea artistică a materialelor (1988–1994).

Batikurile Allei Uvarova sunt marcate printr-un simţ aparte al sintezei decorativismului pictural. Inspirate din natură, compoziţiile sale sunt stilizate virtuos prin conotaţii abstracte (*Jazz de coral*) sau figurative, (*Amintir*i). Lucrările evocă întreg spectru al tendințelor din domeniul artei batikului în Republica Moldova. Astăzi creatoarea Alla Uvarova poate fi considerată una dintre cele mai valoroase artiste autohtone în domeniul batikului, genul de artă în care a excelat și care a consacrat-o.

Tatiana Trofimov s-a afirmat la sfârşitul anilor 1990. O abordare spectaculoasă pentru batikul din acea perioadă este lucrarea *Tunica*, care reprezintă o bluză feminină încadrată pe umerari în ramă. Fiind plecată din anul 2000 din Republica Moldova, Tatiana Trofimov se aprofundează la etapa actuală în grafica și arta contemporană.

În lucrările sale **Elvira Cemortan-Voloşin** reușește să îmbine organic tradiţiile artei populare cu experienţele culturii artistice postmoderne. Autoarea impresionează prin originalitatea și combinarea diverselor tehnici, prin gama cromatică aplicată cu un pronunţat gust estetic. Punctul său forte sunt compoziţiile vaporoase obţinute prin intercalarea unor tehnici inedite, combinate cu o deosebită inteligenţă.

Din categoria plasticienilor care participă activ la viaţa artistică a republicii face parte **Florentin Leancă**. În patrimoniul genului au intrat lucrările executate în tehnica batikului *Amintiri despre baroc* (1998), *Compoziţie* (2000), *Pierderea centrului I* (2006), *Pierderea centrului II* (2006), *Compoziţie* (2008), *Ochiul lui Zamolxis* (2014), *Sărbătoare* (2016) ș. a.

Continuând tradiţiile artei locale, totodată spărgând tiparele acesteia, autorii din domeniul artei textile reușesc să menţină Republica Moldova în pas cu arta mondială, participând la diverse tabere și simpozioane internaţionale de creaţie. Astfel, putem afirma pe bună dreptate faptul că la etapa actuală avem lucrări ce atestă o prezenţă profesionistă în vederea atingerii valorilor estetice.

BIBLIOGRAFIE

1. Belfer Nancy. Designing in batik & tie dye. Canada: A Spectrum Book, 1977. 146 p. P-2906, inv. I, d. 103, f. 8.

2. Дворкина Ирина. Батик (горячий, холодный, узелковый). Москва: Радуга, 2000. 143 с. Arhiva personală. Ciornaia Natalia.

3. Мурович Зоряна. In: Презентація '94. Львів: Компания Гердан, 1994, 80 с.

4. Гильман Р. Художественная роспись тканей. Москва: Владос, 2003. 159 с.

5. AOSPRM, P-2906, inv. I, d. 103, f. 8.

6. Мельник-Любинецкий А. Каталог. Кишинев: Тимпул, 1970. 75 с.

7. II Республиканская выставка декоративно-прикладного искусства. Кишинев, 1968.

8. Procop Natalia. Batik-ul din Moldova. Chișinău: Balacron, 2017. 136 p.

9. Arhiva UAP. dosar Ceban-Boico Lidia.

10. Arhiva UAP. dosar Şuh Irina.

11. Arhiva UAP. dosar Ivanciuc Vasile.

12. Arhiva personală. Ciornaia Natalia.

UN VALOROS INSTRUMENT DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ

Dr. **Elena CHIABURU**
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași

Habent sua fata libeli... cărțile au soarta lor!

Pe 27 decembrie 2017, într-o zi de mare sărbătoare creştină: a treia zi de Crăciun și ziua Sf. Ștefan cel dintâi martir al Bisericii lui Hristos, la Biblioteca Națională a Republicii Moldova din Chișinău a avut loc lansarea unui prețios instrument de cercetare științifică așteptat multă vreme de istorici, filologi și teologi. Este vorba de: ***Manuscrise românești din secolele XIII–XIX în colecții străine (Rusia, Ucraina, Bielorusia) – Catalog, aparținând regretatei cercetătoare Valentina Pelin (***1950–2006), ediție îngrijită de acad. Andrei Eșanu, dr. în istorie Valentina Eșanu și Veronica Cosovan, tipărită la Editura „Știința" în anul 2017. Responsabilul de ediție a fost Elena Pintilei, directorul general al Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova, iar recenzenții sunt binecunoscuții specialiști în istoria culturii românești Igor Cereteu, Maria Danilov și Nicolae Fuștei.

Suntem datori a exprima prețuirea și respectul față de meritele întregului nucleu de specialiști de la Chișinău care se preocupă de cercetarea cărții și a culturii românești vechi, pentru faptul remarcabil că imediat ce a devenit posibil la mijlocul anilor '80 ai secolului deja trecut, au reluat firul investigațiilor întreprinse de străluciții înaintași cercetători ai subiectului din perioada interbelică (Ștefan Ciobanu, Dimitrie Balaur, Iosif Parhomovici, Alexandru David ș. a.), întrerupte cu brutalitate de regimul bolșevic instaurat după 1945.

Se cuvine a fi recunoscută și importanța programului de cercetare și readucere „acasă" a valorilor bibliofile provenite din spațiul istoric al Moldovei, înstrăinate și risipite de vremuri în colecții din diverse țări, cu precădere est-slave (dar nu numai) declanșat de Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Instituția și-a manifestat disponibilitatea de a colabora cu specialiștii din universități și din institutele aparținătoare ale Academiei de Științe a Moldovei și, lucru deloc de neglijat în actualele condiții marcate de acuta lipsă a mijloacelor bănești pentru activități culturale, de a obține finanțarea necesară tipăririi diverselor lucrări științifice. Rezultatul fructuos al unei astfel de colaborări este și editarea *Manuscriselor românești din secolele XIII–XIX în colecții străine (Rusia, Ucraina, Bielorusia)* al regretatei Valentina Pelin.

Valentina PELIN. *Manuscrise românești din secolele XIII–XIX în colecții străine (Rusia, Ucraina, Bielorusia). Catalog.* Ed. îngrijită de acad. A. Eșanu, dr. Valentina Eșanu și Veronica Cosovan. Chișinău: „Știința", 2017, 408 p.

Așa cum arată distinșii Andrei și Valentina Eșanu în *Introducere*, interesul față de vechea cultură scrisă românească s-a manifestat la Valentina Pelin dintotdeauna. Absolventă a Facultății de Filologie a Universității de Stat din Moldova în 1972, după un stagiu ca profesoară de limba și literatura română în câteva sate din raionul Fălești, Valentina Pelin a activat ca paleograf superior timp de un deceniu (1976–1986) la Arhiva Națională a Republicii Moldova. Eforturile acestei etape s-au concretizat în editarea unui *Catalog general al manuscriselor moldovenești păstrate în URSS: Colecția bibliotecii mănăstirii Noul Neamț (sec. XIV–XIX)*, în grafie chirilică, la Editura „Știința", în anul 1989 (semnat Valentina Ovcinicova-Pelin, cum se numea atunci).

Acțiunile sistematice de căutare și descriere științifică a vechilor cărți din spațiul românesc medieval au fost derulate cu precădere după ce Valentina Pelin a devenit cercetător la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei (1986–2001), perioadă în care (între 1992 și 1997) a susținut și doctoratul la Facultatea de Istorie a Universității din București. Sub conducerea lui Alexandru Duțu a elaborat teza *Bibliotecile mănăstirilor Neamț și Noul Neamț în contextul culturii românești. Studii și texte (sec. XV–XIX).*

Dr. Valentina PELIN
(01.08.1950 – 10.07.2006)

În ultima parte a vieții a activat la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, ca cercetător și apoi coordonator în Secția „Istoria culturii". În toți acești ani, atenția Valentinei Pelin s-a îndreptat spre marile biblioteci, muzee și arhive din centrele academice ale fostei Uniuni Sovietice: Moscova, Sankt-Petersburg, Kiev, Harkov, Lvov, Odessa, Minsk ș.a. unde s-a dus ca să vadă la fața locului bogatele fonduri de manuscrise. La început, a mers pe urmele istoricilor români din a doua jumătate a secolului al XIX-lea care investigaseră marile colecții din Imperiul Rus (Grigore Tocilescu, Ioan Bogdan, Polihronie Sârcu ș. a.). Ulterior, ghidată de lucrările specialiștilor din a doua jumătate a secolului al XX-lea (Ioan-Radu Mircea, Radu Constantinescu, I. V. Pozdeeva), și-a conturat propriile direcții de studiu. În urma numeroaselor deplasări academice de durată, plătite uneori și din propriile economii, a adunat informații bogate despre codicele românești păstrate în Rusia, Ucraina și Bielorusia. Un rol important în dezvoltarea activității profesionale a Valentinei Pelin l-au avut legăturile cu specialiști din estul și sud-estul Europei (Virgil Cândea, Alexandru Duțu, Paul și Zamfira Mihail, Pavlina Boiceva din Bulgaria, A.-E. Tachiaos din Grecia, I. V. Pozdeeva din Rusia).

Roadele muncii susținute cu tenacitate aproape două decenii s-au concretizat și într-un Catalog de manuscrise slavo-române din sec. XIII–XIX păstrate în Rusia, Ucraina și Bielorusia, rămas nefinalizat și încredințat, înainte de sfârșitul prematur, familiei acad. Andrei Eșanu. Deoarece participase cu informații la proiectul de la București al acad. Virgil Cândea, intitulat *Mărturii românești peste hotare*, autoarea își numise la fel și cartea ei. Spre a evita însă similitudinea generatoare de confuzii cu lucrarea purtând același titlu din România, postum îngrijitorii au stabilit un titlu diferit și anume: *Manuscrise românești din secolele XIII–XIX în colecții străine (Rusia, Ucraina, Bielorusia). Catalog.*

Partea alcătuită de Valentina Pelin conține descrierea a 326 de manuscrise slavo-române din secolele XIII-XIX, la care editorii au adăugat încă 11 codice din vremea lui Ștefan cel Mare, pe care autoarea nu a mai apucat să le înglobeze în catalogul de bază, toate risipite de-a lungul timpului în zeci de colecții din Rusia, Ucraina și Bielorusia. Colectivul de îngrijitori ai volumului, conduși de Andrei și Valentina Eșanu, au verificat în totalitate manuscrisul rămas de la Valentina Pelin, l-au ordonat cronologic, au elaborat *Studiile introductive* și *Anexele*. Concret, Andrei și Valentina Eșanu au alcătuit *Introducerea* și *Nota asupra ediției*, Valentina Eșanu a editat *Lista lucrărilor* de o viață ale Valentinei Pelin, iar Veronicăi Cosovan i se datorează *Abrevierile*, lista *Instituțiilor deținătoare de manuscrise românești, Ediții științifice și surse bibliografice utilizate, Indicele de titluri, Indicele de nume* (copiști, traducători, posesori, donatori și alte personalități întâlnite în note) și *Indicele geografic* (desemnând locul scrierii, copierii, aria de circulație și răspândire a manuscriselor și alte atestări întâlnite în caracterizarea exemplarelor).

Alcătuit după o muncă de Sisif, cu erudiție și acribie, revizuit și finalizat cu competență de editori, *Catalogul* prezintă o mică, dar extrem de valoroasă parte a moștenirii culturale a poporului român, și, indiscutabil, lărgește orizontul de cunoaștere a vechii culturi de la Est de Carpați. Că lucrurile stau astfel rezultă din însăși conținutul său*:* literatură religioasă de mai multe specii, plus drept canonic, cântări bisericești, dar și istorie, texte didactice, lexicoane, cărți de înțelepciune populară, toate scrise sau măcar citite în marile mănăstiri moldovenești, care au îndeplinit în epocă și rol de școală.

Multe dintre ele sunt cunoscute cercetătorilor din România, însă unele doar cu titlu de inventar din mențiónări în diverse publicații rusești, din cauză că au fost scoase din țară încă din secolul al XIX-lea. Așa cum știm, cele mai multe manuscrise valoroase din biblioteca mănăstirii Neamț au fost luate de monahul Andronic în 1861, când a fugit din Principatul Moldovei și a înființat mănăstirea Noul Neamț în Basarabia, pe malul Nistrului. Dar au existat, din păcate, destui colecționari sau negustori rapace ruși care nu s-au sfiit să sustragă, de-a dreptul, cele mai prețioase manuscrise care le-au ieșit în cale în mănăstirile și bisericile Moldovei. Verificarea *Indicelui de nume* și a *Listei instituțiilor deținătoare de manuscrise românești* incluse în Anexele *Catalogului* dovedește că între fondurile și colecțiile personale din Rusia care includ codice românești se numără cele ale lui

M. P. Pogodin (36 de manuscrise, astăzi la Biblioteca Națională a Rusiei din Sankt Petersburg); P. I. Ŝukin cu 26 de manuscrise și A. C. Uvarov cu 19 manuscrise, ambele fonduri aflându-se azi în Muzeul Istoric de Stat din Moscova; A. I. Iațimirski cu 22 manuscrise, azi în Biblioteca Academiei de Științe a Rusiei, Secția din Sankt Petersburg; E. E. Egorov cu 18 manuscrise și P. A. Ovcinnikov cu 11 manuscrise, ambele fonduri azi la Biblioteca de Stat a Rusiei din Moscova ș. a., precum și diferite instituții laice și ecleziastice din Imperiul țarist care, după 1917, au fost înglobate în biblioteci, arhive și muzee de stat ale Rusiei și Ucrainei de astăzi. Dintre acestea, amintim *Muzeinoe Sobranie* (Colecția muzeală) cu 45 de manuscrise, azi în Biblioteca de Stat a Rusiei din Moscova; *Simonovskii Monastâri* (Mănăstirea Sf. Simon) cu 20 de manuscrise, azi în Muzeul Istoric de Stat din Moscova (colecția Bibliotecii Sinodului); *Duhovnaia Academia* (Academia Duhovnicească) cu 11 manuscrise, azi în Biblioteca Științifică Centrală a Academiei Ucrainene din Kiev; *Biblioteka Moskovskogo Glavnogo Arhiva Ministerstva Inostrannîh Del* (Biblioteca Arhivei Centrale a Ministerului de Externe din Moscova) cu 12 manuscrise, azi în Arhiva de Stat a Actelor Vechi a Rusiei ș. a. În *Introducerea* la *Catalog* cifrele menționate sunt diferite (mai mici), dintr-un *lapsus calami* probabil, fapt ce nu modifică în nici un fel importanța chestiunii, firește.

Utilitatea practică a *Catalogului* este sporită de faptul că Valentina Pelin dă, pentru fiecare exemplar pe care îl descrie, și adresa (cota) exactă sub care se află înregistrat în colecțiile instituțiilor deținătoare (arhive, biblioteci, muzee) din fiecare țară, ușurând astfel considerabil eventualele investigații viitoare ale specialiștilor care vor ști de acum înainte, precis, unde să se adreseze.

Grație dovezilor privitoare la cartea manuscrisă din Moldova pe care le aduce, *Catalogul* Valentinei Pelin modifică niște limite temporale, ducându-le mai jos, în vechime. Chiar primul manuscris înfățișat, o *Evanghelie* slavonă, este din anul 1283 octombrie 15. Ea n-a fost scrisă în Moldova ci în spațiul galițian învecinat, dar a circulat, și încă destul de devreme, la noi. Menționată în bibliografiile rusești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ea era doar citată de istoricii români, care nu au putut s-o vadă direct niciodată, cea care a descris-o amănunțit pentru prima dată și a sintetizat informațiile din bibliografiile rusești fiind Valentina Pelin. Așa-numitul *Sbornic de la Loveci*, a cărui hârtie datează dintre anii 1375–1390, a fost al mănăstirii Neamț până în 1895, când a dispărut în mod misterios, pentru a reapărea după doar un an la Alexandr Iațimirski, reprezintă și el o dovadă în plus despre bogăția mănăstirii Neamț și, desigur, despre nivelul cultural al fețelor bisericești care viețuiau acolo. Cel mai vechi manuscris alcătuit cu certitudine de Gavriil Uric datează din 1413 (*Scara lui Ioan Sinaitul*), multă vreme considerându-se că el ar fi început să scrie abia în 1424 (*Omiliile lui Grigore Teologul*). Se dovedește astfel că celebrul monah a fost nu doar un copist genial, dar și că a fost foarte longeviv pentru vremurile în care a trăit, lucrând aproape 35 de ani.

Mulțumită căutărilor Valentinei Pelin s-a îmbogățit cu câteva titluri noi lista lucrărilor despre care s-a dovedit că au fost alcătuite de mitropoliții Dosoftei al Moldovei și Antim Ivireanul al Țării Românești, al lui Dimitrie Cantemir și a fiului său Antioh, ori a lui Mihail Cantacuzino.

Catalogul extinde și lista numelor de cărturari moldoveni: copiști, traducători, cititori, donatori și legători de manuscrise din secolele investigate. Importante prin conținutul lor sunt și însemnările marginale făcute pe cărți, chiar dacă autoarea le-a dat doar în traducerea românească, nu și în transcrierea în limbile slavonă, latină ș. a. acolo unde era cazul. Pe lângă acestea, *Catalogul* oferă numeroase alte informații prețioase, cum ar fi cele pentru studiul filigranelor, deci a hârtiei folosite în scriptoriile din Țara Moldovei (implicit a negoțului cu această materie primă în epocile respective), dar și pentru studierea legătoriei de carte.

Analiza posesorilor la care s-au aflat manuscrisele de-a lungul timpului, înainte de a fi depuse în bibliotecile actuale, poate completa istoria comerțului cu cărți, a librăriilor și a anticariatelor în secolul al XIX-lea din Iași și din alte locuri, și din punctul de vedere care ne interesează aici, rolul acestora în înstrăinarea prețioaselor noastre manuscrise (pentru că nu toate au fost furate ori jefuite în timpul invaziilor militare, în special rusești). De pildă, frații Șaraga, binecunoscuți anticari din Iași, sunt dovediți că au vândut între anii 1893 și 1895 un număr de 12 manuscrise valoroase lui Alexandr I. Iațimirski și altora, Valentina Pelin semnalând în plus faptul că în Fondul 178 (*Muzeinoe sobranie*) de la Biblioteca de Stat a Rusiei, în anul 1893 au fost înregistrate nu mai puțin de 14 manuscrise slavo-române provenind de la dânșii. Pe lângă aceștia, mai sunt înșirați o serie de negustori din fostul Imperiu Rus care au vândut cărți unor colecționari ori le-au cumpărat pentru ei înșiși în împrejurări mai mult sau mai puțin oneste (Egor Egorovici Egorov, Aleksei Ivanovici Hludov, Ivan P. Laptev, Lev S. Macievici, Petr Alekseevici Ovcinikov, Petr Ivanovici Ŝčukin ș. a.).

Descrierile atente ale Valentinei Pelin oferă indicii și asupra felului cum anticarii și colecționarii falsificau, răzuiau sau decupau însemnările ctitoricești și posesorale de pe manuscrise pentru a se pierde urma provenienței lor din mănăstirile și bisericile Moldo-

vei. Alexandr I. Iaţimirski, amintit deja, figurează în *Catalog* ca deţinător al unui număr de 22 de manuscrise, doar pentru unul singur făcându-se menţiunea unei dobândiri oneste (de la anticarii ieşeni Şaraga), celelalte dovedindu-se că au fost pur și simplu sustrase de colecționarul rus, fiul unui preot care a slujit în bisericile Basarabiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și de la care a aflat, desigur, despre frumusețile, valoarea și bogăția de cărți pe care le adăposteau bisericile și mănăstirile Moldovei.

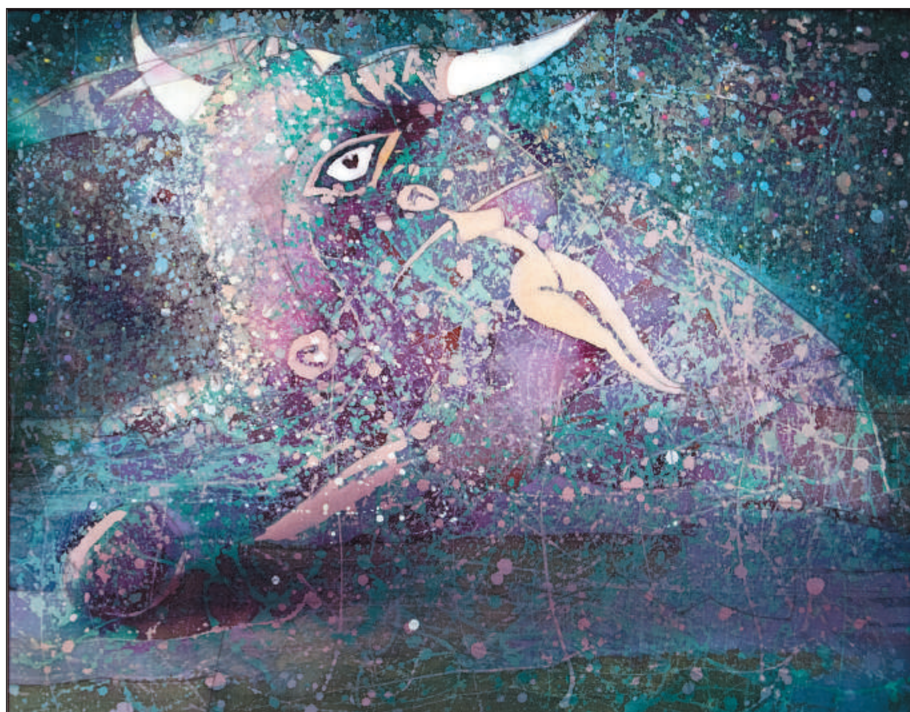
În mod firesc, postum, lucrarea a fost concepută de editori ca un instrument de cercetare științifică, fiind înzestrată cu *Indice* – de titluri, nume de persoane și geografic, *Bibliografie de referință* actualizată, *Lista instituțiilor deținătoare* ale manuscriselor, dar și, frumos gest de omagiu față de regretata autoare, cu o *Listă de lucrări ale Valentinei Pelin*.

Nu în ultimul rând, se cuvine prețuită contribuția Editurii „Știința", care a editat o carte realmente frumoasă: cu o excelentă ținută grafică și o copertă inspirată.

Calitățile enumerate determină ca acest *Catalog* alcătuit de Valentina Pelin prin cercetările *de visu* asupra exemplarelor, coroborate cu sinteza bibliografiei rusești, să umple un gol informațional în istoria culturii românești vechi.

În final, mărturisesc faptul că eu nu am cunoscut-o direct pe Valentina Pelin, ci doar prin intermediul scrierilor pe care le-a lăsat. De fapt, cel dintâi contact al meu cu cartea din Basarabia a fost făcut tocmai de o lucrare (rămasă de referință) a regretatei cercetătoare: *Catalogul general al manuscriselor moldovenești păstrate în URSS: Colecția bibliotecii mănăstirii Noul Neamț (sec. XIV–XIX)*, la care m-am întors de multe ori în lucrările mele. Au urmat apoi studiile mai mici privitoare la manuscrisele din vremea lui Ștefan cel Mare, la biblioteca mănăstirii Căpriana, la manuscrisele și activitățile de la mănăstirea Dobrușa, la manuscrisele lui Gavriil Uric, precum și volumul despre *Paisianism,* editat și reeditat recent de distinșii Andrei și Valentina Eșanu. Știam că Valentina Pelin a lăsat în manuscris și acest *Catalog* și când aveam ocazia, întrebam ce se mai întâmplă cu dânsul. Și iată că am avut bucuria să fie lansat! Am fost onorată să mă aflu iarăși la Chișinău și la Biblioteca Națională și mai ales pentru că mi s-a oferit posibilitatea să fiu și eu parte la sărbătorirea memoriei Valentinei Pelin, fapt pentru care mulțumesc și aici, cu gratitudine, gazdei și editorilor.

Reverență, cu respect și prețuire, pentru toți cei implicați în editarea acestui valoros instrument de lucru științific, precum și pentru tot ceea ce fac în slujba culturii române.

Ludmila Șevcenco. *Răpirea Europei*, 2011, batik, mătase, 70 × 90 cm

O PREMIERĂ ISTORIOGRAFICĂ

Doctor în istorie **Igor CERETEU**
Institutul de Istorie al AȘM

Una dintre personalităţile marcante ale vieţii religioase ale românilor este Mitropolitul Moldovei Grigorie Roșca (1546–1551), ale cărui viaţă și activitate nu sunt suficient reflectate în izvoarele istorice și în lucrările consacrate marilor ierarhi ai Bisericii românești. Este adevărat că unii istorici au descris anumite momente din viaţa și activitatea ierarhului, însă un studiu consacrat în totalitate lui și actualizat noilor rigori știinţifice nu există în istoriografia românească. Acesta este motivul pentru care istoricii, acad. Andrei Eșanu și dr. Valentina Eșanu au elaborat și publicat spre sfârșitul anului 2017 la Editura „Doxologia" din Iași o lucrare dedicată acestui mare ierarh moldovean, născut în jurul anului 1478 în satul Roșca, din părţile târgului Hârlău, într-o familie înstărită și înrudită cu domnul Moldovei Petru Rareș (1527–1538, 1541–1546), cu Daniil Sihastru și cu implicaţii ctitoricești la mănăstirile Probota și Voroneţ.

Studiul monografic este prefaţat de Stavrofora Irina Pântescu, stareţa mănăstirii Voroneţ, care evocă faptele și apreciază rolul pe care l-a avut Ggrigorie Roșca în societatea românească de la est de Carpaţi în perioada vieţii sale, considerându-l drept pildă pentru generaţiile viitoare de călugări.

În urma analizei informaţiei istorice, Andrei Eșanu și Valentina Eșanu au stabilit patru perioade în evoluţia vieţii și activităţii ierarhului. Cea dintâi cuprinde cadrul cronologic 1488–1523, adică perioada formării sale pe plan cultural și anii de ascultare la mănăstirea Voroneţ; a doua acoperă segmentul de timp 1523–1546, adică anii de afirmare pe plan duhovnicesc ca egumen la mănăstirea Probota; a treia se suprapune pe perioada aflării în scaunul Mitropoliei Moldovei în anii 1546–1551; cea de-a patra se întinde între 1551 și 1570, când a revenit la mănăstirea Voroneţ. Viaţa și activitatea Mitropolitului Grigorie Roșca în cele patru perioade distincte constituie capitole ale cărţii acad. Andrei Eșanu și dr. Valentina Eșanu.

Autorii au reușit să identifice și să analizeze momente inedite din evoluţia acestei marcante personalităţi, argumentează convingător că în prima perioadă a veţii sale, în timpul metaniei la mănăstirea Voroneţ, Grigorie Roșca s-a format sub privegherea lui Daniil Sihastrul, fapt care și-a lăsat amprenta în formarea personalităţii viitorului mitropolit moldovean. Drept mulţumire pentru cele săvârșite, Grigorie

Andrei EȘANU, Valentina EȘANU. *Viaţa și faptele Mitropolitului Grigorie Roșca (1478–1570)*. Iași: DOXOLOGIA, 2017. 51 p.

Roșca va contribui la cristalizarea cultului „Sfântul Daniil Sihastrul" nu doar la mănăstirea Voroneţ, dar și în întreaga Moldovă. Mai mult decât atât, unul dintre hramurile, sărbătorit la Voroneţ la 14 decembrie, este închinat Sfântului Daniil Stâlpnicul, care a trăit la Constantinopol în secolul al V-lea. Grigorie Roșca a dăruit preţioase manuscrise mănăstirii Voroneţ, iar ca mărturie au rămas însemnările sale.

O altă pagină importantă din viaţa marelui ierarh, evocată de autorii lucrării în următorul compartiment, este dedicată perioadei de aflare a lui Grigorie Roșca în calitate de egumen la mănăstirea Probota (1523–1546), timp când a fost zidită (în 1530) biserica nouă. Autorii lucrării susţin că programul iconografic de la Probota ar fi aparţinut lui Grigorie Roșca. Datorită eforturilor sale de la Probota, Grigorie Roșca este considerat unul dintre principalii ctitori ai acestui așezământ monahal, fapt demonstrat și de inscripţia din proscomidiar, în care numele lui *kir Grigorie egumen* urmează imediat după cele ale lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș.

Un rol important în perioada aflării sale la Probota, în opinia autorilor lucrării, ar fi faptul că l-a convins pe Petru Rareș să-și aleagă Probota ca necropolă domnească pentru el și familia sa, lucru care s-a și întâmplat. Prin eforturile sale, Probota devine un centru spiritual de netăgăduit al acelor timpuri, deoarece aici au fost aduși sau instruiţi numeroși copiști care au cre-

at adevărate opere de artă prin scrierea maiestoasă a textelor traduse din greacă și slavonă.

Manifestând pe întreaga perioadă a vieţii sale dragoste creştinească, Grigorie Roşca a continuat opera edificatoare de binefacere și în timpul aflării sale pe scaunul mitropolitan al Ţării Moldovei (1546–1551). Autorii lucrării au urmărit și analizat meticulos informaţiile din sursele istorice despre activităţile Mitropolitului Grigorie Roșca și au ajuns la concluzia că în această perioadă prestaţia ierarhului se dovedește a fi la fel de prodigioasă ca și anterior. Eforturile sale s-au îndreptat, în special, spre ctitoria sa de la Voroneţ, unde a adăugat un pridvor închis bisericii în 1547, sub îndrumarea lui biserica fiind pictată în interior și în întregime pe exterior. De asemenea, a consolidat situaţia copiștilor din această mănăstire și au fost scrise numeroase cărţi, atestate prin însemnări, în care este menţionat și numele lui Grigorie Roșca. A făcut numeroase danii mănăstirii și astfel a îmbunătăţit situaţia materială a comunităţii monahale.

Autorii studiului monografic consideră că una dintre principalele cauze ale plecării lui Grigorie Roșca din scaunul mitropolitan al Ţării Moldovei este impunerea de către Iliaș Rareș voievod la impozite excesiv de mari a mănăstirilor și că acesta din urmă a trecut la religia islamică. De asemenea, se admite că ierarhul părea să fie bolnav în momentul plecării, fapt pentru care şi-a pregătit în 1551 lespedea funerară. Mitropolitul s-a retras după 21 martie 1551 la mănăstirea sa de suflet, Voroneţ, unde s-a aflat până la sfârșitul vieţii sale, în anul 1570. În timpul aflării la mănăstirea Voroneţ, Grigorie Roșca a continuat să ofere danii şi alte daruri, printre care şi cărţi ferecate, cu metale preţioase, alte obiecte necesare oficierii serviciilor divine, pe care s-a păstrat anul executării și numele comanditarului.

Am prezentat doar câteva repere din viaţa și activitatea Mitropolitului Grigorie Roșca, expuse și analizate de acad. Andrei Eșanu și dr. Valentina Eșanu în această lucrare monografică. Elaborată în cadrul secţiei *Istoria medievală*, editată la Editura „Doxologia" din Iași, cu binecuvântarea Înaltpreasfinţitului Teofan Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, această contribuţie constituie un reușit început în cercetarea vieţii și activităţii ierarhului moldovean. Studiul monografic este scris într-un limbaj știinţific, dar și accesibil cititorilor. Îndemnăm cu toată convingerea iubitorii de istorie ecleziastică să lectureze acest studiu monografic, din care vor afla date inedite sau cunoscute analizate cu pricepere, din care reies numeroase ipoteze demne de toată atenția cercetătorilor preocupaţi de istoria bisericească a românilor.

Vasile Ivanciuc. *Peisaj rural*, 2009, batik, mătase, 82 × 98 cm

O NOUĂ CONTRIBUŢIE LA CERCETAREA ISTORIEI BULGARILOR DIN BASARABIA

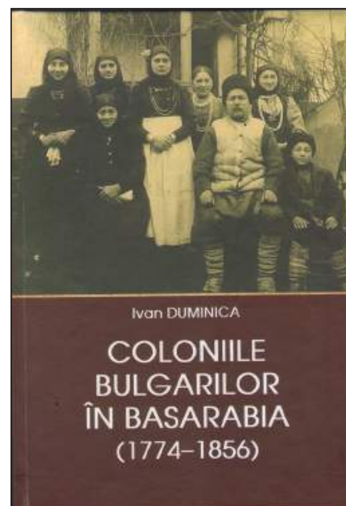
Dr. hab., prof. univ. **Victor ŢVIRCUN**
Secţia Ştiinţe umanistice şi arte a AŞM

Pe parcursul ultimelor decenii, istoria mai multor etnii şi minorităţi naţionale de pe teritoriul Republicii Moldova tot mai des devine subiect al unor profunde cercetări ştiinţifice. Printre acestea se înscrie şi studiul monografic ***Coloniile bulgarilor în Basarabia (anii 1806–1856)*** elaborat de Ivan Duminica, doctor în istorie, colaborator ştiinţific al Institutului Patrimoniul Cultural al AŞM, care reprezintă chiar teza sa de doctor. Spre deosebire de studiile anterioare, în care tema respectivă a fost abordată fragmentar sau unilateral, autorul lucrării nominalizate o explorează într-o manieră amplă: istoria apariţiei coloniştilor în Basarabia, cauzele şi premisele declanşării acestui proces în complexitatea politicii migraţioniste a guvernului ţarist în Basarabia din prima jumătate a secolului XIX-lea.

Pornind de la faptul că ponderea etnicilor bulgari a fost destul de mare în numărul total al populaţiei din Basarabia şi continuă să fie vizibilă în prezent în structura naţională a Republicii Moldova, actualitatea temei este indubitabilă. Sunt riguros determinate scopul şi obiectivele lucrării ştiinţifice. Cartea e bine structurată, cuprinzând partea introductivă, patru capitole şi concluzii generale cu recomandări practice, suplinite cu o listă impunătoare de bibliografie, glosar şi anexe.

În *Introducere* este specificată noutatea lucrării: studierea complexă a dezvoltării sociale, economice şi spirituale a coloniilor bulgare din Basarabia în prima jumătate a sec. al XIX-lea; includerea în circuitul ştiinţific a noi documente din arhive; abordarea în premieră a mai multor subiecte inedite din istoria colonizării Basarabiei. Este bine argumentată valoarea teoretică şi aplicativă a lucrării. Impresionează informaţia privind suportul ştiinţific personal al autorului, care semnează trei monografii şi zeci de articole publicate în prestigioase reviste din ţară şi de peste hotare, a participat cu comunicări şi rapoarte la peste 30 de conferinţe naţionale şi internaţionale în Republica Moldova, Bulgaria şi Ucraina.

Primul capitol reprezintă cea mai complicată şi, în acelaşi timp, una dintre cele mai valoroase realizări ştiinţifice ale autorului – analiza complexă şi minuţioasă a istoriografiei şi surselor referitoare la istoria coloniilor bulgăreşti în Basarabia din prima jumătate a sec. al XIX-lea. Oferă, astfel, un tablou amplu şi multidimensional al studiilor ştiinţifice cu privire la istoria coloniilor bulgare din Basarabia efectuate de cercetători din Republica Moldova, Bulgaria, Federaţia Rusă, Ucraina şi România. Autorul analizează lucrările predecesorilor săi după metodologia istorico-comparativă în strictă conformitate cu respectarea principiului cronologic.

Ivan DUMINICA. *Coloniile bulgarilor în Basarabia (1806–1856)*. Red. şt.: I. Gumennâi, N. Cervencov; Inst. Patrim. Cult. al AŞM, Soc. Şt. a Bulgariştilor din Rep. Moldova. – Chişinău: S. n., 2017 (Tipogr. Lexon-Prim). 384 p.,: il., tab.

De menţionat, în acest context, bogată bază de surse utilizate. De rând cu documente publicate în diferite culegeri pe parcursul ultimilor 200 de ani, Ivan Duminica evocă numeroase materiale inedite, pe care le-a descoperit în mai multe arhive atât la noi în ţară, cât şi peste hotare. La părerea noastră, acest capitol avea să fie mai valoros, dacă autorul ar fi periodizat istoriografia folosită. Totodată, se cere înlocuirea recomandărilor cu concluziile autorului privind istoriografia şi sursele utilizate.

Capitolul al doilea, *Emigrarea bulgarilor în Basarabia în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, cuprinde cinci paragrafe care reflectă cauzele şi începutul emigraţiei masive a bulgarilor în Rusia şi plasarea lor pe teritoriul Basarabiei. Sunt descrise şi analizate condiţiile şi situaţia insuportabilă economică, socială, culturală şi

spirituală a bulgarilor aflaţi sub jugul otoman. Anume aceşti factori au determinat decizia mai multor mii de familii de bulgari să părăsească pământurile natale și să caută un adăpost sub ocrotirea Imperiului Rus. Împărtășim ideea autorului că războaiele ruso-turce din prima jumătate a secolului al XIX-lea au jucat un rol de catalizator în declanșarea și extinderea procesului de migraţiune a bulgarilor în Rusia.

În baza numeroaselor documente de epocă sunt oglindite principalele căi de migrație a bulgarilor și localitățile de constituire a coloniilor lor. Este binevenită încercarea autorului de a face comparaţie dintre diferite valuri de migraţiune a bulgarilor în Basarabia și de a le specifica. Sunt colectate și analizate datele statistice privind starea materială, socială, familială și ocupaţiile emigranţilor.

Al treilea capitol, intitulat *Dezvoltarea social-economică a coloniștilor bulgari în Basarabia (1812–1856)*, include trei paragrafe care abordează problemele esenţiale ale organizării și existenţei coloniilor bulgărești în Basarabia din perioada menţionată. Se menţionează condiţiile climaterice din sudul Basarabiei ca factor determinant care a favorizat activitatea economică principală a coloniștilor bulgari – creșterea animalelor. În baza unei analize complexe, autorul concluzionează că pe parcursul primei jumătăţi a secolului al XIX-lea economia în zonă a parcurs două etape: prima, datând cu anii 1806–1830, se caracterizează printr-o agricultură extensivă; a doua, începând cu anii 1830, printr-o orientare treptată spre agricultura intensivă.

Un atu al lucrării este descrierea procesului integrării coloniștilor bulgari în piaţa comună de comerţ intern și extern a Imperiului Rus. Sunt aduse dovezi și fapte privind încurajarea antrenării agricultorilor și negustorilor bulgari de către guvernul rus în lucrarea mai multor pământuri neutilizate și-n activitățile comerciale. Se afirmă pe bună dreptate că graţie preferinţelor și înlesnirilor sociale și economice oferite din partea guvernului rus, din rândurile coloniștilor bulgari s-a ridicat și s-a format un strat social de mari proprietari de pământ și negustori. Din păcate, autorului îi scapă faptul că, odată cu extinderea și aprofundarea procesului de capitalizare a activităţii economice creștea discrepanţă, divizarea socială și economică în rândurile coloniştilor.

Al patrulea capitol, *Biserica și învăţământul în coloniile bulgare basarabene în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, este constituit din trei paragrafe care descriu viaţa spirituală, religioasă și intelectuală a bulgarilor coloniști din Basarabia. Este evaluată contribuţia guvernului ţarist la obţinerea libertăţii spirituale și religioase de către coloniștii bulgari, apropo, ca și a altor coloniști, stabiliţi cu traiul în Basarabia. Totodată, considerăm că nu este profund argumentată concluzia că abia după anul 1812 coloniștii bulgari au înţeles că s-au stabilit cu traiul în Imperiul Rus deloc temporar. La părerea noastră, coloniștii din start au fost conștienţi de faptul că niciodată nu se vor întoarce sub jugul otoman.

Împărtășim ideea autorului că biserica ortodoxă a fost principalul pilon în menţinerea identităţii naţionale și păstrarea obiceiurilor și tradiţiilor strămoșești ale bulgarilor coloniști stabiliţi în Basarabia. Un rol aparte l-au jucat școlile lancasteriene în educaţia coloniștilor. Instituite în anii douăzeci al sec. al XIX-lea, ele au contribuit la răspândirea cunoștinţelor și reducerea agramatismului în rândurile bulgarilor.

De menţionat vasta contribuţie a lui I. Duminică în bulgaristica din Republica Moldova prin determinarea etapelor emigraţiei bulgarilor din Imperiul Otoman în Basarabia și a formării diasporii lor aici. Autorul, bazându-se pe un spectru larg de documente inedite și publicate, împarte procesul de emigrare în patru etape. Etapa întâi cuprinde sfârșitul sec. al XVIII-lea – primii ani ai sec. al XIX-lea și se caracterizează prin imigraţie sporadică, neorganizată. Se formează comunităţi bulgărești în orașele Chișinău, Reni și Ismail, precum și așezări pur bulgare în sudul Basarabiei – Vulcănești și Enichioi.

A doua etapă a imigraţiei este determinată de războiul ruso-turc din anii 1806–1812. Specificul ei constă în caracterul de masă, cu desfășurarea de către administraţia ţaristă a unei politici active de a atrage în Basarabia coloniști bulgari.

A treia etapă de imigrare cuprinde anii 1812–1828 și se caracterizează prin strămutarea masivă a bulgarilor pe pământurile Bugeacului și conferirea acestora, în baza decretului imperial rus, a unui statut juridic, administrativ și social aparte. În perioada respectivă în sudul Basarabiei au fost întemeiate 57 de localităţi bulgare.

Ultima, a patra etapă, cuprinde anii războiului ruso-turc din 1828–1829 și perioada ulterioară. În acest răstimp imigraţia bulgarilor în Basarabia atestă cel mai mare nivel. Pe lângă cele existente, în partea de sud a regiunii au mai fost întemeiate 26 de colonii noi.

O valoare semnificativă a lucrării reprezintă hărţile, diagramele și tabelele alcătuite de autor. Pentru cititorul contemporan, care cu greu percepe și înţelege cuvintele arhaice, demult scoase din utilizare, este întocmit un glosar. Lucrarea se încheie cu concluzii bine argumentate și cu o consistentă listă bibliografică.

Incontestabil, cartea se impune prin caracterul său știinţific inovativ și maniera narativ-comparativă a temei cercetate, prezentând un interes deosebit pentru istorici, etnografi, demografi și sociologi, atât din Republica Moldova, cât și departe de hotarele ei.

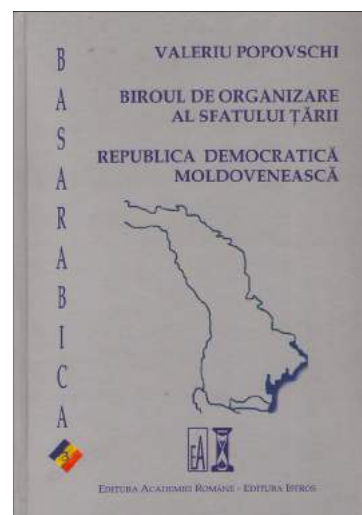
DOUĂ LUCRĂRI FUNDAMENTALE ALE UNUI MARE ȘI REGRETAT CERCETĂTOR AL SFATULUI ȚĂRII

Dr., conf. cercet. **Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC**
Institutul de Istorie al AȘM

La o sută de ani de la constituirea primului organism suprem legislativ și electiv al Basarabiei, care a fost, totodată, și una dintre primele instituții politice libere din acest ţinut – Parlamentul – numit „Sfatul Ţării", sunt lansate apariţii istoriografice de valoare, dedicate temei. Astfel, istoricul Gheorghe Cojocaru a considerat oportun să pregătească pentru manifestarea centenară apariția de sub tipar a două lucrări impunătoare care au aparţinut regretatului Valeriu Popovschi (1950–2014), unul dintre cei mai pasionaţi și fideli cercetători ai mișcării de emancipare politică și naţională ce luase avânt în 1917 după prăbușirea Imperiului Rus. Prima reprezintă lucrarea nodală a lui Valeriu Popovschi, ***Biroul de organizare al Sfatului Ţării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917)***, după ediția din 2014, apărută într-un mic tiraj și care „s-a dovedit a fi ultima sa lucrare" editată (Gh. C.). A doua, *Republica Democratică Moldovenească (Formarea și evoluţia. 1917–1918),* rămasă practic în manuscris și necunoscută publicului cititor, reprezintă teza de doctorat a lui Valeriu Popovschi (susţinută în anul 2001) și publicată într-o variantă prescurtată în 2004. Ambele „lucrări de căpătâi" ale pasionatului de istoria Sfatului Ţării, Valeriu Popovschi, „se completează cronologic și factologic și formează un tot istoriografic și conceptual unitar" (Gh. C.), de aceea, au fost prezentate asociate într-un singur volum. Autorului „Nu i-a fost ușor, mai ales, la început, pentru că a trebuit să răzbată prin întunericul în care fosta școală istoriografică sovietică a învăluit activitatea Sfatului Ţării, dar, totodată, i-a fost și ușor în condiţiile în care libertatea de expresie și accesul la sursele de arhivă și la literatura istorică interzisă anterior au devenit niște drepturi definitiv câștigate" (G. Ch.).

Lucrarea a apărut sub egida Academiei Române în colecţia *BASARABICA*, colecţie îngrijită de acad. Victor Spinei, avându-i coordonatori pe acad. Victor Spinei și m.c. Ionel Cândea, fiind preludată printr-un *Cuvânt înainte* intitulat „Valeriu Popovschi, un istoric pasionat de istoria Sfatului Ţării", semnat de îngrijitorul ediţiei.

Prima lucrare, *Biroul de organizare al Sfatului Ţării*, este compusă dintr-un impunător *Studiu* și valo-

Valeriu POPOVSCHI. *Biroul de organizare al Sfatului Ţării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917 / Republica Democratică Moldovenească (Formarea și evoluţia. 1917–1918).* Volum îngrijit de Gh. E. Cojocaru. București-Brăila: Editura Academiei Române – Editura Istros. 2017, 366 p.

roase documente. În scurtul dar minuţiosul *Cuvânt introductiv* autorul aruncă o privire retrospectivă asupra apariţiilor editoriale la tema *Biroului Sfatului Ţării*. Este descrisă succint valoarea și importanţa istoriografică a celor mai cunoscute lucrări la tema dată (care nu poate fi numită lipsită de atenţie) evidenţiind problemele umbrite, interpretate eronat sau cele spinoase, interpretate tendenţios, așezând în studiu priviri ferme asupra importanţei *Biroului de organizare al Sfatului Ţării*, a rolului deosebit al acestuia în făurirea, în baza principiilor largi democratice, a instituţiei Sfatului Ţării, instituţie care la rândul său, a jucat un rol decisiv în istoria Basarabiei.

Capitole aparte din lucrare sunt dedicate Congresului Militar-Moldovenesc, etapelor de constituire a Biroului de organizare al Sfatului Ţării, structurii acestuia, diverselor aspecte ale activităţii sale. Firul central desprins din concluziile autorului etalează faptul că „datorită eforturilor extraordinare, depuse de către această structură extrem de importantă, aleasă la 27 octombrie 1917 de Congresul Militar Moldovenesc, într-un termen record a fost creat și deschis într-un

mod solemn, la Chişinău, primul Parlament al Basarabiei, care a jucat, după cum se ştie, un rol istoric în destinul provinciei dintre Prut şi Nistru" (V. P.).

În controversă cu cei care au adoptat o retorică insinuantă, invocând caracterul ilegal al Sfatului Ţării, autorul reuşeşte să recupereze adevărul, alocând substanţial spaţiu polemicii dedicate chestiunii semnificaţiei înregistrării *Biroului de organizare al Sfatului Ţării* de către instanţele juridice ale vremii. Generos şi pertinent în analize, Valeriu Popovschi acordă un întreg capitol demonstrării ştiinţific-argumentat legitimitatea acestei instituţii constituite în baza unor principii sau criterii foarte clare care au reflectat cu stricteţe cadrul social, naţional, politic, administrativ şi profesional al ţinutului în ansamblu. Pe data de 21 noiembrie 1917 a avut loc şedinţa solemnă de constituire a Parlamentului (Sfatul Ţării) şi astfel, *Biroul de constituire al Sfatului Ţării* îşi încheie activitatea. Semnatarul lucrării, generos în descrieri, aproape „la minut" reconstituie din multitudinea de documente cercetate procesul de pregătire a fiecărui detaliu în parte a şedinţei solemne, a ceremoniei inaugurale: de la alocuţiunile în plen până la repertoriul muzical al corului care a interpretat istoricele cântece pe scena Liceului nr. 3 de Băieţi din Chişinău, din strada Livezilor, alte detalii organizatorice, creând un tablou integru al istoricei zile. Astfel, la 21 noiembrie 1917, odată cu deschiderea solemnă a şedinţei constitutive a Sfatului Ţării, ia sfârşit scurta şi zbuciumata perioadă de activitate a *Biroului de organizare* al acestuia „care-şi îndeplinise cu cinste misiunea istorică" (V. P.). Scurte dar pertinente concluzii desprinde autorul din materialul factologic prezentat, judecând prin analiza cauzelor şi a efectelor din care deduce aspectele cele mai problematice.

Lucrarea este însoţită de un şir de Anexe: procesele-verbale ale tuturor celor 15 întruniri ale Biroului, în variantă originală, în limba rusă şi traduse în limba română, o listă a membrilor Biroului, alcătuită în baza proceselor-verbale, alte câteva documente şi materiale inedite privind activitatea Biroului, o Bibliografie selectivă şi două rezumate în limbile română şi franceză.

A doua lucrare, *Republica Democratică Moldovenească (Formarea şi evoluţia. 1917–1918),* necunoscută până la această dată, este structurată în trei capitole care reflectă situaţia social-politică din Basarabia după Revoluţia din februarie 1917 din Rusia; formarea propriu zisă a Republicii Democratice Moldoveneşti (RDM), proclamată la 2 decembrie 1917, în condiţii extrem de complicate, ceea ce a reprezentat un prim pas în desprinderea de Rusia. Popovschi conchide că RDM a constituit o realizare importantă a mişcării de renaştere şi eliberare naţională din Basarabia care, spre deosebire de mişcările revendicative din celelalte teritorii româneşti înstrăinate – Ardeal şi Bucovina – se desfăşura în condiţii cu totul specifice.

Autorul recunoaşte că o parte a teritoriului naţional (Basarabia), aflată sub ocupaţie străină, s-a văzut nevoită, în anumite împrejurări, să-şi proclame statalitatea. Valeriu Popovschi nu diminuează rolul Ucrainei drept „împrejurare" (cauză) care a impulsionat crearea RDM prin pretenţiile acesteia înaintate încă în vara anului 1917. El vine cu detalii referitoare la organizarea internă a RDM, instituirea noilor însemne: drapel, imn, stemă. Un spaţiu separat este dedicat evoluţiei RDM de la Declaraţia Sfatului Ţării, la 24 ianuarie 1918 şi reclamarea independenţei RDM la pregătirea constituţiei RDM şi a celei a Basarabiei autonome. Un paragraf aparte este consacrat unirii Basarabiei cu România – operă de încununare a activităţii Sfatului Ţării.

Ca şi prima lucrare, cea de a doua conţine un şir de documente publicate integral, o bibliografie selectivă dar substanţială, un rezumat în limbile rusă şi engleză.

În încheiere, autorul formulează scurte dar precise concluzii referitoare la evoluţia, importanţa, destinul şi oportunităţile oferite de RDM în perioada în care Basarabia se desprindea de Rusia, precizând singura cale firească de evoluţie a acesteia, „care corespundea atât intereselor vitale ale populaţiei dintre Prut şi Nistru, cât şi intereselor fundamentale româneşti, în ansamblu" (V. P.).

Ambele lucrări oferă posibilitatea de a cunoaşte în profunzime şi în realitate evenimentele şi procesele petrecute acum o sută de ani în urmă în teritoriul dintre Prut şi Nistru, sunt dedicate tuturor celor interesaţi de subiect şi consemnează în spirit academic un centenar de la evenimentele mişcării de emancipare politică şi naţională din Basarabia anului 1917.

FENOMENUL COLABORAȚIONISMULUI SUB PUTEREA SOVIETICĂ

Dr., conf. univ. **Mariana S. ȚĂRANU**
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

Volumul de studii ***Instituțiile și nomenclatura sovietică și de partid din RASSM și RSSM (1924–1956)***, coord. dr. Marius Tărîță, a fost elaborat în cadrul proiectului tinerilor cercetători 15.819.06.13F „Specificul și rolul instituțiilor și nomenclaturii sovietice și de partid din RASS Moldovenească și RSS Moldovenească (1924–1956)".

Volumul este o lucrare de pionierat în istoriografia din Republica Moldova prin faptul că autorii pentru prima dată întocmesc un tablou al nomenclaturiștilor, al colaboraționiștilor născuți în diferite regiuni ale URSS, dar care au activat pe teritoriul actualei Republici Moldova, fiind, totodată, puse în lumină „meritele" pentru care puterea sovietică i-a selectat, i-a promovat și le-a asigurat multiple favoruri în comparație cu restul populației băștinașe. Lucrarea se înscrie în ciclul de studii care sunt publicate în ultimele decenii în fostele republici unionale și care încearcă să explice perpetuarea fenomenului colaboraționismului în spațiul actualei Republici Moldova, inclusiv prin promovarea urmașilor nomenclaturiștilor timpului la diferite funcții politice și administrative.

În capitolul I, „Noțiuni instituționale și biografii ale funcționarilor sovietici și de partid din RASSM și RSSM (1924–1956)" (pp. 7-206), autorii reușesc să întocmească și să prezinte în ordine alfabetică biografiile celor mai influenți funcționari de partid și administrativi atât la nivel local, cât și regional, care au activat în RASSM și/sau în RSSM. Toate biografiile sunt uniformizate și oferă cititorului informații bine documentate referitoare la anul și localitatea nașterii și decesului persoanei vizate, naționalitatea, studiile, funcțiile deținute, evoluția profesională și apartenența la PC(b) din URSS sau RSSM, decorațiile, precum și alte merite pentru care au fost apreciați și, respectiv, promovați de către sistemul sovietic. În ceea ce privește instituțiile evidențiate în perioada vizată, autorii se referă la: mass-media timpului, diferite structuri existente în cadrul partidului politic care a monopolizat întreaga activitate – PC(b) din URSS, organizația de comsomoliști, sistemul de învățământ etc.

Materialele sunt prezentate într-o formă bine sistematizată, de sinteză, fapt ce denotă o maturitate profesională a tinerilor autori. La scrierea acestui capitol autorii, în premieră, au scos din anonimat nume,

Instituțiile și nomenclatura sovietică și de partid din RASSM și RSSM (1924–1956). Coord. dr. M. Tărîță. Chișinău: Cartdidact, 2017. 400 p.

mai puțin cunoscute cititorului, de nomenclaturiști și funcționari. De regulă, publicul larg cunoaște rezultatele activității lor de partid sau subversive, însă mai puțin sau deloc protagoniștii. Or tocmai acesta este meritul principal și utilitatea incontestabilă a capitolului respectiv, cel mai voluminos al lucrării, autorii explorând un număr mare de documente preluate de la Arhiva Națională a Republicii Moldova, Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, mass-media timpului, dar și unele lucrări de sinteză.

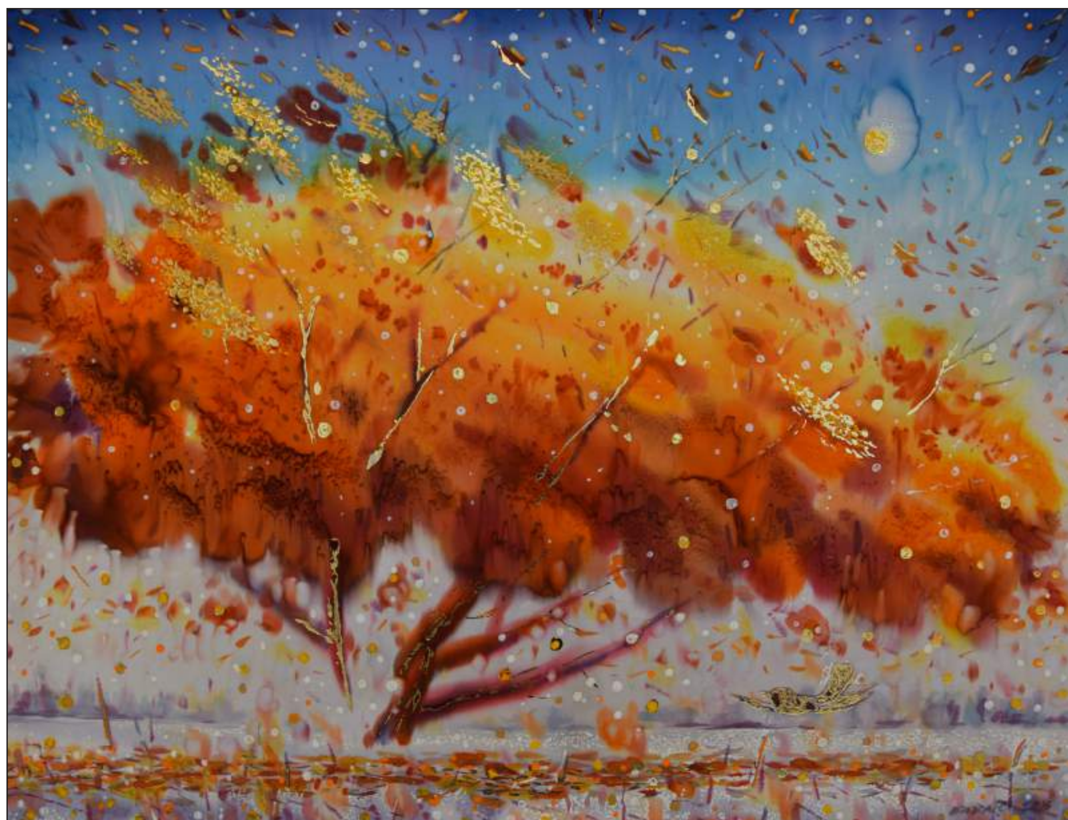
Capitolul II, „RASSM. Instituții și evoluții 1924–1940" (pp. 208-244), cuprinde trei compartimente: *Structurile de partid*, *Ramura legislativă – Comitetul Executiv Central Moldovenesc și Sovietul Suprem al RASSM* și *Ramura executivă – guvernul RASSM*. Cu referire la *Structurile de partid*, în lucrare este prezentată componența Comitetului revoluționar al RASSM, inclusiv lista participanților la prima și cea de a doua conferințe de partid din RASSM care au avut loc în perioada 18–21 decembrie 1924 și, respectiv, în luna noiembrie 1925. În cadrul acestui subcapitol autorii prezintă lista membrilor Comitetului Regional al PC(b)U din RASSM în diferite perioade, evidențiind ca părți componente ale acestuia Comitetul Central al țăranilor nevoiași și Organizația comsomolistă din RASSM.

Cu referire la *Ramura legislativă*, autorii expun pe ani lista participanților la ședințele Comitetului Împlinitor Central Moldovenesc, precizând modificările care se fac pe parcursul timpului. Ramura executivă include lista membrilor guvernului aprobată la sesiunea Sovietului Suprem din anii 1927, 1931 și, respectiv, 1938.

Capitolul III al lucrării, intitulat „RSSM. Instituții și evoluții 1940–1941, 1941–1944, 1944–1956" (pp. 245-283), este delimitat în patru compartimente: *Conducerea de partid – Comitetul Central; Deputații RSSM în Sovietul Suprem al URSS*; *Sovietul Suprem al URSS* și *Ramura executivă – Guvernul RSSM*. În toate cazurile autorii prezintă numele persoanelor din RSSM care au fost promovate la funcții de conducere, dar urmăresc și traseul carieristic al nomenclaturiștilor veniți în RSSM din diferite regiuni ale URSS, inclusiv din RSS Ucraineană.

Un spațiu vast în lucrare este acordat Anexelor (pp. 284-396). Pe baza materialelor de arhivă, precum și a mass-mediei timpului, autorii prezintă un șir de biografii scrise în spiritul epocii, evidențiind „meritele" apreciate de regimul sovietic care constituiau o bază credibilă pentru promovarea în ierarhia de partid și administrativă. Mai sunt inserate necrologuri și articole reprezentative din presa timpului, fotografii impresionante care sunt puse la dispoziția publicului în premieră.

Volumul *Instituțiile și nomenclatura sovietică și de partid din RASSM și RSSM (1924–1956)* constituie un instrument de lucru util pentru istorici, politologi, sociologi, pentru toți cei cointeresați de studierea instituțiilor și nomenclaturii sovietice și de partid din RASSM și RSSM, inclusiv a fenomenului colaboraționismului în RSSM.

Iurie Baba. *Prima zăpadă,* 2016, batik, mătase, 80 × 60 cm

LINGVISTICA TEXTULUI ÎN DIDACTICA POSTMODERNĂ

Dr. hab, prof. univ. **Tatiana CALLO**
Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare

Monografia intitulată provocator ***Didactica textului în rețea*** a putut fi elaborată și în altă variantă de titlu, însă elementul care îi conferă substanţă ştiinţifică, conceptualizarea, exersează puterea de pătrundere în esenţă a autorului, cu atât mai mult că acesta este destul de sugestiv atunci când are în obiectiv *cadrul conceptual*, adică cuprinsul dintre limitele problemei abordate, condiţia concretizării fiind una determinantă. Conceptualizarea este o caracteristică intrinsecă a ştiinţificităţii şi o acţiune prin care aceasta se află întotdeauna înaintea unui posibil rezultat, susţinut de paşi analitici bine proiectaţi.

Câteva motive au venit deci în favoarea tematicii din titlu. Mai întâi, pentru că nu s-a găsit altul mai adecvat care să sintetizeze ceea ce constituie obiectul cercetării. Apoi și, poate, mai ales, pentru că el obligă la o identificare extrem de diversă. Titlul cărții nu este, așadar, expresia unei încercări neacoperite și neîncercate, ci este expresia preţuirii pentru un aspect care constituie un punct de atracţie semnificativ în gândirea pedagogică. Pentru a putea întemeia pretenţiile de cercetare pe înţelegere și convingere, autorul se bazează pe deducţie și ia în calcul limitele valorificării conceptelor abordate. Accentul cade, astfel, pe ideea și rolul retellizării în educația textuală.

Această „destructurare" a conceptelor pe care o propune autorul, apreciat specialist în didactică, constituie punctul de rezistenţă al monografiei. În acest spirit analitic și asumându-și exigenţe dintre cele mai diverse, Adrian Ghicov supune unei cercetări atente o serie dintre problemele didacticii textului, acelea care conturează profilul unui demers pedagogic. Prin urmare, avem în faţă o lucrare atent construită, expusă logic, cu referinţe docte la studiile colaterale pedagogiei, care explică aspecte intrinseci ale acesteia. Se manifestă o unitate conceptuală coerentă, de o vădită actualitate.

Cadrul clar al cercetării, trecând prin aspectul magistral al investigaţiilor, marchează un proces de revitalizare a *lingvisticii textului în context didactic*. Pentru a înţelege corect miza acestei abordări, este necesar să aruncăm o privire asupra problemelor cu care se confruntă şcoală: o metodologie „seacă" a lucrului la text în cadrul disciplinei şcolare respective, precum și în cadrul altor discipline școlare; asigurarea slabă a tehnicilor de interpretare a textelor; îndoctrinarea textului pentru el însuși, fără a ilustra calea „ieșirii" textului în viața reală a elevilor etc.

Adrian GHICOV. *Didactica textului în rețea*. Monografie. Chișinău: S.n., Tipografia „Print-Caro", 2017. 364 p.

În faţa intenţiei proprii de a adapta metodologic textul la sugestiile raționaliste ale didacticii relaționale, autorul a considerat *protextul* cel mai bun „antidot". În consecinţă, metodologia protextului și, în general, modalităţile prin care autorul raportează retellizarea, valorificând în aceeaşi măsură aportul filozofiei, logicii, informaticii, precum şi al pedagogiei, a fost implementată la nivel de elevi şi recomandată pedagogilor inovativi. Astfel, doctrina didactică a doctorului habilitat Adrian Ghicov „iese" din această confruntare configurată ştiinţific. Fiind orientată spre formarea elevului pentru o lectură a realităţii şi exprimând ceea ce elevul trebuie să devină prin natura sa, cât și cum poate el să cunoască, aceasta a fost asumată rezultativ de practica educaţională.

Cercetarea de faţă este o contribuţie teoretică şi practică la spiritul care trebuie să caracterizeze didactica modernă. Ea *pro-pune retellizarea*, nu o impune, anulând astfel riscul unui autoritarism ştiinţific şi oferind libertatea mereu deschisă în discuţiile cu cercetătorii în domeniu. Scopul principal al demersului ştiinţific este animat de intenţia de a instaura un raport armonios între lingvistica textului ca teorie fundamentală şi informaţia textului, ca reper formativ de bază. În acest sens, autorul a ţinut cont de posibilitatea unor reacţii mai puţin pozitive şi a mers pe ideea formulată de la început în titlu. În felul acesta,

curgerea liberă a gândirii și a logicii științifice au luat o formă convingătoare în elaborările autorului – conceptualizarea *septimetrică* a retellizării; *reguli noi* privind lucrul la text și interpretarea textuală; *Modelul conceptualizării retellizării în metodologia protextului* în baza dimensiunii conceptuale a retellizării, dimensiunii conceptuale a textului și dimensiunii conceptuale a învățării constructiviste; *Metodologia protextului la nivelul elevilor de liceu*, *formula IEÎ* (interpretare–explicație–înțelegere) și completarea *tehnicilor de lucru* pentru înțelegerea textului; argumentarea științifică a *taxonomiei înțelegerii*: înțelegerea semantizantă, cognitivă sau comprehensivă și înțelegerea fenomenologică (de sens); *formula-cadru a retellizării*: *rețeaua textului ca element al interpretării; interpretarea ca înțelegere a unei situații (din realitate); înțelegerea ca bază în alegerea unui curs de acțiune;* abordarea multiplă a textului: (a) textul pentru text (în cadrul disciplinei școlare); (b) textul pentru alte texte (practica limbii); (c) textul pentru alte discipline școlare (educația); (d) textul pentru viață (personalitatea elevului) – oferind mărturii științifice diverse. Drept urmare, așa cum nimeni nu poate nega contribuţia lui E. Coșeriu la fundamentarea educației lingvistice, care a pus mari probleme în fața școlii, la fel mai greu este de negat conceptul de retellizare în contextul educației lingvistice actuale care, prin contribuția conferențiarului universitar Adrian Ghicov, ajunge la întemeiere epistemologică. Acesta este scopul pe termen scurt. Or, scopul pe termen lung al monografiei este acela de a pune în lumină o nouă modalitate de lucru la text, astfel ca elevul să și-l apropie, să și-l asume, altfel spus, realizarea educației textuale a elevilor în raport cu valorile realității, pornind de la analogii și noncontradicții. Într-adevăr, dacă realitatea este înțeleasă și interpretată corect, ea se prezintă în acord sau cel puţin nu în dezacord cu datele științei.

Cartea are caracterul unei *sinteze deschise*, se concentrează asupra consistenţei fenomenelor de retellizare și cele ale protextului și, de asemenea, asupra esenţelor substanţiale ale acestora. Autorul demonstrează prin cercetarea sa cum elevul poate să conștientizeze că lumea este alcătuită dintr-o multitudine de substanţe, fiecare dintre ele având propria esenţă, care le este conferită, înainte de toate, prin *formă,* iar aceasta, la rândul ei, este structurată printr-o formulă substanțială.

În capitolul 1 sunt prezentate motivele pentru care este important să fie abordată retellizarea, pornind de la afirmaţii generale, apoi rafinându-le pentru a ajunge la un punct din care se poate vedea mai clar ce este nevoie să fie făcut pentru a stimula imaginația structurală a elevilor în baza retellizării. Astfel este „încurajat" destul de proporţionat acest concept. Capitolul 2 se concentrează asupra textului și, în particular, asupra acelor caracteristici care pot fi utilizate pentru a facilita lucrul la text. În capitolul 3 se abordează, pe baza capitolelor anterioare, un domeniu concret de învăţare, care are ca scop educația textuală a elevilor. Capitolul patru scoate în evidenţă importanţa conceptualizării retellizării în metodologia protextului, încurajată de concentrarea pe un cadru logico-funcţional, astfel încât implementarea în procesul didactic devine intrinsecă rezultativității. În capitolul final sunt oferite exemple cum pot fi utilizate instrumentele elaborate de către autor pentru a realiza cu succes procesul didactic. Se ilustrează cum cadrul conceptual general și elementele pe care le cuprinde pot fi puse în practică în diferite modalităţi.

În felul acesta, în spațiul rezervat se prezintă un suport teoretic destul de extins, în care se tratează unitar și se sprijină demersul metodologic care oferă o viziune a didacticii textului ce se concentrează asupra *internalizării textului* printr-o raportare directă la realitate. Interogaţia din fiecare capitol al cercetării este una problematologică și surprinde investigativ multitudinea de puncte de vedere avansate în diverse ordonări și clasificări. Analiza se realizează din perspectiva Modelului, originea căruia se află în conceptul de retellizare. Gândul investigativ al autorului a zăbovit cu rezultativitate evidentă asupra unor probleme cardinale ale învăţării și ale atitudinilor. Se atestă, astfel, multe delimitări, argumentări, precizări, sistematizări, specificări necesare utilizării conceptului de retellizare. Trei componente sunt esenţiale în acest Model: conceptualizarea retellizării, a protextului și componenta constructivistă a învăţării, altele venind să fortifice, să nuanţeze anumite domenii.

În monografie se atestă și o anumită tonalitate dominantă a aplicativității Modelului, astfel încât fiecare element component valorifică maximal anumite aspecte. Retellizarea stă, în abordarea autorului, ca un fundament în care textul și, fără îndoială, multiplele lui aspecte, se intersectează și interacţionează. Noutatea ideii protextului este conectată cu puterea atitudinii de a adera la „zicerile" textului. Cartea pune la dispoziţia cititorului o interpretare didactică de ultimă noutate, pornind de la fenomenul complex al rețelei în lumea elegantă a informatizării și informării prin text și în baza textului. Adrian Ghicov – profesor prin vocaţie – imprimă cercetării sale o dimensiune originală, echilibrată, întreţesută teoretic cu idei și răspunsuri importante vizând didactica textului în rețea și identificându-se cu propria viziune conceptuală. Surprinde atent atmosfera școlii axată pe text, utilizând tehnici subtile de analiză profundă a circumstanţei riguroase a reţelei extinse textual.

MONOGRAFIE DISTINSĂ CU PREMIUL AȘM PENTRU 2017 ÎN DOMENIUL ARTE „MARIA BIEȘU”

Academician **Cornel ȚĂRANU**
Academia Română, Cluj-Napoca

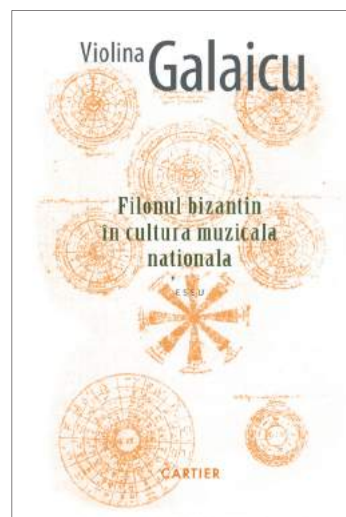
Bizantinologia muzicală din Republica Moldova a înregistrat recent o nouă achiziţie – ***Filonul bizantin în cultura muzicală naţională*** de Violina Galaicu, Editura Cartier, 2016 (colecţia „Eseu”). Monografia este concepută în cheia unui studiu de sinteză dedicat muzicii de filiaţie bizantină şi destinelor ei în arealul românesc.

Nu e nevoie să insistăm asupra oportunităţii abordării subiectului, știut fiind faptul că în Republica Moldova cercetarea pe acest segment are prea puţini susţinători şi doar câteva rezultate notabile (printre acestea trebuie amintite *Tezaurul muzical de tradiţie bizantină din Republica Moldova*, de Irina Ciobanu-Suhomlin, Chișinău, 2007, și *Tradiţiile muzicale ale mănăstirii Noul Neamţ*, de Margareta Cervoneac, Chișinău, 2004).

În cazul monografiei *Filonul bizantin*... miza autoarei se arată a fi nu doar şi nu atât viziunea de ansamblu asupra fenomenului analizat (deși și aceasta e importantă), cât identificarea, discutarea și rediscutarea aspectelor obscure sau controversate din teoria și istoria domeniului. Astfel, accentul se mută de pe stocarea datelor pe interpretarea lor, de pe racursiul informativ pe cel problematic, pentru problemele existente fiind propuse, uneori, soluţii de rezolvare sau ieșire din impas.

Autoarea a optat pentru o structură cvadripartită a discursului, axat mai întâi pe circumscrierea obiectului de studiu (capitolul I), iar mai apoi – pe transpunerea lui într-un cadru istorico-geografic concret (capitolele II-IV).

Așadar, capitolul I scanează caracteristicile muzicii sacre bizantine în general, făcând o disociere între nivelul formal și cel esenţial, de conţinut și de ethos. Sunt invocate, în context, monodismul și vocalitatea cântului bizantin cu consecinţele pe care le au în planul organizării sonore („bogăţia și varietatea structurilor sonore și a diastematicii, dezinvoltura ritmică, libertatea desfășurării melodice, vastitatea posibilităţilor de ornamentare”), caracterul transpersonal al acestei arte și semioralitatea ei, dependenţa de ambientul liturgic și funcţiile care îi revin în ambientul respectiv, legătura cu Sfânta Scriptură și adevărurile doctrinare, vocaţia epifanică, teantropică și apofatică.

Violina GALAICU. *Filonul bizantin în cultura muzicală naţională.* Chișinău: Cartier, 2016. 208 p.

Același capitol afirmă, programatic, o serie de principii metodologice de care se ghidează și autoarea: complementaritatea metodologică interdisciplinară, echilibrul muzicologie-teologie, îmbinarea perspectivei diacronice cu cea sincronică.

Capitolele II, III și IV se fixează asupra muzicii de resursă bizantină din spaţiul carpato-danubiano-pontic. Aici se dezbat subiecte de interes major, precum premisele adoptării de către populaţia băștinașă a ritului greco-oriental și a muzicii aferente, formele de manifestare și centrele de răspândire, promotorii marcanţi și creaţiile muzicale de referinţă, interferările cu muzica religioasă a altor popoare și confesiuni, confluenţele cu muzica tradiţională laică din zonă.

Un spaţiu privilegiat i se acordă procesului de „românire” a cântării psaltice: frământărilor sociale și culturale care au premers naţionalizării serviciului divin și a suportului său sonor, primilor autori și celor dintâi colecţii de cântări religioase în limba română (*Psaltichia Rumănească* a lui Filotei sin Agăi Jipei, *Psaltichia Rumănească* a lui Ioan sin Radului Duma Brașoveanu, A*ntologhionul românesc* al lui Constantin Ftori Psalt al Episcopiei Râmnicului ș.a.), generalizării practicii liturgice și a cântării de strană în limba locului, dificul-

tăţilor traducerii repertoriului cultic uzual, impactului reformei hrisantice asupra procesului în cauză.

Raţionamentele și concluziile autoarei sunt înveșmântate într-o haină lingvistică „haute couture". Stilul expunerii este riguros, dar și atractiv, el nu lunecă decât arareori spre limbajul sec și eminamente tehnic al altor scrieri din același compartiment istoriografic. Să exemplificăm cu câteva pasaje din capitolul I.

„Canonicitatea muzicii bizantine are motivaţii estetico-teologice profunde. Arta bisericească se raportează la realităţile transcendentale, iar acestea sunt, prin definiţie, neperisabile și neschimbătoare. Respectiv și formele în care se materializează ideea transcendentală tind spre o mare stabilitate și nu pot varia decât în detalii de la un creator la altul, de la o epocă la alta. Artistul este, de fapt, un custode al acestor forme și „un umil artizan, a cărui inspiraţie se datorează insuflării dumnezeiești". Iar în actul creator nu originalitatea subiectivă contează, ci fidelitatea cu care artistul transmite iluminările venite de sus. Dacă melodiile sacre, ca și legile constructive ce le guvernează sunt, la origine, emanaţii divine, ele trebuie tratate cu respectul cuvenit (intră aici în ecuaţie dezideratul pietăţii religioase), trebuie cultivate cu grijă și perpetuate. Iată, deci, motivarea de adâncime a canonicităţii și conservatismului artei sonore bizantine." (p. 40).

„Printre elementele formative de bază ale ritului bizantin se numără factorul temporal, care se sprijină pe o contradicţie: reiterarea periodică a unor evenimente unice – Întruparea, Jertfa și Învierea Mântuitorului. Altfel zis, practica religioasă fructifică dualitatea timp circular – timp rectiliniu specifică gândirii bizantine și apărută în urma contopirii reprezentărilor temporale greco-romane cu cele biblice. Această dualitate poate fi exprimată prin formula chronos-eon, unde „chronos" echivalează cu „un circuit temporal închis, corelat... cu ciclurile calendaristice", iar „eon" – cu un timp escatologic, liniar și ireversibil.

[...]

Ca element al cultului, muzica a absorbit antinomia chronos-eon. Interacţiunea timpului ciclic cu cel liniar în substratul cântării bizantine provoacă senzaţia de prezent continuu sau, pentru a folosi terminologia lui Dionisie Pseudo-Areopagitul, de „veșnicie desfășurată în timp". De vreme ce nu se mai poate opera o disjuncţie a ipostazelor temporale, toate fiind topite într-un „etern prezent", evoluţia sonică în perimetrul unei melodii bizantine își pierde (în aparenţă, bineînţeles) dimensiunea vectorială, devine izotropă, chiar adiacentă nemișcării.

[...]

S-a văzut că extensia momentului prezent în cântarea bizantină inhibă procesualitatea și diminuează energetismul evolutiv, fără a le anula, totuși. Spre a ne edifica asupra cinetismului particular pe care îl comportă o monodie bizantină, vom recurge la o comparaţie. Invităm cititorul să-și reconstituie sentimentul încercat în incinta unei biserici ortodoxe. Îndată ce pășește în lăcașul sfânt, enoriașul rămâne pentru o vreme ţintuit locului, fascinat de splendoarea arhitecturii și a decorului, și doar privirea lui rătăcește cercetând interiorul, alunecând pe suprafeţele obiectelor. Aceeași ambivalenţă a progresiei și stagnării alimentează cântările cultice. Efectul „stasis"-ului mișcător este amplificat în acele mostre ale muzicii bizantine în care intervine isonul. Aici vom afla statismul, pe de o parte, infiltrat în conductul melodic de bază, iar pe de alta – concentrat în vocea suplimentară (isonul)." (pp. 46-48).

„Deși total absorbită de captarea transcendentalului, arta icoanei se menţine în albia antropomorfismului: făptura umană – ce-i drept, transfigurată și spiritualizată – este elementul ei central. În sfera cântării religioase se impune o dualitate teantropică similară: logosul muzical, înzestrat cu virtuţi de teofanie, este încredinţat vocii umane, care se leagă, asociativ, de teluric și perisabil. Sensibilitatea artistică bizantină nu se dezminte: tocmai în acest veșmânt timbral melosul liturgic întinde punţi între efemer și veșnic, fizic și metafizic, făcând să circule energii în ambele sensuri. Astfel, antropomorfismul pictural își află un corespondent în vocalitatea muzicii bizantine și, implicit, în caracterul ei teantropic.

Angajată pe linia revelării esenţelor, arta bizantină cultivă echilibrul interior și detașarea sobră. Căci, dacă lumea arhetipurilor este una încremenită, fixă, atunci și ascensiunea omului spre acel tărâm trebuie să fie deopotrivă, adică o ascensiune statică. Greu de definit, această ascensiune statică. Bănuim, totuși, că ea se profilează în apofatismul unor precursori ai patristicii bizantine, în special, în cel al lui Dionisie Pseudo-Areopagitul din Teologia mistică".

Apofatismul, „evidenţa trăită a existenţei lui Dumnezeu după ce au fost negate prin transcendere existenţele create", ţine de mistica pură, eterată, care, deși transgresează liturgicul, își trage sevele din mistagogia acestuia. Chiar „de la începutul ei, dar mai precis de la cântarea Heruvicului, Liturghia se desfășoară într-o notă mistică. Ca atare, în întocmirea ceremonialului se observă tendinţa vădită de a transpune cugetarea, simţirea religioasă și pietatea pe un plan superior, am putea spune supra-simţual".

Linia suitoare a cunoașterii și apropierii de Dumnezeire (e și aici o antinomie tipic bizantină: prin mișcare ascensională se ajunge la adâncuri apofatice) duce „de la contemplaţia misterelor în

formele sensibile ale cultului la contemplaţia unitivă a spiritului desfăcut de orice formă sensibilă". În acest exerciţiu hierofanic intim nevăzutul şi neînchipuitul („Dumnezeirea este cu totul necircumscrisă şi nu există nicio înţelegere mentală cuprinzătoare, nici însemnare acustică a naturii sale") cheamă întunericul divin, iar indicibilul – tăcerea. Calea apofatică spre adevărurile transcognitive culminează, aşadar, cu tăcerea. „Ne cufundăm într-un întuneric care este mai presus de cuget şi aici aflăm nu doar concizia, ci tăcerea desăvârşită...", scrie Pseudo-Areopagitul.

Este interesant că muzica sacră bizantină ascultă de imperativul tăcerii. Ea este, paradoxal, chiar „întruparea" tăcerii într-un discurs muzical-verbal." (pp. 48-50).

Elegantă este ţinuta grafică şi poligrafică a cărţii (coperta reproduce tabloul modurilor bizantine întocmit de Franz Joseph Sulzer în secolul al XVIII-lea).

Chiar dacă tratează probleme specifice şi operează cu termeni speciali, studiul se adresează unui cerc larg de cititori. Vor beneficia de el, în primul rând, muzicienii avizaţi – muzicologii, interpreţii de muzică religioasă, compozitorii interesaţi, cadrele didactice şi studenţii de la instituţiile de profil. Dar şi melomanii neavizaţi, eventual – reprezentanţii altor branşe ale artei, vor putea asimila acest material, lectura edificându-i asupra unui strat important al culturii muzicale naţionale şi oferindu-le, în acelaşi timp, deliciile unui text literar bine scris.

Pentru a rezuma, monografia *Filonul bizantin...* are mai multe calităţi şi dimensiuni lăudabile:

- altitudinea de la care se scrutează obiectul de studiu şi componentele sale;
- sintetismul viziunii, prezent şi pe palierul integrării datelor şi faptelor, şi pe cel al interpretării lor;
- spiritul sistemic, nevoia de a face ordine în teoria şi fenomenologia domeniului, în hăţişul termenilor neconcordanţi, în noianul aprecierilor congruente sau divergente;
- spiritul polemic temerar, care nu ezită să redeschidă controverse netranşate, să amendeze opinii nefondate şi să răstoarne supoziţii fanteziste.

Întreg registrul ideatic al lucrării sau doar unele dintre raţionamentele şi sugestiile lansate vor impulsiona, credem, cercetarea ulterioară a muzicii sacre bizantine, declanşând aprofundări istorico-teoretice, paleografice, estetice etc.

Demersul autoarei ar putea să fie stimulativ şi pentru creaţia componistică de pe ambele maluri ale Prutului, compozitorii simţindu-se îndemnaţi să se aplece, o dată în plus, asupra cântului de strană bizantin, asupra potenţialului său stilistic generos şi asupra irizărilor sale semantice fascinante.

Irina Şuh. *Draperie roşie*, 2009, batik, mătase, 68 × 96 cm

O VIZIUNE ACTUALĂ ASUPRA DISCURSULUI TEATRAL

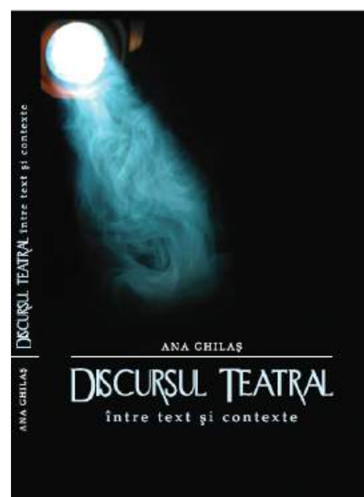
Dr., conf. univ. **Angelica HOBJILĂ**
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași

O carte care incită la lectură, care generează întrebări și, în același timp, oferă răspunsuri, prin sinteze avizate ale ideilor din literatura de specialitate a domeniului/ domeniilor vizat/ vizate (reflectată într-o bibliografie amplă și diversă) și, mai ales, prin nuanțări/ redimensionări personale ale datum-urilor atât în planul teoriei (teatrului/ discursului/ literaturii dramaturgice/ receptării etc.), cât și în cel al interpretării diverselor coordonate ale unui univers atât de generos în idei și trăiri, cel al teatrului. Ne referim la studiul monografic ***Discursul teatral – între text și contexte,*** semnat de Ana Ghilaș, dr., conf. univ., cercetător științific coordonator al Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM.

Se remarcă, chiar de la început, un titlu în care „jocul" determinărilor („discurs *teatral* – *între...*"), pe de o parte, respectiv „jocul" categoriei numărului (*text* – *contexte*), pe de altă parte, conturează cititorului un „orizont de așteptare" multifațetat, ancorat în domenii diferite ale cunoașterii și ale cercetării. Iar volumul răspunde, treptat, întrebărilor formulate și celor doar întrezărite, ba chiar deschide lumi noi de descoperit (în capitolele și subcapitolele propuse de către autoare) și de trăit (în „lumea spectacolului", anexată în final).

Cartea se distinge, în ansamblul ei, printr-un discurs coerent, argumentat, despre teatru, despre discursivitatea, textualitatea și contextualitatea/ contextualizarea acestuia, printr-un demers logic, dinspre general (teoria textului dramaturgic și a discursului teatral) către particularizări necesare (didascalia, ca „metatext și formă a teatralității"; „textul dramaturgic al lui Ion Druță", „*Pomul vieții*, de Dumitru Matcovschi", „actorul în cronotopul spectacolului – Mihai Volontir"), dinspre obiectiv (raportarea critică la literatura de specialitate) către intersubiectiv/ cultural/ social (trimiteri către contexte socioculturale relevante/ semnificative) și subiectiv (ilustrări ale receptării individuale a tuturor elementelor invocate).

Plecând de la particularitățile procesului comunicării interumane/ comunicării artistice, autoarea Ana Ghilaș subsumează teatrului „textul dramaturgic propriu-zis (opera literară) și spectacolul/ discursul teatral, două realități conceptuale diferite, dar interdependente" (p. 9), ancorate în ideea generală a teatrului ca „mod de comunicare culturală ori ca sistem semiotic și/ sau autocaracterizare a personalităților creatoare care participă la realizarea acestui proces amplu și complex" (p. 9). Având ca premise aceste prime delimitări conceptuale, argumentarea din carte se construiește pe pilonii textului/ textului dramaturgic („ca structură și semnificație" – p. 17) și ale discursului/ discursului teatral/ „discursului spectacular" (p. 17). Toate acestea – multiplu contextualizate, în condițiile în care, după cum subliniază Ana Ghilaș în finalul primului capitol: „realizarea unui asemenea tip de discurs [teatral] presupune o anumită relație dintre textul dramaturgic și contexte variate: de natură subiectivă (tipul psihologic al receptorului/ spectatorului, «orizontul de așteptare» al lui) și obiectivă (realități social-politice, estetice, culturale etc.)" (p. 25).

Ana GHILAȘ. *Discursul teatral – între text și contexte.* Chișinău: Lexon -Prim, 2017. 192 p.

Dintre coordonatele textului dramaturgic, a fost aleasă (argumentat) spre particularizare, detaliere și exemplificare (aici, în sfera creației lui Ion Druță, considerat emblematic prin maniera de realizare a tranziției de la tradițional la modern), în capitolul al doilea al cărții, didascalia – „formă a teatralității textului dramaturgic" ce „îmbină în structura ei și elemente ale literarității, poeticității, în funcție de timpul

scrierii textului și de talentul personalităţii creatoare" (p. 33); remarcăm, în acest sens, dincolo de delimitările logice iniţiale, paginile bogate în informaţii consacrate perspectivei diacronice asupra didascaliei și tușa finală pusă pe actualitatea „valorii estetice" a celei din urmă.

Făcând trimitere la texte de referinţă din creaţia lui Ion Druţă (*Casa mare, Doina, Păsările tinereţii noastre, Căderea Romei*), autoarea Ana Ghilaș constată – prin raportare explicită, atentă, nuanţată, sensibilă, la „didascaliile iniţiale și la macro-didascaliile de la începutul fiecărui tablou ori scene" – „o îmbinare a literarităţii cu teatralitatea [...], prezenţa auctorială, o tranziţie de la tradiţionalism la modern la nivelul textului didascalic: semnificaţia titlurilor, dramatis personae, a simbolului casei, ceea ce demonstrează că, de fapt, contextul este cel care completează sensul unui semn și, totodată, funcţia de creare a unor noi semnificaţii pentru acesta" (p. 71). Accente particulare sunt puse, în acest sens, în paginile următoare, pe semnificaţiile și implicaţiile (stilistice, estetice, respectiv ale punerii în scenă și ale receptării spectacolului) pe care peisajul, interiorul, elementele folclorice (subsumate muzicii, dansului, manifestărilor religioase etc.), riturile, miturile le transferă – prin raportări particulare la contexte, la planul afectiv al personajelor etc. – cititorului/ scenaristului/ regizorului etc. și spectatorului de teatru.

Discursului teatral, în complexitatea valenţelor sale, îi sunt consacrate, în cartea recenzată, două capitole de mare încărcătură ideatică și, mai ales, interpretativă – de altfel, pe linia firească a ancorării acestui discurs în universul spectacolului. Astfel, capitolul IV aduce în prim plan drama *Pomul vieţii*, de Dumitru Matcovschi, prezentată – inspirat – dintr-o dublă perspectivă: cea a contextualizării iniţiale în anii '80 și cea a recontextualizării în 2010, spectacolul *Pomul vieţii* devenind, aici, „un argument al comunicării teatrale complexe, în funcţie de contexte – socioculturale, interpersonale, intratextuale, extratextuale etc. – și de participanţii la acest tip de comunicare culturală" (p. 126).

Capitolul al cincilea duce mai departe susţinutul efort analitic și interpretativ al autoarei, dr. conf. univ. Ana Ghilaș oferind în aceste pagini ilustrarea sensibilă a manierei particulare în care arta actorului „se așază" în tiparele teoretice ale așa-numitului cronotop teatral, prezentat metaforic drept „prima treaptă sau prima «fereastră» prin intermediul căreia receptorul intră, privește și trăiește această lume ficţională timp de câteva ore, înţeleasă ca ani, zile, clipe, stări" (p. 130). Ilustrarea este susţinută magistral de exemplele din arta actoricească a lui Mihai Volontir, care „convinge că o comunicare teatrală este una de tip orchestral", după cum o demonstrează, de altfel, și anexele puse, în finalul cărţii, sub semnul „esenţelor vieţii" și al „lumii spectacolului" (o autentică „imagistică" a teatrului, cu referinţe animate de spiritul Actorului – exteriorizat în privire, în mimică, în gestualitate, în postură, în ţinută, în locul ocupat pe scenă și prin raportare la ceilalţi actori etc.).

Dincolo de evidentele mărci valorice ale conţinutului cărţii, este de apreciat, de asemenea, „punerea în lumină" a mesajului, a esenţei textului și în planul formei, începând cu simbolul vizual de pe copertă și continuând cu imaginile sugestive de pe pagina de titlu, respectiv cu anexele atât de generoase în a deschide, iubitorului de teatru (și nu numai), „lumea spectacolului" spre o primă vizionare prin galeria memorabilă de fotografii inserate.

Concluzionând, într-un demers analitic și sintetic de anvergură, construit logic, de la teoria teatrului, a textului, dar și a spectacolului, către concretizările/ realizările/ reverberaţiile acestora pe scenă, cercetătoarea Ana Ghilaș propune o incursiune avizată și, în același timp, cu note sensibile și trăiri autentice, într-un univers pe cât de complex, pe atât de încărcat în note subiective și particularizări atât în planul codificării, cât și în cel al receptării, decodificării și interpretării (chiar re-creării) discursului artistic. O lectură densă, ce invită la rememorări, la actualizări de idei și trăiri, la reconsiderări ale lumii teatrului și ale con-textelor aferente acesteia...

O IMPORTANTĂ ISTORIE CRITICĂ A FILMULUI DESPRE ARTĂ

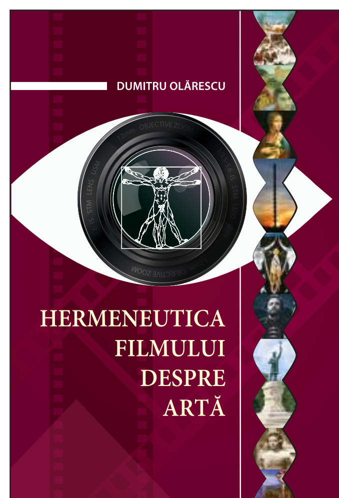
Dr., conf. univ. **Alexandru LUPAȘCU-BOHANȚOV**
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

În perioada aceasta nebuloasă, a unei tranziții interminabile, care nu este deloc prielnică dezvoltării literelor și artelor, apariția unui volum din domeniul celei de a șaptea arte este o *rara avis* în peisajul nostru editorial. Grație sprijinului financiar al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării din Republica Moldova și al Editurii „Epigraf", studiul monografic ***Hermeneutica filmului despre artă*** al cineastului și filmologului Dumitru Olărescu, cercetător științific coordonator la Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, a văzut lumina tiparului, într-o admirabilă formulă grafică, în ajunul Noului An – 2018.

Este o importantă istorie critică a filmului dedicat artelor tradiționale și nu numai (arte plastice, literatură, muzică, teatru etc.), solid documentată, de o mare încărcătură ideatică și de o remarcabilă deschidere spre valorile culturale europene, la care autorul a trudit mai bine de un deceniu, răstimp în care cercetătorul nostru a triat cu multă migală și a investigat cu instrumentele fine ale hermeneuticii audiovizuale o multitudine de produse cinematografice din domeniul respectiv, decantând metodic și unele confuzii terminologice, pornind chiar de la binomul originar: „film de artă" *vs* „film despre artă".

Astfel, într-un instrument de lucru merituos, de altfel, – e vorba de volumul de specialitate *Dicționar Cinematografic* (alcătuit de cunoscuții filmologi Cornel Cristian și Bujor T. Râpeanu) –, apărut la Editura „Meridiane" (București, 1974), conceptul film de artă este disociat în felul următor: „Specie de film documentar având ca scop investigarea cinematografică a diferitelor manifestări de artă (îndeosebi plastică). Folosind mijloacele expresiei cinematografice, filmul de artă poate fi o simplă ilustrare sau poate depăși ilustrativismul, ajungând la analiză și interpretare, dezvăluind noi dimensiuni estetice ale operei prezentate".

Pe când astăzi, realmente, filmul de artă (semnificațiile noțiunii respective fiind extrapolate și la filmul de autor) desemnează cinematografia de elită, aparținând unor regizori de mare clasă, dar și cineaștilor mai tineri care încearcă să redimensioneze cea de-a șaptea artă prin intermediul unor poetici filmice inedite, necomerciale (*art-house*-ul anglo-saxon, într-un fel). Dumitru Olărescu observă, la modul tranșant, că sintagma „film de artă" implică și judecăți axiologice, de aceea dânsul optează pentru denumirea generală a acestei categorii de filme prin formula „Filme despre artă", care să includă toate speciile de film dedicat artelor.

Dumitru OLĂRESCU. *Hermeneutica filmului despre artă.* Chișinău: Epigraf, 2017. 352 p.

Despre o altă fațetă tematică a cărții. Nu e o problemă dintre cele simple să elaborezi o taxonomie care să circumscrie toate speciile filmului despre artă, întrucât acest domeniu al creației audiovizuale este unul foarte dinamic și diversificat, iar în teoria generală a artei cinematografice categoria respectivă de film lipsește aproape cu desăvârșire. De aceea, la elaborarea compartimentului *Aspecte tipologice și genuistice*, autorul a avut de surmontat o serie de dificultăți, între care existența mai multor tipologii, niciuna dintre ele nefiind ajustată în totalitate unor criterii bine definite și relevante. Argumentele autorului funcționează ireproșabil când purcede la o inventariere minuțioasă a clasificărilor existente și, finalmente, la întocmirea propriei tipologii, reușind astfel să propună o variantă destul de judicioasă.

Talentul de analist și hermeneut înzestrat al cineastului și filmologului Dumitru Olărescu este prezent pe întregul traiect investigativ al lucrării, însă în economia volumului există două secțiuni – IV și V – în care aceste calități se manifestă la modul plenar. Academicianul Mihai Cimpoi a sesizat cu multă pă-

trundere, în consistenta sa prefaţă *Fenomenul filmului despre artă: abordări estetice și hermeneutice*, valoarea de pionierat a unor probleme științifice elucidate de către cercetătorul nostru: „Autorul, un sensibil analist de morfologii audiovizuale, afară de aspectele ce țin de estetica și procesul de interpretare și valorificare a artelor prin film, abordează pentru prima oară problema aplicării mecanismelor hermeneuticii atât în procesul creării filmului despre artă, cât și în modul de investigare a acestuia". Ținem să menționăm că aprecierile date sunt cu atât mai meritorii, cu cât noutatea științifică de care vorbește distinsul academician se referă nu doar la întregul spațiu cultural românesc, dar și la cel european.

În plus, tot cu valoare de pionierat sunt studiate relațiile intertextuale în structurile audiovizuale ale filmului despre artă din perspectiva montajului cinematografic. Iar Capitolul V – *Spre o estetică a filmului documentar despre artă* – adânceşte şi lărgeşte unele investigații pe care autorul le-a întreprins în volumul său de debut *Filmul/Valențele poeticului* (2000), nucleul acestei interesante lucrări regăsindu-se în teza de doctorat în studiul artelor pe care Dumitru Olărescu a susținut-o cu brio în anul 1999.

Uneori analizele sale devin infinitezimale, ai senzația că cercetătorul se află, literalmente, în „captivitatea" *ispitei esențelor* (sintagma e din prefața redutabilului filmolog George Littera la cartea de mai sus). Multiplele exemple selectate și analizate pertinent de către cercetător ar putea fi utilizate și pentru o eventuală semiotică a discursului audiovizual.

Ceea ce conferă profunzime și autenticitate acestor investigații cu caracter teoretic, critic și istoriografic, ferindu-le de tentația construcţiilor scolastice sau a speculațiilor pseudofilosofice, ține și de faptul că demersul științific al autorului se sprijină în permanență pe experiența sa rodnică de cineast, dânsul semnând scenariile la circa 100 de filme documentare. Parte din ele au devenit creații de referință în filmografia studioului „Moldova-Film": *Tata*, *Ce te legeni, codrule?*, *Cheamă-i*, *Doamne, înapoi*, *Cel care sunt*, *Balada prietenului meu*, *Mâine iar va ieși soarele*, *Sunt acuzați martorii* (încununat cu Grand Prix la Festivalul Cinematografic Internațional de la Ostrava, Cehia, 1990), *Aria* (Marele Premiu al Festivalului Internațional de Film Documentar „Cronograf", 2005; Premiul *Emil Loteanu* „Pentru cel mai bun film", 2006).

În genere, un merit deosebit al lui Dumitru Olărescu (iarăși în premieră) e că a plasat filmul autohton despre artă în contextul cinematografiei europene. Este foarte bine și operațional, când filmologii își axează demersul teoretic sau critic nu doar pe analiza unor opere cinematografice (filme) distincte, ci le încadrează, după necesități, în diferite contexte. Prin noţiunea de context se subînţelege o alcătuire variabilă de entităţi cinematografice – de la o simplă secvenţă la întregul film (grupare semnificativă de secvenţe), de la o peliculă cinematografică concretă la filmografia regizorului etc. Situată în contexte variate (cercuri concentrice), opera cinematografică este supusă unei adevărate radiografii: secvenţa izolată capătă noi semnificaţii dacă e privită în ansamblul filmului; la fel filmul dacă e comparat cu alte pelicule pe aceeași tematică; sau e integrat întregii filmografii a regizorului, actorului, scenaristului. Alta e imaginea vieţii noastre cinematografice și calitatea produselor filmice când e raportată la întregul spaţiu cultural românesc sau când este apreciată în context european.

Încă o remarcă absolut necesară. Ținând în mână acest excelent volum, involuntar îți apare în gând memorabilul vers arghezian din *Ex libris*: „Carte frumoasă, cinste cui te-a scris". În această ordine de idei, trebuie să aducem mulțumirile de rigoare directorului Editurii „Epigraf", Oleg Bujor (pentru prețioasele sale calități manageriale), dar și pictorului Anatol Tomoianu (copertă, machetă și prelucrarea imaginilor). Încă o mențiune specială: volumul este bogat ilustrat cu cadre dintr-o multitudine de pelicule importante despre artă – atât din filmografia autohtonă, cât și din cinematografia universală.

Acest studiu monografic vine să suplinească lipsa unor instrumente teoretice și pragmatice de analiză filmologică complexă, a unei viziuni de sinteză asupra filmului despre artă (autohton și european), o lacună resimțită cel mai acut, la modul disperat chiar, de către critica noastră cinematografică, de către învățământul vocațional de la noi. Autorul nutrește speranţa că și publicul larg va găsi suficiente indicii pentru a lua cunoştinţă de carte.

Aspectul cel mai complicat al receptării mesajului audiovizual ține de limbajul plastic. Deși trăim într-o vreme a proliferării nemaipomenite a tot felul de surse de imagini (un adevărat imagocentrism), şcoala noastră continuă să-și exercite instrucţiunea cu precădere pe baza textelor literare, lăsând oarecum în umbră lectura mesajului iconic (a imaginii cinematografice, televizuale, a noilor media). Numai o abordare polivalentă a conţinutului comunicării simbolice poate reduce în mod considerabil numărul decodificărilor parţiale și irelevante.

În fine, o sugestie care este determinată de faptul că volumul *Hermeneutica filmului despre artă* nu include, precum se obișnuiește în cazul studiilor științifice, niște rezumate în limbile engleză, franceză și rusă. Există însă o soluție: cartea respectivă să apară în versiune engleză. Am adăuga că merită tot sprijinul financiar și logistic.

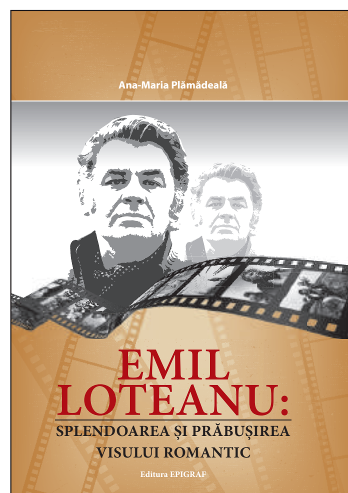
UN STUDIU DESPRE SINUOZITĂȚILE „VISULUI ROMANTIC" ȘAIZECIST

Dr. hab. **Andrei ȚURCANU**
Institutul de Filologie al AȘM

Încet, dar sigur, investigația fenomenului șaizecist părăsește teritoriul îngust al analizelor istoriste sau al celor pur estetice, încadrându-se tot mai temerar într-o viziune existențială înglobatoare, în care arta (fie că e vorba de literatură, film, cântec de estradă, teatru sau compoziție muzicală) deține un rol fundamental de creație a unei realități esențiale, capabilă să modeleze lumea și să formeze destine umane. Cartea recent apărută ***Emil Loteanu: splendoarea și prăbușirea visului romantic***, semnată de Ana-Maria Plămădeală, doctor habilitat în studiul artelor, își propune programatic „o răsturnare a ierarhiei modalităților tradiționale de abordare a biografiilor oamenilor de creație". Pornind de la premisa că șaizecismul are un fond funciar romantic și că „în cazul unui veritabil artist romantic, viața și opera nu se mai luminează reciproc, ci opera jalonează necruțător viața", cercetătoarea insistă să nu căutăm impactul vieții private asupra artei, ci, dimpotrivă, „să ne concentrăm eforturile pe dezvăluirea amprentelor gândirii și simțirii artistice în traiectoria destinului uman" al creatorului, în cazul dat al lui Emil Loteanu.

Metoda se vrea și una de empatizare totală a cercetătorului cu obiectul său de studiu. Ca argument este citat un gând al lui Vitold Gombrowicz: „Niciodată să nu scrii nici despre autor, nici despre opera de artă, ci numai despre tine în confruntarea cu opera de artă ori autorul […]. Descrie doar ce simţi tu însuţi […]. Dar dacă vorbeşti despre tine, exprimă-te în aşa fel ca personalitatea ta să-și manifeste exhaustiv importanţa şi vitalitatea, devenind argumentul tău esenţial. Deci, scrie ca un artist, şi nu ca un pseudosavant". Şi pentru a da o mai mare pondere și credibilitate acestui deziderat metodologic, valabil cu predilecţie unei abordări eseistice, Ana-Maria Plămădeală invocă și un considerent autobiografic: „Faptul că am ars pe acelaşi rug îmi acordă dreptul moral, sper, să încerc să dezvălui destinul exponentului acestei zbuciumate generaţii, care a evadat în lumea ideală a castelurilor de fildeş, revigorând mitul visului romantic."

Ontologia artistului romantic, logodit „cu cea mai depărtată stea", impune o ființă excepțională, providențială, mistică chiar, cu diverse procese și fenomene ce țin de remitologizarea omului și a lumii sale.

Ana-Maria PLĂMĂDEALĂ. *Emil Loteanu: splendoarea și prăbușirea visului romantic*. Chișinău: Epigraf, 2017. 224 p.: il.

În anii 1960, remarcă autoarea, antropocentrismul ca „principiu imuabil al neoromantismului" se întâlnește în cinematografiile naționale (dar și în celelalte arte!) cu „setea cunoaşterii straturilor arhaice de factură dionisiacă a culturilor etnice, proprie aspiraţiilor neofolcloriste". Miturile filmelor lui Emil Loteanu derivă din aceste obsesii/aspirații fundamentale într-o succesiune temporală sau într-o sincronizare a diverselor sensuri spirituale și estetice, pe care Ana-Maria Plămădeală le așează într-o narațiune critică palpitantă despre „splendoarea și prăbușirea visului romantic". Mitul eternei revoluții, mitul eternei reîntoarceri, mitul eternei libertăți, mitul eternului feminin coincid în destinul de creație al lui Emil Loteanu cu „împlinirea (anii '60), nostalgia paradisului pierdut (anii '70), criza identităţii artistice (anii '80), drama marelui singuratic (anii '90)".

Mai puţin convingătoare mi s-a părut analiza *mitului eternei revoluții*, atunci când autoarea vrea cu orice preț să ne inoculeze ideea că în primul său film, *Așteptați-ne în zori*, „Emil Loteanu a ales tema Revoluţiei ruse nu din considerente de conjunctură, ci din cele afective". Motivele opțiunii, de altfel, nici nu contează atâta timp cât „pelicula, finalizată în 1963, se racorda la concepţia neoromantică în vogă privind tratarea trecutului revoluţionar". „Eterna revoluție" e un loc comun al epocii, ideologic însemnând, odată cu criti-

ca cultului personalității, substituirea ideii staliniste a biruinței socialismului într-o singură țară cu ideea de „revoluție permanentă" a lui Troțki, iar în planul creației nefiind altceva decât o încercare de reactivare a romantismului revoluționar al artei proletcultiste din anii 1920–1930. Chiar dacă Ana-Maria Plămădeală îl pune pe Loteanu într-o lumină favorabilă față de optica lozincardă a altor producții similare din epocă, găsind că regizorul nostru „a îmbogăţit substanțial subiectul tradiţional cu dimensiunea ancestrală, propulsând concepţia victoriei prin înfrângere, venită din spaţiul ontic al catharsisului mioritic", mitul eternei revoluții nu pare să convingă. Interesante în investigațiile de pe parcurs rămân doar observațiile ce țin nemijlocit de arta filmului, „ingeniozitatea principiului contrapunctic în realizarea gamei peisagistice", felul specific de a folosi lumina, racursiul, mizanscena și mizancadrul, „simţul preponderent al expresivităţii imaginii filmice, crearea unei distincte atmosfere a secvenţei, aderarea la tipul de personaj de factură romantică", muzicalitatea de excepţie și, nu în ultimul rând, metastructura filmică de „eternă pribegie", care mai târziu „va sta la temelia operelor sale de referință".

Raportat la același mit al „eternei revoluții", filmul *Această clipă* (1968) reprezintă o altă etapă din destinul lui Loteanu, vine din „presimțirea că epoca dezghețului apune", că iluziile romantice nu mai rezistă. Este interesantă, în acest sens, observația autoarei asupra jocului lui Mihai Volontir: „maniera sobră, aproape ascetică". Personajul său „poartă însemnele unui exponent exemplar al șaizeciștilor, marcat de un scepticism și o atotprezentă ironie, născute din decepţiile existenţiale". Cu aceste observații de cadru, devine clară diferența de atitudine a forurilor de partid, elogioasă față de *Așteptați-ne în zori* și negativistă față de *Această clipă*.

Mitul eternei reîntoarceri se recompune din reverberațiile sufletului pastoral în *Poienile roșii*, al doilea film al lui Emil Loteanu, și *mitul creației anonime* reprezentat de pelicula *Lăutarii*. Având drept pornire nuvela *Bucolica*, apoi scenariul *Ciuleandra*, ambele titluri deja sugestive prin sine, în *Poienile roșii* cercetătoarea observă cum vibrează revelaţiile mitului mioritic, cum „pulsează nostalgia etnopsihologică a originilor", pregnantă „în peisajele filmului, a căror splendoare se soldează cu o exaltare estetică de o rară expresivitate". Subtilă e paralela dintre viziunea antropocentrică a mitologiei românești din pelicula lui Loteanu și gândirea mitică „axată pe cultul unor zeități păgâne" din filmul lui Serghei Paradjanov *Umbra strămoșilor uitați*. Pline de interes sunt și decriptările de sensuri pe care le implică *Poienile*: „călătoria spre *Poienile roșii* simbolizează drumul spre Centrul Ființei", regăsirea acestora semnifică „reintegrarea în lumea paternă, dar uitată". La fel de sugestivă e și constatarea că „în cultura română mitul creaţiei spirituale germinează la confluenţa celor două arhetipuri etnice ale manifestării harului creator: cel al Păstorului și cel al Meșterului Manole", urmată de o dezvoltare minuțioasă, cu enunțuri judicioase a acestei idei, a felului cum aceste două arhetipuri etnice se intersectează și se intercalează în creația lui Loteanu. Alături de *Poienile roșii* din aceeași paradigmă creatoare, dar deja la o altă vârstă a destinului spiritual al regizorului, face parte filmul *Lăutarii*. „În ambele filme – subtextul eclipsând textul – se întreprinde căutarea tărâmului fermecat al idealurilor naţionale, care în prima peliculă se regăsește în poienile roșii, iar în cea de a doua în imperiul mirific al creaţiei populare."

Lăutarii este „ultima rază de soare a epocii de aur în cinematografia autohtonă". Perioada de restalinizare a societății sovietice a însemnat un proces îndelung de persecutare a talentelor și de eclipsare a spiritului creator. Din Moldova pleacă exponenții de vârf ai șaizecismului, se produce „decapitarea cinematografiei (în urma emigrării lui Kalik, Loteanu, Derbeniov, Lâsenko, Mursa), a teatrului (văduvit de un dramaturg de talia lui Ion Druţă și de un regizor înzestrat cum a fost Ion Ungureanu), a muzicii de estradă (în urma plecării lui Eugen Doga și reîntoarcerii în Siberia a lui Mihai Dolgan, născut acolo de părinţii deportaţi)". În continuare, „biografiile de creaţie ale celor mai valoroși și incomparabili artiști basarabeni se înscriu pregnant în traiectoria dramatică a „refugiului-exil".

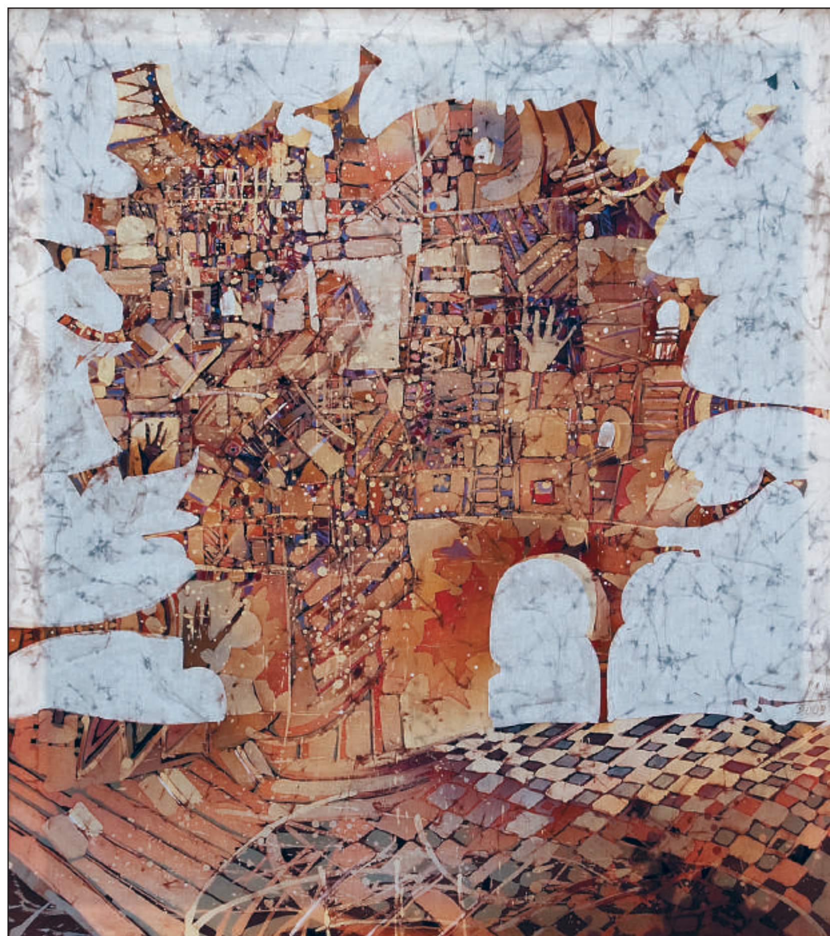
În următoarele filme ale lui Loteanu, *O șatră urcă la cer* (1975) și *Dulcea și tandra mea fiară* (1978) Ana-Maria Plămădeală surprinde „demitizarea succesivă a trei mituri ce constituie esenţa semantică a metamitului visului romantic axat pe interferenţa mitului eternei reîntoarceri cu cea a mitului eternei libertăţi și mitul eternului feminin". Utopiile se surpă într-un mod implacabil, acoperind sub ruinele crepusculului un destin creator tot mai bulversat și tot mai însingurat. „Un imn al libertății" este etichetată de autoare pelicula *O șatră urcă la cer*. Dar, dincolo de calitățile acestui poem cinematografic, se lasă deja întrevăzute și defecte, care cu timpul se vor transforma în maladii fatale: „exteriorizarea excesivă a evenimentelor și a stărilor de spirit ale eroilor filmului, intonaţia emfatică în genul melodramei în episodul final, acordând discursului un grad ușor de superficialitate, transformă opera cinematografică *Șatra*… dintr-o operă de autor în una de sorginte a filmului comercial.

De la acest film fulminant începe devierea regizorului de la propriul crez artistic, standardizarea viziunilor sale ideatico-estetice. Îmbătat de un succes

fenomenal (64 de milioane de spectatori numai în fosta URSS), care l-a situat în rândul celor mai populari cineaști sovietici, Loteanu devine adeptul înflăcărat al filmului comercial, detestând cu vehemenţă căutările și idealurile filmului de artă."

Filmul *Dulcea și tandra mea fiară*, în ciuda unui imens succes de casă, scandalizează experții în cinematografie prin discrepanța dintre mesajul peliculei și spiritul creației lui Cehov. Deși imputările păreau să aibă un temei real, azi cercetătoarea surprinde cu perspicacitate „regăsirea regizorului în universul mereu enigmatic al marelui Cehov în coordonatele unor anumite stări de spirit ale artistului care semnalizează prin creaţia sa apusul unei epoci istorice. De asemenea, structura psihică a eroilor cehovieni denotă preeminența visării și imperativul setei de evadare, adică a două aspirații esențiale ale sufletului romantic". Căderea din vis în realitate, această „Golgotă a risipirii visurilor" face din personajele filmului niște „naufragiați ai epocii decadente". „În acest film, continuă autoarea, se produce consolidarea definitivă a mitului personal al lui Loteanu de o rezonanţă filozofică și psihologică aparte – mitul dragostei neîmplinite".

Urmează o acută criză de creație prin care se pecetluiește „moartea spirituală a artistului romantic părăsit de miturile sale". În discrepanțele următoarelor filme, *Anna Pavlova* și *Luceafărul*, în locul romanticului congenital, remitologizând vechile arhetipuri și creator de mituri personale, se descoperă doar un imens orgoliu pus pe hartă. Autoarea demonstrează amănunțit și conștiincios de unde vin defectele acestor pelicule. Ultimele câteva zeci de pagini ale capitolului dat despre splendorile și prăbușirile miturilor romantice mărturisesc în subsidiar o durere surdă. Un ochi necruțător notează cu neîndurare zvârcolirile sub dărâmăturile unui timp în derivă a unui artist de geniu.

Ludmila Șevcenco. *Oraș în toamnă*, 2010, batik, mătase, 90 × 90 cm